Padişahların Kadınları ve Kızları

M.ÇAĞATAY ULUÇAY

ÖTÜKEN

Padişahların Kadınları ve Kızları • M.ÇAĞATAY ULUÇAY

ÖTÜKEN

M. Çağatay Uluçay

PADİŞAHLARIN KADINLARI VE KIZLARI

YAYIN NU: 878
KÜLTÜR SERİSİ: 457

1. Basım: 1980
2. Basım: 1985
3. Basım: 1992
4. Basım: 2001 Türk Tarih Kurumu

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-975-437-840-5

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12
Ankara irtibat bürosu:
Yüksel Caddesi: 33/5 Yenişehir - Ankara
Tel: (0312) 431 96 49
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım
Dizgi - Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Plato Basım
Baskı: Yaylacık Matbaası (0212)6125860
Maltepe mah. Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-Zeytinburnu
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul-Mayıs 2011

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / 13

•

ÖNSÖZ /15

•

OSMAN BEY

Kadınları: Bâlâ Hatun /17 • Mal Hatun /17
Kızları: Fatma /17

ORHAN BEY

Kadınları: Nilüfer Hatun /18 • Asporça Hatun /19 • Teodora (Maria) /19 • Eftandise Hatun/20
Kızları: Fatma Hatun/20 • Hatice Hatun/20

I. MURAD

Kadınları: Gülçiçek Hatun/21 • Tomara (Mara)/21 • Paşa Melek Hatun /22
Kızları: Nilüfer Hatun /22 • Melek Hatun /22

YILDIRIM BAYEZİD

Kadınları: Devletşah (Devlet) Hatun/23 • Maria (Olivera Despina) /24 • Hafsa Hatun /25
Kızları: Hundi Hatun /25 • Orûz Hatun /26 • Fatma Hatun /26 • Erhondu Hatun /26

Çelebi Mehmet

Kadınları: Emine Hatun/27 • Kumru Hatun/27
Kızları: Selçuk Hatun /28 • Hafsa Hatun /29 • Ayşe Hatun /30 • Sultan Hatun /30 • İlaldı Hatun /30

II. Murad

Kadınları: Hatice Hatun/31 • Hüma Hatun/328 • Yeni (Jeni) Hatun/34 • Mara (Despina)/35
Kızları: Erhondu Hatun /36 • Fatma Hatun /36 • Hatice Hatun /36 • Şehzade Hatun /37

Fatih Sultan Mehmed

Kadınları: Gülbahar Hatun /38 • Gülşah Hatun /39 • Sitti Hatun /40 • Çiçek Hatun /41 • Helene/41
Kızları: Gevherhan Sultan /42

II. Bayezid

Kadınları: Ayşe Hatun /43 • Bülbül Hatun /44 • Ferahşad Hatun /44 • Gülbahar Hatun/44 • Gülruh Hatun /45 • Hüsnüşah Hatun /46 • Nigâr Hatun /46 • Şirin Hatun /46
Kızları: Aynışah Sultan /48 • Ayşe Sultan/48 • Fatma Sultan/49 • Gevherimülûk Sultan/49 • Hatice Sultan/50 • Hundi Sultan/50 • Hüma Sultan /51 • İlaldı Sultan/51 • Kamer Sultan/51 • Selçuk Sultan/51 • Şah Sultan/52 • Sultanzade Hatun /52

Yavuz Sultan Selim

Kadınları: Hafsa Sultan /53
Kızları: Beyhan Sultan/55 • Fatma Sultan/55 • Hafsa Sultan/56 • Hatice Sultan /56 • Şah Sultan /57 • Hanım Hatun /58

Kanuni Sultan Süleyman

Kadınları: Hurrem Sultan /60 • Mahidevran Kadın /62 • Gülfem Hatun /64
Kızları: Mihrimah Sultan /65 • Raziye Sultan /67

II. SELİM

Kadınları: Nurbânû Sultan /68
Kızları: İsmihan Sultan /69 • Şah Sultan /70 • Gevherhan Sultan /70 • Fatma Sultan /71

III. MURAD

Kadınları: Safiye Sultan /72 • Şemsiruhsar Kadın /74
Kızları: Ayşe Sultan /74 • Fahri Sultan /74 • Fatma Sultan /74 • Mihriban Sultan /74 • Rukiye Sultan /74

III. MEHMED

Kadınları: Handan Sultan /77

I. AHMED

Kadınları: Mahfiruz Sultan /78 • Mahpeyker Sultan /79
Kızları: Ayşe Sultan /81 • Fatma Sultan /83 • Atike Sultan /84 • Hanzade Sultan /84

I. MUSTAFA/ 86

II. OSMAN

Kadınları: Akile Hanım /87 • Ayşe Kadın /88

IV. MURAD

Kadınları: Ayşe Sultan /89
Kızları: Kaya Sultan /89 • Safiye Sultan /91 • Rukiye Sultan /91

SULTAN İBRAHİM

Kadınları: Hatice Turhan Sultan/93 • Aşub Sultan /96 • Muazzez Sultan/97 • Ayşe Sultan /98 • Mahenver Sultan /98 • Şivekâr Sultan /98 • Hümaşah - Telli Haseki /99

Kızları: Fatma Sultan /101 •
Gevher (Gevherhan) Sultan /102 • Beyhan Sultan /103

IV. MEHMED

Kadınları: Gülnûş Sultan /105 • Gülnar Kadın /107 • Afife Kadın /107
Kızları: Hatice Sultan /108 • Fatma Sultan /110 • Ümmi Sultan /110

II. SÜLEYMAN

Kadınları: Hatice Kadın /113 • Behzat Kadın /113 • İvaz Kadın /113 •
Süğlün Kadın /113 • Şehsuvar Kadın /113 • Zeynep Kadın /113

II. AHMED

Kadınları: Rabia Sultan /114
Kızları: Asiye Sultan /115 • Atike Sultan /115

II. MUSTAFA

Kadınları: Âlîcenab Kadın /116 • Afife Kadın /116 •
Hümaşah Kadın /116 • Saliha Sultan /116 • Şehsuvar Sultan /117 •
Hatice Kadın /117 **İkballeri:** Hafsa Sultan /117 • Hanife Hatun /119
Kızları: Ayşe Sultan (Büyük) /119 • Emine Sultan /120 •
Safiye Sultan /121 • Emetullah Sultan /123 • Zeyneb Sultan /123 •
Fatma Sultan /123 • Rukiye Sultan /124 • Hatice Sultan /124

III. AHMED

Kadınları: Emetullah Kadın/125 • Ayşe Kadın /127 • Emine Kadın
/127 • Fatma Kadın /127 • Gülsen Kadın /127 • Hatice Kadın /127 •
Hurrem Kadın /127 • Meyli Kadın /127 • Mihrişah Sultan /127 •
Nazife Kadın /128 • Nejat Kadın /128 • Rukiye Kadın /128 •
Sadık Kadın /128 • Ümmügülsüm Kadın /129 •
Zeynep Kadın /129 • Hanife Kadın /129 • Şermi Sultan /129
İkballeri: Şayeste Hanım/130
Kızları: Fatma Sultan/130 • Ümmügülsüm Sultan/132•
Ümmügülsüm Sultan /133 • Ümmügülsüm Sultan /133 •
Zeynep Sultan /133 • Zeynep Sultan /135 • Zeynep Sultan /135 •
Ayşe Sultan (Küçük)/135 • Ayşe Sultan /136 • Saliha Sultan /137 •
Esma Sultan (Büyük)/138 • Atike Sultan /140 • Hatice Sultan /140 •

Zübeyde Sultan /140 • Emine Sultan /141 • Emine Sultan /141 • Naile Sultan /142 • Nazife Sultan /142 • Rabia Sultan /142 • Rabia Sultan /142 • Reyhan Sultan /142 • Rukiye Sultan /143 • Rukiye Sultan /143 • Rukiye Sultan /143 • Sabiha Sultan /143 • Ümmüseleme Sultan /143 • Akile Sultan /143 • Beyhan Sultan /144 • Emetullah Sultan /144

I. MAHMUD

Kadınları: Alicenab Kadın (Hace) /145 • Verdinaz Kadın (Hace) /145 • Rami Kadın /146
İkballeri: Meyyase Hanım /146 • Fehmi Hanım /146 • Sırrı Hanım /146 • Habbabe Hanım /146

III. OSMAN

Kadınları: Zevki Kadın /147 • Ferhunde Emine Kadın /148

III. MUSTAFA

Kadınları: Adilşah Kadın /149 • Aynülhayat Kadın /150 • Mihrişah Sultan /150 • Rif'at Kadın /151 • Hibetullah Sultan /151 • Mihrimah Sultan /152 • Mihrişah Sultan /153 • Şah Sultan /153 • Beyhan Sultan /154 • Hatice Sultan /157

I. ABDÜLHAMİD

Kadınları: Ayşe Sineperver Kadın /159 • Binnaz Kadın /160 • Dilpezir Kadın /160 • Hümaşah Kadın /160 • Mehtabe Kadın /160 • Mislinayab Kadın /161 • Muteber Kadın /161 • Nakşidil Sultan /161 • Nevres Kadın /163 • Şebisefa Kadın /163 • Ruhşah Hatice Kadın /164 • Ayşe Dürrüşehvar Hanım /165 • Hatice Sultan /166 • Esma Sultan (küçük) /166 • Aynışah Sultan /168 • Rabia Sultan /168 • Melekşah Sultan /168 • Rabia Sultan /169 • Fatma Sultan /169 • Alemşah Sultan /169 • Saliha Sultan /170 • Hibetullah Sultan /170 • Emine Sultan /171

III. Selîm

Kadınları: Afitâb Kadın /172 • Aynisafa Kadın /172 • Demhoş Kadın /172 • Goncenigâr Kadın /172 • Hüsnümah Kadın/173 • Nuruşems Kadın/173 • Tab'ısafa Kadın/173 • Zîbifer Kadın/174 • Mahbube Kadın /174 • Safizar Kadın /174 • Refet Kadın /174
İkballeri: Meryem Hanım /175

IV. Mustafa

Kadınları: Seyyare Kadın /176 • Dilpezîr Kadın /176 • Şevkinur Kadın /176 **Kızları:** Emine Sultan /177

II. Mahmud

Kadınları: Aşubcan Kadın /178 • Bezmiâlem Sultan /179 • Hoşyar Kadın /180 • Nevfidan Kadın (Haciye) /182 • Nuritâb Kadın /183 • Pertevniyal Sultan /184 • Piruz-ı Felek Kadın /186 • Vuslat Kadın /186 • Zernigâr Kadın /186
İkballeri: Hüsnümelek Hanım /187 • Zeynifelek Hanım /187 • Tiryal Hanım /187 • Lebriz Hanım /188
Kızları: Fatma Sultan /188 • Ayşe Sultan /189 • Fatma Sultan /189 • Saliha Sultan /190 • Mihrimah Sultan /191 • Şah Sultan /194 • Emine Sultan /194 • Şah Sultan /194 • Zeynep Sultan /194 • Emine Sultan /195 • Hamide Sultan /195 • Cemile Sultan /195 • Atiye Sultan /195 • Münire Sultan /196 • Hatice Sultan /197 • Adile Sultan /197 • Fatma Sultan /201 • Hayriye Sultan /201

Abdülmecîd

Kadınları: Servetseza Kadın /203 • Tirimüjgân Kadın /204 • Şevkefza Kadın /205 • Düzdidil Kadın /206 • Perestû Kadın /206 • Gülcemal Kadın /209 • Mahitab Kadın /210 • Bezmiâra Kadın /210 • Verdicenan Kadın /211
İkballeri: Nalândil Hanım/212 • Ceylânyar Hanım/212 • Serfiraz Hanım/213 • Nergizev Hanım/214 • Gülüstû Hanım/215 • Navekmisal Hanım /215 • Nesrin Hanım /215 • Şayeste Hanım /216 • Nüketseza Hanım /216
Kızları: Mevhibe Sultan /217 • Naime Sultan /218 •

Fatma Sultan /218 • Behiye Sultan /220 • Neyyire Sultan /220• Refia Sultan /220• Aliye Sultan /221• Cemile Sultan /221• Münire Sultan /225• Münire Sultan /225• Samiye Sultan /225• Nâzıme Sultan /226• Sabiha Sultan /226• Behice Sultan /226• Mukbile Sultan /227• Seniha Sultan /227• Zekiye Sultan /228• Fehime Sultan /229• Şehime Sultan /229• Mediha Sultan /229• Naile Sultan /231• Bedia Sultan /231

ABDÜLAZİZ

Kadınları: Dürrünev Kadın /232• Hayrandil Kadın /232• Edâdil Kadın /233• Nesrin Kadın /233• Gevherî Kadın /233
Kızları: Saliha Sultan /234• Nâzıme Sultan /235• Emine Sultan /235• Esma Sultan /235• Emine Sultan /236• Fatma Sultan /237

V. MURAT

Kadınları: Mevhibe (Elrû) /238• Reftarıdil Kadın /238• Şayan Kadın /239• Meyliservet Kadın /239• Resân Hanım /239• Hatice Sultan /239• Fehime Sultan /242• Fatma Sultan /243• Aliye Sultan /243

II. ABDÜLHAMİD

Kadınları: Nazikeda Kadın /244• Bedrifelek Kadın /246• Nurefsun Kadın /246• Bîdar Kadın /247• Dilpesent Kadın /247• Mezîd Kadın /248• Emsalinur Kadın /248• Müşfika Kadın /248
İkballeri: Sazkâr Hanım /250• Peyveste Hanım /250• Fatma Pesend Hanım /250• Behice Hanım /251• Saliha Naciye Hanım /252
Kızları: Ulviye Sultan /253• Zekiye Sultan /253• Naime Sultan /254• Naile Sultan /255• Şadiye Sultan /256• Ayşe Sultan /257• Refia Sultan /258• Hatice Sultan /258• Samiye Sultan /259

MEHMED REŞAD

Kadınları: Kâmures Kadın /260• Mihrengiz Kadın /260• Dürrüaden Kadın /261• Nazperver Kadın /261• Dilfirib Kadın /261

MEHMED VAHİDEDDİN

Kadınları: Nazikeda Kadın /262• İnşirah Kadın /263• Müveddet Kadın /263• Nevâre Kadın /263• Nejat Kadın /264
Kızları: Fenire Sultan /265• Ulviye Sultan /265• Sabiha Sultan /265

Kaynaklar / 267

Dizin / 275

Sunuş

Bu eserin hazırlanması 1966 yılı Eylül'ünde bitmiştir. Yazar'ın 1970 Ağustos'unda ölümü ve baskıya hemen geçilememesi gibi nedenlerle, kitabın çıkarılmasına kadar 14 yıl geçmiştir. Kitabın sonlarında yer alan ve 1966 yıllarında hayatta bulunan nice padişah kadın ve kızları ölmüşlerdir. Tarihsel açıdan bu süreyi kapsayan değişikliklerin de kitapta bulunması gerekliliğini görmekle birlikte, rahmetli yazarın hazırladığı metinde değişiklik yapmamayı da zorunluluk olarak gördük. Eser incelenirken, bu noktanın gözden uzak tutulmamasını saygıyla hatırlatırız.

Toros Uluçay

Önsöz

Harem kitabının önsözünde bu eserleri neden yazdığımı açıklamaya çalışmıştım. Bu kitapta, onlara ek olarak şunları da öne süreceğiz.

Osmanlı padişahlarının kadınlarını, ikballerini ve kızlarını içine alan müstakil bir eser yoktur. Bunlar hakkındaki bilgilerimiz, Mehmed Süreyya Bey'in *Sicill-i Osmanî*'sinin I. cildinde verdiği bilginin ötesine pek geçmemektedir. Halbuki Osmanlı Hanedanı'nın tarihçi için, padişahların evi sayılan haremin ve haremde yaşayanların genel durumlarını, padişahın devlet adamlarıyla münasebetleri bakımından bilmemiz icap etmektedir. Çünkü sultanların ilk zamanlarda evlenmeleri siyasi amaçlarla olduğu gibi, bu devşirme kadınların, bazı tarihî olayların gidişi üzerinde de olumlu olumsuz ilgileri olduğu malumumuzdur.

Haremin devlet idaresindeki rolü de çok önemli olmuştur. Birçok damatlar; beylerbeyi, vezir, kaptan paşa veya veziriazam olarak, devlet hizmetinde çok mühim mevkiler işgal etmişler; kayınvalidelerine, kayınpederlerine ve eşlerine dayanarak türlü kanunsuz işleri yaptıkları gibi, zaman zaman da hiç layık olmadıkları halde bu mevkilere yükselmişlerdir.

Osmanlı idarî mekanizmasının bozulmasında damatların rolünün ne olduğunu değerlendirmek, ancak padişah kızlarının hayatlarının tetkiki ile mümkün olabilir.

Bundan başka birçok padişahların, gerçekten de kadınlarını ve kızlarını bilmiyoruz. Bu, Osmanlı Hanedanı tarihi için bir noksandır. Osmanlı ekonomisi bakımından da haremin incelenmesi bir zarurettir. Zaman zaman sayıları 1000'i bulan harem halkının maaşları, tâyinatları, elbiseleri, türlü zamanlarda yapılan in'amlar ve ihsanlar milyonlarca lirayı aşmakta, devlet bütçesini sarsmaktadır. Cevdet Paşa, *Tezakir*'inde, Abdülmecid'in ikbali Serefraz Hanım'ın bütçede yaptığı büyük gediği yana yakıla uzun uzun anlatır. Bunlara bir de doğumlarda, düğünlerde yapılan masrafları, verilen hediyeleri ekleyecek olursak, o zaman haremde yaşayanların devlet bütçesine neye mal olduğunu daha iyi anlamış oluruz.

Osmanlı toplumunun, aile bakımından, hangi merhalelerden geçtiğini bilemiyoruz. Padişahların haremini incelemekle, Osmanlı ailelerinin örnek aldığı bu ailenin ne kadar etkisinde kaldığı da tetkik edilebilecektir. Bu, sosyal bakımdan mühim olduğu kadar, örf ve âdetler ile folklor bakımından da o kadar faydalıdır. Osmanlılarda doğum, okuma, nişan, cihaz, ağırlık, kına gecesi, düğün âdetleri bugün meçhulümüzdür. Hâlbuki bu araştırmalar sayesinde, sultanların doğumlarında, düğünlerinde yapılan törenleri öğrenebileceğiz. Doğumdan evlenmeye kadar âdetleri de bu vesile ile öğrenmiş olacağız.

OSMAN BEY

Kadınları

Bâlâ Hatun: Ahiler'in namlı şeyhi Edebali'nin kızıdır. Bazı tarihlerde ismi Rabia ve Malhun Hatun şeklinde geçmektedir.[1] Doğum tarihi ve Osman Bey'le evlendiği tarih belli değildir. Osman Bey'in Bâlâ Hatun'dan Alâeddin adlı oğlu doğmuştur. Ömrünün son yıllarını Bilecik'te yaşayan babasının yanında geçirmiştir. 1324(724)'te Bilecik'te öldü. Babasının tekkesi yanında bulunan türbesine gömüldü.

Mal Hatun: Ömer Bey adlı bir zatın kızıdır. Osman Bey ile evlendiği ve öldüğü tarih belli değildir. Orhan Bey'in annesidir. Mal Hatun Bursa'da öldü; kocası Osman Bey'in yatmakta olduğu Gümüşlü Künbed'e gömüldü.[2]

Kızları

Fatma: Osman Bey'in Fatma adında bir kızı olduğunu Orhan Bey vakfiyesinden[3] anlıyorsak da, hakkında birşey bilmiyoruz.[4]

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı: "Gazi Orhan Bey vakfiyesi", *Belleten* V., 284 - 285; *Osmanlı Tarihi I.*, 2 baskı 560-561.

[2] Aynı vakfiye ve aynı yer; *Osmanlı Tarihi I.*, 2 baskı, 115.

[3] aynı yer.

[4] Sod. tablo XXI de ölüm tarihi 1324 olarak gösterilmiştir.

ORHAN BEY

Kadınları[1]

Nilüfer Hatun: Yarhisar Tekfuru'nun kızıdır. Adı *Holifira* idi. Bilecik Tekfuru'nun oğluna nişanlı idi. Düğünlerine Osman Bey de davet edildi. Daha önceleri, bir dostu tarafından, kendisine tuzak kurulup suikast yapılacağı bildirildi. Osman Bey de karşı tertibat almış, düğün eğlencelerinin en kızgın zamanında bir baskın yaparak, düşmanlarını perişan etmiş, bu arada gelin Holifira'yı da esir almıştır (1299).[2] Bu güzel esireyi derhal oğlu Orhan Bey ile evlendirmiş ve *Nilüfer* adını vermiştir. Bazı kaynaklarda ismi *Lulufer* ve *Ulufer* şeklinde geçiyorsa da doğru olmaması icap eder. Çünkü oğlu I. Murad'ın İznik'te annesi adına yaptırdığı imaretin kitabesinde *Nilüfer* adı açık şekilde görülmektedir. Meşhur Arap seyyahı İbn-i Battuta da İznik'te kendisiyle görüşmüş, adını yanlış olarak *Bilun* şeklinde yazmıştır.[3] Belki de bu, kopya edenin hatasıdır.

Nilüfer Hatun'un Orhan Bey ile evlenmesinden Süleyman Paşa ile Murad-ı Gazi doğmuştur. Çok hayırseven

---

[1] Alderson: Kadınlarına ilâveten Bilun (Beylum=Suylun) ve diğer *Teodora*'nın isimlerini veriyor. Bak: Sod. tablo XXII.

[2] *Osmanlı Tarihi I.*, 2. baskı 107.

[3] *Seyyahatname-i İbn-i Battuta*, M. Şerif tercümesi, İstanbul 1333-1335, I, 343.

bir kadın olan Nilüfer Hatun, Bursa'da kaplıca kapısı yanında bir tekke, Darü'l-harp Mahallesinde bir mescit yaptırmıştır. Bundan başka Bursa Ovasından geçen bir çay üzerine bir köprü yaptırmış, bundan dolayı bu çaya *Nilüfer* adı verilmiştir. Oğlu Murad Gazi de annesi adına İznik'te inşası 1388'de (790) tamamlanan bir imaret yaptırmıştır.[4] Nilüfer Hatun'un ölüm yılı belli değildir. Bursa'daki Orhan Bey Türbesinde yatmaktadır.

Asporça Hatun: Bizans İmparatoru III. Andronikos'un kızı ve Orhan Bey'in Bizanslılardan evlendiği ikinci kadın olduğu söylenmektedir. Orhan Bey'in, Asporça Hatun'la hangi tarihte evlendiği belli değildir. Bununla beraber, Nilüfer Hatun'dan sonra evlendiği söylenir. Orhan Bey'in Asporça Hatun'la evlenmesinden şehzade İbrahim doğmuştur. Asporça Hatun 1323 (723) yılında düzenlettiği vakfiyesinde, yaptırdığı binalar ve eserlere, oğlu İbrahim'i mütevelli tayin etmiştir.[5] Orhan Bey'in kızı Fatma Hatun-'un da anasıdır.[6] Hangi tarihte öldüğü ve nerede yattığı bilinmemektedir.

Teodora (Maria): Teodora, Bizans imparatoru VI. John Kantakuzenus ile eşi İrene'nin kızıdır. İmparatorluk mücadelesinde Orhan Bey'den yardım görmüş, buna karşılık kızı Teodora'yı Orhan Bey'e vermiştir. Orhan Bey ile

---

[4] İmaretin kitabesi için *İznik ve Bursa tarihi*nin 180. sayfasına bakınız. Nilüfer Hatun'un İznik imareti uzun asırlar yaşamış, gelen gidenlerin ve vazifelilerin yeyip içmelerini temin etmiştir. 1087 yılında görülen hesap pusulalarına göre imarethanede mütevelli, şeyh, cabi, kâtip, nazır, tabbah, cüzhan ve hafız gibi vazifeliler vardı. Top. Arş. D. No. 3923. Tevcih beratı için bak aynı kaynak E. No. 7475. Cavit Baysun, *İA*, IX., 284 - 285.

[5] Hüseyin Hüsamettin: *TOEM* sayı 17/94, sene 16, S. 281-284; Dukas: 19-21

[6] Bursa Sicilleri: No: 231, S. 106.

Teodora'nın düğünleri Silivri'de yapılmış, gelin Bursa'dan gelen bir heyet tarafından başkente getirilmiştir. Düğün 1346 yılının Mayıs ayında olmuştur.[7] Bu evlenmeden şehzade Halil doğmuştur. Orhan Bey'in Teodora'yı sevdiği, onun etkisi altında kaldığı ve Teodora'nın, oğlu şehzade Halil'i veliaht yapmak için Orhan'a baskı yaptığı söylenir. Kendisine ne isim verildiği, hangi tarihte öldüğü ve nerede gömülü olduğu belli değildir.

Eftandise Hatun: Orhan Bey'in karısıdır. Mahmut Alp'in kızıdır. Hakkında başka bilgi yoktur.[8]

Kızları

Fatma Hatun: Orhan Bey'in Asporça Hatun'dan doğan kızıdır; fakat Fatma Hatun hakkında başka hiçbir bilgi yoktur.[9]

Hatice Hatun: Orhan Bey'in kızıdır. Hayatı hakkında hiçbir bilgi elde edilememiştir. Yalnız Toyhisar'da bir zaviye yaptırdığı ve Bursa'daki türbesinde gömülü olduğunu biliyoruz.[10]

---

[7] İ. Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı Tarihi I*, 2. Baskı, 160. Düğün hakkında babası Kantakuzen, tarihinde oldukça geniş bilgi vermiştir. Bakınız.

[8] Bursa Kütüğü, II, 10.

[9] Tayyip Gökbilgin: "Orhan" maddesi, *İA.*, IX, 407; Sod. tablo XXII. *Osmanlı Tarihi I*, 2. baskı, s: 160.

[10] Bursa Kütüğü II, 2. Hatice Hatun'un Osman Bey'in oğlu Savcı Bey'in oğlu Süleyman Bey ile evli olduğu sanılmaktadır.

I. MURAD

Kadınları[1]

Gülçiçek Hatun: I. Murad'ın karısı, Yıldırım Bayezid'in annesidir. 791 ve 802 tarihli vakfiyelerinden Rum olduğu anlaşılmaktadır.[2] 1360 yılında Yıldırım Bayezid'i doğurmuştur. Sağlığında Bursa'da Yahşi Bey Mahallesinde bir cami ile türbe yaptırılmıştır.[3] Kâmil Kepecioğlu, Gülçiçek'in, Karasi Bey'i Aclan'ın eşi olduğunu, Balıkesir'in alınmasından sonra Bursa'ya getirip oğlu Murad ile evlendirdiğini ileri sürer. Herhalde bu evlenme Murad Bey'in ölümünden sonra olmalıdır. Bu ikinci evlenmeden, Yahşi Bey isimli oğlunu doğurmuştur. Ölünce, yaptırdığı türbesine gömüldü. Ölüm tarihi belli değildir.

Tomara (Mara): Bulgar Kralı Şişman'ın kızkardeşi, bazılarına göre de kızıdır. Bulgaristan haraca bağlandıktan sonra, 1376 yılında I. Murad ile evlenmiştir. Hakkında başkaca bilgi yoktur.

---

[1] Alderson, adlarını yazdığımız bu kadınlardan başka Çandarlıoğlu Süleyman II'nin, Köstendil Bey'inin, V. John Paleologus'un, Seyyid Sultan'ın ve daha bir başkasının kızlarıyla evlendiğini, kadınlarının sayısının 7 olduğunu belirtmektedir. Sod. Tablo XXIII.

[2] Mükrimin Halil Yınanç, "Bayezid" Maddesi, *İA.*, II, 369.

[3] *İznik ve Bursa Tarihi*, 157.

Paşa Melek Hatun: I. Murad'ın eşi ve Kızıl Murad'ın kızıdır.

Kızları

Nilüfer Hatun: I. Murad'ın kızıdır. Annesi Nilüfer Kadın'ın adına göre bu adı almıştır. Bursa'da bir mescit yaptırmıştır.

Melek Hatun: I. Murad'ın ikinci adını bildiğimiz kızı Melek Hatun'dur. Eski kaynaklar Melek Hatun'un ismini Nefise ve Sultan Hatun şeklinde yazdıklarından çok yakın zamanlara kadar bu yanlışlık böylece devam etmiştir. Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, I. Murad'a elçi ve hediyeler göndererek Melek Hatun'u istemiş, padişah da vermiştir. Bu birleşmenin tarihi 780 (1378) ile 783 (1381) yılları arasında değişmektedir.[4]

Melek Hatun, kocası ile babası ve kardeşi Yıldırım Bayezid arasında âdeta bir aracı vazifesi görmüştür. Kocası Alâeddin Ali Bey, birkaç defa Melek Hatun sayesinde ölümden kurtulmuştur. Fakat Alâeddin Ali Bey'in düşmanca hareketleri Yıldırım Bayezid'i kızdırdı, yakaladığı enişteşini öldürttü. Kızkardeşi Melek Hatun'la oğullarını Bursa'ya gönderdi (1397).

1402'de Timur olayından sonra Melek Hatun tekrar Karaman'a döndü ve burada öldü. Melek Hatun Karaman'da 783 (1381) yılında Sultan Hatun Medresesi ile türbesini yaptırmıştır. Bu türbede gömülüdür. Alâeddin Bey'den Alâeddin Ali Bey, Mehmet Bey ve Oğuz adında çocukları olmuştur.

---

[4] İ. Hakkı Uzunçarşılı: "Murad-ı Hüdâvendigâr kızı ve Karamanoğlu Alâeddin Bey'in zevcesinin adı nedir?", *Belleten* XXI., 178 -180, Ankara 1957.

YILDIRIM BAYEZİD

Kadınları[1]

Devletşah (Devlet) Hatun: Germiyanoğlu Süleymanşah'ın Celâleddin Rumî'nin oğlu Veled Çelebi'nin kızı Mutahhare Hatun'dan doğan kızıdır. Tarihlerimizde Osmanlı padişahlarının zevceleriyle diğer bir hükümdarla evlendirilen kızları, çok zaman asıl adlarıyla zikredilmeyerek *Devlet Hatun* veya *Sultan Hatun* gibi hükümdar ailelerine mahsus lakaplar ile zikrolunduklarından asıl adlarının ne olduğu bazen bilinmemektedir.

1378 (778) yılında Murad Bey, oğlu Yıldırım Bayezid ile Devletşah için çok mutantan bir düğün tertip etti. Etraftaki beyleri de bu düğüne çağırdı. Germiyanoğlu Süleymanşah, çeyiz olarak Osmanlılar'a Kütahya, Tavşanlı, Eğrigöz (Emet) ve Simav şehir ve kasabalarını verdi.[2]

---

[1] Alderson, Yıldırım Bayezid'in, adlarını yazdığımız kadınlardan başka şunlarla da evli olduğunu yazmaktadır: Salono Kontu Louise Fadrique'in kızı *Maria*; V. John Paleologos'un adı bilinmeyen kızı; *Angelina*; Macar John'un kızı *Maria*; Konstantine'in adı bilinmeyen kızı. Sod. tablo XXIV. Alderson'un, Sırp Kralı'nın kızı *Maria* ile diğer Maria'ları karıştırması muhtemeldir. Bizim kaynaklarda ve elimizde mevcut vesikalarda bu kadınlara dair hiçbir bilgi ve kayda rastlanmamıştır.

[2] Düğün ve nişan hakkında Âşık Paşa oldukça geniş bilgi vermektedir: *Osmanlı Tarihleri I.*, Türkiye Yayınevi yayınlarından (İstanbul 1949), *Tevarih-i âl-i Osman*, 129- 130.

Yıldırım Bayezid'in oğullarından İsa ve Musa Çelebiler, Devletşah Hatun'dan doğmuşlardır. Bazı tarihçiler, Devletşah'ın Çelebi Mehmed'in de annesi olduğunu yazıyorlarsa da doğru değildir. Çünkü Devlet Hatun'un, Çelebi Mehmed'in annesi olduğuna dair hiçbir kayıt yoktur. Tersine 1414(816)'da ölen Çelebi Mehmed'in annesinin dönme olduğuna dair kayıtlar vardır.[3]

Devletşah Hatun, Bursa'da 1414 (816) yılında öldü, Yeşil Cami civarına gömüldü.

Maria (Olivera Despina): Sırp Kralı I. Lazar'ın kızıdır. Yıldırım Bayezid, Kosova Meydan Savaşını kazanınca, Lazar'ın yerine geçen oğlu Lazaroviç ile bir anlaşma yaptı. Dostluğu kuvvetlendirmek için de kızkardeşi Despina ile evlendi (1390).[4] Despina'nın adını Gibbons bu şekilde yazdığı halde Yorga, *Maria* yahut *Mileva* (*Olivera*) şeklinde tesbit etmiştir.[5] Osmanlı tarihçileri Despina'nın Yıldırım Bayezid'i içkiye, zevk-ü safaya alıştırdığını, bunda vezir-i âzam Çandarlı Ali Paşa'nın da büyük rolü olduğunu yazarlar.[6] Despina, 1402 Ankara Meydan Savaşından sonra Bursa Yenişehir'inde iki kızı ile beraber yakalanarak Kütahya'da bulunan Timur'a gönderildi. Timur'un bu kadını bir sâki gibi kullandığı, bu yüzden Osmanlı padişahlarının bundan sonra nikâh ile evlenmeyi bıraktıkları söylentileri vardır. Despina'nın akıbeti hakkında bilgi yoktur. O devir kaynaklarına göre *Maria*'nın Yıldırım'dan iki kızı ol-

---

[3] İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Belleten* XXI (Ankara 1957), 185-188. Bu yazıda Devlet Hatun'un Çelebi Mehmed'in annesi olmadığı vesikalarla ispat edilmiştir. Ayrıca Tayyip Gökbilgin: *XV. ve XVI. asırlarda Edime ve Paşalivası* (İstanbul 1952), 39.

[4] İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 2. baskı 200.

[5] Aynı eser.

[6] Ahmet Refik: *Kadınlar Saltanatı* I., (İstanbul 1332) 22 - 25.

muştur. Birisinin adı Paşa Melek'tir. Timur, bunları evlendirmiştir.

Hafsa Hatun: Aydınoğlu İsa Bey'in kızıdır. Yıldırım Bayezid, Kosova zaferinden sonra kendisine karşı ayaklanan Anadolu Beyleri üzerine yürüdü. Birçoklarını ortadan kaldırdı. Aydınoğlu İsa Bey, Yıldırım'a karşı duramadı. Yıldırım Bayezid, İsa Bey'in Hafsa Hatun adındaki kızı ile evlendi (1390/792). Kayınbabasına bir miktar yer bıraktı, diğerlerini elinden alarak Osmanlı topraklarına kattı. Hafsa Hatun'un hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Tire'de bir çeşme ile Bademiye'de bir zaviye yaptırmış, bunlara bir hayli vakıflar yapmıştır.[7]

Kızları[8]

Hundi Hatun: Hundi Hatun, Yıldırım Bayezid'in kızıdır. 1396 Niğbolu zaferinden sonra devrin büyük bilgini ve şeyhi "Emîr Buhârî", "Emîr Sultan"' ve "Şemseddin Mehmed" adlarıyla anılan zatla evlenmiştir. Rivayetlere göre Hundi Hatun, Emîr Sultan'ı rüyasında görmüş, evlenmek istemiş, bu arzusunu Rumeli'de seferde olan babasına bildirmiş. Yıldırım Bayezid, buna çok kızmış, Emîr Buhârî ile kızını öldürtmek üzere Süleyman Paşa emrinde kırk kişilik bir kuvvet göndermiş; fakat bu kırk kişi, Emîr Sultan'ın gösterdiği keramet sonunda kadit olmuşlar. Emîr Buharî'nin bu kerameti Mevlâna tarafından Yıldırım Bayezid'e bildirilmiş. Bunun üzerine Yıldırım, kızı Hundi'yi Emîr Buharî'ye vermiş. Bu evlenmeden

---

[7] İ. Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı Tarihi I*, 2. baskı 70; Dr. Himmet Akın, *Aydınoğulları Tarihi*: 61, 74, 138, 143, 155, 160, 178.

[8] Alderson, Şemsettin Mehmet ile evlenen Paşa Melek isimli bir kızının olduğunu da yazar. Sod. tablo XXIV, ayrıca *Osmanlı Tarihi*, İskit Yayınevi 1.,s. 144. Paşa Melek'in, Karamanoğlunun eşi Melek Hatun'la ismi karıştırılmış olabilir.

Emîr Ali ile iki kızları doğmuş. Hundi Hatun ölünce kocasının Bursa'daki Emîr Sultan Türbesine gömülmüştür. Çocukları kendisinden evvel ölmüştür.[9]

Orûz Hatun: Yıldırım Bayezid'in kızıdır. Ayşe Hatun adında bir de kızı vardır. Doğumu, ölümü, evlenmesi, kocası ve çocukları hakkında başka bilgi yoktur.[10]

Fatma Hatun: Yıldırım Bayezid'in kızıdır. Doğum tarihi belli değildir. 1402 Ankara bozgunundan sonra ağabeyi Emîr Süleyman tarafından Bursa'dan Kasım'la beraber Edirne'ye götürüldü. Süleyman Çelebi, Bizans İmparatoru ile bir andlaşma yaptı. Bu andlaşmaya sadık kalacağını göstermek için de kardeşleri Fatma Hatun'la Kasım'ı İstanbul'a gönderdi. Fatma Hatun, Çelebi Sultan Mehmed zamanına kadar İstanbul'da kaldı. Daha sonra Çelebi Mehmed, Fatma Hatun'u yanına getirtti, bir sancakbeyi ile evlendirdi. Fatma Hatun ölünce Orhan Bey Türbesine gömüldü.

Erhondu Hatun: Yıldırım Bayezid'in kızıdır. Ümeradan Pars Bey oğlu Yakup Bey ile evlenmiştir. Oğulları Umur Bey ile Mehmet Çelebi'dir.[11]

---

[9] M. Cavit Baysun: "Emîr Sultan'ın hayatı ve şahsiyeti", *Tarih Dergisi*, (İstanbul 1949), 77-94.

[10] Tayyip Gökbilgin: *XV. ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livası* (İstanbul 1952), 321.

[11] Bursa Kütüğü, IV., 19, 54.

ÇELEBİ MEHMET

Kadınları[1]

Emine Hatun: Dulkadır Beyi Süli Bey'in kızıdır. Osmanlılar, Memlûkler'le Dulkadıroğullarının çarpışmasından faydalanarak Dulkadır Beyliği ile akrabalık kurmaya çalışmışlar ve bunda da başarılı olmuşlardır. Çelebi Mehmet, fasıla-i saltanatta, Süli Bey'in kızı Emine Hatun'u istemiş ve dileği yerine getirilmiştir. Çelebi Mehmed ile Emine Hatun'un evlenmesi 1403 yılında olmuş, evlenmeden bir sene sonra Emine Hatun II. Murad'ı doğurmuştur.[2]

Kumru Hatun: Cariyelikten kadın efendiliğe yükselmiştir. Selçuk Hatun'un anasıdır. Hakkında fazla bilgi yoktur.[3]

---

[1] Alderson, Şadgeldi Ahmet Paşa'nın kızı Şehzade Hatun'la da evli olduğunu yazmaktadır. Sod. tablo XXV.

[2] İ. Hami Danişment: *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*: 120, 147, 149, 177, 184, 222, 224.

[3] İ. Hakkı Uzunçarşılı: *Belleten* XXI (Ankara 1957), 254; Bursa Kütüğü, IV, 137.

Kızları:[4]

Selçuk Hatun: Selçuk Sultan, Çelebi Mehmed'in Kumru Hatun'dan doğan kızıdır. Hüseyin Hüsamettin Efendi'ye göre Amasya veya Merzifon'da 1407 (810) yılında doğmuştur. II. Murad 1425 yılında Çandaroğlu İbrahim Bey-'in güzel kızı Hatice Halime Sultan'la evlendiği zaman üç kızkardeşinin de düğünlerini yaptı. Bu arada Selçuk Hatun'u, kayınpederi İbrahim Bey'e verdi. Halil Ethem Bey, Selçuk Sultan'ın Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa ile evlendiğini yazmış ise de, son araştırmalar bunları yalanlamıştır. Selçuk Sultan'ın İbrahim Bey'den Yusuf, İshak Bâli adında iki oğlu ile Hafsa ve Hatice adında iki kızı olmuştur. Bunlardan Emir Yusuf ile Hafsa, Kastamonu'-da babalarının sağlığında ölmüştür.

Selçuk Sultan, eşi İbrahim Bey'in ölümü üzerine Kastamonu'dan Bursa'ya gelmiş, ölümüne kadar da burada yaşamıştır (1443). Kocasının ölümünden sonra Bursa'da ümeradan Mahmut Bey ile evlendi. Mahmut Bey'den kızı Hundi Hatun doğdu. Oğlu İshak Bâli de annesiyle beraber Bursa'ya gelmiş ve annesinin sağlığında orada ölmüştür. Kızı Hatice Hatun, II. Bayezid'in lalası Koca Mehmet

---

[4] Çelebi Sultan Mehmed'in 7 kızı olmuştur. Bu kızlardan Selçuk, Hafsa, Sultan, Ayşe ve İlaldı Hatun'ların adı bilinmektedir. Diğerlerinin adları tesbit edilememiştir. Bir kayda göre Çelebi Mehmed'in beş kızı babalarının türbesinde yatmaktadır: "... *ve ayağı ucunda kızlarından evvel Selçuk Sultan, badehüma dört kız dahi tâbe serahum..*" Top. Arş. D. No. 8380, XYI. asır. Çelebi Sultan Mehmed'in kızlarından üçü, daha sonraları Karamanoğlu İbrahim, İsa ve Alâeddin Beyler'le bir kızı da Anadolu beylerbeyi Karaca Paşa ile evlenmiştir. Bunların adları bilinmemektedir. Uzunçarşılı'nın gösterilen yerdeki makalesine bakınız. Yalnız Çelebi Mehmed türbesinde yatanların sandukaları üzerinde Hafsa ve Sitti Hatunların Çelebi Mehmed'in kızı oldukları yazılıdır. Âşık Paşa da Çelebi Mehmed'in 4 kızının bu zatlarla evlendiğini yazar: *Osmanlı Tarihleri* I, 164.

Paşa'nın oğlu Mahmut Çelebi ile evlenmiştir. Hatice Hatun'un bu evlenmeden Hundi Hatun, Şehnaz Hatun ve Fatma Hatun adında üç kızıyla Süleyman adında bir oğlu olmuştur. Hatice 1502(908)'de ölmüştür.

Selçuk Sultan, Cem-Bayezid çarpışmasında Cem tarafından elçi olarak Bayezid'e gelmiş ise de birşey yapmadan geri dönmüştür, ömrünün son yılları hastalıklı geçmiş, padişahlar tarafından Bursa'ya gönderilen tabipler vasıtasıyla tedavi edilmiştir. Seksene yakın bir yaşta 25 Ekim 1485(15 Şevval 890)'de Bursa'da ölmüş, Yeşil Türbe'ye babasının ayak ucuna gömülmüştür. Selçuk Sultan, Bursa'da 1450 (854)'de bir cami ile tabhane isimli imareti; 1465 (870)'de Bursa'ya bir saat mesafede Nilüfer Çayı üzerinde mihraplı köprüyü; Edirne'de Yeni Tophane Mescidini yaptırmıştır. Edirne'de adına nisbetle bir de mahalle vardır. Yaptığı eserlerin vakfiyesini 1483 (888) yılında tanzim ettirmiştir.[5]

Hafsa Hatun: Çelebi Mehmed'in kızıdır. Kardeşi II. Murad tarafından Çandarlı-zade vezir-i âzam Halil Paşa'nın oğlu ümeraden Mahmud Çelebi'ye verilmiştir. Bu zattan Isfahan Şah, Ali Çelebi, Hüseyin Çelebi, Hasan Çelebi, Mustafa Çelebi adında çocukları olmuştur.[6] Kocasının da kendisinin de ölüm tarihleri belli değildir. Hafsa

---

[5] Hayatı ve eserleri için şunlara bakınız: Ahmed Tevhit, "Selçuk Hatun Sultan", *TOEM*. Cüz 15, (İstanbul 1928) 957-961; İ. Hakkı Uzunçarşılı: "Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Hatun kimle evlendi?", *Belleten* XXI (Ankara 1957) 253 – 259. Padişaha yazdığı mektupları için: *Haremden Mektuplar* 13-18 bakınız. Bursa'daki eserleri ve kitabeleri için de *İznik ve Bursa Tarihi* 136, 147, 167; *Bursa Kütüğü*, II., 253; IV -, 137-140.

[6] *Belleten* XXI., 253, kardeşi II. Murad'ın yaptığı temlikler hakkında Topkapı Sarayı Arş. E. 7351; tanzim edilen Arapça vakfiyesi için aynı kaynak, E. No. 4121, mescidin kitabesi için *İznik ve Bursa Tarihi*, 166'ya, bakınız, *Bursa Kütüğü* II, 159.

Sultan, Bursa'da Yeşil Türbe'de gömülüdür; fakat bazılarına göre hacca gitmiş, Mekke'de ölmüştür. II. Murad, kızkardeşine bazı köyleri temlik etmiş, o da 1443 Kasım sonlarında (evail-i ramazan 847) Bursa'da aynı yılda yaptırdığı Bedrettin Mescidine vakfetmiştir. Mütevelliliğine Şerefeddin Paşa İbn-i Abdullah'ı tâyin etmiştir.

Ayşe Hatun: Çelebi Mehmed'in yedi kızından biridir.[7] Doğum, ölüm tarihi; kocası ve çocukları hakkında bilgi yoktur. 1469 (873) yılında Edirne'de Ayşe Kadın Camiini yaptırmıştır. Üsküp'te de bir camii vardır. Bunlara Hayrabolu, Üsküp ve Yarhisar'da vakıflar tahsis etmiştir. Aynı zamanda Edirne'de adıyla anılan Ayşe Kadın Mahallesi vardır.[8] Ayşe Hatun, Bursa'da babasının türbesinde gömülüdür.[9]

Sultan Hatun: Çelebi Mehmed'in kızıdır. 1425 (828) yılında Candaroğlu, Çankırı sancakbeyi Kasım Bey'le evlendi.[10] Kasım Bey'in Kaya adlı oğlunun Sultan Hatun'dan olup olmadığı belli değildir.[11] Doğum, ölüm tarihi hakkında bilgi yoktur.

İlaldı Hatun: Çelebi Mehmed'in kızıdır. Muhtemel olarak Karamanoğlu İbrahim Bey'le evlenmiştir. Konya'da bir darü'l-huffaz yaptırmıştır.[12]

---

[7] Aynı kaynak, aynı sayfa.

[8] *XV. - XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, 321 ve diğerleri.

[9] *Bursa ve İznik Tarihi*: 147.

[10] İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın makalesi: *Belleten* XXI., 253.

[11] *XV. - XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livası*: 330.

[12] İbrahim Hakkı Konyalı: *Konya Tarihi* (Konya 1964): 455, 950, 951, 1066.

II. MURAD

Kadınları

Hatice Hatun: Bazı tarihlerde adı *Hatice Halime* olarak geçer.[1] Candarlıoğlu II. İbrahim Bey'in kızıdır. Doğum tarihi belli değildir. İsfendiyar Bey ile oğlu Kasım'ın çarpışmasından faydalanmak isteyen II. Murad, Osmanlı taraftan olan Kasım Bey'e yardım etti. Bu durum karşısında İsfendiyar Bey, küçük oğlu Murad Bey başkanlığında bir heyeti II. Murad'a gönderdi ve barış istedi. Devlet adamlarına ayrı ayrı mektuplar yazarak barış yapılmasına yardım etmelerini rica etti. Ayrıca güzelliğiyle meşhur olan, oğlu İbrahim Bey'in kızı Hatice Hatun'u hükümdara nikâhlamayı vadetti. II. Murad bu teklifleri kabul ile barış yaptı (1423)[2]. Bir heyet gönderilerek Hatice Hatun Kastamonu'dan Bursa'ya getirildi. Burada çok mutantan bir düğün yapılarak Hatice Hatun ile II. Murad evlendi.[3] Fatih Sultan Mehmed'in annesi olduğu söylenirse de doğru değildir. 1500 (900) tarihli vakfiyesi vardır. Bursa'da Kükürtlü Kaplıcası yanında Hatice Sultan Türbesi

---

[1] *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*: I., 190, 201, 202.

[2] *Osmanlı Tarihi I.* (İ. Hakkı Uzunçarşılı), 2. baskı 394.

[3] *Osmanlı Tarihleri*: I., 164. *"Emir İsfendiyar kızından vücuda gelmiş Sultan Hasan (Ahmet olmalı) nam bir birader gihteri vardı. Nizam-ı âlem için anı sâlik-i dar-ı ahiret kıldı." Künhü'l-Ahbar*: V., 246.

denilen türbede yatmaktadır. Ne sanduka ve ne de türbe kapısı üzerinde ölüm tarihini gösterecek bir kitabe yoktur. Fatih'in, padişah olduğu sene öldürdüğü şehzade Ahmet bunun çocuğudur. Uzun bir ömür sürmüştür.[4]

Hüma Hatun: II. Murad'ın karısı ve Fatih Sultan Mehmed'in annesidir. Babinger, Fatih Sultan Mehmed'in annesinin adının hiçbir yerde ve kitabede geçmediğini, sonradan *Hüma, Stella, Esther* gibi isimler verildiği üzerinde durmaktadır. Çağdaş Osmanlı kaynakları, Fatih'in annesi hususunda birşey yazmazlar. XVI. yüzyıl kaynakları, başta Peçevi olmak üzere, Fatih'in annesinin bir Fransız prensesi oluşu üzerinde dururlar. Böyle bir efsane II. Bayezid'in annesi için de söylenmiştir.

Asrımız tarihçileri ve Fatih'in hayatıyla uğraşanlar ise, meseleyi başka bir açıdan ele almışlar, Fatih'in annesinin İsfendiyaroğlu İbrahim Bey'in kızı *Hatice Halime Hatun* olduğu üzerinde ısrarla durmuşlardır. Bunlar arasında İ. Hami Danişment,[5] Ali Himmet Berki[6] ve Ali Rıza Sağman[7] vardır.

Fatih Sultan Mehmed'in annesi ecnebi idi. Bunu çağdaş Bizans kaynakları[8] ve diğerleri böyle yazmaktadırlar. Onların bu görünüşünü, elimizde bulunan bir vakfiye de teyid etmektedir: Topkapı Sarayı'nda bulunan vakfiye tarihsizdir, isim de yazılmamıştır. Vakfiyenin baş tarafında Fatih'in tuğrası, alt sağ tarafında kazasker "*Ali Bin*

---

[4] İ. Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı Tarihi*, 2. baskı, 394, 452. Dukas, Fatih'in babasının ölümü üzerine Hatice Hatun'u babasının adamlarından İshak ile evlendirdiğini yazar, 140.

[5] İ. Hami Danişment: Osmanlı Tarihi kronolojisi: I., 202.

[6] Ali Himmet Berki; Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatihi Sultan Mehmed Han ve adaleti (İstanbul 1953), 13 - 15.

[7] Ali Rıza Sağman: Fatih'in anası, Resimli Tarih Mecmuası IV., 2312 (İstanbul 1953).

[8] Dukas, çeviren: WI. Mırmıroğlu (İstanbul 1956), 140.

Yusuf el-Fenarî"nin, sol tarafında ise Anadolu kazaskeri "*Ali Bin Şeyh Ahmed bin şeyh Mehmed*"in imzaları bulunmaktadır. Burada Fatih'in annesi için şöyle denilmektedir:

"*.... alâ türbeti ümmihi'lleti sâre dürretü tâcü'n-nisâ fi'l-âlemîn ve gurretü cebheti'l-islâm ve'l-müslimîn meliketü'l-melikât, inüsdiletü siyâbi'l-hasenât ve'l-meberrât, es-sittü'l-celiletü el-müeyyed bi-te'yidi'l-meliki'l ilâh... Hatun binti Abdullah el-kâyinetü fî mahruseti Berûsû-humiyet ani'l-be'sâbi-venbi'l-imareti'l-Muradiyye -eskeneha Allahu Taâlâ fi â'lâ tabakati cinânihi ve elbesehâ hulel-i afvihi ve gufranihi ve lâ-zâlet türbetüha'l-müşerrefeti bi'l-envâri memlüveten ve ravdatuha'l-mukaddeseti bi'l-âyâti metlüvveten fe-vakafe ve habese bi-niyyetin halisetin an kıyâmi'r-riya ve rehbetün ve taviyyetün sâdiretün an asli'l-ihlâs ve nehcihi fî hal tele'leet şümûsu ârâihi'l-kerimeti an meşarıkı'l-izzü ve'l-iclâl ve talâat büdûrü ârâihihi'l-müstakimeti an matâlii'l-mecdi....*"[9]

Vakfiyede geçen "*bint-i Abdullah*" kaydı, bu kadının devşirme olduğunu ispatladığı gibi, Peçevî de bunu teyid eder. Peçevî, Fatih'in annesinin korsanlar tarafından kaçırıldığını, II. Murad'ın haremine alındığını, ilkin Müslümanlığı kabul etmediğini, gebe kalınca Müslüman olduğunu yazmaktadırlar.[10]

Fatih Sultan Mehmed'in annesi 1449 (853) yılında Bursa'da öldü. II. Murad'ın türbesinin 100 metre kadar ötesinde bir bahçe içine gömüldü. Sonradan Fatih Sultan Mehmed tarafından üzerine türbe yaptırıldı. Kitabesinde Fatih Sultan Mehmed'in annesi olduğu ve oğlunun emriyle yaptırıldığı açıkça yazılmaktadır.[11] Bu böyleyken, ba-

---

[9] Top. Arş., No. 8361.

[10] Ahmet Refik: *Kadınlar Saltanatı*: I., 26.

[11] İ. Hami Danişment: *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*: I, 202; Ali Himmet

basının ölümü üzerine II. Mehmed'in, annesi Hatice Halime Hatun'u babasının adamlarından İshak ile evlendirdiğini biliyoruz. Bu iki kadının ölüm tarihleri arasında yarım asırdan fazla fark vardır. Hatice Halime Hatun 1500'den sonra ölmüştür.

Kaynaklarda, türbesi kitabesinde ve vakfiyesinde adı yazılmamıştır. Fakat bugün Hatuniye Türbesinin bulunduğu mahallenin adı "*Hüma Hatun*" Mahallesi diye söylenmektedir. Hatuniye Türbesinde yatan kadının da "*Hüma*" olduğu halk arasında söylenmektedir. XV. yüzyılda *Hüma Hatun* adında başka bir kadın da yoktur. Fatih'in annesinin adının "*Hüma*" olduğunu *Bursa Sicilleri* doğrulamaktadır.[12]

Yeni (Jeni) Hatun: II. Murad'ın eşi ve Amasyalı Şadgeldi Paşa'nın torunudur. Ne zaman öldüğü ve II. Murad'la evlendiği hakkında fazla bir bilgimiz yoktur.[13]

Berkî, 14.

[12] MDE., 8, 62. Bursa'da "*Sultan Murad Camimin şark canibindeki türbede merhum Sultan Mehmed Han'ın valdesi, ba'dehuma Hüma Sultan binti merhum Sultan Bayezid Han*" yatmaktadır. XVI. asır, Top. Arş., D. No. 8380 "*Hüma Sultan II. Murad'ın kansı ve Fatih Sultan Mehmed'in annesidir. Muradiye Camiinin doğusundaki Hatuniye Türbesine gömülmüştür. Mütevellisi Fatma Sultan vefat etmekle 1597'de Osman Paşa tayin edilmiştir.*" Bursa sicilleri, no: 201, s: 64. Hüma Hatun Bursa'da Hatuniye mektebini yaptırmıştır, aynı kaynak, no: 155, s: 378. 4 Rebiülâhir 1007 tarihli berat: "*Fatih-i Kostantaniyye olan cenab-ı cennet-mekân ve huld-i âşiyan sultan Mehmed Han tabe serahu validesi olub mahmiye-i Bursa'da vaki merkum Hatuniye türbe-i şerifesinde medfun olan merkume Hüma Sultan eczahanından...*" *Bursa Sicilleri*, no: 201, s: 63.

"*Mahrusa-ı Bursa(?) merhum Sultan Mehmed Valide türbesinde merhume Hüma Sultan ruhuyçün tilâvet olunan yevmi ikişer akçe cihetlü cüzlerden....*" 9 Rebiülevvel 930, *Bursa Sicilleri* 427/31, varak: 34.

[13] MDE., 11.

Mara (Despina): Sırbistan Kralı Jorj Brankoviç ile İrene Komnenus'un kızıdır. Yaklaşık 1419 yılında doğmuştur.[14] Sırp Kralı Jorj Brankoviç, Türk akınlarını önlemek için kızı *Mara*'yı II. Murad ile evlendirdi (1435). Dukas, *Mara*'nın Murad'ın ikinci karısı olduğunu, Hatice Halime'den daha güzel olduğundan, hükümdar tarafından birinciye tercih edildiğini yazmaktadır. Edirne-Sigedin barışının imzalanmasında *Mara*'nın büyük rolü oldu.[15]

Kocası II. Murad ölünce Fatih tarafından bir başkasıyla evlendirilmek istendi ise de kabul etmedi.[16] Fatih'in müsaadesi üzerine Sırbistan'a gitti. II. Mehmed, giderken analığına bol miktarda para ve hediye verdi. Bizans imparatoru da, *Mara* ile evlenmek istedi; ama *Mara* kabul etmedi.[17]

Mara kardeşiyle, Sırbistan tahtı için mücadeleye girişti. Durumu fenalaşınca İstanbul'a kaçtı (1457). Fatih Sultan Mehmed, vezir-i âzam Mahmut Paşa vasıtasıyla Sırbistan'ı ele geçirdikten sonra, analığına geniş bağışlarda ve temliklerde bulundu. *Mara Sultan*, bundan sonra Serez topraklarında bir Manastır'a çekildi. Fatih Sultan Mehmed ile ölünceye kadar iyi geçindi ve ondan çok yardım gördü.

Mara çok idareci bir kadındı. Oğlu Mehmed'i Venedikliler'le barış yapmaya zorladı. Fatih analığının tavsiyesine uydu ve bu denemeyi yaptı; fakat sonuç elde edemedi (1470-1471). İstanbul'a seyrek gelirdi. Dinini değiştirmedi. Dindaşlarına büyük ölçüde yardım ederdi. Dinî işlere karışmaktan geri kalmazdı, arzusuna uymayan pat-

---

[14] Sod. Tablo 26 ve not 4, düğün ve nişan hakkında oldukça geniş malûmat Dukas'da var: *Bizans Tarihi*: 124 -126.

[15] Halil İnalcık: *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar* I (Ankara 1951), 8 -11, 28.

[16] Dukas: *Bizans Tarihi* 140.

[17] Ahmet Refik: *Kadınlar Saltanatı*: I., 28.

rikleri yerlerinden atırırdı, kendi kafasında olanları, onların yerine getirirdi.

Mara, II. Bayezid zamanında 1487 yılında 68 yaşında öldü. Strumica yakınındaki Kornea Manastırına gömüldü.[18] Mara'nın çocuğu olmamıştır. Bazıları şehzade Ahmed'in, oğlu olduğunu yazarlarsa da doğru değildir.

Kızları[19]

Erhondu Hatun: II. Murad'ın kızıdır. Yakup Bey'in zevcesidir. Kocasından önce ölmüştür. Doğum, ölüm, evlenme ve çocuklarına dair bilgimiz yoktur.[20]

Fatma Hatun: II. Murad'ın kızıdır. XVI. yüzyılda Bursa türbelerinde yatanları gösteren bir vesikaya göre, babasının türbesine bitişik türbede yatmaktadır.[21] Babinger, Zağanos Mehmed Paşa ile evli olduğunu yazmaktadır.[22] Fakat bunun yanlış olduğu vesikalardan anlaşılmaktadır. Fatma Hatun, Çandarlı İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Çelebi ile evlidir. (*Bursa Kütüğü*, III, 171)

Hatice Hatun: II. Murad'ın kızı olması çok muhtemeldir. XVI. yüzyılda Bursa türbelerinde yatanları gösteren bir vesikaya göre babasının türbesine bitişik türbede yatmaktadır.

---

[18] MDE., 13, 16, 27, 69, 156, 165, 175, 294, 309, 320, 371, 422.

[19] Alderson, II. Murad'ın altı kızı olduğunu kabul ediyor, bunlardan yalnız Fatma Hatun'un adını veriyor, diğerlerinin bilinmediğini ileri sürüyor. Bak, Sod., Tablo 26. Bizdeki belgelere göre 4 kızının adı tesbit edilebiliyor.

[20] Adnan Giz: *Osmanlı Prensleri* (üniversite tezi) 27; *Bursa Kütüğü* II., 40.

[21] Bursa'da: "*ve Sultan Murad Han türbesine muttasıl türbede... Fatma Sultan Bint-i Sultan Murad Han ve Hatice Sultan...*" yatmaktadır.

[22] M E D., 184.

Şehzade Hatun: II. Murad'ın kızıdır. Beylerbeyi Sinan Bey'in eşi idi. Yenişehir'deki bir köyü kocasına bağışlamış, o da Edirne'deki imaretine vakfetmiştir. Diğer bir köyünü de Medine-i Münevvere'ye vakfetmiştir. 1480 (885) yılında öldü. Sultan Alâeddin Türbesine gömüldü.[23]

[23] *XV. - XVI. asırlarda Edirne ve Paşalivası*, 384; *İznik ve Bursa Tarihi*, 150. "*Şahzade Hatun binti'l-merhum Sultan Murad Han fi türbetü's-Sultan Alâeddin tâbe serahu*" yıl 885, *Bursa Sicilleri*, no. 3, s: 368.

FATİH SULTAN MEHMED

Kadınları[1]

Gülbahar Hatun: Aslen Arnavut olduğunu Babinger yazar ve sonraları Türklerin iki efsane uydurarak Fransız Hanedanına bağladıklarını ilâve eder. 1468 (872) tarihli hüccetinde "*Gülbahar Hatun Bint-i Abdullah*" diye adı geç-

---

[1] Alderson'un, Fatih Sultan Mehmed'in 17 kadınla evlenmiş olduğunu yazmakla mübalâğa ettiğini sanıyorum. Bugüne kadar başa geçen padişahlar, 3, 4 kadından fazla almamış görünüyorlar. Böyle, olmakla beraber, biz bunların adlarını burada vermekle yetineceğiz. Turgatir'in 1450'de adı bilinmeyen kızı, bir Fransız kızı olup 1453'de Fatih-'in haremine alınan *Akide Hatun*; 1453 tarihinde aldığı ve aynı sene öldürttüğü *İrene*; yine aynı tarihte ismi bilinmeyen bir kadın; 1455'de aldığı Lespos Adası hâkimi I. Dorino'nun kızı; 1456'da aldığı George Phrantzes'in kızı *Tamara*; 1458'de aldığı Mora despotu Demetrius'un kızı *Helen*; 1461 yılında alıp bıraktığı ve Zağanos Paşa'nın evlendiği Trabzon imparatoru David Komnenus'un kızı *Anna*; 1462 yılında aldığı Lespos Adası hâkimi I. Dorino'nun ikinci kızı *Maria* - Aleksandr Komnenus'un karısı iken Trabzon'un fethinde Fatih'in haremine alınmıştır; 1470'de Negro Ponta Savaşında esir alınıp, hükümdarın sözlerini dinlemediğinden öldürülen *Anna*; bir de hangi tarihte haremine aldığı belli olmayan *Esmahan*'dır. Sod. Tablo XXVII. ve yamadaki notlara bakınız. Chalcondil, Zağanos Paşa'nın bir kızının Fatih, bir kızının sadrazam Mahmud Paşa ile evli olduğunu yazar. *L'histoire de la decandance de l'ampire Grec*, Paris 1620, Babinger, Fatih'in bu eşini sevmesine rağmen babası ile Balıkesir'e gönderdiğini yazar. Adını vermez. M D E, 139.

mektedir.[2] Fatih'in haremine 1446 (850) yılında girdiği söylenmektedir.[3] Bu evlenmeden iki sene sonra oğlu Bayezid'i doğurmuştur. Gevher Sultan'ın da bunun kızı olduğu yazılıdır.[4] Gülbahar Sultan 1492 (898) yılında İstanbul'da öldü, Fatih Camii avlusunda yapılan türbesine gömüldü. Yanında iki saraylı kadın ile kızı Gevherhan Sultan yatmaktadır. Oğlu İkinci Bayezid'e yazdığı iki mektubu vardır.[5] Türbesine, Tokat ve Bozüyük'te bazı yerler vakfetmiştir.[6]

Gülşah Hatun: Fatih Sultan Mehmed'in kadınlarındandır. Manisa'da sancakbeyi iken 1449 yılında haremine aldığı söylenmektedir.[7] Bu birleşmeden bir sene sonra Şehzade Mustafa'yı doğurmuştur. Sağlığında Bursa'daki türbesini yaptırmış, Dimetoka'nın Sığırcalu köyünü, türbenin hafiz ve cüzhanlarına vakfetmiştir. Tapu ve diğer kayıtlarda adı: "*Gülşah Hatun Mader-i Sultan Mustafa...*" diye geçmektedir.[8] 1487(892)'de ölmüş, Bursa'da yaptırdığı türbesine gömülmüştür.[9]

---

[2] *XV. - XVI. asırlarda Edirne ve Paşalivası*, 320-321.

[3] Sod. tablo XXVII.; MDE, 53, 314.

[4] *Sicill-i Osmanî*, 1., 64.

[5] *Haremden Mektuplar:* 18 - 20. Sonradan türbesi kapısına konan kitabe şöyledir:

(1) *"Cennet mekân firdevs âşiyan merhum ve mağfurun-leh Fatih Sultan Mehmed tabe serah hazretlerinin zevce-i muhteremeleri valid-i macid.* (2) *Merhum ve mağfurun-leh Sultan Bayezid-i Veli Han merhum ve mağfurun leha Gülhahar Hatun türbe-i şerifidir, sene 1196."*

[6] Top. Arş. bulunan İİSO ve 1178 tarihli arz ve istidalar.

[7] Sod. tablo XVII.

[8] *XV. - XVI. asırlarda Edirne ve Paşalivası*, 319, 320. Bundan başka şunlara bakınız: Baş. Arş. Tapu def. 141 b., tapu def. 20, V2. 141; Top. Arş. E. No. 6887.

[9] *İznik ve Bursa Tarihi:* 150 -151.

Sitti Hatun: Fatih Sultan Mehmed'in ikinci hanımıdır. II. Murad, ikinci Kosova zaferini kazandıktan sonra Karamanoğullarının muhtemel bir hiyanetini önlemek için Dulkadıroğlu Süleyman Bey'le akrabalık kurmaya karar verdi. Bu fikrini vezir-i âzam Halil Paşa'ya da açtı, o da kabul etti. Bunun üzerine Amasya Beyi Hızır Ağa'nın eşi Elbistan'a görücü gönderildi. Görücü, Süleyman Bey'in beş -bazı rivayetlere göre üç- kızından en büyükleri Sitti Mükerreme Hatun'u beğendi. Elbistan'dan II. Murad'ın yanına geldi, durumu anlattı. IL Murad Sitti Hatun'u oğlu Mehmed'e almaya karar verdi. Hızır Ağa'nın hanımının yanına bazı kadınlar ve Sarıca Paşa katılarak gelini almaya gönderdiler. Elbistan'dan mükemmel bir çeyizle çıkan gelin, Beyliğin ileri gelenleri tarafından Bursa'ya kadar uğurlandı. Bursa'da ise Osmanlı Beyleri, kadılar, âlimler, fakıhlar, şeyhler gelini karşıladılar; oradan da Edirne'ye uğurladılar. II. Murad düğünün gösterişli ve gözü çeker olmasına çok itina gösterdi. Anadolu'daki beyleri, komşu hükümdarları düğüne davet etti. Sitti Hatun ve oğlu Mehmed için üç ay süren çok mutantan bir düğün yaptı. Düğünden sonra oğlunu ve Sitti Hatun'u Manisa'ya gönderdi (1449).[10]

II. Mehmed padişah olunca, Edirne'ye geldi. Artık Sitti Hatun bu tarihten ölümüne kadar hep Edirne'de yaşadı. Kocasının izniyle burada büyük bir saray yaptırdı. Münzevi bir hayat sürmeye başladı. Kocasının ölümünden sonra II. Bayezid'in izin ve yardımıyla Edirne'deki camiini yaptırdı 1484 (889). Camiin yapılmasından iki sene sonra da Edirne'de öldü. Camisinin mihrabının önüne gömüldü 1485 (891).[11] Sitti Hatun'un mesut bir hayat

---

[10] *Osmanlı Tarihleri* I. 188, 189; MDE, 59, 60, 61, 442.

[11] Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi* (1940), 17, *XV. - XVI. asırlarda Edirne ve Paşalıvası*: 318, 319, vakıflar ve tevcihleri için bakınız Top.

sürmediği anlaşılıyor. Sitti Sultan'ın, birisi tahtırevan üzerinde, diğeri bir erkek kardeşiyle zamanında yapılmış iki resmi vardır. Fatih Sultan Mehmed'den çocuğu olmadığı sanılmaktadır.

Çiçek Hatun: Çiçek Hatun'un Sırp, Venedikli, Fransız veya Rum olduğu üzerinde rivayetler vardır. Ali adında bir de kardeşi vardır. Fatih Sultan Mehmed'in haremine 1457'de, en geç 1458 yılında alındığı sanılmaktadır. 1459 (864) yılında Edirne'de Cem'i doğurdu. Fatih Sultan Mehmed'in ölümünde oğlu Cem'in yanında bulunuyordu. Cem, ağabeyi II. Bayezid'e yenilince annesini, karısını ve çocuklarını da yanına alarak Kahire'ye götürdü (1481). Cem'in esirliği süresince Kahire'de acıklı bir hayat yaşadı, 1498 (903) yılında orada öldü.[12]

Helene: Mora Despotu Demetrius'un kızıdır. 1442 yılında doğduğu söylenir. Fatih Sultan Mehmed, yaptığı Mora seferinden Tebai'ye dönerken, güzelliği ile meşhur olan *Helene*'yi haremine gönderdi 1458 (863).[13] Fakat Fatih Sultan Mehmed Helene'nin kendisini zehirleyeceğinden korktuğundan evlenmeyi kabul etmedi. Bunu Miller, Yunan kaynaklarına dayanarak böyle izah etmektedir.[14]

Arş. D. No. 5270, 5685, E. 7543, Tarih 1688-1825; Bedi N. Şehsuvaroğlu "Edirne'de Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış", *Vakıflar Dergisi*, V. 202-204, Ankara 1962.

[12] M. Cavit Baysun: *İA.* maddesi III. 69, 79.

[13] MDE, 171, 191.

[14] Sod. Tablo XXVII.

Kızları[15]

Gevherhan Sultan: Fatih Sultan Mehmed'in Gülbahar Hatun'dan doğan kızıdır, doğum tarihi belli değildir. Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed Bey babasıyla kavga edip Fatih'in yanına gelince Gevherhan Sultan ile evlendi (1474). Fatih, damadını Sivas Beylerbeyliğine tayin etti. Gevherhan Sultan kocasıyla beraber Sivas'a gitti. Fakat kocasının İran'a çağırılıp öldürülmesi üzerine İstanbul'a geldi (1477). Bu birleşmeden Göde Ahmed doğdu. İstanbul'da öldü ve annesi Gülbahar Hatun türbesine gömüldü.[16] Göde Ahmed, daha sonraları II. Bayezid'in kızı Aynışah Sultan'la evlendi ve Akkoyunlu hükümdarı oldu.

---

[15] Alderson: Fatih Sultan Mehmed'in 4 kızı olduğunu, ikisinin adının bilinmediğini, diğer ikisinin adının ise Ayşe ve Gevherhan Sultan olduğunu yazmaktadır. Sod. Tablo XXVII. Biz bunlardan yalnız Gevherhan Sultan'ı tesbit edebildik.

[16] *Osmanlı Tarihi Kronolojisi* I. 253; Uzunçarşılı: *Osmanlı Tarihi,* II., 105; Tayyip Gökbilgin: "Osmanlı Devleti hizmetindeki Akkoyunlu ümerası", *Türkiyat Mecmuası,* IX. 37 (İstanbul 1951).

II. BAYEZİD

Kadınları[1]

Ayşe Hatun: Dulkadıroğulları'ndan Alâüddevle'nin kızıdır. II. Bayezid'le tahminen 1467 yılında Amasya Valisi bulunduğu sırada evlenmiştir. Halil Ethem Bey'e ve Franz Babinger'e göre Yavuz'un annesidir; fakat bu hususta kesin deliller yoktur. Buna mukabil Profesör Tayyip Gökbilgin, Yavuz'un annesinin Gülbahar olduğu üzerinde durmaktadır. Fakat verdiği vesikada adını, milliyetini gösteren metni tam olarak yazmamıştır. Alderson'un, Ayşe Hatun'un ölümünü 1512 (918) olarak göstermesi doğru ise, bunun Yavuz'un annesi olmasına imkân yok-

---

[1] Şehzadeliğini zevk, safa ve içki âlemlerinde geçiren II. Bayezid, padişah olduktan sonra bütün bunlara tövbe etmiş, günlerini ibadetle, âlimlerle konuşmakla yahut da yeni yaptıracağı eserlerin plânlarını incelemekle geçirmiştir. Bu sebepten kendisine *"Sofu Bayezid"*, *"Bayezid-i Velî"* denilmiştir. Tertip edilen, kadınları listesinden anlaşılacağı üzere, II. Bayezid, kadınlara çok düşkündür. II. Bayezid, kendisinden evvel gelen padişahlara nazaran daha fazla kadın almış, bu sebepten çok evlâdı olmuştur. Aynı zamanda II. Bayezid, Türk kızlarıyla evlenen son padişah olmuştur. Gerçi ondan sonra Kanunî, II. Osman, İbrahim ve Abdülmecid de nikâhla kız almışlarsa da bunlar istisna teşkil etmektedir. II. Bayezid Karamanoğullarından Nasuh Bey'in kızı Hüsnü-şah ve Dulkadıroğulları ailesinden Ayşe Hatun ile evlenmiştir: Çağatay Uluçay: "Bayezid II.nin ailesi", *Tarih Dergisi*, X. sayı. 14, s.105, İstanbul 1959.

tur. Çünkü Yavuz'un annesi Trabzon'da 1505(911)'de ölmüştür[2]

Bülbül Hatun: II. Bayezid'in kadınlarından olan *Abdullah kızı Bülbül Hatun* şehzade Ahmed ile Hundi Sultan'ın annesidir. Ladik'te bir cami, bir imaret, Amasya'da mescit, mektep ve çeşme, Bursa'da bir medrese yaptırmış, bunlara ait vakfiyesini 1509 (915) yılında tanzim ettirmiştir. Yaptırdığı yapılardan Bülbül Hatun'un çok iyiliksever bir kadın olduğu anlaşılıyor. Oğlu Ahmed, 1513 yılında Yavuz tarafından öldürülünce Bursa'ya gelip yerleşti, ölünceye kadar da burada yaşadı. Yavuz Sultan Selim, Ahmed'in muhallefatının önemli kısmını Bülbül Hatun'a bıraktı. Bülbül Hatun bunlarla oğlu Şehzade Ahmed'in türbesini yaptırdı. Kendisi de bu türbeye gömülmüştür. Sandukasına iliştirilen levhada ölüm tarihi 1515 (921) olarak gösterilmiştir.[3]

Ferahşad Hatun: II. Bayezid'in kadını ve Kefe Sancakbeyi Mehmed'in annesidir. 1507(912)'de, Mehmed'in Kefe'de ölmesi üzerine İstanbul'a getirildi. Kendisine, dadısına, Kefe'de oturan erkek kardeşine, kızlarına maaş ve tayinat bağlandı. 1516 (922) tarihli vakfiyesi vardır. Silivri'de bazı vakıflar yapmıştır.[4]

Gülbahar Hatun: Adı "*Gülbahar İbni Abdüssamed*" olduğuna göre cariyedir. Profesör Tayyip Gökbilgin'e göre Ya-

---

[2] Aynı kaynak: 106; MDE, 60, 442.

[3] Aynı kaynak: 106-107. *Bursa Sicilleri* no: 25, s: 206 ; No 26, s: 31, 47; No 57, s: 203; Bursa sicillerine göre, Şehzade Mahmud'un da annesidir.

[4] Aynı kaynak: 107. Bu isimde Sultan Korkut'un da bir kızı vardı. Sır kâtibi Mehmed Balî Efendi ile evli idi. Selina Ballance yazmış olduğu "Early Turkish Buildings in Trabzon" adlı makalesinde Hatuniye Cami ve türbesinin Gülbahar Hatun'a ait olduğunu yazar. Resim ve planlarını da verir, *Belleten* XXIX, 73, 74, Ankara 1965.

vuz Sultan Selim'in annesidir. Belki de adı Ayşe Gülbahar olabilir. Yavuz Sultan Selim 1470(875)'de Amasya'da doğdu. Annesi aynı sene, çok muhtemel olarak oğlunun doğması dolayısıyla olacak Amasya'daki bir bahçesi ile iki evini hibe etmiştir. Bu da Profesörü doğrulamaktadır. Buna göre Gülbahar Hatun ömrünün son yıllarını Trabzon'da geçirmiş ve 1505 (911) yılında orada ölünce oğlu tarafından yaptırılan "Hatuniye Türbesi"ne gömülmüştür.[5] Bundan başka Bayezid'in kadınlarının nerelerde yattıkları bellidir, yalnız Gülbahar ile Ayşe Hatun'un nerelerde yattığı malûm değildir. Ayşe Hatun'a ait elimizde hiçbir belge yoktur.

Gülruh Hatun: II. Bayezid'in kadınıdır. *Abdülhay kızıdır.* Alemşah ve Kamer Sultan'ın annesidir. Oğluyla birlikte sancaklarda dolaşmış, zevk ve safaya, içkiye düşkün olan oğlunu bu durumdan kurtarmak için çok uğraşmıştır. Alemşah'ın genç yaşta 1510 yılında ölmesi üzerine Bursa'ya dönmüş, Yavuz Selim kendisine ve Alemşah'ın ailesine maaş ve tayinat bağlatmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk zamanlarında ölmüş, yaptırdığı türbesine gömülmüştür. Sandukası üzerinde ölüm tarihini gösterecek herhangi bir tarih yoktur. Gülruh Hatun, Akhisar'da bir mescit ve bir imaret, Aydın Güzelhisar'ında ve Duraklı Köyünde birer mescit yaptırmış, buna Gördes, Demirci, Nazilli, Birgi ve Aydın Güzelhisarı'nda satın aldığı veya yaptırdığı han, hamam, dükkân ve kervansarayı vakfetmiştir.[6]

---

[5] Aynı kaynak: 107, 108.

[6] Aynı kaynak: 108. 29 Ramazan 925 ve 1 Safer 926 tarihli Arapça iki vakfiyesi var. *Bursa Sicilleri*, no 25, s: 239, 483.

Hüsnüşah Hatun: Karamanoğullarından Nasuh Bey'in kızı, Şehzade Şehinşah'ın ve Sultanzade Hatun'un annesidir. Oğlu Manisa'da sancakbeyi iken 1490(896)'da Hatuniye Camiini, buna vakıf olarak da yanında Kurşunlu Hanı 1497(903)'de yaptırmıştır. Şehzade Abdullah'ın Karaman Valisi iken ölümü üzerine, Manisa'dan Karaman Beylerbeyliğine tayin edilen oğluyla beraber oraya gitti. Oğlunun 1511 yılında ölmesi üzerine Bursa'ya geldi. Yavuz'a yazdığı mektuplarda oğlunun adamlarına iş buldu. Öldüğü zaman oğlu Şehinşah'ın türbesinin kuzeyine gömüldü.[7]

Nigâr Hatun: Şehzade Korkut'un ve Fatma Sultan'ın anneleri, Abdullah Vehbi adlı bir zatın kızıdır. Korkut, Manisa'dan Antalya Sancakbeyliğine tayin edilince, onunla beraber gitti, aynı sene orada öldü ve Antalya'ya gömüldü (1503).[8]

Şirin Hatun: Şehzade Abdullah'ın annesidir. Abdullah kızıdır. Oğlu Abdullah'ın ölümü üzerine Bursa'ya gelip yerleşmiş, burada yaşadığı sanılmaktadır. Sağlığında türbesini yaptırdı, ölünce buraya gömüldü. Ölüm tarihi belli değildir.[9] Şirin Hatun Bursa ve Mihaliç'te birer mektep ile Trabzon'da bir mescit yaptırmıştır.[10]

---

[7] Aynı kaynak: 108.

[8] Aynı kaynak: 108-109.

[9] Aynı kaynak: 109.

[10] *Bursa Kütüğü*, IV, 238. *Bursa Kütüğü*nde, Bayezid'in kadınları arasında bir de *Abdülhay kızı Muhterem Hatun* vardır. Kefe Beyi şehzade Mehmed'in annesi olarak gösterilmiştir. Halbuki, şehzadenin annesi Ferahşad Kadın'dır. 1521 yılında Bursa'da yaşıyordu. *Bursa Kütüğü* III, 361.

Kızları[11]

[11] II. Bayezid'in kızlarını ve kocalarını tesbit etmek pek güçtür. Zira padişah kızlarının ve torunlarının isimleri açık olarak yazılmamakta, sadece "*duhter*" denilip geçilmektedir. Bu durum ya isimlerinin bilinmemesinden ya da saygı gösterildiğinden dolayı ortaya çıkmış olabilir. Gerçi padişah kızları "*duhter-i hazret-i halide mülkehu*" ifadesiyle tasrih ediliyorsa da hükümdar kızları ile şehzadelerin kız çocuklarını ayırt etmekte zorluk çekilmektedir. Meselâ sultanların kızları için Selçuk Sultan'ın küçük kızı Hanzade "*Hanzade Hatun binti Selçuk Sultan*", "*Hanım sultan duhter-i Selçuk*", "*Sultanzade*" veya "*şehzade*" denildiği gibi, şehzade kızları için de: "*Kamer Sultan Hanzade'nindir*" ve yalnız "*Hanzade Sultan*" denilmektedir ki, bu ifadelerden şehzade veya sultan çocuğu olduğunu ayırt etmek mümkün olmuyor. Halbuki daha sonraları padişah torunlarına "*Hanımsultan*" lâkabı verildiğinden bunların sultan kızı olduğu kolaylıkla anlaşılabiliyor. II. Bayezid'in kızlarının kocaları bir liste halinde tespit edilmiştir. Fakat hangi zatın hangi sultanın kocası olduğunu tespitte zorluk çekilmiştir; çünkü o devir tarihlerinde bu husus çok defa karanlık bırakılmıştır. Meselâ Aşık Paşazade 1490 (895) tarihinde II. Bayezid'in üç kızını, Uğurlu Ahmed Bey, Davut Paşa oğlu Mustafa Paşa ve İskenderiye Beyi Nasuh Bey ile evlendirdiği yazılıdır; fakat bu sultanların adlarını ve kimlerle evlendiklerini kaydetmez. Sonradan yapılan tetkiklerde açıklık ve kesinlik olmadığı gibi, aynı zamanda hatalara da rastlanmaktadır. Burada damatların ve sultanların tam listeleri verilmekle yetinilmiş, fakat eşleri hususunda yeni vesikalar bulununcaya kadar kat'î hükümler vermekten sakınılmıştır.

1503 (909) tarihli mevacib defterine göre II. Bayezid'in kızları şu zatlarla evli idiler: Mustafa Bey bin Davud Paşa, Hüdavendigâr Sancakbeyi Mehmed Bey bin Mustafa Paşa, Silistre Sancakbeyi Nasuh Bey; Sinan Paşa, Davud Bey, Ahmed bin Uğurlu Mirza, Rumeli Beylerbeyi Yahya Paşa, 1504-1505 yıllarında Muslih Bey, 1506-1507 yıllarında Güzelce Hasan Bey, 1508 yılında Mehmed Bey bin Karlı'nın damatlar listesinde yer aldığı görülmektedir. Bahis konusu mevacib defterlerinde Ferhad Bey'in adına rastlanmamakta, buna mukabil Kapucubaşı Yunus Bey yer almaktadır. Bunlara Hersekzade Ahmed Paşa'yı da ilâve edersek damatların listesi tamamlanmış olur. Hüdavendigâr Sancağı Beyi Mustafa Paşa oğlu Mehmed Bey'in birkaç kızı olduğu, bunlardan birinin İlaldı Sultan'ın oğlu ile evlendiği bilinmektedir. Aynı kaynak 117-119.

Aynışah Sultan:[12] II. Bayezid'in kızıdır. Âşık Paşazade'ye göre Uğurlu Mehmed Bey'in oğlu Ahmed Mirza (Göde) ile 1490 yılında evlenmişlerdir. Çocuklarına ve hayatına dair, gördüğümüz vesikalarda malûmat yoktur. Bursa'da Şirin Hatun Türbesinde yattığına göre onun kızı olması muhtemeldir, İstanbul'da Beşir Ağa Medresesi yanında bir mektep yaptırmıştır. Emlâkini buraya vakfetmiştir. Vakfiyesini 1506 (912) yılında tanzim ettirmiştir. Babasına, Yavuz Sultan Selim'e yazdığı mektuplar vardır. Göde Ahmed Bey'den olan kızlarından biri meşhur Yahya Paşazade Bali Bey ile, diğeri Sultan Ahmed'in oğlu Alâeddin (Ali) ile evliydi.[13]

Ayşe Sultan:[14] II. Bayezid'in kızı ve Güveyi Sinan Paşa'nın zevcesidir. Babasının padişah olduğu zaman kocası Sinan Paşa Anadolu Beylerbeyi bulunduğuna göre, bu evlenme, II. Bayezid'in Amasya'da bulunduğu sırada olmalıdır. Kocasıyla beraber Kütahya, Gelibolu ve Rumeli'nde bulundu. Sinan Paşa'nın 1504(909)'de ölmesi üzerine dul kaldı, İstanbul'a yerleşti, babası ve kardeşi Yavuz Sultan Selim tarafından kendisine maaş ve tahsisat bağlandı. Ayşe Sultan, Edirne'de bir cami, Gelibolu'da bir mescit ve mektep, İstanbul'da Vefa civarında gömülü bulunduğu türbesini yaptırdı. 1505 (911) yılında vakfiyesini düzenlettirdi, mal ve mülkünü yaptırdığı binalara vakfetti. Ayşe Sultan'ın kızlarından Ayşe Hanım Sultan, Dukakinzade Ahmed Bey ile Ankara Sancakbeyi iken

---

[12] *Aynışah* adında Şehzade Abdullah'ın, *Şahnisa* adlı bir kızı daha vardır. Abdullah'ın bir kızı olup Şehinşah'ın oğlu Mehmed'le evli idi. İlaldı Sultan'ın da aynı adı taşıyan bir kızı vardı.

[13] Aynı kaynak: 119; Belediye Kütüphanesi, Cevdet yazmaları, 0, 71, 311.

[14] Bu adda, Cem'in Yanya Sancakbeyi Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Bey'le evlenen bir kızı; Ulûfecibaşı Ferruh Bey'le evlenen Şehzade Mahmud'un bir kızı; ve bir de Şehzade Alemşah'ın kızı vardır.

nişanlanıp evlendi. Diğer kızı Gevherşah Hanım Sultan, Ömer Bey'in oğlu İbrahim Bey ile evli idi. Adını tespit edemediğimiz bir üçüncü kızı da 28 Haziran 1506'da Mesih Paşa'nın oğlu Ali Bey ile nişanlandı. Ali Bey'in kardeşi Rumeli zaimlerinden Ahmed Bey de Ayşe Sultan'ın Kamerşah adlı kızı ile evlendi. Bir kızının adının da Mihrihan olduğu anlaşılıyor. Oğulları da vardı.[15]

Fatma Sultan (Sofu):[16] II. Bayezid'in kızıdır. Korkut'un kardeşi ve Nigâr Hatun'un kızı olduğu 1509 (915) yılında Eşref Oğlu Türbesine yaptığı vakıftan anlaşılmaktadır. Adı, vesikalarda "*Sofu*" ve "*Sofiye*" şeklinde geçiyor. Sofu Fatma Sultan, Güzelce Hasan Bey'le evli idi. 907 ve 915 tarihli iki vakfiyesi vardır. Bütün mal ve mülkünü hayır işlerine vakfetmiştir. Güzelce Hasan Bey'den adını tespit edemediğimiz bir kızı olmuştur. Bursa'da ölmüş, Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed Türbesine gömülmüştür. Sandukası üzerinde ölüm tarihi yazılı değildir. Ahmed Bey bin Ali Bey bin Mesih Paşa'nın eşi idi.[17] Oğlu Mehmed Çelebi ise Alemşah'ın kızı ile evliydi.

Gevherimülûk Sultan: II. Bayezid'in kızı olduğu ancak yaptırdığı eserlerinden anlaşılıyor. Gevherimülûk Sultan Dukakinzade Mehmed Bey'in eşidir. Halbuki Profesör Tayyip Gökbilgin, Dukakinzade Mehmed Bey'i Selçuk Sultan'ın eşi olarak kabul eder. Kanaatimizce Mehmed Bey bin Ahmed Paşa başka bir zat olmalıdır. Çünkü Selçuk Sultan 1508(914)'de, Dukakin-zade Mehmed Paşa ise 1557 (964) yılında ölmüştür. İhtiyar Selçuk Sultan'la,

---

[15] Aynı kaynak: 119, 120.

[16] Bu adda Balıkesir Sancakbeyi Mehmed Bey'le evli, Şehzade Mahmud'un kızı Hançerli Fatma Sultan ile Alemşah'ın ve Şehzade Ahmed'in de birer kızı vardır. Şehzade Ahmed'in kızı Fatma Sultan, Davut Paşa oğlu Mehmed Bey ile evliydi.

[17] Aynı kaynak: 120, Belediye Kütüphanesi, 0, 71, s: 209, 351.

genç Mehmed Bey'in evlenmesi varid-i hatır değildir. Buna mukabil Gevherimülûk Sultan 1550 (957) senesinde ölmüştür. Bu bakımdan Gevherimülûk Sultan'la Mehmed Bey'in evlenmesi akla daha uygun geliyor. Gevherimülûk Sultan, Zal Mahmut Paşa Camii civarında bir mektep yaptırmış, öldükten sonra oraya gömülmüştür. Kızı Neslişah Sultan da 1540 (947) yılında Emirgân'da bir mescit, Edirnekapı civarında bir cami yaptırmış ve kocası İskender Bey'den üç sene önce 1559(967)'de vefat ederek cami avlusuna gömülmüştür.[18]

Hatice Sultan: II. Bayezid'in kızıdır. Edirnekapısı dahilinde Çukurbostan'da bir cami, bir mektep ve bir de küçük çeşme yaptırmıştır. Bursa'da medfundur.[19] Faik Paşa'nın karısıdır. Oğlu Ahmed Çelebi'dir.[20]

Hundi Sultan: II. Bayezid'in Bülbül Hatun'dan doğan kızıdır. Hersekzade Ahmed Paşa Anadolu Beylerbeyi iken 1484 (889) yılında evlenmişlerdir. Bursa'da mal ve mülkü olduğundan uzun müddet orada yaşadı. Şehzadeler kavgasında taraf tutan, sık sık vezir-i âzamlıktan atılan kocası yüzünden zaman zaman Bursalılarla arasının iyi olmadığı, evinin yakılmak istendiğinden anlaşılıyor. Alderson, Hundi Sultan'ın 1511 (917) yılında öldüğünü yazar (Tablo XXVIII). Hundi Sultan annesinden daha önce öldü. Sultan Murad'ın türbesi civarında gömüldü. Gerçi *İznik ve Bursa Tarihi*'nde (s.149) Hundi Sultan'ın, Sultan Ahmed Türbesinde yattığı yazılı ise de, türbedeki sandukalar arasında bu sultanınkine rastlanamamıştır. Hundi Sultan'ın Hersekzade Ahmed Paşa'dan, büyüğü Kamer-

---

[18] Aynı kaynak: 120-121. Cem Sultan'ın Gevherimelik adlı bir kızı vardır; Hayrullah Efendi Tarihi: IX. 103, Burada Mehmed Bey'in eşi olduğu yazılıdır.

[19] Aynı kaynak: 121.

[20] *Bursa Kütüğü* I, 64.

şah, küçüğü Hümaşah olmak üzere iki kızı ve Mustafa Bey adında bir oğlu olmuştur.[21]

Hüma Sultan: II. Bayezid'in kızı, Antalyalı Bali Paşa'nın karısıdır. Vesikalarda ve kitaplarda Hümaşah hakkında sarih kayıtlar yoktur. Âşık Paşazade ve Mehmed Süreyya 1504 (910) yılında öldüğünü kaydettikleri halde muasır bir vesikada Bursa'da Sultan Murad türbesinin şarkındaki bir türbede gömülü olduğu yazılıdır. Hümaşah, kocasının İstanbul'da yaptırmakta olduğu camii -Bâli Paşa inşa esnasında öldüğünden- tamamlatmıştır.[22]

İlaldı Sultan: II. Bayezid'in kızıdır. Ahmed Paşa'nın eşidir. Karatova'da zengin emlâki vardır. Yavuz tahta çıktığı vakit tebrik yazmıştır. İlaldı Sultan'ın 1518(924)den önce öldüğü, Yavuz'un çocuklarına bağladığı maaş ve tayinattan anlaşılıyor.[23]

Kamer Sultan:[24] II. Bayezid'in Gülruh Kadın'dan doğan kızıdır. Bursa Sicillerinde adı *Kamerşah* şeklinde yazılmaktadır. Bursa'da Gülruh Sultan Türbesinde gömülüdür. Üzerine konan levhada ölüm tarihi yazılı değildir.[25] Davud Paşa oğlu Mustafa Bey ile evliydi. Alemşah'ın kardeşidir. II. Bayezid 1491 yılında Malkara'nın Sırt Köyünü temlik etmişti.[26]

Selçuk Sultan: II. Bayezid'in kızıdır. 1485 yılında Mustafa Paşa oğlu Mehmed Bey ile evlendi. Bu birleşmeden Neslişah Hanımsultan doğmuştur. 1508(914)'de tanzim ettirdiği vakfiyesine göre, Selçuk Sultan Serez'de bir

---

[21] Aynı kaynak: 121, 122.

[22] Aynı kaynak: 122.

[23] Aynı kaynak: 122, 123.

[24] Şehzade Ahmed'in de bu isimde bir kızı vardır. Mustafa Bey oğlu Mehmed Çelebi ile evlenmiştir.

[25] Aynı kaynak: 123.

[26] *Bursa Kütüğü*, III, 42.

medrese yaptırmış, emlâkini buraya vakfetmiştir. Bundan başka Bursa'da ve İstanbul'da bir mescit, Serez'de bir cami ve ribat yaptırmıştır. Ayrıca Medine'deki fakirlere de bazı vakıflarda bulunmuştur. Selçuk Sultan, babasının camii avlusuna 1500-1505 (906 - 911) yılları arasında türbesini yaptırdı. 1508 yılında türbeye ait vakfiyesini tanzim ettirdi; ve o sene öldü, yaptırdığı türbesine gömüldü. Selçuk Sultan'ın kızlarından biri sadrazam Yunus Paşa ile evli idi. Onun ölümünden sonra eski defterdarlardan Mehmed Çelebi ile evlendi. Yunus Paşa'nın, Mehmed Çelebi adlı oğlunun bu hanımsultandan olup olmadığı şüphelidir. Diğer kızı, 1510 yılında Halil Paşa'nın oğlu ile evlendi. Selçuk Sultan'ın Kanunî zamanında yaşayan kızları olduğu vesikalardan anlaşılıyor.[27] Selçuk Sultan'ın dört kızı ile kızı Hatice Sultan'dan doğan Hanzade Hatun'un adını biliyoruz.

Şah Sultan: II. Bayezid'in kızıdır. 1490 (895) yılında İskenderiye Sancakbeyi Nasuh Bey ile evlendi. Nasuh Bey daha sonra Taşeli, İşkodra ve Silistire Sancakbeyliklerinde bulundu. Gerek kocası, gerek kendisi birçok eserler yaptırmışlardır. II. Bayezid 1492(897)'de kızı Şah Sultan'a Dimetoka'da dört köy ihsan etti, 1504 (910) yılında da temliknamesini verdi. Şah Sultan bu köyleri 1506 (912) yılında yaptırdığı mescidi ile sıbyan mektebine vakfetti. Karı kocanın bu tarihe kadar hayatta oldukları ve bir kız çocukları bulunduğu anlaşılmaktadır. Şah Sultan ölünce Bursa'da kızkardeşi Hatice Sultan'ın yanına gömüldü.[28]

Sultanzade Hatun: II. Bayezid'in Hüsnüşah Hatun'dan doğan kızıdır. Alemşah'ın kardeşidir.[29]

---

[27] Aynı kaynak: 123, 124.

[28] Aynı kaynak: 124.

[29] *Bursa Sicilleri*, no: 21, s: 131.

Kadınları[1]

Hafsa Sultan: Yavuz Sultan Selim'in güzelliğiyle meş-

---

[1] Alderson, üçünün adları Ayşe, Hafsa, Taçlı Hatun olan dört eşi olduğunu yazmaktadır. Birisinin adının bilinmediğini beyan eder.

Bunlardan Ayşe'nin Kırım Hanı'nın kızı olduğunu, Bayezid'in oğlu Mehmed'le evli bulunduğunu, Mehmed'in genç yaşta ölmesi üzerine II. Bayezid'in ısrarı üzerine Selim'in bununla evlendiğini yazıyorsa da doğru olmasa gerek (Sod. Tablo XXIX.). Çünkü Bayezid ve Selim zamanında Mehmed'in annesine ve karısına mevacib ve maaş bağlanıp Eski Saray'da kaldıklarını biliyoruz. Hafsa Sultan vakfiyesine göre bu kadının bir adı da Ayşe'dir. Dolayısıyla Ayşe ile Hafsa'nın aynı olması kuvvetle muhtemeldir. *Taçlı Hatun* ise, hemen Çaldıran Harbi sonunda Tacizade Cafer Çelebi'ye Yavuz tarafından nikâhlandırılmıştır. Bu savaşa katılan Lütfi Paşa bunu tarihinde en bariz şekilde canlandırmıştır (s. 237). Bununla beraber Yavuz'un Hafsa Sultan'dan başka eşleri olduğu, Hafsa Sultan'ın, Yavuz Sultan Selim'e yazdığı mektuplardan anlaşılıyorsa da isimlerinin ne olduğu tespit edilemiyor. Alî, Yavuz'un hükümdar olmadan önce bazı cariyelerinin ümera ile evlenmesini yazar ve Üveys Paşa'nın oğlu olduğunu belirtir. "... *Üveys Paşa ba'zı sikat-ı asdik kavlince Mısır Fatihi Sultan Selim'in oğludur, şehzadeliği halinde mesfurun validesi olan cariye ile izdivaç etmeleri olhindedir devlete teveccüh edüb serir-i saltanata cülus müyesser olduğu gibi mezkûre ve ba'zı cevari-i manzure ba'zı ümeraya nikâh olunmasına ruhsat vermişler. Üveys Paşa'ya validesi hamile bulunmuş. Ol eyyamda kimseye ifşa eylemeyüb ketmini münasib görmüş, amma şol zaman ki, ciğer köşesi kad çeküb neşv ü nüma bulmuş bir tarik ile Cenab-ı Saltanata ilâm edüb duyurmuş. Pes ol şehriyar-ı âkil taşrada tevellüt eden ferzend oğlumdur demiye âr etmiş. Nice eyyam kendüsü dahi bu zoru kimseye açmayub istitar etmiş, akibet oğlan devşirici gittikte ağalardan birinin işaretiyle aldurub harem-i hassa getürmüş, ol nazardaki çeşm-i pâk-ı sultân ol nev-civan... canibine müteallik olmağın...*" Sonradan bunu Kanunî Süleyman'ın da duyduğunu yazar. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, yazma âlî No. 1117 R., varak 464.

hur olan başkadınıdır. Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi ve muhtemel olarak kızlarının da annesidir. Bazı tarihçiler Türk asıllı olduğunu yazıyorlarsa da vakfiyesinde adı "*Hafsa binti Abdulmuîn*" olarak geçtiğinden cariye olduğu anlaşılıyor. Hafsa Sultan, Şehzade Süleyman ile birlikte Kefe ve Manisa'da yaşadı. Eşinin padişah olması üzerine başşehre döndü. Fakat Yavuz'un kardeşleri ile uğraşması; İran ve Memlûkler üzerine sefer yapması nedeniyle, ömrünün büyük kısmını Şehzade Süleyman'ın yanında Manisa'da geçirdi. Oğlunun yanında bulunurken Manisa, Menteşe ve Bursa'dan birçok emlâk satın aldı. Manisa'da cami, imaret, medrese, mektep, hankah yaptırdı (1522/929). Oğlu Kanunî de annesinin ölümünden sonra, yine Manisa'da, meşhur tımarhaneyi yaptırdı. Sultan Camii, imaret ve mektebin vakfiyesini 1522 (929) yılında tanzim ettirdi. Bursa, Manisa ve Menteşe'deki emlâkini buralara vakfetti.

Hafsa Sultan yalnız hayırları ile değil iyi kalpliliğiyle de nam kazanmıştır. Sözünü dinleyen, bir dediğini iki dedirtmeyen oğlu Süleyman, annesinin ricalarını yerine getirmiş, in'am, ihsan vesairede bulunmuştur. Hafsa Sultan 1534 (940) yılında İstanbul'da öldü. Kocası, Yavuz Sultan Selim Türbesi yanına gömüldü. Sonradan oğlu tarafından üzerine türbe yaptırıldı.[2]

[2] Hafsa Sultan'ın, Yavuz'a ve oğlu Süleyman'a yazdığı mektuplar için *Haremden Mektuplar:* 74, 80 vakıfları ve eserleri için kitabeler II., 88-91; Top. Arş. E. No. 7351, 2629, 3079, D. No. 3079 bakınız.

Kızları:[3]

Beyhan Sultan: Yavuz Sultan Selim'in kızıdır. Doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Ferhat Paşa ile evli idi.[4] Çocuklarından yalnız Esmahan Sultan'ı biliyoruz.[5] Babası Yavuz Sultan Selim'e sıhhatini soran ve teşekkürünü arzeden bir de mektubu vardır. 1559 (966) yılından önce ölmüştür.[6]

Fatma Sultan: Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Kara Ahmed Paşa'nın zevcesidir. Belki de daha önce Antalya Sancakbeyi Mustafa Paşa adlı bir zatla evli idi.[7] Kocası cinsî sapık olduğundan, Fatma Sultan'ı ihmal etti. Bu sebepten Mustafa Paşa'yı babasına şikâyet etti ve Mustafa Paşa'dan ayrıldı, ikinci defa Kara Ahmed Paşa ile evlendi.[8] *Hadika-*

---

[3] Alderson: Yavuz'un 10 kızının olduğunu, bunlardan Hatice, Fatma, Selçuk, Hafsa ve Şahhübâ'nın adlarının bilindiğini, arta kalan beş kızının ise isimlerinin bilinmediğini kaydeder. İsmi bilinmeyen kızlarından birisinin Mehmed Ağa, diğerinin Vezir-i âzam Koca Sinan Paşa, daha sonra Güzelce Mahmud Paşa, bir üçüncüsünün Kırım Hanı'nın oğluyla, dördüncüsünün de şehit Mehmed Paşa ile evlendiğini yazmak suretiyle durumu içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Sod. Tablo XXIX. Biz ise vesikalardan ve kaynaklardan ancak altı kızını tespit edebildik. Yavuz'un bir de Ağrıboz Beyi İskender Bey'le 915 yılında evlenen bir kızı vardır. Bunlardan hangisiyle evlenmiştir tespit edemedik.

[4] Adı bazı vesikalarda *Peykhan Sultan* şeklinde geçmektedir, *"Beyhan Sultan Hemşire-i Hazret-i hallede mülkehu zevce-i Ferhad Paşa 22 Rebiülâhir sene 929."* Belediye Kütüphanesi, M. Cevdet Yazmaları No. O. 71, s. 526.

[5] *Haremden Mektuplar*: 97-99.

[6] *Haremden Mektuplar*: 97

[7] *Haremden Mektuplar*: 44-47.

[8] Fatma Sultan zevce-i Ahmed Paşa Dukâkin. Belki Ahmed Paşa Bayezid'in kızı Sofu Fatma Sultan ile de evlendi. Top. Arş., E. no: 10752 ve D. no: 100004.

tü'l-Cevami müellifi ile Uzunçarşılı bu Ahmed Paşa'yı meşhur vezir-i âzam Kara Ahmed Paşa olarak kabul ediyorlar.[9] Fatma Sultan'ın çocukları ve ölüm tarihi hakkında pek bir bilgimiz yoktur. Alderson, Fatma Sultan'ın 1553 (960) yılında öldüğünü yazmaktadır. Abdülkadir Erdoğan ise, Fatma Sultan'ın kocasının ölümünden sonra Hadım İbrahim Paşa ile evlendiğini, ona ahiret kardeşliği ettiğini yazar.[10] Fatma Sultan, Topkapı'da bir cami yaptırmıştır.[11]

Hafsa Sultan: Yavuz Sultan Selim'in kızıdır. Endurundan yetişen İskender Bey (Paşa) ile evlendi. Eğriboz ve Gelibolu sancak beyliklerinde bulunan İskender Paşa, derya kaptanı ve vezir de oldu. 1515 yılında idam edildi. Hafsa Sultan'ın İskender Paşa'nın öldürülmesinden sonra evlenmediği anlaşılmaktadır.

Hafsa Sultan 1538 yılında ölmüş, Selimiye'deki şehzadeler türbesine gömülmüştür.[12]

Hatice Sultan: Yavuz Sultan Selim'in kızıdır. Vesikalarda açıklık yok. Belki de İskender Paşa'nın karısıydı. 1524 yılında vezir-i âzam Makbul İbrahim Paşa ile evlendi. Kanunî Sultan Süleyman bu düğün için Sultanahmet Meydanındaki sarayı yaptırdı. Düğünleri 15 gün devam etti. Osmanlı Hanedanının İstanbul'da yaptırdığı ilk muhteşem düğün idi. Bu evlenmeden Mehmetşah adlı bir oğulları olduysa da çok yaşamadan öldü.[13] Daha sonra da bir kızları

---

[9] *Hadikatü'l-Cevami*, I., 143, 157; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II.*, 295.

[10] Abdülkadir Erdoğan,"Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii", *Vakıflar Dergisi* I., 33, Ankara 1938.

[11] *İstanbul Camileri* I. 59.

[12] 17 Recep 942 tarihli ruznameden: *"An pişkeş-i hatun-ı merhum Mustafa Paşa, hemşire-i padişah"* Top. Arş. D. No. 6245.

[13] *Osmanlı Sultanları'na aşk mektupları*: 66 ve diğerleri. Âlî, bu düğünde verilen ziyafetler hakkında oldukça geniş bilgi verir; fakat Sultan'ın adından hiç bahsetmez. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, yazma *Künhü'l-*

oldu. Hatice Sultan'ın kızı Aksaray'da bir cami yaptırdı. 1536 yılında İbrahim Paşa boğulunca dul kaldı. Ölünce babasının türbesi yanında bir türbeye kızıyla beraber gömüldü.[14]

Şah Sultan: Yavuz Sultan Selim'in kızıdır. Vesikalarda adı *Şahî Sultan, Devlet-şahî, Şehzadeşahî* şeklinde geçmektedir. Şah Sultan, vezir-i âzam Lütfi Paşa ile sancakbeyi iken evlendiği halde Profesör Tayyip Gökbilgin'in, bu evlenmenin Lütfi Paşa'nın vezir-i âzamlığı esnasında olduğunu yazması[15] doğru olmasa gerektir. Lütfi Paşa'nın 1523 (929) yılından önce Şah Sultan'la evlendiği vesikalarla sabittir.[16] Fakat bu evlenmede Şah Sultan, mesut olamadı. Lütfi Paşa, çok sert ve katı yürekli bir adamdı. Bir fahişeyi, kadınlık âzasından ameliyat ettirdi. Şah Sultan buna çok üzüldü, kocasına ihtarda bulundu. Şah Sultan'a kızan paşa hançerini çekti, imdada yetişen ağalar ve cariyeler, Lütfi Paşa'yı yaka paça ederek saraydan dışarı attılar.[17] Kanunî Sultan Süleyman, kızkardeşine yapılan

---

Ahbar, No. 1117 R, Vr. 385, 386. Sayın İ. H. Uzunçarşılı "Kanunî Sultan Süleyman'ın vezir-i âzamı Makbul ve Maktul İbrahim Paşa, padişah damadı değildi" yazısı ile Hatice Sutan'ın, İbrahim Paşa'nın eşi olduğunu reddeder. Herhalde Sayın Uzunçarşılı, Yavuz'un diğer kızı Hafsa Sultan ile Hatice Sultan'ı karıştırmış olacak. *Belleten*, XXIX, 355-361. Cemal Kutay, yayınladığı ""Makbul" İbrahim Paşa Nasıl "Maktul" İbrahim Paşa Olmuştur?" yazısında, V. Şarl'ın, İstanbul'daki sefirinin mektubuna dayanarak, İbrahim Paşa'nın eşinin Hatice Sultan olduğunu açıkça göstermiştir. *Tarih Konuşuyor*, III, 1181-1186, İstanbul, 1965.

[14] *Hadikatü'l-Cevami*: I, 15, 120.

[15] Tayyib Gökbilgin: "Lütfi Paşa", *İA*. VII. 99.

[16] "Şah Sultan hemşire-i hazret-i hallede mülkehu zevce-i Lütfi Bey miriliva 19 Rebiülâhir sene 929", Cevdet Yazmaları, 0, 71, s: 525.

[17] *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, 221.

muameleye çok üzüldü. Lütfi Paşa'yı damatlıktan ve vezir-i âzamlıktan attı, Şah Sultanı da boşattı 1541 (949).[18]

Boşanma davası, mihr-i müeccele yüzünden türlü safhalar geçirmiş, neticede Şah Sultan'ın lehine neticelenmiştir. Lütfi Paşa'nın, Ahmed Bey, Abdi Bey ve Mahmut Bey adlı oğullarının[19] Şah Sultan'dan olup olmadığı belli değildir. Fakat Esmahan Sultan adlı bir kızının Lütfi Paşa'dan olduğunu biliyoruz.[20] Şah Sultan, bundan sonra evlenmemiş, Merkez Efendi'den izin alarak, dervişleri arasına karışmış, Mevlevihane Kapısı dışındaki tekkeyi yaptırmıştır. Bundan başka 1528'de Davutpaşa'da bir cami, 1556 (963) yılında Eyyüp'de bir cami, daha sonraları bir medrese ile Silivrikapı'da bir mektep yaptırmıştır.[21] Kardeşi Sultan Süleyman'ın, kendisine Dimetoka'da temlik ettiği yerleri bunlara vakfetmiştir. Şah Sultan yaklaşık 1572 (980) yılına doğru ölmüş, babasının yanındaki türbesine gömülmüştür. Kızı da yanında yatmaktadır.

Hanım Hatun: Vesikalarda adı *Sultanzade* ve *Şehzade Sultan* diye de geçmektedir. Yavuz'un kızıdır. Vezir Çoban Mustafa Paşa ile evlenmiştir.

II. Bayezid, Yavuz ve Kanunî Sultan Süleyman tarafından Hanım Hatun ve Çoban Mustafa Paşa'ya zengin temlikler yapılmıştır. Mustafa Paşa bu emlâkini Gebze'de ve başka yerlerde yaptırdığı cami ve diğer eserlere vakfetmiştir. 1527-1528 (934) yıllarında tanzim ettirdiği

---

[18] Top. Arş. E. No. 7924.

[19] Aynı yer.

[20] Top. Arş. E. No. 10752.

[21] *Hadikatü'l-Cevami*, I. 132, 256, 257, Topkapı Sarayı arşivi E. No. 7573, 8768; *Edirne ve Paşalivası*, 498; *İstanbul Camileri* I. 136, 137.

vakfiyesinde eşi Hanım Hatun'u mütevelli yapacağını şart koşmuştur.[22]

[22] *XV-XVI. asırlarda Edirne ve Paşalivası*: 515-518, 525; Cevdet Yazmaları 0, 71, s: 525. *"Şehzade duhter-i Hazret-i Mustafa Paşa hemşire-i Hazret-i hallede mülkehu, 19 Rebiülâhir sene 929."*

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN

Kadınları

Hurrem Sultan: Batı tarihçileri tarafından *Roxelana, Roza, Rossa, Rosanne, Ruziac* ve *La Rossa*; Osmanlı tarihçileri ratafından *Haseki* ve *Hurrem Sultan* diye tanıtılan bu kadın, Osmanlı Hanedanı'nın ilk meşhur ve maruf sultanıdır. Osmanlı tarihindeki kadınlar saltanatı bununla başlamıştır. Birçok tarihçiler bir Rus papazının kızı olduğu üzerinde ısrar ederlerse de, İtalyan ve Fransız olduğunu iddia edenler de vardır. Hurrem Sultan bir akın esnasında esir alınmış ve padişaha takdim edilmiştir. Cariye olarak Osmanlı sarayına girdiği zaman 14-17 yaşında idi. Bazı tarihçiler, Makbul İbrahim Paşa'nın Kanunî'ye takdim ettiğini yazmaktadırlar.[1] Takriben 1504 yılında doğmuştur. Belki de neşeli olduğundan ona *Hurrem* adı verilmiştir. Hurrem Sultan güzel değildi, mütenasip vücudu, biraz kalkık burnu, beyaz ve gözçekici teni, manalı bakışları ve tebessümleri ile derhal gözü çekiyordu.[2] Kanunî, Hurrem'i görür görmez sevmiş, bu münasebetten bir çocuğu olmuştur. Hurrem, çocuğu olunca saraydan ayrılmak istemiş, bunun üzerine Kanunî, anane aksine Hurrem'i nikâh ile almak zorunda kalmıştı. Bundan son-

---

[1] Miller: 88; *The Harem*: 174, 175.

[2] Ahmet Refik: *Kadınlar Saltanatı* I. 50.

ra birçok erkek çocuk doğurdu. Kanunî Sultan Süleyman'ın Hurrem Sultanı sevmesi, ilk hasekisi olduğunu sandığımız, Sultan Mustafa'nın annesi Mahidevran Kadın'ı sinirlendirdi. Bu yüzden ikisi arasında bir çekişme ve rekabet başladı. Fakat padişahın annesi Hafsa Sultan'ın baskısı ile bu rekabet önlendi. Hafsa Sultan'ın ölümünden sonra, Hurrem Sultan Osmanlı hareminin biricik hâkimi oldu. Rakibesi Mahidevran Hanım'ı, oğlu şehzade Mustafa'nın yanına göndertti. Sultan Mustafa taraftarı vezir-i âzam İbrahim Paşa'yı öldürttü. Bu suretle candan bir adamını vezir-i âzam yaparak saltanatın yolunu oğullarından birisine açmak istedi. Kızı Mihrimah'ı Rüstem Paşa ile evlendirdi. Böylece *Hurrem Sultan-Mihrimah Sultan-Rüstem Paşa*'dan üçlü bir ittifak kuruldu.

Hurrem Sultan kurnaz, güzel yazan ve konuşan bir kadındı. Oldukça iyi şiirler de yazıyordu. Kanunî Sultan Süleyman yaşlandıkça daha çok onun etkisi altında kalıyor, her dediğini yapıyordu. Büyük oğlu Sultan Mustafa, üçlü ittifakın entrikaları neticesinde Konya Ereğlisi'nde öldürüldü (1553). Sebepsiz öldürülmesi vezir-i âzam Rüstem Paşa'nın yerinden atılmasına sebep oldu. Hurrem'in ricalarıyla ölümden kurtuldu. Fakat Hurrem Sultan iki sene sonra tekrar onu vezir-i âzam yaptırdı (1555). Bunun için de vezir-i âzam Kara Ahmed Paşa'yı kocasına boğdurtmaktan çekinmedi. Hurrem Sultan'ın hayatta Mihrimah Sultan, Selim ve Bayezid olmak üzere üç çocuğu kalmıştı. Diğerleri kendisinden önce ölmüştü. Hurrem Sultan Kanunî'nin aksine küçük oğlu Bayezid'in padişah olmasını istiyor ve onu bu hususta destekliyordu.[3] Fakat hayatı son yıllarda hastalıklı geçti. Kocasıyla beraber gittiği Edirne'den dönünce İstanbul'da öldü

[3] Çağatay Uluçay: "Selim - Bayezid mücadelesi": *Tarih Vesikaları*, sayı 3(18) s. 374-387, İstanbul 1961.

(1558/965). Süleymaniye Camii avlusuna gömüldü. Sonradan Kanunî tarafından mezarı üzerine türbesi yaptırıldı. Kanunî eşinin vakitsiz ölümüne çok üzüldü. Hayatının sonuna kadar onun için hayırlar, vakıflar yaptı.

Hurrem Sultan, Aksaray'da kubbeli bir cami ile şadırvan, yanında imaret, medrese, darüşşifa ve mektep yaptırdı (1539/946). Bundan başka Mekke ve Medine'de birer imaret yaptırdı. Edirne'ye su getirtti ve bunları muhtelif çeşmelerden akıttı. Meriç üzerinde cisr-i Mutsafapaşa'da kervansaray, cami ve imaret yaptırdı. Bunlara kocası Kanunî Sultan Süleyman'ın kendisine temlik ettiği emlâkini vakfederek adını tarihe maletti.[4]

Mahidevran Kadın: Bazı kaynaklarda adı *Bosfor*, Gülbahar şeklinde yazılı ise de doğru olmadığı anlaşılmaktadır.[5] Bursa'da yaşadığı sıralarda yazılan vesikalarda *Sultan Mustafa valdesi* diye zikredilmekte, isminden bahsedilmemektedir. Fakat bugün türbesinde mevcut sandukası üzerine konan levhada *Abdullah kızı Mahidevran* yazılı olduğu gibi,[6] daha sonraki vesikalarda da bu adla zikredilmektedir.[7] Çağdaş vesikalarında baba adı *Abdürrahman*, *Abdülmennan* ve *Abdullah* olarak yazıldığına göre cariye olması icap etmektedir.[8] Kuvvetli bir ihtimalle Kanunî

---

[4] Hayatı hakkında bakınız: Tayyip Gökbilgin: Hurrem Sultan, İA. V/1. 593-596; Osmanlı Sultanlarına aşk mektupları, 5-47; Haremden mektuplar: 80-84.

[5] Busbecq, Hüseyin Cahit tercümesi, Türk mektupları: 42, 103; Hurrem Sultan maddesi. İA V/1, 293-294; Miller 87.

[6] İznik ve Bursa Tarihi: 150.

[7] 1180 tarihli istida: "... Bursa'da meşrute mütevellisi olduğum Bursa'da vaki Mahi-dervan Hatun Valide-i Sultan Mustafa-i Cedid Türbe-i Şerifinin vakfının iradı kalil ve masrafı kesir olub..." Top. Arş. D. No. 5290.

[8] Kâmil Kepecioğlu, Tarihi bilgiler, vesikalar, vakıflar dergisi II. 405-406, Ankara 1942; Busbecq, Kırımlı olduğunu yazmaktadır. Türk Mektupları 42.

Sultan Süleyman'ın ilk eşidir. Hurrem Sultan'ın Osmanlı haremine girmesine kadar iyi günler yaşamış, fakat Hurrem Sultan'ın çocukları olunca, Mahidevran Hatun'la Hurrem Sultan arasında rekabet başlamış. Çağdaş Venedik kaynaklarına göre bu çatışma kavgaya kadar varmış, günün birinde Mahidevran Hatun, Hurrem Sultan'ı iyice dövmüş ve hırpalamış, Kanunî Sultan Süleyman buna kızmış, Mahidevran Hanım'dan soğumuş, yalnız Hurrem Sultan ile ilgilenmiş. Bu durum, Kanunî'nin annesi Hafsa Sultan'ın ölümüne kadar böyle sürmüş. Mahidevran Hatun'u sevdiği anlaşılan Hafsa Sultan'ın ölümü üzerine Mahidevran Hatun Harem'den, Manisa Sancakbeyi oğlu Şehzade Mustafa'nın yanına sürülmüş ve bu sürgün hayatı ölümüne kadar devam etmiştir.[9]

Mahidevran Hanım, oğlu Mustafa ile Manisa ve daha sonra Amasya'da yaşadı. Mustafa'nın Konya Ereğlisi'nde 1553 (960) yılında öldürülmesi üzerine 10 kadar adamı ile Amasya'dan Bursa'ya sürüldü. Kanunî Sultan Süleyman gereken para yardımını yapmadığından burada 10 seneye yakın çok sıkıntılı bir hayat yaşadı. Ev kirasını veremedi. Neticede hükümdara başvurdu. Borçları ödendi ve tahsisat bağlandı. II. Selim'in de, Mahidevran Hatun'a yardım ettiği, bazı temliklerde bulunduğu belgelerden sezilmektedir. Nihayet 1564 (972) yılında Hisar'da yüz yirmi bin akçeye bir konak alıverdi, bu suretle Mahidevran Hatun kiralık evlerde yaşamaktan kurtuldu. Sonradan bu evin bulunduğu sokağa Mahidevran adı verildi. Nispeten rahata ve refaha kavuşan Mahidevran Hatun oğlunun üzerine bugün "*Mustafa-i Cedid Türbesi*" adı verilen türbeyi yaptırdı.[10] Türbedeki vazifelilerden imam, müezzin, kâtip, nazır, türbedar ve cüzhana ayrıca, kurban

---

[9] "Hurrem Sultan" maddesi: *İA*..V/1. 593-594.

[10] Kâmil Kepecioğlu: Gösterilen yer.

kesilmesi ve aşure pişirilmesi, türbenin tamiri ve ruhuna dua edilmesi için oturduğu evini, iki değirmeni ve 100.000 dirhem gümüş akçesini vakfeyledi. 1581 (988) yılında öldü, oğlunun türbesine gömüldü.[11]

Gülfem Hatun: Kanunî Sultan Süleyman'ın cariyelerinden ve sonradan kadınlarından olduğu anlaşılmaktadır. Hurrem Sultan, Kanunî Sultan Süleyman'a yazdığı mektuplarda ondan "*Gülfem cariyeniz*" diye bahsettiğine göre, aralarının çok iyi olduğu anlaşılıyor.[12] Biz, *Haremden Mektuplar* adlı eserimizde bu kadına ait bir mektup yayınladık. Onun bu mektubu Yavuz'a yazdığını tahmin etmiştik, bugün bu mektubun Yavuz'a değil, Şehzade Bayezid'e ait olması daha kuvvetli görünüyor.[13] Kanunî, Hurrem Sultan'ın ölümünden sonra başta Gülfem olmak üzere diğer hasekileriyle -muhakkak vardı; fakat Gülfem'den başkasının isimlerini bilmiyoruz- münasebette bulunuyordu. Gülfem, Üsküdar'da bir cami yaptırmaya başlamış fakat parası yetmediğinden hasekilerden birisine nöbetini satmış. Kanunî, kendisinin küçük düşürüldüğünü sanarak Gülfem Hatun'u öldürtmüş.[14] Ahmet Refik Bey,

---

[11] Kâmil Kepecioğlu: Gösterilen yer; *Osmanlı Sultanları'na Aşk Mektupları*: 11, 12 ve sonraları.

[12] *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*: 36, 39, 42, 45.

[13] *Haremden Mektuplar*: 55-60. Manisa'da 930 yılında bir çeşme yaptıran Gülfem Hatun'un da bu olması muhtemeldir (*Manisa Tarihi*: 99). 928'de Yenişehir Kadısı'na yazılan bir hükümde kendisinden "... *Seyyidetü'l-muhadderat tacü'l-mesturat Gülfem Hatun damet ismetüha...*" diye bahsedildiğine göre onun hükümdar haremine mensup olduğu meydana çıkıyor. Bu hükmün başında da Kanunî Sultan Süleyman'ın tuğrası vardır. Bu hükme göre Yenişehir'in Karahisar köyünde de bir çeşme yaptırtmış ve su getirtmiştir. Top. Arş. E. No. 3362. Bu çeşmeleri yaptıran Gülfem'in, Hurrem Sultan'ın mektubunda bahsettiği Gülfem cariye olması icap eder.

[14] *Kadınlar Saltanatı* I. 89, 90.

kaynak göstermeden Gülfem'in öldürüldüğünü böyle gösteriyorsa da vesikalar bunu reddediyorlar. Çünkü Gülfem 1560-61 (968) yılından önce camiini tamamlatmış, vakfiyesini düzenlettirmiştir.[15] Bu itibarla Gülfem Sultan'ın Kanunî tarafından öldürülmesi başka bir sebepten olması icap eder. Gerçekten de Gülfem 1561 -1562 (969) yılında öldürülmüştür. Mezar taşının üzerinde "Şehide-i Saide" yazılıdır.[16]

Kızları:[17]

Mihrimah Sultan[18]*:* Mihrimah Sultan, Kanunî Sultan Süleyman'ın Hurrem Sultan'dan doğan kızıdır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1522 yılı olarak kabul edilmektedir. Kanunî'nin hayatta kalan biricik kızı

---

[15] Gülfem Hatun'un 968 yılındaki vakıf muhasebe defterinde camiine şuraları vakfettiği görülmektedir: İstanbul'da Samanviran Mahallesinde 24 oda, Bitpazarı civarında on oda, Hacı Üveys Mahallesinde bir ev, dört dükkân, Alaca Hamam civarında altı ev, Çelebi oğlu Mahallesinde 5 ev, Molla Güranî Kervansarayı yanında bir fırın, üç ev, bir kasap dükkânı, Üsküdar'da 2 ev, 5 dükkân, bir bahçe, Galatâ'da bir ev... Bunları Üsküdar'daki camiine ve imaretine vakfetmiştir: camiin hatip, imam, ser-mahfil, müfessir, 7 cüzhan'ın maaşlarına, imarette her gün 15 vukye et, her gün 11,5 kile buğdaydan ekmek, iki günde bir aş buğdayı, Ramazan ayında otuz gün ve sair aylarda cuma gecelerinde günde ikişer kile pirinç, zerde, Ramazanda her gün, sair günlerde, Cuma gecelerinde, bundan başka bal, pirinç, nohut, tuz, safran, odun ve saireye sarfedilecek, kalan para ile de mevlût okutulacak. Top. Arş. D. 2497. Bundan başka Gülfem Hatun vakıfları için şu vesikalara bakınız. D. No. 3683, 3954, 4545, 8732.

[16] *Kadınlar Saltanatı*: I, 90.

[17] Alderson: Kanunî Sultan Süleyman'ın üç kızı olduğunu, bunlardan ikisinin adının bilinmediğini, birisinin Müezzinzade Ali Paşa ile evlendiğini yazmaktadır. Sod. tablo XXX.

[18] Bazı tarihçiler *Mihr-Mah; Mihrumah* şeklinde yazmaktadırlar. Biz yukardaki şekli kabul ettik.

olduğundan babası tarafından çok sevilmiş, her dileği yerine getirilmiştir. Mihrimah Sultan, annesi tarafından iyi yetiştirildi. Evlenme çağına gelince, Kanunî'nin yetiştirdiği Diyarbakır Beylerbeyi Rüstem Paşa ile evlendirilmek istendi. Fakat Rüstem Paşa'yı sevmeyenler, cüzzamlı olduğunu ileri sürdüler. Kanunî, bunu öğrenmek için hassa doktorlarından birisini Diyarbekir'e gönderdi. Cüzzamlılarda bit olmazmış, giden doktor, Rüstem Paşa'da bit görmüş, padişaha cüzzamlı olmadığını müjdelemiş. Bu haber üzerine Mihrimah Sultan Rüstem Paşa'ya verildi (1539). Bit yüzünden ikbale eriştiği için bu tarihten sonra Rüstem Paşa'ya "*Kehle-i İkbal*" denildi. Şehzade Bayezid ile Cihangir'in sünnet düğünleriyle birlikte Mihrimah Sultan ile Rüstem Paşa'nın düğünü yapıldı. Hurrem Sultan, Kanunî'nin büyük oğlu şehzade Mustafa'yı yok edip kendi oğullarını tahta çıkarmak için damadını vezir-i âzam yapmaya karar verdi. *Hurrem- Mihrimah-Rüstem Paşa*'dan üçlü bir ittifak kuruldu. Bunların entrikaları neticesinde Şehzade Mustafa öldürüldü (1553). Fakat askerin, bu işi Hurrem ve Rüstem'den bilmesi üzerine Kanunî damadını azletmek zorunda kaldı. Hurrem Sultan, Rüstem Paşa'nın hayatını, Halep'te bulunan Kanunî'ye mektuplar yazarak zor kurtardı.

Mihrimah Sultan annesiyle beraber Bayezid'in padişah olması için çalıştı. Hurrem'in 1558'de ölmesi üzerine üçlü birlik bozuldu. Kanunî Sultan Süleyman, siyasi müşavirliğe bu sefer de kızı Mihrimah'ı aldı. Her işinde ona akıl danıştı ve onun arzusuna göre hareket etti.[19] Mihri-

---

[19] *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*: 45-47, *Haremden Mektuplar*: 84-92. Adını bilmediğimiz bir İspanyol esiri, sonradan doktorluk öğrenmiş, 1553 yılında hasta olan Mihrimah Sultan'ı tedavi etmiştir. Fakat Mihrimah Sultan'ın tasvirini yapmamıştır. Rüstem Paşa'nın çok kıskanç olduğunu söylüyor. *Kanunî devrinde İstanbul*, çeviren: Fuat Carım, İstanbul 1964, 35-39.

mah Sultan, kocasıyla beraber Bayezid'in yanında yer aldılar. Fakat Bayezid'in pervasızca davranışı karşısında karı koca Selim'i tuttular. Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra dul kaldı (1561). Bu evlenmeden Ayşe Hümaşah[20] ile Osman Bey doğdu. Babası Süleyman'ın ölümünden sonra da, II. Selim ve III. Murad zamanlarında sarayın ve haremin en nüfuzlu kadınlarından idi. 1578 yılında öldü. Süleymaniye'deki türbesine gömüldü. Mihrimah Sultan'ın mektuplarından, kültürlü, güzel konuşan ve yazan, çekici bir üslûbu olan bir sultan olduğu anlaşılıyor. Hareketleri, tekniği, üslûbu aynen annesininki gibidir. Hayatında bazı trajik komplolara katılmakla beraber, dindarlığı ve hayırseverliği ile bu kötü yanlarını kapatmaya çalışmıştır. Mihrimah Sultan Edirnekapı'da tek kubbeli bir cami, bir medrese ve hamam; Üsküdar'da iskele başında iki minareli bir cami, bir çeşme ve bir Mihmansaray yaptırmış, Mekke'ye su getirtmiştir.[21]

Raziye Sultan: Kanunî Sultan Süleyman'ın kızıdır. Yahya Efendi türbesinde yatmaktadır. Sandukası önündeki levhada "*Tasasız Raziye Sultan*"ın, Kanunî Sultan Süleyman'ın kerimesi ve Yahya Efendi Hazretlerinin mânevi evladı olduğu yazılıdır.[22]

---

[20] Bir de Manisa Sancakbeyi iken Kanunî Sultan Süleyman'ın Hurrem Sultan'dan doğan Şehzade Mehmed'in kızı *Hümaşah* vardır. Ferhat Paşa, onun ölümünden sonra da Mehmed Paşa ile evlendi. Mektupları için bak, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*: 45, 46; *Haremden Mektuplar*: 93-95.

[21] Cavit Baysun: "Mihrimah" maddesi, *İA*. VIII. 307, 308.

[22] *Asırlar Boyunca İstanbul*: 146.

II. SELİM

Kadınları[1]

Nurbânû Sultan: II. Selim'in başkadınıdır. Yahudi[2] ve İtalyan[3] olduğu hususunda müverrihler arasında ihtilâf vardır. II. Selim'in haremine Manisa'da dâhil olmuştur. III. Murad'ı doğurmuştur(1546). II. Selim'in ve oğlu III. Murad'ın padişahlığı esnasında haremde başrolü oynamış, devlet işlerine karışmıştır. Gelini Safiye Sultan'ın itibarını sarsmak ve nüfuzunu kırmak için uğraşmış, oğluna güzel cariyeler takdim ederek soğutmaya çalışmıştır. Oğlu III. Murad'ın hükümdarlığı esnasında ölmüş, Ayasofya'daki, kocası II. Selim türbesine gömülmüştür. Ölüm tarihi 1583(991)dir. Cami, medrese, darülhadîs, darülkurra, imaret, darüşşifa, mektep yaptırmıştır. Ayrıca Divanyolu'ndaki çifte hamam, Üsküdar'daki yeşil direkli hamam ve Lânga'daki hamam Nurbânû Sultan tarafından yukarıda işaret ettiğimiz yapılarına vakfedilmiştir.[4] Os-

---

[1] Ananeye göre II. Selim'in birçok kadınları olması icabederse de, bu hususta kaynaklarda pek malûmat yoktur. Gerçi Alderson, *Kale Kartamou* ve isimsiz bir kadından daha bahsediyorsa da bunu teyid edecek delilleri yoktur. II. Selim eğlence ve zevk-u safaya düşkün olduğundan harem eski sessizliğini kaybetmiş, onun yerini içki ve saz âlemleri almıştır.

[2] *Kadınlar Saltanatı* I. 95.

[3] Sod. Tablo XXXI. Not I.

[4] *Hadikatü'l-Cevami* I. 616 II. 183.

manlı tarihçileri Nurbânû Sultan'ı, Yahudileri devlet işlerine karıştırmakla suçlarlar.[5]

Kızları

İsmihan Sultan: II. Selim'in Nurbânû Sultan'dan olan kızıdır. 1545 yılında Manisa'da doğdu. Şehzade Selim ile Bayezid mücadelesinde, Selim'in üstünlüğünü temin eden Sokullu'ya, başarısına mükâfaten nikâh edildi (1562). Sokullu Mehmed Paşa, o sırada iki hanımla evli bulunuyordu. İsmihan Sultan'la evlenmeden önce kadılarını boşamak zorunda kaldı. Babası II. Selim ve kardeşi III. Murad zamanında haremin ve devletin en nüfuzlu kadınları arasında idi. İsmihan, kısa boylu, çirkin; fakat zeki ve ihtiras sahibi idi. Bu yüzden birçok dalavereli işlere karıştı. Sokullu ile evlenmesinden İbrahim Han doğdu. Sokullu'nun 1579 yılında öldürülmesi üzerine, devrinin namlı veziri Özdemiroğlu Osman Paşa ile evlenmek istedi; fakat Osman Paşa yanaşmadı. Onu alamayınca devrinin yakışıklı vezirlerinden Budin Valisi Kalaylıkoz Ali Paşa'ya göz koydu. Ali Paşa evlenmeyi kabul etti. Kendisine bir ferman gönderildi, karısını boşaması ve İstanbul'a gelmesi emredildi. Ali Paşa'nın eşini boşaması, kadının ağlamasına, döğünmesine sebep olduğundan bütün Budin ayaklandı. Ali Paşa, İsmihan Sultan'la 1584 yılında evlendi; fakat bir sene sonra İsmihan lohusa döşeğinde öldü. Babasının Ayasofya'daki türbesine gömüldü (1585). Bu evlenmeden Mahmud adı verilen bir oğlu doğduysa da, o da elli gün sonra ölmüş, Sokullu Mehmed Paşa'nın Eyüb Sultan'daki türbesine gömülmüştür. Sokullu'dan başka çocukları da doğmuş ise de küçük yaşta ölmüşlerdir.[6]

---

[5] Ahmet Refik: *Sokullu*, 32.

[6] Sokullu Mehmed Paşa ve İsmihan vakıfları için bakınız. Top. Arş. E. No. 1993, 7537.

Şah Sultan: II. Selim'in Nurbânû'dan Manisa'da 1544'de doğan kızıdır. Kanunî Sultan Süleyman, üç torununu Gevherhan Sultan, Şah Sultan ve İsmihan Sultan'ı evlendirmeye karar verdi. Şah Sultan'ı, Çakırcıbaşı Hasan Ağa (sonradan paşa)ya verdi. Bu düğünü yapabilmesi için Hasan Paşa'ya 15.000, Sokullu Mehmed Paşa'ya 15.000 flori verildi.[7] Çakırcı Hasan Paşa'nın 1574'de ölmesi üzerine ikinci defa Zal Mahmud Paşa ile evlendi. Eyüp'te bir cami, yanına da türbesini yaptırdı. Babasının kendisine temlik ettiği 12 köyü bu eserlerine vakfetti.[8] Karı koca 1580 yılında öldü ve Eyüp'teki türbelerine gömüldü. Şah Sultan'ın bu evlenmelerden adını tespit edemediğimiz bir kızı ile şehit Köse Hüsrev Paşa olmuştur.

Gevherhan Sultan: II. Selim'in kızıdır. 1544 yılında Manisa'da doğdu. Anasının Nurbânû Sultan olması muhtemeldir. 1562 yılında diğer kızkardeşleriyle birlikte düğünü oldu. Kanunî Sultan Süleyman bu torununu Piyale Paşa'ya verdi. Düğün masrafı karşılığı da damada 10.000 flori in'am edildi.[9] Piyale Paşa'nın 1578 yılında ölmesi üzerine üçüncü vezir Boyalı Mehmed Paşa'ya vardı. Bu paşa ile evli iken öldü. Babası II. Selim'in türbesine gömüldü. Cağaloğlu'nda 1587 (995) yılında bir medrese yaptırdı.[10] Babasının temlik ettiği köyleri ve emlâkini buraya vakfetti. Piyale Paşa'dan Ayşe ve Fatma Hanımsultanlar doğmuştur.[11]

---

[7] Top. Arş. D. No. 7859, Âlî, Hasan Paşa'nın mutaallâkası dediğine göre Hasan Paşa'nın ölmesi üzerine değil, bir boşanma sonunda olması icabeder. Topkapı Sarayı Kütüphanesi yazma *Künhü'l-Ahbar*, Vr. 539, No. 1117 R.

[8] *XV.-XVI. asırlarda Edirne ve Paşalivası*, 502.

[9] Top. Arş. D. No. 7859.

[10] *Hadikatü'l-Cevami* I. 71.

[11] *Edirne ve Paşalivası*, 501, 502.

Fatma Sultan: II. Selim'in en küçük kızıdır. Nurbânû Sultan'dan doğmuştur. Doğum tarihi belli değildir. 1574 (983) yılında, sonradan vezir-i âzam olan Siyavuş Paşa ile evlendi. Çeyizi için 4988 flori sarfedildi.[12] Fatma Sultan evlenmesinden 6 sene sonra, erken doğum yapması sonucu -bebek kızdı- öldü (1580). Ayasofya'daki babasının türbesine gömüldü. Her sabah ruhuna Kur'an okumak üzere bir cüzhan'a vakıflar yaptı.[13] Bundan başka Edirnekapı'da bir mektep, bir[14] de medrese yaptırmıştır.[15] Bunlara Yanya'da göl ve tevabii mukataası gelirlerini vakfetmiştir.[16]

---

[12] *"Suret-i defter oldur ki, emr-i padişahiyle ve ma'rifet-i valide-i hüdavendigâr'la Fatma Sultan binti Selim Han tabe serahu cihazı mühimmatıyçün harem-i hassaya teslim olunan esbab-ı mütenevvia ve avani-i mütenevviayı beyan eder, fî mah-ı Safer sene 983."* Top. Arş. D. 34.

[13] *"İstanbul'da Ayasofya-i Kebir kurbunda vaki' Sultan Selim türbe-i şerifinde Fatma Sultan vakfında vakti subhda yevmi iki akçe ile cüzhan olan Nuh Recep fevt olub..." sene 1099.* Top. Arş. E. No. 6877.

[14] *Sene 1099 "bi cihet-i defter-i hazine-i âmire-i evkaf-ı merhume ve mağfurunleha Fatma Sultan binti merhum ve mağfurunleh Sultan Selim Han-ı Sani tabe serahu der mahsusa-i İstanbul... İstanbul'da vaki Edirnekapı kurbunda mekteb-i sıbyana muallim. .."* Top. Arş. E. No. 6879.

[15] Top. Arş. D. No. 4501.

[16] 1104-1108 yılları muhasebe defteri. Aynı kaynak. Aynı yer.

III. MURAD

Kadınları[1]

Safiye Sultan: Ecnebi yazarların *Baffo*, Türklerin *Safiye Sultan* adını verdikleri bu kadın aslen Venedikli *Baffo* ailesindendi. Babası Venedik Cumhuriyetinin Korfu valiliğinde bulunduğu sırada Baffo, Adriyatik Denizi'nden bir gemi ile geçerken Türk korsanları tarafından yakalanmış, çok güzel olduğundan, o sırada Manisa Sancakbeyi bulunan II. Selim'in oğlu Şehzade Murad'a takdim edilmiştir. 1550 yılında doğduğu söylenmektedir.[2] Şehzade Mehmed'i Manisa'da 1566 yılında doğurduğuna göre Murad'ın haremine 14-15 yaşlarında alınması icap eder.

---

[1] Gelmiş geçmiş Osmanlı Padişahları içinde en çok kadına düşkün olan III. Murad'dır. Hükümdarlığının ilk zamanlarında eşi Safiye Sultan'a bağlı kaldı. Fakat annesi ve kızkardeşlerinin teşvikiyle güzel cariyelerle düşüp kalkmaya başladı. Denildiğine göre hasekilerinin sayısı kırkı aşmıştı. (*Kadınlar Saltanatı*, 1, 105). III. Murad, saraydaki kadınlarla yetinmeyerek, dışardaki kız ve kadınlarla da münasebette bulunarak çok aşırı hareketlerde bulunmuştur. Bu sebepten hayatta iken 100-130 çocuğu olduğu, bunların çoğunun kendisinden önce öldüğü, ölümünde hayatta 19'u erkek, 30'u kız olmak üzere 49 çocuğu bulunduğu ileri sürülmektedir. (*Kronoloji*, III., 2). Hattâ yedi cariyenin de gebe bulunduğu, Murad'ın ölümü üzerine denize atılarak öldürüldüğü de bunlara ilâve edilir. Murad ölünce, cariyeleri ve kadınları Eski Saray'a gönderildi, birer ikişer devlet adamlarıyla evlendirildi, (aynı yer). Oğlu Sultan Mustafa'nın annesinin, kaynaklar adını yazmamaktadırlar.

[2] Sod. Tablo XXXII. 1199, 8972, 3974, 8761. D. No. 7526.

Murad, Güzel Safiye'yi padişah oluncaya kadar çok sevmiş, başka cariyelere yüz vermemiştir. 1574 yılında padişah olunca, Valde Sultan Nurbânû ile Safiye Sultan arasında bir rekabet başladı. Nurbânû Sultan tarafını, Kanunî'nin kızı Mihrimah, kendi kızı İsmihan ve Gevherhan Sultan tuttular. Safiye Sultan'ı III. Murad'ın gözünden düşürmek için ona güzel cariyeler sundular. Murad'ı bir oğlu olduğundan ve Safiye'nin çocuklarının erken ölmesinden, mutlak surette başka kadınlarla birleşmeye ikna ettiler. Bundan sonra Murad ilk olarak kızkardeşi İsmihan'ın takdim ettiği ikinci cariye ile daha sonra diğer cariyelerle münasebette bulunmaya başladı.

Mihrimah, İsmihan ve Nurbânû Sultanlar ölünce, Safiye 1585'den itibaren haremin ve devletin en sözü geçen kadını oldu. Eskisi gibi kocasını kıskanmadı, onu zevk ve eğlencelerine terketti. Devletin iç ve dış işlerine elkoydu. 1595'de kocası ölünce "*Mehd-i Ulyâ-yı Saltanat*" olarak nüfuzu daha da arttı. Devletin iç ve dış işlerinde başrolü oynadı. Kim kendisine bol para ve hediye takdim ederse onu yüksek mevkilere tayin ettirdi. Oğlu Mehmed'in 1603'de ölmesi üzerine Eski Saray'a gönderildi. Burada sürgün hayatı yaşarken 1605'te öldü, Ayasofya'daki kocası III. Murad'ın türbesine gömüldü.

Safiye Sultan, Yeni Camiin temellerini attırıp inşasına başlattıysa da öldüğünden cami yarıda kaldı. Daha sonra Turhan Valde tamamlatacaktır. Kocası ve kendi ruhuna Yasin okumak üzere bazı vakıflar yaptığı gibi,[3] Üsküdar'ın Karamanlı köyünde bir cami[4] ve bir çeşme yaptırmıştır[5].

---

[3] 12 Safer 1099 tarihli III. Murad ve Safiye Sultan cüzhanlığı tevcih beratı. Top. Arş. E. No. 4074.

[4] Evail-i Rebiülâhir 1042 tarihli hüccetten: "*Merhum ve mağfurunleha Safiye Sultan... Üsküdar kazasına tabi Karamanlı nam kariyede bina ve ih-*

Şemsiruhsar Kadın:[6] Cariye olup III. Murad'a eş olmuştur. Rukiye Sultan'ın annesidir. 1613 (1022) yılından önce ölmüştür. Medine'de Hazret-i Muhammed mescidinde Kur'an okunması için vakıf yapmıştır.[7]

Kızları[8]

Ayşe Sultan: III. Murad'ın Safiye Sultan'dan doğan kızıdır. 1586 (994) yılında Kanijeli İbrahim Paşa ile evlendi. Düğünleri çok muhteşem oldu.[9] Kocası üç defa sadrazam oldu. Rahat hayat yaşadı. İbrahim Paşa'nın 1601

---

das eylediği cami-i şerifin imamına meşrut olan vakf menzil..." Top. Arş. 8422.

[5] Top. Arş. D. No. 4323.

[6] 40'ı aşkın hasekisi olan III. Murad'ın kadınlarının adlarını ve sayılarını tespit etmek pek zor. Bu, babasında da aynı şekildedir. Nurbânû ve Safiye Sultanların, kocalarının cariyelerle münasebette bulunmalarına göz yummakla beraber, daima başkadın mevkiini muhafaza ettikleri biliniyor. Bununla beraber Alderson, Safiye Sultan'dan başka III. Murad'ın şu kadınlarının isimlerini vermektedir: Mihriban, Nazperver, Şâh-huban, Fakriye? oğlu Mehmed tarafından takdim edilen İslâv soyundan bir cariye. Sod. Tablo XII. Ahmet Refik Bey de Nazperver ile Şâh-huban'ın haseki olduğunu kabul ediyor. *Kadınlar Saltanatı*, I., 103, 111.

[7] Evahir-i Rebiülâhir 1022 tarihli vakfiyesinden: "... *Merhum Hazret-i Murad Han tabe serahu evlâd-ı emcadından Rukiye Sultan Hazretlerinin valide-i macideleri olub bundan akdem takdir-i rabbanî birle veda-i âlem-i fâni eden merhum ve mebrure sahibetü'l-hayrat ve'l hasenat ve rağibatü's-sadakat ve'l-meberrat Şemsiruhsar Hatun ibn Abdülgaffar nam müteveffiyenin...*" 1100 sikke-i hasene'yi, sekiz kişinin Medine'deki Hazret-i Muhammet Mescidinde ruhuna Kur'an okumalarına vakfediyor. Top. Arş. D. No. 7025.

[8] Yukarda işaret ettiğimiz gibi, III. Murad'ın ölümünde hayatta 30 kadar kızı kalmış, bunlar saraydan çıkarılarak ağalara ve saireye verilmiştir. Bu itibarla Sultan Murad'ın kızlarının listelerini ve adlarını tespit etmek çok zordur.

[9] *Kadınlar Saltanatı* I. 113, 114; Lello'nun muhtırası: 40, 41, 50, 51.

yılında ölmesi üzerine dul kaldı. 1601 yılında Yemişçi Hasan Paşa ile nikâhlandı. Fakat Yemişçi'nin öldürülmesi üzerine evlenme geri kaldı. İki sene sonra Güzelce Mahmud Paşa ile evlendi. Lello, Ayşe Sultan'la Mahmud Paşa'nın daha önce seviştiğini yazar (53). 1605(1013) yılında öldü.[10] Babası III. Murad'ın türbesine gömüldü.[11] Kocası İbrahim Paşa için Şehzade Camii'nin Karakol karşısındaki köşe avlu kapısına bitişik, 1603 (1012) yılında, bir çeşme yaptırmıştır.[12]

Ayşe Sultan'ın iyi kalpli ve hayırsever bir sultan olduğu bıraktığı vasiyetnamesinden anlaşılıyor. Parasının bir kısmının ölümünde sarfedilmesini şart koşuyor, geri kalan mal ve paralarının şuralara sarfedilmesini vasiyet ediyor: İki cariyenin azad edilmesine; 10.000 akçenin, İstanbul hapishanesinde 500 veya daha az akçe borçtan dolayı tutuklu olanlardan Kadı'nın izniyle paralarının ödenip serbest bırakılmalarına; 2000 akçenin tımarhanedeki fakir hastalara, fakir halka, âmâlara, sakatlara, yetimlere, geri kalan paranın da Mekke, Medine ve Kudüs'ün fakirlerine, ilk önce kadınlar olmak şartiyle esir düşen Müslümanların kurtarılmasına hasredilmesini istiyor.

En son dileği de şudur: "*Gerek ağalarımdan ve gerek dişi kısmı cariyelerimden küçüğü ve büyüğü ve taşrada erkek kısmından mülk kullarım olanlar kırk günden evvel cümlesi malımdan ve mülkümden azad olalar...*"[13]

---

[10] 28 Zilhicce 1013 de Ayşe Sultan'ın zaptedilen muhallefatmdan gelen esbablarının defteri. Top. Arş. D. No. 2815.

[11] Hadikat ül-Cevami I. 7.

[12] İstanbul çeşmeleri I. 54.

[13] Top. Arş. D. No. 6932. Vakfiyesinin düzenlendiği de şu vesikadan anlaşılmaktadır: "*An mahsul-ı evkaf-ı merhume ve mağfurünleha Ayşe Sultan tabe serahu binti merhum ve mağfurunleh Sultan Murad Han-ı salis zevce-i merhum İbrahim Paşa der İstanbul berâ-yi fukara-yi Medine an vacib sene 1060*" Top. Arş. D. No. 1199.

Fahri Sultan: III. Murad'ın kızıdır.[14] Bosna Beylerbeyi Sofu Bayram Paşa ile evli idi. 1641 (1051) yılından sonra ölmüştür.[15] Babası III. Murad'ın türbesine gömülmüştür.[16]

Fatma Sultan: III. Murad'ın kızıdır. Babasının sağlığında Kapdan-ı Derya Halil Paşa ile evlendi 1593 (1002). Evlenmeleri çok muhteşem oldu. Hoca Sadeddin Efendi 300.000 sikke-i hasene ile nikâhı kıydı. Divan çalışmalarına bir hafta ara verildi.

Bu evlenmeden 10 sene sonra Halil Paşa öldü. Bazı yerlerde Fatma Sultan'ın Cafer Paşa ile evli olduğu yazılı ise de doğru olmasa gerek. Çünkü Evliya Çelebi, Fatma Sultan'ın öldüğü zaman babasının yanına gömüldüğünü ve Halil Paşa'nın eşi olduğunu yazmaktadır.[17]

Mihriban Sultan: Hadika'ya göre bu da III. Murad'ın kızıdır. Babasının türbesinde yatmaktadır.[18]

Rukiye Sultan: III. Murad'ın Şemsiruhsar Hatun binti Abdülgaffar'dan doğan kızıdır, hakkında başka hiçbir bilgi yoktur.[19]

---

[14] *Hadikatü'l-Cevami*, I. 6.

[15] *"Veçh-i tahrir-i huruf budur ki hâlâ şem'hane emini olan Mehmed Ağa yedinden Fahri* (bazı vesikalarda Far, Fari şeklinde geçer) *Sultan Hazretine ait olan Receb, Şaban, Ramazan aylarının 45 vukkiye şekeri ve 90 tane balmumunu almışızdır.." Sene 1051*, Top. Arş. E. No. 8678.

[16] Top. Arş. E. No. 2769.

[17] Uzunçarşılı: *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*: 159; Sod. Tablo XXXII. ve not 7. Bakınız *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* I, 352. *Hadikatü'l-Cevami*: I, 6; *Lello'nun muhtırası*: 46.

[18] Uzunçarşılı: *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*,162.

[19] *Hadikatü'l-Cevami*, I. 6.

III. MEHMED

Kadınları[1]

Handan Sultan: III. Mehmed'in baş hasekisidir. 1590'da Şehzade Ahmed'i doğurduğuna göre ilk eşi olmalıdır. 1603'de eşinin ölmesi üzerine oğlu III. Ahmed'in Valde Sultan'ı oldu. III. Mehmed'in ölümünden iki sene sonra Handan Sultan da öldü (1605). Ayasofya'daki eşinin türbesine gömüldü.[2] Handan Sultan Menemen ve Kilizman haslarını bazı yerlere vakfettiği biliniyorsa da bunların nereleri olduğu tespit edilemiyor.[3]

---

[1] III. Mehmed 29 yaşında padişah oldu, 37 yaşında öldü. Bu yüzden Handan Sultan'dan başka kadınlarının ismine rastlayamıyoruz. Gerçi Alderson, ikisi isimsiz birisi de *Mahpeyker Kadın* olmak üzere daha üç hasekisinin olduğunu söylüyorsa da bunları tevsik etmek güçtür. 7 oğlu ve 5 kızı olduğuna göre daha başka hasekileri olması icabeder, esasen harem ananesi de böyledir. Kaynaklar, III. Mehmed'in öldürttüğü Mahmud'un annesinin adını yazmamaktadır. Çünkü Mehmed öldüğü zaman, sağ olarak I. Ahmed ile kardeşi Mustafa bulunuyordu. Adlerson, beş kızından hiçbirisinin adını vermiyor. Yalnız dört kızının kocalarının adlarını vermekle yetiniyor. Sod. Tablo XXXIII. Oğulları ve kızları listesi şüphe ile karşılanırsa daha uygun olur sanırım. III. Mehmed, oğlu Mahmud'un annesini öldürtmüştür. *Naimâ Tarihi*, I. 325.

[2] *Sicill-i Osmanî*, I. 32, Top. Arş. E. No. 2769.

[3] 1019 tarihli mevacibten padişaha takdim edilen: "... *Cennet-mekân merhume ve mağfurunleha valide Handan Sultan tabe serahumun vakf-ı şerifleri zevaidinden Menemen ve Kilizman hâsları mahsulünden...*" Top. Arş. D. No. 1830.

I. AHMED

Kadınları[1]

Mahfiruz Sultan: I. Ahmed'in hasekisi'dir. Genç Osman'ın doğumu 1604 olduğuna göre Mahfiruz'un I. Ahmed'in ilk kadını olduğu anlaşılır. Ahmet Refik Bey'e göre, Mahfiruz Kadın I. Ahmed'den Genç Osman'dan başka Mehmed (1605), Süleyman (1611), Bayezid (1612) ve Hüseyin (1613) adlı şehzadeleri doğurmuştur. (*Kadınlar Saltanatı,* I, 146). Mahfiruz'un 1609 yılına kadar hayatının mesut geçtiği sanılmaktadır. Fakat bu tarihte Mahpeyker Kösem Sultan'ın I. Ahmed'in hayatına karışması ve IV. Murad'ı doğurması ile haremin neşesi ve düzeni kaçmış, iki kadın arasında bir çekişme ve yarışma başlamıştır. Bu durum I. Ahmed'in ölüm yılı 1617'ye kadar sürdü. II. Osman'ın padişah olması üzerine Mahfiruz Kadın Valde Sultan oldu. Rakibesi Kösem Sultan'ı Eski Saray'a sürdü. Fakat bu mesut günler uzun sürmedi. Oğlunun padişahlığının üçüncü yılında öldü 1620 (1029), Eyüp Sultan'a gömüldü.[2]

---

[1] I. Ahmed çocuk denecek yaşta başa geçti ve 14 sene padişahlık yaptı. Belki onun da daha birkaç hasekisi vardı. Fakat *Kösem Sultan* padişahı avuçları içine aldığından, diğerleri haremde önemli bir rol oynayamamış, bu yüzden isimleri vesikalara ve tarihlere geçmemiş olsa gerek. Tıpkı Hurrem, Nurbânû ve Safiye Sultanlar'da olduğu gibi.

[2] Gurre-i Zilhicce Sene 1029 (28. X. 1620): "... *merkad-i merhum ve*

Mahpeyker Sultan: Osmanlı Hanedan tarihinin en namlı kadınıdır. Saray geleneklerine göre kendisine *Mahpeyker* adı verilmiş ise de daha çok "*Kösem Sultan*" adıyla anılmıştır. Bu ismin ona tüysüz olduğundan, ya da diğer hasekilerin önüne geçerek ilerlediğinden verildiği ileri sürülür. Bir papazın kızı olduğu kabul edilirse de, Rum veya Bosnalı olduğu üzerinde şüpheler vardır. Kösem Sultan güzelden ziyade ince, zarif, sempatik, nezaket kurallarını bilen bir kadın olarak tanınır. Daha hareme alınır alınmaz padişahın gözünü çekmiş, bütün kadınlarının üzerine çıkmıştır. Bilhassa Murad, Süleyman, İbrahim, Kasım, Ayşe ve Fatma'yı doğurarak, haremin en nüfuzlu kadını olmuştur. I. Ahmed'in ölümü üzerine Eski Saray'a gönderildi. 6 sene Eski Saray'da kaldı. Oğlu IV. Murad padişah olunca, hususî bir törenle Topkapı Sarayı'na getirildi ve bir daha buradan Eski Saray'a gitmedi (1623). I. Ahmed'in annesi Handan Sultan öldüğü için haremin ve hattâ devletin başı oldu. En mühim rolü bu valde sultanlığı zamanında yaptı. IV. Murad 12 yaşında idi. Tecrübesiz ve bilgisizdi. Bu yüzden devletin idaresini tam 10 sene Kösem Sultan elinde tuttu. IV. Murat idareyi eline alınca da oğluna etki yapmaktan geri durmadı. Bilhassa IV. Murad'ın İstanbul'da olmadığı zamanlarda devleti Kösem Sultan idare ediyordu. Murad'ın ölümü ve diğer oğlu İbrahim'in padişah olmasıyla tekrar müstakilen idareyi eline aldı (1640). Sultan İbrahim'e cariyeler takdim etti. Sultan İbrahim cariyelerle eğlenirken o da iste-

---

mağfurunleha Sultan Osman Han hallede hilâfetehu valide-i saltanatahu der civar-ı Hazret-i Eba Eyyub-i Ensarî..." Top. Arş. E. No. 8365. Oğlunun padişahlığı zamanında neden kocasının türbesine gömülmemiştir? Çok dindar bir kadın olduğundan mı Eyüb'e gömülmüştür? Yoksa Sultan Ahmed'i çok sevmesine karşılık kendisini ihmal etmiş olmasından dolayı mı kocası türbesine gömülmek istememiştir? Bu, üzerinde düşünülecek bir meseledir.

diği gibi memleketi idare etti. Fakat Sultan İbrahim hasekilerinin teşvikiyle annesini dinlemedi, bu yüzden Kösem Sultan saraydan uzaklaştı. Sultan İbrahim bir ara annesini sürmeye bile kalktı.

Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi, yerine IV. Mehmed'in geçmesi üzerine tekrar haremin ve devletin idaresini ele aldı. Çünkü genç şehzade ancak yedi yaşında idi. Kendisine "*Valde-i Muazzama*" diye herkes saygı gösteriyordu. Sırtını yeniçerilere dayamıştı. Hükümeti ve memleketi istediği gibi idare ediyordu.

Kösem Sultan'ın bu diktatörlüğü IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan'ı çileden çıkarıyordu. Kayınvalidesinin saraydan çekilip gitmesini istiyordu. Bu durum karşısında Kösem Sultan IV. Mehmed'i tahttan indirip yerine annesi çok saf olan Süleyman'ı padişah yapmayı kararlaştırdı. Bunu bir cariye Turhan Sultan'a haber verdi. Turhan Sultan, Kösem Sultan'dan daha çabuk harekete geçerek enderun ağaları vasıtasıyla kayınvaldesini boğdurdu (1651). Kösem Sultan'ın cenazesi kocası I. Ahmed'in, Sultanahmet'teki türbesine gömüldü. Bundan sonra "*Valde-i Şehide*", "*Valde-i Maktule*" diye anılmaya başlandı.

Kösem Sultan, hırslı idi, birçok kanlı olaylarda baş rolü oynadı. Bunun yanında pek çok da iyilikleri ve hayratı vardır. Her sene hapishaneleri dolaşır, borçtan tutuklu olanları kurtarırdı. Fakir kızları ve kendi yetiştirdiği cariyeleri evlendirmekten zevk duyardı. Kösem Sultan 1640 (1050) yılında Üsküdar'da Çinili Cami yanına mektep, darü'l-hadîs, sebil; Anadolukavağı'nda Valde Medresesi mescitleri ile çeşmesini, Valde Hanı Mescidini, Çakmakçılar Yokuşu'nda, meşhur Valde Hanı'nı yaptırmıştır. İstanbul'dan gayrı yerlerde de hayır binaları vardır.[3]

---

[3] Cavit Baysun: "Kösem Sultan" maddesi, *İA*. VI. 915-923; Çağatay Uluçay: *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar* (İstanbul 1961), 124-149.

Kızları[4]

Ayşe Sultan: I. Ahmed'in kızıdır. Doğum tarihi 1605 gösteriliyorsa da kesin değildir.[5] Mührünün üzerinde: "*Ayşe Sultan binti Ahmed Han sene 1022*" yazılıdır.[6] Annesinin Kösem Sultan olması kuvvetle muhtemeldir. 1612 (1020 Zilhicce sonları) yılında sadrâzam Nasuh Paşa'ya nikâhlandı. 1612 Temmuzunda (1021 Cemazielevvel) (Naima: II., 93, 95) büyük törenlerle Ayşe Sultan, Nasuh Paşa sarayına götürüldü. Nikâh edildiği zaman Ayşe Sultan 13 yaşında idi. Gerdeğe girmesi için bulûğa ermesi beklendi. Ayşe Sultan'ın evliliği üç yıl sürdü. Nasuh Paşa'nın 1614 yılında öldürülmesi üzerine dul kaldı. Nasuh Paşa, sarayında küçük Ayşe Sultan'ın gözü önünde boğdurulmuş, sultan bundan çok üzülmüştür. Bundan sonra Şehit Karakuş Mehmed Paşa ile evlendi. Bu evlilik de uzun sürmedi. Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine 1621 yılında tekrar dul kaldı. Kardeşi IV. Murad zamanında Van Beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa'ya nikâh edildi (1626). Bir sene sonra düğünleri oldu. Yeniçerilerin ayaklanması, IV. Murad'ın gözü önünde Hafız Ahmed Paşa'yı öldürme-

---

The Harem: 191, 192. İskenderun'daki haslarının muhasebesi için bakınız Top. Arş. D. No. 3831. Burada Kösem Sultan'dan şöyle bahsediliyor: "...*Hazret-i Mahpeyker Sultan dâmet ismetüha valide-i padişah*...ı *âlem-penah*..." Bundan başka *İstanbul Çeşmeleri* I. 23, 74, 78, II. 266.

[4] Sultan Ahmed'in kızlarını tespit etmek biraz güççedir. Ahmet Refik Bey mezkûr Sultan'ın Ayşe, Fatma, Hanzade, Atike, Gevherhan ve Ubeyde adlarında kızları olduğunu yazar (*Kadınlar Saltanatı*, IV. 153) ve sayılarını 6 kabul eder. Buna mukabil Alderson, bunlara Abide ve Zeyneb'i de ilâve eder. Sod. Tablo XXXIV. Bizdeki belgelere göre ise yalnız yukarda adlarını yazdıklarımız hakkında bilgi vardır. Bu padişahın kızlarının adları evvelki ve sonraki padişah kızları ile karıştırılmıştır kanısındayız.

[5] Sod. Tablo XXXIV Adnan Giz, "Ayşe Sultan", *Tarih Dünyası* I., 283.

[6] Top. Arş. E. No. 8661.

leri üzerine tekrar dul kaldı (1632). Hafız Paşa'nın öldürülmesinden bir ay sonra Ayşe Sultan, devrin namlı vezirlerinden Diyarbakır Valisi Murtaza Paşa'ya nişan edildi. Murtaza Paşa, üç sene sonra İstanbul'a geldi, Ayşe Sultan'la düğünleri oldu (1635). Murtaza Paşa, yaşlı ve hastalıklı idi. Bu evlenmeden Ayşe Sultan hiç memnun olmadı. Ancak bir sene sonra Murtaza Paşa'nın Revan Savaşında ölmesi onu bu bahtsız hayattan kurtardı (1636). Ayşe Sultan 1639 yılında, Halep ve Şam Beylerbeyiliğinde bulunan Ahmed Paşa ile evlendi. Bu evliliği de beş sene kadar sürdü. Ahmed Paşa'nın 1644'de ölmesi üzerine yine dul kaldı. Bir sene sonra Adana Valiliğinden vezirliğe yükselen Hezargratlı Voynuk Ahmed Paşa ile evlendi. Ahmed Paşa, damatlığın armağanını gördü, biraz sonra Kaptan-ı Derya oldu. Girit Seferine memur edildi. Burada yaptığı savaşların birisinde şehit düştü (1649). Bu evlenme, Ayşe Sultan'ın uzun süreli olanıydı. Ayşe Sultan 1655 yılında devrinin kötü geçmişli vezirlerinden İbşir Mustafa Paşa'ya nişanlandı (1655). Ayşe Sultan'ın ricası üzerine bu belâlı soyguncu ve eşkıya vezir, sadrâzam yapıldı. İbşir Mustafa Paşa, çok suçlar işlediğinden İstanbul'a gelmeye korktu. Nihayet Ayşe Sultan'ın ağalarından Mercan Ağa, İbşir'i İstanbul'a getirmeye muvaffak oldu (1655). İbşir Mustafa Paşa, büyük törenlerle karşılandı. Doğruca nişanlısının oturmakta olduğu Nasuh Paşa Sarayına götürüldü. Eşi Ayşe Sultan tarafından Paşa'ya ve adamlarına mükellef bir ziyafet verildi. Böylece, paşa 1655 yılının 28 Şubatında Ayşe Sultan'la evlendi. Fakat bu evlenme de ancak 4 ay kadar sürdü. İstanbul'da çıkan bir ayaklanmada İbşir Mustafa Paşa öldürüldü. Ayşe Sultan bir kere daha dul kaldı. Ayşe Sultan muhtemel olarak 1656 yılında öldü, babasının türbesine gö-

müldü.[7] Ayşe Sultan 1618 (1028) yılında Okçubaşı ile tramvay caddesi arasındaki sebili yaptırdı.[8]

Fatma Sultan: I. Ahmed'in kızıdır. 1605 (1014) yılında doğduğu sanılmaktadır.[9] IV. Murad 1624 yılında kızkardeşi Fatma Sultan'ı Derya Kaptanı Çatalcalı Hasan Paşa ile evlendirdi. IV. Murad, Hasan Paşa'ya bazı meselelerden kızdığından Fatma Sultan'ı paşadan kısa bir müddet sonra ayırdı. 1626 yılında Kara Mustafa Paşa ile evlendirdi. Kara Mustafa Paşa bu evlenmeden iki sene sonra öldü (1628). Fatma Sultan 1630 yılında Kaptan-ı Derya Canpoladzade Mustafa Paşa ile evlendi. Bu seferki evliliği altı sene sürdü. IV. Murad, enistesi Mustafa Paşa'ya kızdığından onu boğdurdu, Fatma Sultan dul kaldı (1636). Bu evlenmeden Canpoladzade Hasan Paşa doğmuştur. 1661 yılına kadar bir evlenme yapıp yapmadığı anlaşılamıyor. -Evliya Çelebi'ye inanmak gerekirse- Fatma Sultan 12 defa evlenmiştir. Melek Ahmed Paşa, eşi Kaya Sultan'ın ölümüne çok üzülmüş ve ağlamış, buna içerleyen Köprülü Mehmed Paşa da, Erdel Seferinde olan Melek Ahmed Paşa'ya Fatma Sultan'ı nişanlatmış ve "Melek'e bir fil verdim, doyursun demiş ve gebermiş". Ahmet Paşa, seferden dönünce Fatma Sultan'la evlenmiş, ikisi de yaşlı imişler. Fatma Sultan çenesiz, bunağın birisi olduğundan Melek Ahmed Paşa ile iyi geçinememiş, bu huzursuz ve tatsız hayat Melek Ahmed Paşa'nın ölümüyle sona ermiş

Alderson Tablo XXXIV.; Adnan Giz, "Ayşe Sultan", *Tarih Dünyası*, I., 283-285; *Kadınlar Saltanatı*, III., 37; Sc. Os. I. 49; tayinat ve maaşları için bak Top. Arş. E. No. 8661, Ayşe Sultan'ın eşi İbşir Mustafa Paşa'nın Maanoğlu'ndan alacağına dair: sadrâzama yazdığı mektup için bak: *Haremden Mektuplar*, 99-102.

[8] *İstanbul Sebilleri*: 19.

[9] Sod. Tablo XXXIV.; *Kadınlar Saltanatı*, III. 37.

(1662).[10] Ahmed Paşa'nın ölümünden bir sene sonra Kundakçızade Kanbur Mustafa Paşa, onun da 1666 yılında ölümü üzerine 1667 senesinde Kozbekçi Yusuf Paşa ile evlendi.[11] Kaç tarihinde öldüğü belli değildir. Babasının türbesinde yatmaktadır.[12] Fatma Sultan Topkapı'da Ahmed Paşa Camii civarında, yol üzerinde bir çeşme yaptırmıştır.[13]

Atike Sultan: Atike Sultan I. Ahmed'in kızıdır. 1633 (1043)'de Kenan Paşa ile evlendirildi. 1652(1062)'de Kenan Paşa ölünce dul kaldı. Aynı sene Doğancı Yusuf Paşa ile evlendi.[14] Çocuğu olduğu tespit edilemiyor, ölüm tarihi de kesin değildir. Atike, Sultan İbrahim'in, Ayasofya'da yattığı yere gömülmüştür.[15]

Hanzade Sultan: I. Ahmed'in kızıdır. 1623 (1032) yılında Bayram Ağa yeniçeri kethüdası iken Abaza ihtilâlinde Sultan Ahmed'in kızı Hanzade Sultan ile evlendi.[16] Bayram Paşa 1638 yılında ölünce dul kaldı. IV. Mehmed zamanında 1650 (1060) yılında öldü, diğer kardeşi Atike Sultan gibi, Ayasofya'da Sultan İbrahim'in yanına gömül-

---

[10] Elif Naci: "Fatma Sultan ile Melek Ahmet Paşa", *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Haziran 1964.

[11] *Tarih-i Raşit*: I. 139.

[12] *Sicill-i Osmanî*, I. 60.

[13] *İstanbul Çeşmeleri*, I. 194.

[14] "*Kenan Paşa muhallesi Atike Sultan ki, Valide Sultan Hazretlerinin mürebbiyesidir, Doğancıbaşılıktan munfasıl Yusuf Paşa'ya namzet ve nikâh ve meclis-i akidde bulunan vüzerâ ve ulemaya âdet üzere hil'at-ı... tedariki kenduya tenbih olundukta yoktur diye adem-i müzayaka izhara ve ibram olundukta valide hazretlerine hadden efzun vaz'u etvar etmeğin...*" Kızlar Ağası Süleyman Ağa 1062 Şabanında azledildi. *Hamiletü'l-Kübra*, 15 b.

[15] "Kenan Paşa Sultanı Atike Sultan" da Sultan İbrahim'in yanında yatar, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I., 335.

[16] Evliya Çelebi, I., 271.

dü.[17] Alderson, Bayram Paşa'dan sonra 1643 yılında ikinci defa evlendiğini yazıyorsa da, Evliya Çelebi'nin kayıtları bunu şüpheli gösteriyor.[18]

[17] "Bayram Paşa Sultanı (Hanzade Sultan binti Sultan Ahmed Han) da" Sultan İbrahim yanında yatar. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, L, 227, 335.
[18] Sod. Tablo XXXIV.

I. MUSTAFA

III. Mehmed'in oğludur. 1592 yılında Manisa'da doğduğu sanılmaktadır. III. Mehmed 1603 yılında ölünce yerine oğlu I. Ahmed padişah oldu. Kardeşi Mustafa deli olduğundan canına kıymadı. I. Ahmed çok genç yaşında 1617 yılında öldü. Oğulları çok küçüktü. Bu yüzden devlet adamları kardeşi Mustafa'yı padişah yaptılar. Birinci padişahlığında 4 ay kadar, ikinci padişahlığında bir seneden fazla tahtta kaldı.

Annesinin adı bilinmemektedir. Fakat ikinci defa padişahlığında sağdı. İkinci defa tahta çıkarılmak için haremden alındığı zaman yanında iki cariyenin bulunduğu tarihlerde yazılıdır. Hiçbir vesika ve tarihte kadınlarının adı yazılmamıştır. Çocuğu olup olmadığı da tespit edilememiştir. Görünüşe göre ilk kısır ya da çocuksuz padişah I. Mustafa'dır.

II. OSMAN

Kadınları[1]

Akile Hanım:[2] Şeyhülislâm Esad Efendi'nin kızıdır. O zamana kadar Osmanlı Padişahları cariyelerle evlenirken, II. Osman bu geleneğe aykırı olarak Esad Efendi'nin kızı Akile Hanım ile Hotin Seferine gitmeden önce evlenmiştir (1031/1621). Bu evlenmede Sultan Osman'ın vekâletini Üsküdarlı Şeyh Aziz Mahmud Efendi yapmıştır.[3] Bir sene sonra Genç Osman öldürülünce Akile Hanım Ganizade ile evlenmiştir.[4]

---

[1] II. Osman 14 yaşında padişah oldu, 18 yaşında öldürüldü. Çocuk denecek yaşta ve kısa süreli hükümdarlık ettiğinden hasekileri hakkında fazla bilgi yoktur. Alderson: *Meylişah, Ukayle* (Akile'yi yanlış okumuş olsa gerek) ve ismi bilinmeyen bir kadın-efendisinin olduğunu yazar. Sod. Tablo XXXV. İskit Yayınevinin neşrettiği *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde, ise (IV. 1798) Meylikaya (Meleksima); Akile (Ukayle) ve bir de Pertev Paşa'nın kızı ile evlenmiş bulunduğu yazılıdır. Her iki kaynak da çocuklarının adlarını Mustafa, Zeynep ve Ömer (Alderson yanlış olarak Emîr şeklinde yazmıştır) kaydederler.

[2] Alderson, *Ukayle* diye yazmıştır.

[3] *Naima Tarihi*, II. 234; Uzunçarşılı: *Osmanlı Tarihi*, III. 2 kısım. 485.

[4] Profesör Münir Aktepe'de bulunan *Nev'î Tarihi*'nin yazma bir nüshasına ait formanın kenarında (52/b) şöyle bir kayıt vardır: "*Merhum Sultan Osman Müftü Esad Efendi'nin kızını tezevvüç ettikte Haşimî bu tarihi dedi: Müftü kızını adille aldı Sultan Sene 1031. Ba'dehu Sultan Osman fevt*

Ayşe Kadın: II. Osman'ın hasekisidir. Fakat hakkında hiçbir bilgimiz yoktur.[5]

olub mezbureyi Ganizade Efendi nikâh ettikte yine ol mahalde Nev'i şaka yüzünden bu tarihi deyip Haşimî'nin mahlesini komuştur."

[5] Evail-i Muharrem 1029 tarihli başmaklık defterinde II. Osman'ın hasekisi olarak kaydedilmektedir. Top. Arş. D. No. 2895.

IV. MURAD

Kadınları[1]

Ayşe Sultan: IV. Murad'ın hasekisidir.[2]

Kızları[3]

Kaya Sultan: IV. Murad'ın kızıdır. 1632 veya 1633 yılında doğdu. Bulûğa ermeden Melek Ahmed Paşa ile evlendirildi. Babası IV. Murad, Kaya Sultan'ı sofra arka-

---

[1] IV. Murad, 12 yaşında padişah olur 28 yaşında ölür. Şüphesiz ki, IV. Murad'ın Ayşe Sultan'dan başka hasekileri olması icap ederdi. Fakat adları, kitaplarda ve vesikalarda geçmemiştir. Alderson'da ve yazılı tarihlerde de hasekilerinin isimlerine rastlanmamaktadır.

[2] 1089 yılı. 29 Zilhicce tarihli makbuzdan: "*Bi-cihet-i mevacib-i Hazret-i Ayşe Sultan Haseki-i merhum Sultan Murad Han Gazi..*" Baş. Arş. İbnül Emin tasnifi. Saray, No. 914, 939.

[3] Alderson, I. Ahmed, IV. Murad ve Sultan İbrahim'in kızlarını birbirine karıştırmış, bu yüzden hatalara düşmüştür. Alderson'a göre Sultan Murad'ın 11 kızı olmuştur. İkisinin isimleri belli değildir. Diğerlerinin adları ise şunlardır: Ayşe Sultan, İsmihan Sultan, Fatma Sultan, Gevher Sultan, Hafsa Sultan, Hanzade Sultan, Kaya İsmihan Sultan, Rukiye Sultan ve Safiye Sultan. Sod. Tablo XXXVI.; İskit Yayınevinin yayınladığı *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde (IV. 1854) ise 6 kızı olduğu ve adlarının şunlar olduğu yazılmaktadır: Rukıye, Safiye, Gevherhan, Kaya İsmihan, Ayşe, Hafsa; Evliya Çelebi 32 çocuğu olduğunu, babalarının sağlığında Kaya Sultan'dan gayrisinin öldüğünü yazar. *Seyahatname*, I. 225.

daşı ve çok sevdiği Silâhdar Mustafa Paşa ile evlendirmek istediyse de vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa buna razı olmadı (1644). Evlenme esnasında Kaya Sultan 13, Melek Ahmed Paşa ise tahminen kırk yaşlarında idiler. Gerdek gecesi, çocuk sultan babasından yaşlı bir adamı karşısında görünce korkmuş, günlerce Melek Ahmed Paşa'yı yanına yaklaştırmamıştır. Sonraları Kaya Sultan ile Melek Ahmed Paşa'nın çok mesut yıllar yaşadıklarını Evliya Çelebi yazar. Kaya Sultan'ın Melek Ahmed Paşa'dan 1654 (1064) yılında bir kızı olmuş, fakat çok yaşamamış, ölmüştür. Şehzadebaşı Camii haziresine gömülmüştür.[4] Kaya Sultan 1659 yılında Fatma Hanım-sultan'ı doğururken cahil ebelerin bilgisizliğine kurban gitmiştir; cahil ebeler, içerde son kaldı diye ellerini bileklerine kadar Kaya Sultan'ın rahmine sokarak körpe lohusanın bağırsaklarını deşiyorlar, zavallı Kaya Sultan bu suretle rahim kanamasından ölüyor. Cenaze töreni çok hazin olmuştur ve Sultan İbrahim'in yanına gömülmüştür.[5]

Cenaze töreni esnasında eşi Melek Ahmed Paşa, Kaya Sultan'ın tabutu üzerine kapanıp hüngür hüngür ağlamış, onun bu hali vezir-i âzam Köprülü Mehmed Paşa'yı öfkelendirmiş, Melek Ahmed Paşa'yı tabutun üzerinden kaldırarak şöyle konuşmuştur:

"Behey Âdem! Ayıp değil mi? Bir avret için böyle ağlarsın? Elem çekme sana bir sultan daha veririm, ahdim olsun."

Buna Melek Ahmed Paşa çok kızmış, Köprülü'nün yüzüne şöyle gürlemiş:

"İnşallah ahdına yetişme!"

---

[4] *Asırlar Boyunca İstanbul*: 159.

[5] Kaya Sultan Eyüp yalısında Fatma Hanım-sultan'ı dünyaya getirirken 1072'de (?) vefat etmiştir. Evliya Çelebi bu acıklı ölüme: *"Bir eksikli dedim ey Evliya tarih; Melek senk ile dövünsün ki ayrıldı Kayasından"* tarihini düşürmüştür. *Asırlar Boyunca İstanbul* 153.

Fakat Köprülü Mehmed Paşa bu sözünde durdu. Melek Ahmed Paşa, Erdel Seferinde iken I. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'ı ona nişanladı (bak Fatma Sultan'a). Ama Köprülü bu evlenmeyi görmeden öldü.[6]

Safiye Sultan: IV. Murad'ın kızıdır, doğum tarihi belli değildir. 1659 yılında Sarı Hasan Paşa ile evlendi. Sadrâzama yazdığı bir mektupta: .. "*Sizden mukaddem gelen vezirler ırz-ı padişaha ve âba-i ecdadımıza riayeten*" kethüdasını memuriyetlere tâyin ettikleri halde onun azlettiğini söyleyecek kadar ileri gitmesi, sinirli olduğunu gösterir. İmzasını "*Safiye Sultan binti Murad Han*" şeklinde atmaktadır.[7] Bu evlenmeden Mehmed Remzi ile Rukiye Hanımsultan doğmuştur. Ölüm tarihi belli değildir. I. Ahmed'in türbesinde gömülüdür.

Rukiye Sultan: IV. Murad'ın kızıdır. Doğum tarihi belli değildir. 1663 yılında Melek (Şeytan) İbrahim Paşa ile evlendi. Melek İbrahim Paşa 1685 yılında öldürülünce dul kaldı. 1693-1694 (1105) yılında Gürcü Mehmed Paşa ile evlendi.[8] 1696 (1107) yılında öldü. Sultan Ahmed'in türbesine gömüldü.[9] Rukiye Sultan'ın Fatma ve Ayşe Hanım-sultanlar adında iki kızı vardı.

---

[6] Evliya Çelebi'den naklen Elif Naci'nin "Kaya Sultan ile Melek Ahmed Paşa" yazısı: *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1964, sayı 14324; Adnan Giz, *Tarih Dünyası* I. 75.

[7] *Haremden Mektuplar*, 102, 103.

[8] *Sicill-i Osmanî*, I., 35.

[9] Gurre-i Şaban 1107 tarihli borç defterinden: ".. .*Medine-i Hazret-i Ebi Eyyub-ı Ensarî'de sakin iken bundan akdem veda-i âlem-i fânî eden merhume Rukiye Sultan ibne'l-merhumü'l-mağfur Sultan Murad Han Hazretlerinin duyunu terekesinden ezîd olmağla...*" Top. Arş. E. No. 697. Eşyalarından seçilerek hazine için seçilen eşya defteri: D. No. 10395.

SULTAN İBRAHİM

Kadınları[1]

[1] Evliya Çelebi, Sultan İbrahim'in yedi; Ahmet Refik Bey sekiz; Alderson ise 14 hasekisi olduğunu yazmaktadır. Bizdeki isimler listesi Evliya Çelebi'yi doğrular. Alderson, musahibeleri, cariyeleri de hasekiler listesine koyduğundan hataya düşmüş ve böyle kabarık bir liste yapmıştır. Alderson hasekilerini şöyle sıralar: Üçünün adı yazılmamıştır, diğerleri şöyledir: *Hubyar, Saçbağlı, Dilâşub, Şivekâr, Hatice Turhan, Handanzade, Voyvoda kızı, Hatice Muazzez, Sakızulz (?), Şekerpare, Telli Hümaşah, Zafire.* Bunlardan Hubyar, Saçbağlı, Handanzade, Voyvoda kızı, *Melekî Kalfa*: nedim, musahip ve haremde vazifeli kadınlardı. Hiçbir vakit Sultan İbrahim'in hasekisi olmadılar.

Sultan İbrahim 25 yaşında padişah oldu. Tahta oturduğu zaman Osmanlı Hanedanı'nda Deli Mustafa'dan başka erkek çocuk kalmamıştı. Hanedanı yaşatmak için başta annesi Kösem Sultan olmak üzere devletin ileri gelenleri kendisine en güzel cariyeleri sundular. Sultan İbrahim, IV. Murad kardeşlerini öldürdüğünden hapiste sinir hastalığına tutulmuştu. Kadınlarla gününü gün etmek ve eğlenmek de sıhhatini daha çok bozdu. Devlet işlerini annesine ve kadınlarına bıraktı. Bu yüzden rüşvet, iltimas, haksızlık aldı yürüdü. Hasekileri ve gözde cariyeleri devlet işlerine karışarak, Murad'ın düzenlediği idareyi alt üst ettiler. Sultan İbrahim bir aralık işi o kadar azıttı ki, annesi Kösem Sultan'ı saraydan uzaklaştırdı; kızkardeşlerini ve IV.. Murad'ın kızlarını; hasekilerine ve cariyelerine hizmete sürdü. Böylece sultanların itibar ve haysiyetlerini iki paralık etti. Kadınlarının devlet işlerine müdahalesi son haddini buldu. Hasekilerinin hepsine imparatorluğun en zengin ve en verimli bölgelerini has olarak vermek suretiyle devlet gelirini azaltı.

Sultan İbrahim, modern doktorların teşhisine göre Psiko-Nevroz

Hatice Turhan Sultan: Sultan İbrahim'in hasekisi, IV. Mehmed'in annesidir. Turhan Sultan 1627 yılında Rusya'da doğmuştur. 12 yaşında Tatarlar'ın yaptığı bir akın sırasında esir düştü. Kız, çok güzel ve gösterişli olduğundan Kör Süleyman Paşa tarafından Kösem Sultan'a hediye edildi. O sırada IV. Murad ölmüş, yerine kardeşi İbrahim padişah olmuştu. Kösem Sultan, oğlunu memnun etmek için kendisine takdim edilen Rus kızını saray geleneklerine göre kısa zamanda yetiştirdi. Ona *Hatice Turhan* adını verdi. Turhan Sultan'ı yetiştirdikten sonra Sultan İbrahim'e hediye etti. Turhan Sultan çok güzeldi. Boylu boslu, narince idi. Yüzündeki çiçek bozuğu güzelliğini bir kat daha artırıyordu. Teninin cazibeli beyazlığı, gözlerinin kadife gibi derin maviliği, kumral saçlarının göz kamaştırıcı parlaklığı Sultan İbrahim'i kendinden geçirmişti.[2] Sultan İbrahim, Turhan Sultan'ı görür gör-

---

idi. Bu hastalığa müptelâ olanlar kadınlara çok düşkün olurlarmış! Hattâ bu alanda işi sapıklığa kadar götürürlermiş. Bir yabancı yazar, Sultan İbrahim'in cinsî hayatı hakkında şunları söyler: Sultan İbrahim cinsel arzularını yerine getirmek için yatak odasının etrafına aynalar kor, bunlara bakarak cinsî hisleri tahrik olur ve büyük bir zevk içinde keyfini yerine getirirdi. Her cuma günü annesi veya bir başkası tarafından kendisine bir bakire sunulurdu. Bununla, kendisine anlatılan yeni bir münasebet şeklini uygular, bunu şahsî zaferi sayardı. Onun en çok zevk aldığı eğlencelerden birisi de bütün kadınlarını çırılçıplak soyup onları kısraklara benzetmekmiş. Kendisi de bir aygır gibi onların arasına katılır, güçten kuvvetten kesilinceye kadar aralarında dolaşırmış. *The Harem*: 189.[Bunlar yabancıların, hakkında hiçbir sıhhatli bilgi edinemedikleri halde, kendi ülkelerinde egzotik ve sansasyonel bir ilgi uyandırmak maksadıyla Osmanlı Haremi hakkında uydurdukları hayal mahsulü sapıklıklardan oluşmuş çirkefçe iftiralardır. Bu işin doğrusunu öğrenmek için, Osmanlı tarihinin o safhalarını sağlam bilgilerle yazılmış tarihlerden araştırmak ve öğrenmek lazımdır. Bu tür söylentilere dayanan yakıştırmalar, ihtiyatla karşılanmalıdır. Yayınevinin Notu]

[2] *Kadınlar Saltanatı* III. 14; *Samur Devri*: 27, 28.

mez sevmiş, diğer cariyeleri görmez olmuştu. Bu birleşmeden 1642 yılında IV. Mehmed doğdu.

Sultan İbrahim kadınlara çok düşkün olduğundan, biraz sonra Turhan Sultan'ı unuttu. Diğer hasekilerle vaktini geçirmeye başladı. Hattâ sütninelere ve onların çocuklarına karşı düşkünlük gösterdi. Bir sütninenin çocuğunu Mehmed'den daha çok sevdi, oğlunu havuza atarak öldürmek istedi. Turhan Sultan ilk zamanlarda diğer kadınları kıskandı; fakat Sultan İbrahim'e söz geçiremeyince, onu kendi haline bıraktı.

Turhan Sultan'ın namı, devlet idaresindeki önemli rolü kocası Sultan İbrahim'in ölümü ve 7 yaşındaki oğlu IV. Mehmed'in padişah olması ile başlar. Oğlu padişah olunca Turhan, Valde Sultan olur; fakat tecrübesizdir. Yirmi bir yaşındadır. Saf, hileden entrikadan anlamaz, hırslı olmayan bir kadındır. Kösem Sultan, onun bu toyluğundan faydalanarak Eski Saray'a gitmez. "*Valde-i Muazzama*" olarak sarayda kalır. Devlet idaresini elinde tutar, bu yüzden iki kadın arasında bir çatışma ve yarışma başlar. Turhan Valde iç-ağalarını elde ederek Kösem Sultan'ı öldürtür; sarayın ve haremin başı olur (1651). Yaşı 24'tür. Fakat saf olduğundan Kızlar Ağası Uzun Süleyman Ağa ile Melekî Kalfa'nın etkisi altında kalır, devlet işlerini onların isteklerine göre yapar, bu suretle birtakım rüşvetlerin alınmasına, yolsuzlukların yapılmasına, değersiz kimselerin iş başına getirilmesine alet olur. Aziller, tâyinler onun hatt-ı hümayunlarıyla olur.[3] Artık bütün idare onun elindedir ve yuvarlak mühürünün üzerinde şunlar yazılıdır:

---

[3] Turhan Sultan'ın, sadrazama beyaz üzerine hatları vardır. Çoğunda imzası *Valde Sultan* şeklindedir. IV. Mehmed'den "*Arslanım*" diye bahseder. Bak. Top. Arş. E. No. 7001; telhise yazdıkları için bak: aynı kaynak, E. No. 7002.

Mazhar-ı Lütf-i Samed
Valide-i Sultan Mehmed[4]

Ne var ki, Turhan Sultan temiz kadındır, iyi kalplidir, devlet işlerinin iyi yürümesini ister. Bu yüzden Mimar Kasım Ağa'nın tavsiyesi üzerine vezir-i âzamlığa Köprülü Mehmed Paşa'yı getirir. Bundan sonra devlet işleriyle uğraşmaz, bir köşeye çekilir, ibadetle uğraşır, arasıra oğluyla beraber Bursa ve Edirne'ye gider.

Turhan Sultan'ın yaptığı en büyük iş Köprülüler'i hükümetin başına geçirmiş olmasıdır. Bundan sonra 1660 yılında haslarından gelen paralarla Çanakkale Boğazı kalelerini yaptırdı. Daha önce Kösem Sultan bu kaleleri yaptırmak istemişti; fakat ahali kalelere asker konulduğu takdirde, daima tecavüze uğrayacaklarını ileri sürdüğünden yaptırmayı başaramamıştı. Fakat Turhan Sultan, ahalinin bu fikrini kabul etmedi, kendi parasıyla yaptırdı. Bunun yanına bir de cami yaptırmayı unutmadı.[5]

Şair Abdî kalelerin yapılmasına şu tarihi düşürmüştür:

Budur bu Kal'anın herbirine ey tarih-i Abdi
Kilid-i bahr-i İstanbul sedd-i pâk-i Sultanî[6]

---

[4] Top. Arş. E. No. 2457, 5948.

[5] "... *Malûm ola ki bu kal'alar devletlü sahavetlû Valide Sultan Hazretlerinin kendu akçesiyle yapılmıştır, ol vakit ciğer köşesi, ömrü hasılı Gazi Sultan Mehmed Han Hazretleriyle mahruse-i Bursa'ya geldiklerinde biraz eyyamdan sonra Edirne'ye azimet buyurub Gelibolu'ya kadırgalarla geçildi. Nihayet Boğazhisarların ve Valide Sultan Hazretlerinin bu güzide asarların görmek murad-ı hümayun-ı padişahî olmağla bir günden sonra kadırgalarla Anadolu yakaya (sına) geçilüb...*" görüldüğü, inşada hizmeti dokunanlara bahşiş verildiği, şair Abdî'nin tarih düşürdüğü yazılıdır. Top. Arş. E. No. 2477.

[6] Sene 1072 mah-ı Şevval'in gurresinde: "*Darüssaâde ağası Mehmed Ağa marifetiyle Devletlü Valide Sultan'ın Yeni Kalelerde olan camii için ferman-ı hümayun ile hazineden verilen kitablar beyan olunur*" Top. Arş. D. No.

Turhan Sultan 1663 yılında da Eminönün'deki Yeni Cami'nin inşasını tamamlattırmıştır. Bu caminin temeli III. Murad'ın karısı ve III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan tarafından 1597 yılında atılmış ise de III. Mehmed'in ölmesi üzerine yapımı yarıda kalmıştır. İşte Turhan Valde Sultan yarıda kalan camii, darülhadîs, mektep, çarşı, sebil ve türbeyi tamamlatarak adını tarihe maletmiş, Çanakkale camiine olduğu gibi bu yapılarına da birçok şeylerle beraber bazı kitapları da vakfetmeyi ihmal etmemiştir.[7] Turhan Sultan rahat ve huzur içinde 1683 (1094) yılında öldü, Yeni Cami'de yaptırmış olduğu türbesine gömüldü.[8]

Aşub Sultan: Sultan İbrahim'in üçüncü hasekisi olduğu sanılmaktadır. Şehzade Süleyman'ı 1642(1052)'de doğurmuştur. "*Safdil ve meczub meşrep*" bir kadın idi.[9] Gelini Turhan Sultan'la çekişme halinde bulunan Kösem Sultan, Saliha Dilaşub Sultan'ın bu durumundan faydalanmak istedi. Bunun için ocak ağalarına Turhan Sultan'ı öldürtmeyi, IV. Mehmed'i zehirletmeyi tasarladı ise de Turhan Sultan tarafından haber alınarak Kösem Sultan öldürüldü. Saliha Dilaşub Sultan, kocası Sultan İbrahim'in taht-

---

4155.

7 1072 Şevval gurresi: "... *Ferman-ı hümayun ile Valide Sultan Hazretlerinin Cami-i şerifelerine verilen kitablardır ki zikrolunur.*" Top. Arş. D. No. 4155.

8 *Kadınlar Saltanatı*: III, 13, 18, 35, 37, 131, 140; IV, 124, 235, 236, 239, 245; Kadircan Kaflı, "Turhan Sultan", *Yeni Tarih Dünyası*, I., 123, 125, İstanbul 1953.

9 *Kadınlar Saltanatı*, III., 80. Bu kadının adı bazı kitaplarda *Sabiha Dilaşub* şeklinde geçiyorsa da, *Silâhdar Tarihi*'nde yalnız *Aşub Sultan* şeklinde geçmektedir ve bir başka vesikada da *Aşube* olarak zikredilmiştir. "*Behzad Kadın'dan alınan Aşube Sultan muhallefatından gelme, kopçaları birer sağîr elmaslı ve askıları doksan bir incili, ortalarında birer vasat elmas küpe - çift: 1 sene 1102*" Top. Arş., D. no: 7704.

tan indirilmesi üzerine Eski Saray'a, gönderildi (1648). 39 sene burada kaldı. 1687'de IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi, oğlu II. Süleyman'ın padişah olması üzerine Topkapı Sarayı'na geldi, Valde Sultan oldu. İki sene Valde Sultanlık yaptıktan sonra öldü (1689). Kanunî Sultan Süleyman'ın türbesine gömüldü.

Muazzez Sultan: Sultan İbrahim'in ikinci hasekisi ve şehzade Ahmed'in annesidir.[10] Şehzade Ahmed'i 1643 (1052) yılında doğurmuştur.[11] Muazzez Sultan 1648'de Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi üzerine Eski Saray'a gönderildi. 1687 (1098) yılında, Eski Saray civarında büyük yangın çıktı, ertesi akşam yangın Eski Saray'ı da sardı. Yangın beş saat sürdü. Sarayın birçok yerleri yandı. Saraydaki hizmetlilerin çoğu canlarını güçlükle kurtardılar. Muazzez Sultan, bu yangından o kadar korktu ki, ertesi gün derhal öldü. Cenazesi Üsküdar'a götürüldü. Buradaki saray civarına gömüldü.[12] Derhal eşyaları hazine için alındı.[13] Mücevherleri yeni padişahın kadınlarından Behzat, Süğlün ve Şehsuvar kadınlara verildi. Fakat II. Ahmed padişah olunca annesinin mücevherlerini geri alıp hazineye koymuştur.[14]

---

[10] *"1052 Mah-ı Cemaziyelevvel'in 12 Beşiktaş döşemesinde ferman-ı şehriyarî ile tersane yalısından Haseki Muazzez Sultan Hazretlerinin odasına döşenen esvabdır."*

[11] *"1052 ... sene-i mezbure Zilhicce'sinin altıncı yevmü'l-erbaa ki Şubat-ı rumînin 15'i idi. Sultan İbrahim Hazretlerinin haseki-i sani Muazzez Hanım'dan Sultan Ahmed nam bir şehzade vücude geldi."* Top. Küt. Revan yazma *Naima Tarihi*, No. 1169 Vr. 385 b.

[12] *Kadınlar Saltanatı*. IV. 257, 258.

[13] *"Bin doksan sekiz şehri Zilkade'sinde Saray-ı Atik'te merhum olan Muazzez Sultan Hazretlerinin muhallefatından intihab olunan eşyalarıdır ki beyan olunur..."* Top. Arş D. No. 7704.

[14] Top. Arş. D. 7704.

Ayşe Sultan: 1644 (1056) yılında Sultan İbrahim'in kadınları arasına karışan Ayşe Sultan hakkında hemen hemen hiçbir bilgimiz yoktur.[15] Bunun, dördüncü hasekisi olması icap eder.

Mahenver Sultan: 1645 (1056) yılında Sultan İbrahim'in beşinci hasekisi olmuş, dışarıdan alınan eşya ile odası döşenmiştir.[16]

Şivekâr Sultan: Ahmet Refik Bey, bunun yedinci haseki olduğunu söylüyorsa da altıncı hasekisi olduğunu söylemek daha uygun olur sanırım. Çünkü en son hasekisi *Telli Hümaşah* olmuştur. Birgün Sultan İbrahim Üsküdar'da dolaşırken aklına kadın gelmiş, yanındakilere İstanbul'un en şişman kadınının getirilmesini emretmiştir. Has odalılar, harem ağaları ve enderunlular, derhal şehre dağılmışlar, nihayet şişman bir Ermeni kadını bulup Sultan İbrahim'e takdim etmişler. Enine boyuna bir kadın olan Ermeni yosması[17] kısa zamanda Sultan İbrahim'i büyüledi. Padişah bir müddet onsuz yaşayamaz hale geldi. Onunla düşüp kalkmaktan pek hoşlandı. Onun için bu kadına *Şivekâr* adını koydu. Sultan İbrahim'in kadınlarının devlet adamlarına nasıl tesir ettiklerini ve adamlarını nasıl kayırdıklarını anlamak için bu Şivekâr Sultan'ın sadrâzama yazdığı mektubun okunması kâfidir. Şivekâr Sultan, bu mektubunda baltacılarından Hasan'ın bir

---

[15] "*1054 mah-ı Zilkadenin gurresinde yeni haseki Ayşe Sultan Hazretlerinin odası döşenmesi için Darüssaade Ağası(na) ferman olunmağın döşenen esvabdır...*" Top. Arş. D. No. 551.

[16] "*1056 mah-ı Rebiülevvelin 16, ferman-ı hümayun üzerine beşinci Haseki Sultan Mahenver Sultan'ın odası döşenmek için bezirgân-başı Yusuf'dan alınan esvabıdır ki, cümle mezkûrlar döşenmiştir...*" Aynı yer.

[17] Alderson, *Şivekâr Sultan* ile *Şekerpare*'yi birbirine karıştırmıştır. Şekerpare'yi Şivekâr Sultan sanmıştır. 150 kilo ağırlığında olduğunu yazar. Bak: Sod. Tablo XXXVII.

mansaba tâyin edilmesini rica etmektedir. (*Haremden Mektuplar*: 105-108). Şivekâr Sultan'da, 1648'de Deli İbrahim'in tahttan indirilmesi üzerine Eski Saray'a gönderildi. Burada 1693 (1104) yılında öldü. Şivekâr Sultan''ın Seferli odasına bazı vakıfları olduğu vesikalarından anlaşılmaktadır.[18]

Hümaşah - Telli Haseki: Sultan İbrahim'in en çok sevdiği Kadın Efendi'sidir. Sultan İbrahim kadınları içinde en çok bunu sevdi. Hümaşah güzelliği, cazibesi, zekâsıyla kısa zamanda Sultan İbrahim'i kendisine bağladı. Sultan İbrahim, ondan gayrı kadınları görmez oldu. Hümaşah'ı, kendine tamamen bağlamak için, saray geleneklerine aykırı olarak onu kendisine nikâh etti. Nikâh töreni pek parlak oldu. Hümaşah'ın vekili Kızlar Ağası, Sultan İbrahim'inki de Sadrâzam idi. Mihir olarak Mısır hazinesi verildi. Gelin alayı ise çok debdebeli ve tantanalı oldu. Protokola dahil olan bütün divan üyeleri, yüksek devlet memurları ve İstanbul'un bilginleri merasim sırasına göre dizilip Davutpaşa bahçesine gittiler. Telli duvaklı gelini oradan alıp Topkapı yakınındaki Valde Sultan bahçesine getirdiler 1647 (1057). Bu tarihten sonra Hümaşah, teller ve duvaklar içinde getirildiğinden *Telli Haseki* diye anıldı. Ahmet Refik Bey, sekizinci haseki diyorsa da, yedinci haseki olması daha uygun olur. Sultan İbrahim bundan sonra başka kadın almadı. Bir senelik ömrünü çılgınca sevdiği Telli Haseki ile geçirdi. Kösem Sultan, haremde gittikçe nüfuz kazanan Telli Haseki'nin hakkın-

---

[18] "*Şivekâr Haseki'nin senesi muharremdendir. Bu dahi üç mah'da bir alınır, bu veçh üzere tahrir olunur... İşbu bin yüz doksan yedi senesinde Şivekâr Haseki'nin hane-i Seferliye vakfeylediği ecza-i şerifin mah-ı Muharrem, Safer, Rebiülevvel bu üç ayhk vazifesin....*" mütevellisinden alındığı. Top. Arş. D. No. 183. Aynca vakfın muhasebe defteri için aynı kaynak, D. No. 5695.

dan gelmek istedi ise de muvaffak olamadı. Gözü hiçbir şey görmeyen Sultan İbrahim, Telli Haseki'nin tesiriyle onu şehir dışına sürdü. Kızkardeşlerine ve IV. Murad'ın kızı Kaya Sultan'a, ona saygı göstermelerini emretti. Padişahın kızkardeşleri Telli Haseki yemek yerken ayakta dururlar, sofra hizmetini görürlerdi. Kaya Sultan, ellerini yıkaması için ibrikle su döküyordu. Telli Haseki'nin kendilerini hizmetçi gibi kullanması sultanların haysiyetine dokundu; bu yüzden ona karşı ayaklandılar. Sultan İbrahim bu sefer de sultanları Edirne'ye sürdü. Artık haremin biricik hâkimi Telli Haseki olmuştu. Sultan İbrahim, musahibesi voyvoda kızından dinlediği bir masal üzerine Telli Haseki'nin dairelerini kürkler ve samurlarla döşedi. Onun bu delice hareketleri ulemanın ve ocak ağalarının baş kaldırmalarına, sonunda Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesine, daha sonra da öldürülmesine sebep oldu (1648). Telli Haseki'nin Orhan adında bir oğlu olduysa da Sultan İbrahim'in ölümünden 6 ay sonra o da öldü.[19] Telli Haseki de Eski Saraya gönderildi. 1672 (1082) yılma kadar sağdı. Bundan sonra öldüğü anlaşılıyorsa da tarihi ve gömüldüğü yer bilinmemektedir.[20]

---

[19] *Kadınlar Saltanatı*, III., 16, 17, 37, 39, 131, 141; *Samur Devri:* 29, 30, 48, 49. Alderson, Orhan'ın ölümünü 1650 olarak göstermektedir. Sod. Tablo XXXVII.

[20] 1082 tarihli tesellüm makbuzundan: "*Teslim-i Derviş Mehmed el-hakir harc-ı hassa-i mahrusa-i İstanbul an hâzane-i âmire bi-cihet-i mevacib-i Hazret-i Hümaşah Sultan an haseki-i merhum Sultan İbrahim Han...*" Baş. Arş. İbnül Emin tasnifi, Saray, No. 939.

Kızları[21]

Fatma Sultan: Sultan İbrahim'in kızıdır. 1642 (1052) yılında doğdu. Üç yaşında iken Derya Kaptanı Musahip Yusuf Paşa'ya verildi. Çok muhteşem törenlerle Fatma Sultan Topkapı Sarayı'ndan Yusuf Paşa'ya tahsis edilen saraya götürüldü (1645). Fakat Hanya Fatihi Yusuf Paşa, bir sene sonra Sultan İbrahim tarafından öldürüldüğünden, 4 yaşındaki Fatma Sultan dul kaldı (1646). Aynı sene, musahip daha sonra kapdan-ı derya olan Fazlı (Fazlullah) Paşa'ya nikâh edildi. Gelin alayı çok mutantan oldu. Fatma Sultan Topkapı Sarayı'ndan Fazlı Paşa'nın Binbirdirek'teki sarayına götürüldü. Gelin alayında 50 nahil vardı. Fazlı Paşa bir sene sonra derya kaptanı oldu, fakat aynı sene azledildi, dış vazifelere tâyin edildi. Fazlı Paşa, Fatma Sultan'ın bulûğ çağına girmesini bekledi. Belki de visaline ulaşamadan 1657 yılında öldü.[22] 15 yaşında dul kalan Fatma Sultan'ın bundan sonra evlenip evlenmediğini bilmiyoruz. Eşinin ölümünden sonra da yaşadığı belli ise de hangi tarihte öldüğü ve nereye gömüldüğü bilinmemektedir.[23]

---

[21] Alderson, Sultan İbrahim'in kızlarını I. Ahmed ve IV. Mehmed'in kızlarıyla karıştırmış, bu sebepten bazı hatalar yapmıştır. Meselâ: Sultan İbrahim'in Ayşe ve Atike Sultan adlı kızları olduğunu göstermesi. Alderson, Sultan İbrahim'in 9 kızı olduğunu, ikisinin adını tespit edemediğini, diğerlerinin adlarının şöyle olduğunu yazar: *Fatma Sultan, Ayşe Sultan, Atike Sultan, Beyhan Sultan, Gevherhan Sultan, Kaya Sultan, Ümmügülsüm Sultan*. Sod. Tablo XXXVII. Hatayı anlamak için karşılaştır. Tablo: XXXIV., XXXVII, XXXVIII.; Ahmet Refik Bey de Sultan İbrahim'in *Atike, Ayşe, Beyhan* ve *Gevher Sultan* adında dört kızı olduğunu yazmaktadır. *Kadınlar Saltanatı*, III. 14; Adnan Giz: "Üç yaşında evlenen sultanlar", *Tarih Dünyası*, I., 105, 106, İstanbul 1950'de İbrahim'in bir de *Hatice Sultan* adlı kızı olduğunu yazmaktadır.

[22] *Samur Devri*: 123, 139.

[23] 15 Ramazan 1071 tarihli makbuz: "... *Fatma Sultan binti Sultan İbrahim*

Gevher (Gevherhan) Sultan: Sultan İbrahim'in 1642 (1052)'de doğan kızıdır. Dört yaşında iken 23 Kasım 1646 (1056) tarihinde Sultan İbrahim'in musahiplerinden Cafer Paşa ile nikâhları oldu. Kendilerine Hoca Paşa'daki ölü Halil Paşa Sarayı tahsis edildi.[24] Çeyizi, padişahın emriyle hazineden yaptırıldı.[25] Cafer Paşa ile Gevher Sultan'ın evliliği ne kadar sürmüştür, bu malûm değildir. Alderson (Tablo XXXVII.) Gevher Sultan'ın 1647 (1057) yılında Çavuşzade Mehmed Paşa ile evlendiğini ileri sürmektedir. Bir sene evvel nikâhlandığı Cafer Paşa ne olmuştur, bu hususta bir bilgi yoktur. Mehmed Süreyya Bey de tarih göstermeden, Çavuşzade Mehmed Paşa ile evli olduğunu yazmaktadır.[26]

Musahip Cafer Paşa'dan sonra Çavuşzade Mehmed Paşa ile evlenen Gevher Sultan, Halil Paşa Sarayı'nda yaşamaya devam etti. Babasının ölümünden sonra kardeşi IV. Mehmed de bu sarayı Gevher Sultan'a temlik etti.[27]

---

mevacibinin hazine-i âmireden emin-i harc-ı hassa Mustafa'ya verildiğine dair..." Baş. Arş. İbnül Emin tasnifi, Saray No. 924.

[24] Alderson, Cafer Paşa'yı Atike Sultan'la evlendirmiştir. Bak. Tablo XXXVII.

[25] "*Sene 1056 mah-ı Şevval'inde saadetlü ve azametlü padişah-i âlempenâh-ı Zıllullah Sultan İbrahim Han Hazretleri kerimeleri Gevher Hanımı musahib Cafer Paşa kullarına tezvic ettiklerinde cihazı mühimmateynü hazine-i âmireden verilen esbabıdır...*" Bunların çoğu gümüştür. Top. Arş. D. No. 855.

[26] *Sicill-i Osmanî*, I. 65.

[27] 16 Safer 1063 tarihli İstanbul Kadısına buyuruldu: "*...Hocapaşa'da merhum Halil Paşa Sarayını merhum Sultan İbrahim kerime-i mükerremeleri devletlü Gevher Sultan Hazretlerine ihsan etmekle hâliyâ saadetlü padişahımız dahi ihsan buyurmalarıyla saadetlü padişahımızın hatt-ı hümayun-ı saadet-makrunları mucibince hududu keşfolunub mucibince beratı verilmek...*" Top. Arş. E. No. 11551. 19 Safer 1063'de Kadı, Halil Paşa Sarayına gitmiş, gereken keşfi yapmış ve hüccetini vermiştir. Bundan sonra IV. Mehmed, kızkardeşi Gevher Sultan'a, Halil Paşa Sarayını temlik etmiştir. Aynı kaynak E. 7964. Gevher Sultan'ın hazineden aldığı

Mehmed Paşa, iki defa derya kaptanlığı ve türlü vazifeler yaptıktan sonra 1681 yılında öldü. Alderson, Gevher Sultan'ın ölümünden iki sene önce Kaptan-ı Derya Helvacı Yusuf Paşa ile evlendiğini yazıyorsa da tetkike muhtaçtır. Gevher Sultan 21 Eylül 1694 (Rebiülevvel 1106)[28] Edirne'de öldü. Cenazesi Edirne'den İstanbul'a getirildi. Şehzade Camii'ne gömüldü. Gevher Sultan'ın bütün malları hazine için zaptedildi. Hasları II. Ahmed'in kızı Asiye Sultan'a verildi.[29] Düzenlenen hüccetlerden Gevher Sultan'ın çok borçlu olduğu anlaşılıyor. Bilhassa II. Ahmed'in başkadını Rabia Sultan'a olan borcu fazladır.

Beyhan Sultan: Sultan İbrahim'in 1645 (1055) yılında doğan kızıdır. Sultan İbrahim, Beyhan Sultan'ı iki yaşına gelince vezir-i âzam Hazerpâre Ahmed Paşa ile evlendirdi.[30] Evlenmeden önce Ahmed Paşa'ya eşini boşattı (1647). Bir sene sonra Ahmed Paşa'nın öldürülmesi üze-

---

mevacib için bak: Baş. Arş. İbnül Emin tas. Saray No. 914, 938.

[28] *Tarih-i Raşit*: II., 275. Bunu şu kayıtla doğrulamaktadır: "... *Darüssaadetin Ağası İshak merhum karındaşım Gevherhan Sultan'ın İstanbul'da ve Edirne'de olan cümle muhallefatı(n) manzuri alınub kabzeylemişimdir, fi 7 Ra. Sene 1106.*" II. Ahmed'in hattı. Top. Arş. E. No. 268... 17. Rebiülâhir 1106 tarihli hüccetten: "... *mahrusa-i Edirne'de sakin iken bundan akdem veda-ı fâni eden merhume mağfurunleha cennet-mekân Gevherhan Sultan...*" Aynı kaynak, E. no: 1682. Riko, Gevher Sultan için şunları yazar. "*Sultan İbrahim bu yaşta (4-5) üç kızını evlendirmişti. İsmi Gevherhan Sultan olanın şimdiden beş kocası vardır. Denildiğine göre her ne kadar bakire ise de sonuncu kocası Raab ırmağını geçerken ölen İsmail Paşa'dır. Bugün Gürcü Mehmed Paşa ile evlidir. Budapeşte Paşasıdır. 30 yaşındadır, çok zengindir, sarayını ve sultanın ihtişamını servetiyle ayakta tutabilir. Amma yine de kızın bulûğa ermemesi yüzünden, yatağına girmesine ve ilk kocalarından daha fazla yakınına sokulmasına izin yoktur.*" Riko: 73-74.

[29] Top. Arş. E. No. 1682.

[30] Kızkardeşi Gevher Sultan'ın cihazı defteri üzerinde şunlar yazılıdır: "*Veziriazam Ahmed Paşa'ya dahi düğün olub Beyhan Sultan verildikte bu minval üzere olmuştur.*" Top. Arş, D. No. 7855.

rine 3 yaşında dul kaldı. Alderson, bundan sonra Uzun İbrahim Paşa, onun 1683 yılında ölmesi üzerine 1689 yılında Bıyıklı Mustafa Paşa ile evlendiğini yazmaktadır. Bıyıklı Mustafa Paşa ile evliliği 10 sene sürer. Mustafa Paşa 1699, Beyhan Sultan da 1700 yılında öldü. Kanunî Sultan Süleyman'ın türbesine gömüldü.[31]

[31] *Sicill-i Osmanî*, I. 26. Kardeşi II. Ahmed'in verdiği temlikler: Top. Arş. E. No. 7799; aldığı mevacib için: Baş. Arş. İbnül Emin, Saray, No. 914, 918; *Kadınlar Saltanatı*, IV., 266.

IV. MEHMED

Kadınları[1]

Gülnûş Sultan: Rabia Gülnûş, Emetullah Gülnûş[2] şeklinde de adı geçer. Genel olarak *Gülnûş Sultan* diye çağırılır. Kuvvetli bir ihtimale göre 1642 (1052) yılında Girit'te doğdu. *Verzizzi* ailesindendi.[3] Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa Resmo'yu fethedince bu güzel kızı da esir olarak Osmanlı Sarayına hediye etti. Saray gelenekleri gereğince kendisine *Gülnûş* adı verildi. Esmer, etine dolgun, siyah saçlı çok güzel bir kızdı. IV. Mehmed'i kendisine bağlamaya muvaffak oldu ve padişahın kalbini çalarak onun baş-kadını oldu. 1664(1074)'de Şehzade Mustafa'yı, 1673 (1084) yılında da Şehzade Ahmed'i doğurmak sure-

---

[1] IV. Mehmed, Kanunî Sultan Süleyman ve Osman Bey'den sonra en uzun süreli hükümdarlık yapan padişahtır (39). Kadından daha çok ava düşkündü. Bu yüzden kendisine Avcı Mehmed adı verilmiş, idareyi Köprülüler'e bırakarak dilediği gibi avlanmak imkânlarını bulmuştur. Babası gibi kadınlara düşkün değildi. Ömrü boyunca *Gülnûş Sultan*'a bağlı kaldı. Bir-iki hasekisi daha vardı. Alderson, Avcı Mehmed'in kadınlarının şunlar olduğunu yazar: *Gülbeyaz, Güneş, Rabia Gülnûş, Emetullah, Afife, Gülnar, Hatice.* Sod. Tablo XXXVIII.; Servet İskit'in yayınladığı *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde ise kadınlarının adları şöyle gösterilmiştir: *Emetullah Gülnûş, Cihanşah, Düriye, Nevroz, Afife*, IV., 2000.

[2] Bu ismi Alderson, *Ümmetullah* şeklinde yanlış yazmıştır. Gösterilen Tablo.

[3] Gösterilen Tablo.

tiyle mevkiini daha da kuvvetlendirdi. Avcı Mehmed, Gülnûş'u çok seviyordu. Kendi oğullarını tahta çıkarmak için, bir ara kardeşleri Süleyman ve Ahmed'i öldürmek istedi; fakat annesi Turhan Sultan buna engel oldu. Gülnûş Sultan da Avcı Mehmed'i çılgın gibi seviyordu. Bu yüzden eşinin hoşlandığı cariye Gülbeyaz'ı denize atmak suretiyle öldürtmekten çekinmedi.[4] Bununla beraber Avcı Mehmed'in Gülnûş'dan başka hasekileri de vardı. Gülnûş Sultan kayınvalidesi Turhan Sultan ile iyi geçindi. Turhan Sultan'ın 1682'de ölmesi üzerine haremin de, kocasının da tek hâkimi oldu; fakat hükümet işlerine karışmadı. Avcı Mehmed, ava meraklı olduğu için, sık sık onu da yanına alır, Balkan şehirlerine götürürdü. Gülnûş Sultan, en çok Edirne'yi sever ve orada yaşardı. Gülnûş Sultan'ın bu mesut günleri 1687'de kocasının tahttan indirilmesiyle sona erdi. IV. Mehmed hapse, o da Eski Saray'a gönderildi. 1695'de oğlu II. Mustafa'nın padişah olmasıyla tekrar hareme döndü ve Valde Sultan olarak haremde en büyük rolü oynadı. II. Mustafa'nın ölümünden sonra yerine geçen diğer oğlu III. Ahmed zamanında da Valde Sultan olarak haremin en nüfuzlu kadını o idi.[5] III. Ahmed ile beraber Edirne'ye gitti. Orada hastalanarak öldü (1715). Ölüsü Edirne'den İstanbul'a getirildi, Üsküdar'daki camii önündeki türbesine gömüldü.[6]

Gülnûş Sultan'ın büyük oğlu II. Mustafa, annesi adına Galata'da 1697(1109)'da bir cami ile yanına da çeşme yaptırmıştır.[7] Şair Zamirî bu camiin inşaasına dair 18

---

[4] *Kadınlar Saltanatı*, IV., 239, 240.

[5] III. Ahmed zamanında mühürün üzerinde şunlar kazılıydı: "Valide-i Sultan Ahmed Han" Top. Arş. E. No. 145.

[6] Hadikat'ül Cevami II. 188, Sc. Os. I. 64, Adnan Giz; Osmanlı Sarayının en mesut kadını Gülnûş Sultan, Tarih Dünyası I. 16-18, İstanbul 1950.

[7] Bu esere sarfolunan para, cami etrafındaki vakıf dükkânların adedi,

satırlık bir şiir yazmış ve 1109 tarihini her satırına düşürmüştür.[8] Diğer oğlu III. Ahmed de Üsküdar'da Valde-i Cedid Camiini, türbesini, yanına çeşmesini; Üsküdar'da Gülfem Hatun mahallesinde çarşı karakolu karşısındaki sebili yaptırmıştır 1709 (1121)[9].

Gülnar Kadın: Bu kadının IV. Mehmed'in kadını olması şüphelidir. Fakat Ahmed Refik Bey, ısrarla *Gülnar Kadın*'ın başkadın olduğu hususunda durmaktadır.[10] Hakkında başka hiçbir bilgi yoktur.

Afife Kadın: Ahmet Refik Bey, *Afife Kadını* Avcı Mehmed'in baş-cariyesi diye yazıyorsa da, vesikalarda ve harem teşkilâtında *baş-cariyelik* diye bir makamdan bahsedilmemektedir. IV. Mehmed ince ruhlu ve şair bir padişahtı. Afife Kadın da, Hurrem'den sonra sarayda görülen ikinci şairedir. Bu bakımdan Afife'yi bir cariye olarak değil, IV. Mehmed'in Kadın Efendisi olarak ele almak icab ediyor. Nitekim Uzunçarşılı da: "*IV. Mehmed, ailesi arasında en çok Afife Kadın Efendi'yi severmiş.*"[11] demekle onun IV. Mehmed'in eşi olduğunu kabul etmektedir. Eğer IV. Mehmed, eşi olmasa, ona gönül kaydırmasa, şu beyitleri yazabilir miydi?

---

imarette pişen yemek hususunda bakınız Top. Arş. E. No. 145.

[8] Aynı kaynak E. No. 1188.

[9] Hadikat'ül Cevami II. 188; İstanbul çeşmeleri II. 296, 300; İstanbul sebilleri: 31.

[10] *Kadınlar Saltanatı*, IV., 243, 247, 261, "*Ve Sultan Mehmed'in baş hasekilerinden Gülnar Sultan ile cariyeleri Afife Kadın Eski Saraya naklolunub sair beş nefer mahsusaları ile ikiyüz kadar cariye dahi dışarı çıkarılub israfat külliyet ile tenzil olundu.*" *Silâhdar Tarihi*, II., 298. Burada Gülnuş'un Gülnur şeklinde yazılması muhtemeldir.

[11] *Osmanlı Tarihi*, III., Kısım II. 589.

Beyazlar geydiğince bir dürr-ı yektâya benzersin
Siyahlar geydiğince sen hemen Leylâya benzersin
Yeşiller geydiğince tûti-i güyâya benzersin
Benim hoş-bû Afifem sen gül-i rânâya benzersin

Bu kıt'a bir sevginin temiz ifadesidir. Onun verdiği karşılık da IV. Mehmed'inki kadar güzeldir. Afife'nin şair olduğunu, eşi Mehmed tahttan indirildiği zaman yazdığı şu kıt'a da göstermektedir:

Söyleyin Gülnûş'a kareler bağlasın
Ah ettikçe ciğerini dağlasın
Sultan Mehmed Şimşirlikte[12] *ağlasın*
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmed

Afife Kadın eşinin tahttan indirilmesinden sonra Eski Saray'a gönderildi. Ondan sonraki hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Elimizde bulunan diğer bir belge de Afife Kadın'ın IV. Mehmed'in kadını olduğunu göstermektedir.[13]

Kızları:[14]

Hatice Sultan: IV. Mehmed'in kızıdır. Bulûğ çağına ge-

---

[12] Şimşirlik, Topkapı Sarayında şehzadelerin ve tahttan indirilen padişahların hapis edildikleri yerdi.

[13] 1092 yılında IV. Mehmed, annesi ve kadınlarıyla beraber Edirne'de bulunuyordu. Afife Kadın mevacibini almak üzere ağalarından İsmail Ağa'yı İstanbul'a göndermiş ve maaşını almıştı. İsmail Ağa'nın makbuzunda şunlar yazılıdır: 1092 tarihli makbuzdan "*Bi-cihet-i İsmail Ağa, ağa'yı Afife Kadın an Edirne ilâ Âsitane-i Saadet..*" Baş. Arş. İbnül Emin tas. Saray, No. 1159.

[14] Alderson, IV. Mehmed'in altı kızı olduğunu, üçünün adının bilinmediğini, diğer üçünün adının *Fatma, Hatice, Ümmügülsüm* olduğunu yazmaktadır. Bak: Sod. Tablo XXXVIII. İskit Yayınevinin yayınladığı *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde ise (IV.- 2000) kızlarının adları şöyle gösterilir: *Hatice, Fatma, Ümmügülsüm.*

lince 1675 (1086) yılında ikinci vezir Musahip Mustafa Paşa'ya verildi. Padişah ilk kızı için Edirne'de 20 gün süren çok muazzam bir düğün yaptı.[15] Düğün esnasında, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yla da küçük sultanın nikâhı kıyıldı.[16] Bu evlenmeden Hatice Sultan'ın dört oğlu oldu. Mustafa Paşa 1686 yılında ölünce dul kaldı. IV. Mehmed, torunlarından büyüğü Mehmed Bey'i has odaya, diğer üçünü de hazine odasına yerleştirdi.[17] IV. Mehmed dul kalan kızı Hatice Sultan'ı sergerdeliği ve eşkıyalığı ile ün kazanan Serçeşme Yeğen Osman Paşa ile evlendirmeye kalktı. Eğer Osman Paşa, Anadolu'daki eşkıyayı yok ederse ancak o zaman Hatice Sultan'la evlenebilecekti. Bereket versin ki bir sene sonra IV. Mehmed tahttan indirildi. Yerine kardeşi II. Süleyman padişah oldu. 1691 (1102)[18] yılında kızkardeşi Hatice Sultan'ı Moralı Hasan Paşa ile evlendirdi. Hasan Paşa bu tarihten sonra "Enişte" diye çağırıldı. Hasan Paşa daha sonra vezir-i âzam oldu. 1704 yılında vezir-i âzamlıktan atıldı ve İzmit'e sürüldü. Sultanların taşraya çıkmaları yasak olduğu halde Fatma Sultan, padişahtan izin alarak kocasının yanına gitti. Üç sene orada yaşadı. Hasan Paşa, üç sene sonra affedildi, Mısır Valiliğine gönderildi. O zaman Hatice Sultan İstanbul'a döndü. Hasan Paşa'nın 1713'de ölümü üzerine ikinci defa dul kaldı. Bundan sonra evlenmediği sanılmaktadır. Son yıllarını hayır yapıları yaptırmakla geçirdi. Hayli yaşlanmış olarak 1743 yılında öldü. Yeni Cami Türbesine gömüldü. Hatice Sultan, Ayvansaray'daki Abdülvedût Camiini onarttı.[19] 1711 (1123)'

---

[15] Düğün bütün debdebe ve teferruatiyle tarihlerimize geçmiştir: *Silâhdar Tarihi*, I., 646; *Raşit Tarihi*, 321-328.

[16] Ümmügülsüm Sultan: *Silâhdar Tarihi*, I., 646; *Tarih-i Raşit*, I., 328.

[17] *Kadınlar Saltanatı* IV. 242.

[18] Bazı tarihler 1690 (1101) olarak alır.

[19] *İstanbul Camileri*, I., 124.

de yanına Hatice Sultan Sebili Çeşmesini yaptırdı.[20] Ölümünden sonra da adı tespit edilemeyen birisi 1764 (1178) yılında Üsküdar'da İhsaniye Harem iskelesi yolu üzerindeki Hatice Sultan Çeşmesini yaptırmıştır.[21]

Fatma Sultan: IV. Mehmed'in kızıdır. Doğum tarihi belli değildir. 1695 (1107) yılında padişah kardeşi II. Ahmed tarafından Tırnakçı (Çerkez) İbrahim Paşa ile evlendirildi. Bu evlenmeden kızları Safiye Hanım Sultan doğdu.[22] 1697'de Tırnakçı İbrahim Paşa öldürüldü. Aynı yıl Rakka Valisi Yusuf Paşa ile evlenmesine karar verildi. Fakat öldüğünde, kocası Vezir Mehmed Paşa'ydı. Fatma Sultan genç yaşında, 1700 (1112 yılı 29 Cema-ziyelâhir) öldü ve Yeni Cami Türbesine gömüldü. Mirası, padişah II. Mustafa, kardeşi Şehzade Ahmed, kızkardeşleri Hatice ve Ümmi Sultanlarla kızı Safiye Hanım Sultan ve eşi vezir Mehmed Paşa tarafından taksim edilmiştir.[23] Fatma Sultan'ın genç yaşında veremden öldüğü sanılmaktadır.

Ümmi Sultan: IV. Mehmed'in kızıdır. 1675 yılında ablası Hatice Sultan'ın düğününde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya namzet edildi, fakat yaşının küçük olmasından aynı zamanda Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden

---

[20] *İstanbul Çeşmeleri*, I., 326.

[21] *İstanbul Çeşmeleri*, II., 362; *Hadikat'ül Cevami*, I., 56; II., 231, 232.

[22] *Sicill-i Osmanî*, I., 60 yanlış olarak *Rukiye* yazmıştır.

[23] 5 Recep 1112 tarihli terekesinden: "... *Bundan akdem hümay-ı ruh-ı pürfütuhu âşiyan-ı fenadan pervaz ve evc-i ulyâ-yı bekada lâne-saz olan merhum ve mağfurunleha Fatma Sultan bint el-merhumü'l-mebsus... Gazi Sultan Mehmed Han Hazretlerinin veraseti...*" kardeşleri padişah Sultan Mustafa ve şehzade Ahmed'e, kızkardeşleri Hatice Sultan ve Ümmi Sultana ve "*... Sadriye sagire kerime-i mükerremeleri der nayab sıdk-ı iffet ve gavherkân-ı ismet saadetlü Safiye Hanım Sultan Hazretlerine ve zevci düstur-ı mükerrem vezir-i muhterem saadetlü Mehmed Paşaya ...*" düşer. Top. Arş. D. No. 7818. Borçlu olduğu kimseler için bak: Aynı kaynak, D. No. 9845; *Sicill-i Osmanî*, I., 60.

düğün geri kaldı.[24] Kardeşi II. Ahmed, Ümmi Sultan'ı çok severdi. Padişahlığı esnasında onu evlendirmek istedi. Silâhdar Çerkes Osman Ağa'ya ikinci vezirlik rütbesi verdi ve kızkardeşi Ümmi Sultan'ı 600.000 kuruşa ona nikâh ederek, verdi. 13. 1. 1694 (16 Cemaziyelevvel 1105).[25] Çiftler İstanbul'da Sinan Paşa Sarayı'nda yerleştiler. Bu evlenmeden Hatice ve Fatma Hanım Sultanlar doğdu. Ümmi Sultan 1720 yılında, genç yaşında öldü. Yeni Cami Türbesine gömüldü. Kızlarından Hatice Hanım Sultan 1698 (1110), Fatma Hanım Sultan ise 1701 (1113)'de öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[26]

---

[24] Matbu *Silâhdar Tarihi*, II., 737; *Raşit Tarihi*, II., 249. Yalnız Raşit'te ayın 15'i yazılıdır.

[25] *Silâhdar Tarihi*, I., 648; *Raşit Tarihi*, I., 321-328. 3

[26] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

II. SÜLEYMAN

Kadınları[1]

---

[1] Süleyman, Sultan İbrahim'in oğluydu. Avcı Mehmed'in ölümü üzerine 49 yaşında padişah oldu. 4 sene hükümdarlık yaptı, 53 yaşında öldü. Annesi Dilâşub'a çekmişti. Onun gibi saf ve hastalıklıydı. Padişahlığının son iki yılında vücudu şişmiş, yatalak olmuştu. İstanbul'dan Edirne'ye gitti ve orada 1690 (1102) yılında öldü. Çocuğu yoktur. Kendisi ile haremi de Edirne'ye gitmiştir. Davutpaşa bölgesinde kadınlarına hediyeler dağıtmıştır. *"Sen ki darüssaadetim Mehmed Ağasın, hatt-ı şerifim mucibince tevzi edesin. Sene bin yüz iki Ramazan fi 1"*

Davutpaşa'dan Edirne'ye kalktıkda harem-i hümâyûna alınan bahşiştir ki, beyan olunur, sene 1102 fi 29 Şaban:

Ümmi Sultan Hazretlerine		*Kethüda Kadına*		*Hatice Kadın*	
kese	*guruş*	*kese*		*kese*	*guruş*
bir	*100*	*5*		*bir*	*100*
Zeyneb Kadın'a		*Behzad Kadın'a*		*Şehsuvar Kadın'a*	
kese	*guruş*	*kese*	*guruş*	*kese*	*guruş*
1	*100*	*1*	*100*	*1*	*100*
Süğlün Kadın'a			*İvaz Kadın'a*		
kese	*guruş*		*kese*	*guruş*	
1	*100*		*1*	*100*	

Top. Arş. E. no: 7005. Hatice Kadın baş-kadındır. Aynı kaynak, no: 7004.

Sultan Süleyman, II. Ahmed'in annesinin eşya ve mücevheratını, kadınlarına dağıttığından o da padişah olunca, bu mücevherleri Süleyman'ın kadınlarından alıp kendi kadınlarına dağıtmıştır. *"Merhum ve mağfurunleh Sultan Süleyman Han Hazretlerinin zaman-ı saadetlerinde, merhum Muazzez Sultan muhallefatmdan gelen murassaatları kadınlara*

Hatice Kadın: II. Süleyman'ın baş kadınıdır.

Behzat Kadın: II. Süleyman'ın kadınıdır.[2]

İvaz Kadın: II. Süleyman'ın kadınıdır.

Süğlün Kadın: II. Süleyman'ın kadınıdır.[3]

Şehsuvar Kadın: II. Süleyman'ın kadınıdır.[4]

Zeynep Kadın: II. Süleyman'ın kadınıdır.

---

verilib şevketlü efendimiz padişahımız Sultan Ahmed Han Hazretleri geriye alub ve cümlesi defter olunub ve üzerine hatt-ı hümayun-ı şevket makrunları keşide olunub bu mahalde hıfzolunmuştur. Fî şehr-i Şevval sene 1102." Top. Arş. D. no : 7704.

[2] "*Sene 1102: Behzad Kadından alınan sagir elmaslı kopça*". Aynı kaynak.

[3] "*Sene 1102: Süğlün Kadından alınan sagir elmaslı kopça çift, la'l küpe bir çift, seksen üç' tane inci askı.*" Aynı kaynak.

[4] "*Sene: 1102: Şehsuvar Kadından alınan sagir elmaslı kopça bir çift, birer inci abdest küpesi, çift bir.*" Aynı kaynak.

İkinci Süleyman'ın çocuğu yoktur. Vesikada geçen Ümmi Sultan, Avcı Mehmed'in kızıdır.

II. AHMED

Kadınları[1]

Rabia Sultan: II. Ahmed'in en sevgili ve itibarlı kadını olduğu anlaşılıyor. Nitekim bir hüccette Rabia Sultan' dan şöyle bahsedilmekte: "*Sultanü'l-muhadderat, umdetü'l-muvakkirat, tacü'l-mesturat, dürre-i dürr-i ismet, gurre-i bürci'l-iffet, sahibü'd-devleti'l-kariyye, Fatimatü'z-zaman, Âyişetü'd-devran, el-mahfufe bir sınuf-ı avatıfi'l-meliki'l-mennân cenab-ı haseki Rabia Sultan Hazretlerinin...*"[2]

Rabia Sultan 1692 yılında ikiz şehzade İbrahim ile Selim'i doğurunca padişah bundan çok mennun olmuş, Kuzguncuk'taki Kara İbrahim Paşa yalısını ve baş-kadınlık payesini ihsan etmiştir.[3] Aynı zamanda *Asiye Sul-*

---

[1] Alderson, II. Ahmed'in *Şayeste* ve *Rabia Sultan* adlı iki kadını olduğunu yazar. II. Ahmed 4 sene gibi kısa bir zaman padişahlık yaptığından kadınları ve çocukları hakkında fazla bilgi yoktur. Bu kadınlar listesi, Edirne'ye cülus için giderken verilen ihsan defterinden çıkarılmış ve düzenlenmiştir. Vesikanın tarihi 29 Şaban 1102'dir. Top. Arş. E. No. 7004.

[2] 2 Cemaziyelevvel 1106 tarihli hüccetten: Top. Arş. E. No. 1682.

[3] Evail-i Zilhicce 1104 tarihli ve II. Ahmed'in müzehhep tuğrasını taşıyan mülk-namede Ahmed'in hattı şöyledir: "... *Üsküdar kazası muzafaatından Kuzguncuk nam kariyede vaki müteveffa Kara İbrahim Paşa'nın mutasarrıf olduğu yalısı, badel-vefat emlâk-i hümayunuma ilhak olmağla hâlâ hasekim Rabia Sultan Hazretlerine hibe ve temlik edüb...*" Top. Arş. E. No. 7743. Paşanın veresesinde yalının alındığına dair 1103 t. li hüccet var.

tan'ın annesidir. II. Ahmed, baş-kadınına Halep'te ve diğer yerlerde de haslar ve çiftlikler vermiştir; fakat II. Ahmed'in 1695 yılında ölmesi üzerine Eski Saraya gönderilmiş, burada 14. 1. 1712 (5 Zilhicce 1123)'de ölmüş.[4] Kanunî Sultan Süleyman türbesine gömülmüştür.[5]

Kızları[6]

Asiye Sultan: II. Ahmed'in kızıdır. II. Ahmed bu kızına Kuzguncuk'ta içinde bahçe ve ağaçları bulunan bir saray hediye etti.[7] Babasının ölümü üzerine, Edirne'deki annesi Rabia Sultan ile beraber İstanbul'a Eski Saraya gönderildi. Çocuk yaşta iken, 9. 12. 1695'de (2 Cemaziyelevvel 1107) öldü ve Kanunî Sultan Süleyman türbesine gömüldü.

Atike Sultan: II. Ahmed'in kızıdır. 1694 (1106) yılında Edirne'de öldü.[8]

---

[4] *Sicill-i Osmanî*, I., 34'de 5 Zilhicce 1124 yazılı ise de bu vesika bu hatayı düzeltiyor: "*Bera-yı teçhiz ve tekfin merhume ve mağfurunleha Rabia Sultan el-vaki fî 5 Zilhicce sene 1123*" 370 guruş sarfolunmuştur. Baş. Arş. Cevdet Tas. Saray, No. 5827.

[5] Matbu *Silâhdar Tarihi*, II., 585.

[6] Alderson, kızlarının *Hatice, Atike* ve *Asiye* Sultanlar olduğunu yazar. Sod. Tablo: XXXIX.

[7] Top. Arş. D. no: 691; *Hadikatü'l-Cevami*, (1.,17) I. Ahmed'in kızı olarak yazıyorsa da doğru değildir.

[8] *Tarih-i Raşit*, II., 269.

II. MUSTAFA

Kadınları[1]

Âlîcenab Kadın: II. Mustafa'nın taş kadınıdır.[2] 1699 (1110) yılında ölmüş, Edirne'de Darülhadîs Camii haziresine gömülmüştür.

Afife Kadın: II. Mustafa'nın kadınlandandı.[3]

Hümaşah Kadın: II. Mustafa'nın kadınlarındandı. 1700 (11 Şaban 1111) yılında öldü.[4]

Saliha Sultan: II. Mustafa'nın kadınlarındandır.[5] 1696 (1108) yılında I. Mahmud'u doğurdu. II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine Eski Saraya gönderildi. 1730 Patrona Halil ihtilâlinde, III. Ahmed tahttan indirilince

---

[1] Alderson, II. Mustafa'nın kadınlarını şöyle gösterir: (?) *Anna Sophia, Hafiten, Saliha, Âlîcenab, Hatice, Mâhfiruze, Hafize, Şehsuvar.* Sod. Tablo XL. İskit Yayınevinin yayınladığı *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde ise (IV., 2254) şöyledir: *Saliha Sultan, Şehsuvar Sultan, Âlîcenab Kadın...* II, Mustafa 1695 yılında padişah oldu. 1703'de Edirne olayı ile tahttan indirildi.

[2] Sene 1110 "*Saadetlü Âlîcenab Baş-Kadın Hazretlerine ihsan olmuştur...*" Top. Arş. D. No. 23.

[3] 1109 "*Afife Kadına ihsan-ı şüd...*" Aynı kaynak, D. No. 20, 23.

[4] "*Sene-i mezbur şehr-i Şabanın fi 11, merhume ve mağfurunleha Hüsnüşah Kadın tâbe serâha metrukesinden Darüssaade ağası Ali Ağa Hazretlerinin mahzarında dahil-i hazine-i enderun olan murassattır. Sene 1111 Şaban fi 10*" Aynı kaynak, D. No. 23, Vr. 31.

[5] Aynı kaynak: Sene 1111 D. No. 20.

Valde Sultan olarak Topkapı Sarayı'na getirildi. Oğlunun hükümdarlığı sırasında 9 yıl yaşadı. 1739 (1152) yılında öldü. Yeni Cami Türbesine gömüldü.[6] 1725(1138)'de Silivrikapı civarında Sitti Hatun Camii karşısında Valde Saliha Sultan Çeşmesi'ni, 1735 (1148) yılında da Defterdar civarında aynı adla diğer bir çeşmeyi yaptırmıştır.[7] Alaca Minare Mescidi'ni de yeniden yaptırmıştır.[8]

Şehsuvar Sultan: II. Mustafa'nın kadınlarındandır.[9] 1699 (1110) yılında şehzade Osman'ı doğurdu. 1703'de II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine Eski Saraya gönderildi. 1754 yılında I. Mahmud'un ölümü, oğlu III. Osman'ın hükümdar olması üzerine, Valde Sultan olarak Topkapı Sarayı'na geldi. İki sene Valde Sultanlık yaptıktan sonra 1756 (27 Recep 1169)'de öldü. Nuruosmaniye Camii avlusundaki türbesine gömüldü.[10]

Hatice Kadın: II. Mustafa'nın kadınlarındandı.[11]

İkballeri:[12]

Hafsa Sultan:[13] Lady Montegü'nün anlattıklarına göre,

---

[6] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 205.

[7] *İstanbul Çeşmeleri*, I., 130, 148.

[8] *Hadikatü'l-Cevami*, II., 217.

[9] *"Oniki tahta la'l ve hurda elmaslı bilezik çift bir. Saadetlü Şehsuvar Kadın Hazretlerine ihsan olunmuştur. Sene 1114"* Top. Arş. D. No. 10.

[10] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, IV.*, Kısım I. 338; *Hadikatü'l-Cevami*, I., 22; *Vasıf Tarihi*, 77.

[11] 1107 yılında yaptırılan eşyalar ve yeni alınan şeyler için bak: Top. Arş. E. No. 10266.

[12] Bu tarihe kadar vesikalarda hiç ikbal ve gözde adına rastlanamadı. İlk defa II. Mustafa zamanında gözde tâbiri (Şark Mektupları 106) kullanılmıştır. II. Mustafa'nın iki gözdesi de, tahttan indirilir indirilmez başka erkekle evlendirilmişlerdir.

[13] Şark Mektuplarında Hafize şeklinde yazılmaktadır. Bak. 106 ve sonraları.

reisülküttap Bekir Efendi tarafından 10 yaşında iken saraya takdim edilmiştir. Yirmi bir yaşında dul olduğunu söylediğine göre, 1682 yılında doğmuş olmalı ve II. Ahmed zamanında hareme girmiş bulunmalıdır. II. Mustafa padişah olduğu zaman Hafsa Sultan'ı beğenmiş, onu gözdeleri arasına almıştır. Madam Montegü Hafsa Sultanın evini, yemeğini, elbiselerini, cariyelerini tasvir ettikten sonra onu da şöyle anlatıyor:

"Kendisine her gün dünyanın her tarafından en güzel kadınlar takdim edilen bir padişahı teshir eden böyle bir kadını seyretmekten âdeta bir zevk hissediyordum. Kendisinin güzel bir kadın olduğu görülüyordu. Kahırdan, vaktinden evvel solduğu görülüyor..."[14]

II. Mustafa'dan beş çocuğu olmuş, 4'ü ölmüş, bir kızı sağ kalmıştır. II. Mustafa öldürülünce yeni padişah, Hafsa Sultan'ı başka bir erkekle evlenmeye mecbur etmiş.

"Sevdiği padişah üzerine başkasıyla evlenmeyi hakaret sayan Hafsa Sultan... padişahın ayaklarına kapanmış, kardeşinin zevcesine bu derece hakaret etmektense kalbine bir hançer saplamasını emretmiş, hattâ fazla teessüründen Osmanlı Hanedanına beş şehzade yetiştirdiğini, böyle bir hakarete lâyık olmadığını padişaha söylemiş... Fakat padişaha lâf dinletemediğinden seksen yaşlarındaki, kendisini saraya takdim eden Bekir Efendi'yi eş olarak seçmiş.[15] *Şimdi 36 yaşlarında bulunan Hafsa Sultan onunla yaşamaktadır."*

Sonu hakkında başka bir bilgi yoktur. Hafsa Sultan'ın, *Kadın Efendi* değil *İkbal* olduğunu sanıyorum. Beş çocuğunun olmasını da şüphe ile karşılıyorum.

---

[14] Aynı kaynak: 108.
[15] Aynı kaynak: 107.

Hanife Hatun: II. Mustafa'nın ikinci veya üçüncü ikbalidir. II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine başkasıyla evlendirilmiş, bu evlenmeden İbrahim adlı bir oğlu ile kızı olmuştur. Evli iken ölmüştür.[16]

Kızları[17]

Ayşe Sultan (Büyük): II. Mustafa'nın kızıdır. 30 Nisan 1696 (27 Ramazan 1107)'da doğdu. (*Tarih-i Raşit*, II., 363). Aynı çağda yaşayan III. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan' dan ayırmak için *Büyük Ayşe Sultan* denilmiştir. Ayşe Sultan'a 1699 (1111) yılında 75 keselik mukataa ve müceddeden has tâyin edildi (*Raşit Tarihi*, II., 494). Yedi yaşında Köprülü-zade Numan Paşa'ya nişan edildi. II. Mustafa, Numan Paşa'ya düğün hazırlıklarını yapmasını emretti 1703 (1115); fakat Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine düğün geri kaldı.[18] Aynı zamanda düğün için bir saray tahsis edildi.

1708 (1120) yılında Bosna valisi Numan Paşa düğününü yapmak üzere İstanbul'a çağırıldı. 9 Nisan 1708 (18 Muharrem 1120)'de nikâhları kıyıldı.[19] Mihr-i müeccel

---

[16] *"An muhallefat-ı Hanife Hatun merhum ve mağfurunleh Sultan. Mustafa Efendimizin ikballerindendir... Benim devletlü efendim. Cevahirler müzayede olunub bu minval üzre merhumenin zevci ve kızının vasisi ve sülüs vasi bunların üzerinde kalmıştır..."* Oğlunun adı İbrahim'dir. Top. Arş. E. No. 126.

[17] Alderson'da kızlarının isimleri şöyledir: *Ayşe Sultan, Emine Sultan, Esma Sultan, Fatma Sultan, Rukiye Sultan, Zeyneb Sultan, Ümmügülsüm Sultan, Ümmetullah* (bu ismi yanlış yazmıştır) ve *Safiye Sultan*. Sod. Tablo XL. İskit Yayınevinin yayınladığı *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde ise (IV. 2254) bu liste şöyle tertip edilmiştir: *Emetullah Sultan, Emine Sultan, Rukiye Sultan, Zeyneb Sultan, Ayşe Sultan, Atike Sultan...* Her ikisi de II. Mustafa'nın kızlarını, III. Ahmed'in kızları ile karıştırmışlardır.

[18] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, IV.*, Kısım I., 28, 29; *Raşit Tarihi*, II., 529.

[19] *Raşit Tarihi*, III., 245, 246.

olarak 20.000 altın uygun görüldü. Ayşe'ye Zeyrek Sarayı verildi. 4 Mayıs 1708 günü (13 Safer 1120) çeyizi, 5 Mayıs 1708 (13 Safer 1120)[20] günü de kendisi gelin olarak Zeyrek Sarayına gitti (*Raşit Tarihi*, III., 245, 246). Numan Paşa iki sene sonra vezir-i âzam oldu. Aynı sene azledilerek türlü ödevlerde bulundu. Numan Paşa, 50 yaşlarında Girit Valisi iken 1719 (1131) yılında öldü. Dul kalan Ayşe Sultan bir sene sonra Tezkireci İbrahim Paşa ile evlendi. Onun da 1722 yılında ölmesi üzerine Koca Mustafa Paşa ile evlendi (1725). Bu evliliği de üç sene sürdü. Koca Mustafa Paşa da 1728 yılında öldü. Bundan sonra evlenmediği sanılmaktadır. 1752 yılında öldü, Yeni Cami Türbesine gömüldü.

Emine Sultan: II. Mustafa'nın 1696 yılında doğan kızıdır. 1699 (1100) yılında babası II. Mustafa tarafından 75 keselik mukataa ve has tâyin edildi (*Raşit Tarihi*, II., 494). II. Mustafa, kızı Emine Sultan'ı, Emîr-i Hac ve Şam Valisi Hasan Paşa'ya nişanlamıştı 1701 (1113). Fakat Paşa'nın, Emîr-i Hac'lığı çok kötü idaresine kızan padişah nişanı bozdu, aynı sene Silâhdar Çorlulu Ali Ağa'ya nişanladı.[21]

II. Mustafa üç damadına düğün hazırlıklarına başlanmasını emrettiyse de tahttan indirilmesi düğünün geri kalmasına sebep oldu (1703). Nihayet III. Ahmed, 1708 (1120) yılında Emine Sultan'ın düğününü yaptırdı.[22] 9

---

[20] 1120 "*Sene-i mezburede ismetlü Ayşe Sultan Hazretleri Köprülü zade vezir Numan Paşa Hazretlerine akdolundukta verilen nişandır...*" Bunlar 1 elmas istefan, bir elmas bilezik, bir elmaslı çapraş, bir zümrüt küpe, 1 altın kaplı mücevher nalın, 1 mücevher mest ve babuç, 2000 altın, 40 tabla şeker, mihr-i müeccel 20.000 altın. Top. Arş. E. No. 962.

[21] *Raşit Tarihi*, II., 929.

[22] "*1120 senesinde Sultan Mustafa Han Hazretlerinin benat-ı ismetpenahlarından Emine Sultan Hazretleri Çorlulu Ali Paşa Hazretlerine akt ve nikâh olundukta tertip olunan nişandır... Bunlar bir elmas istefan, bir elmas çapraş,*

Nisan 1708'de nikâh kıyıldı. Arkasından da o sırada sadrazam olan Çorlulu Ali Paşa ile düğünleri oldu (*Raşit Tarihi*, II., 243, 244). Ali Paşa 1710 yılında vezir-i âzamlıktan atıldı, bir sene sonra da öldürüldü. Emine Sultan da 15 yaşında dul kaldı. Bir sene sonra Trabzon Valisi Recep Paşa ile, onun ölümünden sonra da İbrahim Paşa ile evlendi. İbrahim Paşa da ölünce üçüncü defa dul kaldı. 1728 (1140) yılında Aydın muhassılı Abdullah Paşa ile evlendi. Bu evliliği de sekiz sene sürdü. Abdullah Paşa 1736 yılında ölünce tekrar dul kaldı, bir daha evlenmedi. Emine Sultan 1739 yılında öldü, Mevlevihane Kapısındaki türbesine gömüldü. Emine Sultan 1715 (1127) yılında Topkapı civarında Çivizade Camii minaresi önündeki çeşmeyi yaptırmıştır.[23]

Safiye Sultan: 1696 (18 Cemaziyelevvel 1108)'de doğdu. Yedi yaşında iken Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Ali Paşa'ya vezirlik rütbesi ve Kandiye eyaleti valiliği verilerek nişanlandı (*Raşit Tarihi*, II., 528). Düğünleri 1703 yılında yapılması emredildiği halde, II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle geri kaldı. Ayrıca diğer kızları gibi buna da bir saray verdi (*Raşit Tarihi*, II., 591). 727. Ahmed Adana Valisi bulunan Merzifonlu'nun oğlu Ali Paşa'yı düğününü yapmak üzere İstanbul'a çağırdı. 8 Mayıs 1710 günü, Safiye Sultan için oldukça mutantan bir düğün yaptırdı. Gelin, aynı gün Demirkapı'daki Rami Paşa Sarayında gerdeğe girdi.[24] Ertesi gün III. Ahmed, Rami

---

bir la'l salkım küpe, bir mücevher ayina, bir elmaslı nikab, bir incili mest ve babuç, bir altın kaplı mücevher nalın, 2000 altın, 40 tabla şeker, 20.000 altın mihr-i müeccel." Top. Arş. E. No. 692.

[23] *İstanbul Çeşmeleri*, I., 112.

[24] Bu düğün töreni ve diğer şeyler için bakınız: Çağatay Uluçay, "Fatma ve Safiye Sultanların düğünlerine ait bir araştırma", *İstanbul Mecmuası* (İstanbul 1958) IV., 148-152.

Paşa Sarayına geldi, Ali Paşa'ya damatlık kürkü giydirdi.[25] (III., 319, 320).

Safiye Sultan evlendiği zaman 14 yaşında bulunuyordu. Safiye Sultan Ali Paşa ile 13 sene mesut bir hayat sürdü. Ali Paşa 1723 yılında ölünce dul kaldı. 1726 (1138)'de Mirza-zade Mehmed Paşa ile evlendi. İki sene sonra Mehmed Paşa da öldü. Üçüncü defa 1740 (1153) yılında Alâiyeli Ebubekir Paşa ile evlendi. 1759 yılında Ebubekir Paşa'nın ölmesi üzerine yine dul kaldı. 63 yaşında idi. Bundan sonra evlenmedi. 82 yaşında iken şiddetli bir nezleye yakalandı, kurtulamayarak öldü (1778/1192).[26] Safiye Sultan'ın Zahide Hanım-sultan adında bir kızı vardı. Zahide Hanım Ebubekir Paşa-zade Elhac Süleyman Bey'le evli idi. Zahide Hanım 1790 (1204) yılında öldü, annesinin yanına gömüldü.

Annesi Safiye Sultan, Kanunî Sultan Süleyman türbesinin dışında gömülüdür. Zahide Hanım'ın ölmesiyle aile de söndü.[27]

Safiye Sultan, Ayasofya, Sultan Mehmed, Sultan Bayezid ve Valde Sultan camilerine bazı vakıflar yaptı.[28] 1729 (1142)'de Üsküdar'da Bulgurlu Mescidi karşısında Safiye Sultan Çeşmesini yaptırtmıştır. Ölümünden iki sene sonra 1780(1194)'de Boğaziçinde Paşabahçe ile Tepeköy arasına Safiye Sultan Çeşmesi yaptırılmıştır.[29]

---

[25] *Raşit Tarihi*, III., 319, 320.

[26] *Sicill-i Osmanî*, I., 48.

[27] Safiye Sultan ve kızı Zahide Hanım-sultan öldüğünde vakıflarını idare edecek evlâd kalmamış, bunun üzerine 1224 Receb'i gurresinde mütevellilik Hamidiye evkafı mütevellisine verilmiştir. Top. Arş. E. No. 8227. Bundan başka bakınız: E. No.-3574; D. No. 4839. Safiye Sultan'ın 1158 yılı maaşı için bak.: E. No. 742, Baş. Arş. İbnül Emin Tas. Saray, No. 3145.

[28] *Sicill-i Osmanî*, gösterilen yer.

[29] *İstanbul Çeşmeleri*, II., 329, 378.

Emetullah Sultan:[30] II. Mustafa'nın kızıdır, 1701 (1113) yılında doğdu.[31] 1720 (1132) yılında amcası III. Ahmed tarafından Sirke Osman Paşa'ya verildi. Yedi senelik bir evlilikten sonra 28 yaşında öldü. 1727 (1139). Yeni Cami Türbesine gömüldü. Öldüğü zaman Hibetullah adında bir kız çocuğu vardı.[32] Muhallefatı kızlar-ağası tarafından zapt edilip hazineye teslim edildi. Arta kalanlar da aile efradı arasında pay edildi.[33]

Zeyneb Sultan: Sultan Mustafa'nın bu adda bir kızı vardı. Çok küçük yaşta ölmüş olsa gerek.[34] Alderson 1705 (2 Ramazan 1117) yılında öldüğünü yazmaktadır.[35]

Fatma Sultan: II. Mustafa'nın kızıdır. Çok küçük yaşta

---

[30] Alderson, bu ismi yanlış olarak *Ümmetullah* şeklinde yazmıştır.

[31] *"Sene 1113 saadetli Emetullah Sultan dünyaya geldikte Devletli Valide Sultan Hazretleri ihda eylediği kırmızı ve yeşil ve beyaz minekârî otuzaltı vasat ve sagir ve altmış dört hurda elmasla murassa resim şemse çengel kuşak kıt'a 1; saadetlü Sultan Osman Hazretlerine ihsan olunmuştur Ra; 1113"* Top. Arş. D. No. 10.

[32] Süreyya Bey, ölümün 27 Şaban 1139 günü olduğunu yazmaktadır. Tereke ve muhallefatının Ramazan içinde zapt edilmesi, onu doğruluyor. Zevci Osman Paşa'dan mihr'den 26.250 alacaklı çıkıyor. Top. Arş. D. No. 10745. Alderson, isimleri yanlış yazarak *Heybetullah* ve *Ümmetullah* adında iki kızı olduğunu yazıyorsa da aşağıdaki vesika bunu yalanlıyor. Vesikada adı yazılmayan Hanım Sultan'ın adı *Hibetullah*'dır. *"Emetullah Sultan kızı Hibetullah"* 1744 (1157) yılında öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü. *Asırlar Boyunca İstanbul,* 206.

[33] Hazineye teslim olunan eşyası, aynı kaynak, D. No. 5078, 6143, 7650, tarihi 4 Ramazan 1139'dur. 27 Ramazan 1139 tarihli terekesinden: *"... Sadriye kızı Sağire Hanıma 23214 guruş ve validesine 8738 guruş ve zevcine 13700 ve er karındaşlarının her birine 971'er guruş ve kız kardeşlerinin her birine 485,5 er guruş isabet edüb..."* Aynı yer. D. No. 6634.

[34] *"Birer ayaklı habbe zümrüt küpe çift bir. Saadetlü Zeyneb Sultan Hazretlerine ihsan olunmuştur. Sene 1114"* Aym yer. D. No. 10.

[35] Sod. Tablo XL„ *Tarih-i Raşit,* III., 183.

ölmüştür. Yeni Cami'ye gömülmüştür.[36] Alderson, 1699 (1111) yılında öldüğünü yazıyor.[37]

Rukiye Sultan: II. Mustafa'nın kızıdır. Çok küçük yaşta 1698'de (1110) ölmüştür.[38]

Hatice Sultan: Mustafa'nın kızıdır. 3 Mart 1691 (3 Ramazan 1103)'de doğmuştur.[39]

[36] Yeni Cami haziresinde yatmaktadır. *Asırlar Boyunca İstanbul*, 209.
[37] Sod., Tablo XL.
[38] *Raşit Tarihi*, II., 479.
[39] *Nusretnâme*, İsmet Parmaksızoğlu yayımı, I., 338.

III. AHMED

Kadınları[1]

Emetullah Kadın: Ahmed'in baş kadimdir[2]. Kadınları içinde en çok Emetullah Kadın'ı sevmiş ve saymıştır. Emetullah Kadın, III. Ahmed'in padişahlığının ikinci yılında Fatma Sultan'ı doğurdu. 1705 (1116) yılında Galata'da Bayezid mahallesinde bir ekmekçi fırınını[3], 1107 (21 Safer 1119) da Bayezid'daki Darphane ve çevresindeki arsayı, eşi III. Ahmed, Emetullah Sultan'a temlik ederek müzehheb tuğralı temlikname verdi[4]. Emetullah

---

[1] III. Ahmed, Edirne olayı üzerine 1703 yılında tahta çıktı; Patrona ayaklanması ile padişahlığını kaybetti (1730). Çok zevk, eğlence ve kadına düşkündü. Kadınlarının çokluğu bakımından en önde gelen padişahlardan sayılır. III. Murad bir tarafa bırakılırsa, III. Ahmed, 50'den fazla çocuğu ile padişahlar arasında rekor kırmıştır. Alderson, onun 13 kadını olduğunu yazar: *Fatma Hümaşah, Hatice, Hatem, Musli, Rukiye, Emetullah* (adını yanlışlıkla *Ümmetullah Bânû* diye yazmıştır), *Zeyneb, Ayşe, Gülnûş, Hüsnüşah* (yanlışlıkla *Hasanşah* yazar), *Mihrişah, Rabia Şermi, Şahin, Ümmügülsüm.* Sod. Tablo XL.İlkit yayınevinin çıkardığı *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde (V., 2372) ise kadınlar listesi şöyledir: *Ayşe Mihri, Fatma Hümaşah, Gülnûş, Hatice, Hüsnüşah, Hatem, Emine Mihrişah, Rabia, Rukiye, Emetullah Bânu, Ümmügülsüm, Zeyneb* kadınlar.

[2] Sene 1115'de padişahın başkadını olduğu yazılıdır. Top. Arş. D. No. 20.

[3] Aynı kaynak: E. No. 12286.

[4] 21 Safer 1119 tarihli ve III. Ahmed'in müzehheb tuğralı mülknamesi. Aynı kaynak: E. No. 7768.

Sultan, 1707 (1119) yılında Simkeşhane içine kagirden bir mescit yanına çeşme, mektep ve nefis bir de sebil yaptırdı. Simkeşhaneyi ve diğer emlâkini, yaptırdığı bu tesislere vakfetti. Emetullah Kadının vakfiyesi incelenirse onun ne kadar hayırsever, ince düşünür bir kadın olduğu anlaşılır[5]. Medine-i Münevvere'ye de vakıfları vardır[6]. Lâle Devrinin çok iyi günlerini yaşayan Emetullah Sultan, eşinin tahttan indirilmesi üzerine Eski Saray'a gönderildi, malları zapt edildi[7]. Ölüm tarihi belli değildir. Eyüp'te

---

[5] Simkeşhanede bulunan esnaflar kira vermediklerinden mahkemeye düşüyorlar. 20 Zühicce 1154 tarihinde Simkeşhane'nin durumu şöyle tasvir edilmektedir: *"Simkeşhane-i mezkûre derununda Simkeşan Eminine tahsis olunan yedi bab oda ile maa yüz altmış dört fevkani ve tahtani odalar ile ahşabdan mebni bir mütevelli odası ve bir kapıcı ve bir telci odasını müştemil olub ve birununda yirmi dokuz bab dekâkin müştemil olduğu müşahede olunub..."* Aynı Yer. E. No. 6848.

Vakfiyede gelirlerin nerelere sarfedileceği incelendiği zaman, bu vakfiyenin sosyal tarihimizde büyük bir önem taşıdığı görülür. Vakfiyenin tarihi 21 Şaban 1119'dur. Emetullah Sultan'ın vekâletini kızlar ağası Süleyman, kâtipliğini de darüssaade ağası kâtibi İbrahim Efendi ile Ali yapmıştır. Baş-kadın için: *"Emetullah Kadın ibnete Abdülmenan"* denilmektedir. Baş-kadın 7 dükkân, 115 oda, bir mahzen ve iki masura suyu şunlara vakfediyor: *"Mütevelliye günde 10 akçe, kâtibe 8 akçe, cabiye 10 akçe, hocaya 30 akçe, halifeye 15 akçe, meşk hocasına 10 akçe, ferraşe 8 akçe, sakaya 5 akçe, bevvaba 10 akçe, giren çıkanlara bakan odabaşıya 4 akçe, helâlara su getiren suculara 5 akçe, helâları temizleyenlere 4 akçe, elli nefer sibyane birer kavuk, birer kuşak ve birer kapama ve birer mest ve bapuş verile.. Hoca-i mektep ve halife dahi kezalik hissedar olalar... Her yıl 2000 akçelik kömür alınıp yakıla, yazın kar alınıp sular soğutula, Simkeşlerin buradan gayrı yerde oturmamaları."* Aynı kaynak: D. No. 7027. Bundan başka bak.: E. No. 3571, D. No. 6514, 8591.

[6] Medine'de hizmet eden 40 ağaya, Bab-ı Cibril kapıcısına, siliciye senede 90 altın vakfetmiştir. Aynı kaynak: D. No. 6120, 6513.

[7] *"Baş Emetullah Kadın Hazretlerinden alınan fî R. 1143. Gayet kebir siyah elmas hatem adet: bir, kebirce zeytuni roje elmas hatem adet: bir"* Aynı kaynak: D No. 28. Zapt edilen mücevherat. D. No. 2808.

Kıbrıs Fatihi Mustafa Paşa'nın ayağı ucuna gömülüdür. Fatma Sultan'la aynı sene ölmesi kuvvetle muhtemeldir.

Ayşe Kadın: Alderson, Buharî, Mihri, Hace adlarıyle de çağırıldığını yazar, kayıtlarda ikinci hazinedar kadın olarak geçmektedir[8]. Bunu Alderson I. Mahmud'un Başkadını Ayşe ile karıştırmışa benziyor.

Emine Kadın: III. Ahmed'in kadını ve Ayşe Sultan'ın annesidir. 1750 (1163) yılında öldü, Yenicami haziresine gömüldü[9].

Fatma Kadın: III. Ahmed'in kadınlarındandır. 1732 (1145) yılında öldü, Yenicami haziresine gömüldü.[10]

Gülsen Kadın: III. Ahmed'in kadınlarından olması muhtemeldir.[11]

Hatice Kadın: III. Ahmed'in kadınlarındandır. Yenicami haziresinde yatar.[12]

Hurrem Kadın: III. Ahmed'in kadını olması muhtemeldir.[13]

Meyli Kadın: III. Ahmed'in kadını olması muhtemeldir.[14]

Mihrişah Sultan: III. Ahmed'in ikinci kadınıdır.[15] 1710'da şehzade Süleyman'ı, 1717'de III. Mustafa'yı doğurdu.

---

[8] Top. Arş. D. No. 4665.

[9] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[10] Top. Arş. D. No. 4665; *Asırlar Boyunca İstanbul* 206.

[11] "*An muhallefat-ı Gülşen Kadın*" 1144-1146 yılları arasında zaptedilmiştir.

[12] Top. Arş. D. 4665; *Asırlar Boyunca İstanbul* 206.

[13] Top. Arş. D. 4665.

[14] Top. Arş. D. 4665.

[15] "*Bin yüz yetmiş beş senesi Şevval-i şerifinde bundan akdem vefat eden ikinci*

III. Ahmed'in tahttan indirilmesinden iki sene sonra öldü 1732 (1145). Yeni Cami haziresine gömüldü.[16] III. Mustafa padişah olunca Üsküdar'da Ayazma'da annesi adına bir cami yaptırdı.[17]

Nazife Kadın: III. Ahmed'in kadını olması muhtemeldir[18].

Nejat Kadın: III. Ahmed'in kadını olması muhtemeldir[19].

Rukiye Kadın: III. Ahmed'in kadınıdır.[20]. Kızı Hatice Sultan, annesinin ölümünden sonra Eminönü'ndeki Yeni Cami Türbesi yanında Rukiye Kadın Çeşmesini yaptırmıştır 1738 (1151).[21] Ölüm tarihi ve gömüldüğü yer bilinmemektedir.

Sadık Kadın: III. Ahmed'in kadını olması muhtemeldir[22].

Mihrişah Kadın merhumenin enderun-i hümayunda furuht olunan eşyasının defteri müfredatıdır..." Aynı kaynak D. No. 8096.

[16] Süreyya Bey (*Sicill-i Osmanî*, I., 82) Mihrişah Kadın'ın 1144'de öldüğünü, *Hadika* müellifi (I., 21; II., 189'da) 1145'de öldüğünü yazar. Biz ikinciyi uygun bulduk. *Hadika* aynı tarihte Ayazma Camiini yaptırdığını da yazarsa da doğru değildir.

[17] *"Şevketlü, kerametlü, azametlü zıllullah-ı padişah-ı âlem penâh efendimiz hazretlerinin medine-i Üsküdar'da vaki' hadika-ı Ayazma denmekle maruf nam mahalde hasbetenlillah-ı taalâ merhum ve mağfurunleha valide-i muhtereme-i mükerremeleri Mihrişah Sultan tabet seraha hazretlerinin ruh-i şerifleriyçün müceddeden bina ve inşası irade-i hümayun buyurulan cami-i şerif ebniyesi vesair masarifatı icmal hulâsa defteridir ki zikrolunur. Fî 29 Z. Sene 1171 ilâ gurre-i Ş. sene 1173."*

[18] Top. Arş. D. No. 4665.

[19] Top. Arş. D. No. 4665.

[20] *"Saadetlü Rukiye ikinci kadına ihsan olunmuştur. Sene 1116 Rebiülâhir"* Top. Arş. D. No. 20, 23, Vr. 31.

[21] *İstanbul Çeşmeleri*, I., 158.

[22] Top. Arş. D. No. 4665.

Ümmügülsüm Kadın: III. Ahmed'in kadınlarındandır, 1768 (1182) yılında ölmüştür. Yeni Cami haziresinde gömülüdür.[23]

Zeynep Kadın: III. Ahmed'in kadınlarından olması muhtemeldir. Yeni Cami haziresinde gömülüdür.[24]

Hanife Kadın: III. Ahmed'in kadınlarındandır. Yeni Cami haziresinde yatmaktadır.[25]

Şermi Sultan: III. Ahmed'in kadınlarındandır. 1725 (1137) yılında I. Abdülhamid'i doğurdu. Kocasının tahttan indirilmesinden iki sene sonra öldü 1732 (1145). Yeni Cami haziresine gömüldü.[26] Bütün kaynaklar, Rabia Şermi Sultan'ın 1145 yılında öldüğünü yazdığı halde *Hadikatü'l-Cevami* müellifi 1135 kaydeder ve ölüm tarihi için şu beyti delil gösterir:[27] "*Ola Şermi Kadının menzili adn-i alâ*". Halbuki mezar kitabesinde 1145'dir. Abdülhamid'i 1137'de doğurduğuna göre, ölüm tarihi yanlış hesaplanmıştır. III. Ahmed'in kadınları incelenirken birşey gözü çekmektedir. Sultan Ahmed'in tahttan indirilmesinden iki sene sonra 1145 (1732) yılında Şermi, Fatma Kadın, büyük bir ihtimalle Baş-kadını Emetullah Kadın ve kızı Fatma Sultan aynı tarihte ölmüşlerdir. Bu bir tesadüf müdür? Yoksa bir olay üzerine mi bunlar ölmüşlerdir, üzerinde durmak icap eder.

---

[23] "*Hüdavendigâr-ı sabık Sultan Ahmed Hazretlerinin kadınlarından Ümmügülsüm Kadın 1182.*" *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[24] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 207.

[25] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 207.

[26] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[27] *Hadikatü'l-Cevami*, I., 21.

İkballeri

Şayeste Hanım: 1722 (1134) yılında ölen ve Yeni Cami haziresinde yatan ikbal Şayeste Hanım'ın da III. Ahmed'in ikballerinden olduğu sanılmaktadır.[28]

Kızları[29]

Fatma Sultan: III. Ahmed'in baş kadını Emetullah Kadın'dan doğan ilk kızıdır (1704/1116). Fatma Sultan beş yaşına gelince Silâhdar Ali Paşa ile evlendirildi. Ali Paşa, evlenmek istemediyse de padişahın ısrarına karşı duramadı. Nişan, 11 Mayıs 1709 (1 Rebiülevvel 1121)'de oldu. 16 Mayıs 1709'a kadar Topkapı Sarayında düğün eğlenceleri devam etti. Bu arada Silâhdar Ali Paşa'ya vezirlik ve sadaret kaymakamlığı tevcih edildi. 16 Mayıs Perşembe günü, gelin muazzam bir törenle Topkapı Sarayı'ndan alınarak düğünlerine tahsis edilen Eyüp'teki Valide Sultan Sarayına götürüldü. Bu törende Fatma Sultan'ın binmiş olduğu gümüş araba bilhassa gözü çekiyordu. Fatma Sultan bulûğa girmediği için Silâhdar Ali Paşa o gece sembolik olarak gerdeğe girdi. Düğün 20 Mayıs'a

---

[28] "İkbal Şayeste Hanım 1134" *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[29] III. Ahmed'in 30 kızı olmuştur. Biz ancak 29 kızını tespit edebildik. Alderson'a göre III. Ahmed'in kızlarının listesi şöyledir: *Esma, Ferdane, Hatice, Fatma, Atike, Rabia, Rabia, Nazife, Naile, Hatice, Ümmügülsüm, Ümmetulleh (Emetullah* olacak), *Ümmetullah* (*Emetullah* olacak), *Saliha, Zübeyde, Zeyneb, Zeyneb, Zeyneb, Ümnüselma* (*Ümmüselma* olacak), *Ümmühabile*. Sod. Tablo XL.. Buna göre III. Ahmed'in 20 kızı vardır. İskit Yayınevinin çıkardığı *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde (V. 2372) ise kızların listesi şöyledir: *Atike, Ayşe, Emine* (iki adet), *Esma, Esma, Fatma, Ferdane, Hatice* (iki tane), *Hatice, Naile, Nazife, Rabia* (iki tane), *Reyhan, Rukıye* (iki tane), *Sabiha, Saliha, Emetullah* (iki tane), *Ümmügülsüm, Ümmühabile, Ümmüselma* (iki tane), *Zeyneb* (iki tane), *Zeyneb, Zübeyde*. Bu listeye göre III. Ahmed'in kızı 30'dur. III. Ahmed'in kızlarının çoğu küçük ölmüşlerdir.

kadar sürdü. Bundan sonra Ali Paşa devlet adamlarına ziyafetler çekerek düğünü devam ettirdi.[30] Damad Ali Paşa 1713 yılında vezir-i âzam oldu. Bu arada çocuk karısı için muazzam bir saray yaptırdı.[31] Fakat eşi Fatma Sultan'la visale ulaşamadan Avusturyalılarla yaptığı Petervaradin Savaşı'nda şehit düştü (1716). Bu suretle Fatma Sultan 12 yaşında dul kalmış oldu.

Fatma Sultan 1717 yılında 13 yaşında iken sadaret kaymakamı 50 yaşındaki Nevşehirli İbrahim Paşa ile evlendirildi. Fatma Sultan henüz bulûğa ermediğinden Fatma Sultan ile yalnız kalamıyormuş. Bunun için İbrahim Paşa Fatma Sultan'la olan hasretini yazdığı bir şiirle belirtmiştir. Paşa, bu sevgi ve üzüntüsünü bir yerde şöyle anlatıyor: *"Ömrümün tacı! Gözümün nuru! Sultanım, meleğim, işte yüz sürüyorum, acı gözyaşları içinde boğuluyorum..."*[32] Bu şiirden, Fatma Sultan'ın kara gözlü ve kara kaşlı bir sultan olduğu anlaşılıyor. Elli yaşında bulunan İbrahim Paşa, delice bir aşk devresinden sonra sevgilisine kavuşuyor. Bu sefer de Fatma Sultan'ın, çapkın İbrahim Paşa'yı kıskandığı görülüyor.[33] Bundan sonra İbrahim Paşa vezir-i âzam oldu. Eyüp'teki sarayı ve Boğaziçindeki yalılarında Lale Devrinin en tatlı günlerini geçirdiler. Fakat bu mesut günler uzun sürmedi. 1730 Patrona ayaklanmasıyla babası tahttan indirildi, kocası İbrahim Paşa

---

[30] Fatma Sultan'ın Ali Paşa ile olan nişan, nikâh ve düğün töreni için bak: Çağatay Uluçay, "Fatma ve Safiye Sultanların düğünlerine ait bir araştırma", *İstanbul Enstitüsü mecmuası*, IV., 139-148, İstanbul 1958.

[31] Bu muazzam sarayı, o sırada İstanbul'da bulunan Lady Montegü görmüş ve uzun boylu tasvirini yapmıştır. *Şark Mektupları*, Ahmed Refik çevirisi (İstanbul 1933), 142-143.

[32] *Şark Mektupları*: 55.

[33] Faiz Demiroğlu, "III. Sultan Ahmed'in veziri İbrahim Paşa'ya mektupları", *Yeni Tarih Dünyası*, III., (İstanbul 1954), 834, 835, 837.

öldürüldü, malları zapt edildi.[34] Fatma Sultan bunlara dayanamayarak 1733 (17 Recep 1145)'de 29 yaşında öldü. Yeni Cami haziresine gömüldü. Mehmed Süreyya Bey, Fatma Sultan'ın, Nevşehirli İbrahim Paşa'dan Mehmed Bey adlı bir oğlu olduğunu, 1737 (1150) yılında öldüğünü yazar.[35] Fatma Sultan 1727 yılında İbrahim Paşa Sarayı civarında Fatma Sultan Camii'ni yaptırdı.[36] 1728 (1141) yılında Üsküdar'da Cedit Valde Sultan Camiinde Fatma Sultan Çeşmesini yaptırdı.[37] Babasının temlik ettiği mülkünü buralara vakfetmesi muhtemeldir.[38]

Ümmügülsüm Sultan: Ümmügülsüm Sultan 1708

---

[34] 1143 Ramazan'ında Fatma Sultan ve annesi baş-kadının hazineye alınan mücevherat ve eşyası. Top. Arş. D. No. 2212, 3177.

[35] *Sicill-i Osmanî*, I., 61. Mikeş, Fatma Sultan'ın, Arnavutları I. Mahmud'a karşı ayaklandırdığını, padişahın kötü duruma düştüğünü, isyanı bastırdığını, sorumlu tuttuğu Fatma Sultan'ı denize attırarak öldürdüğünü yazar. *Türkiye Mektupları*, II., 53.

[36] *İstanbul Camileri*, I., 59'da 113 No. Not; *Hadikatü'l-Cevami*, I., 156.

[37] *İstanbul Çeşmeleri*, II., 316, 340.

[38] Fatma Sultan'ın 1145 yılında hazine için zapt edilen eşyası ve 10 Şevval 1147'de Fatma Sultan, Ümmügülsüm Sultan ve baş-kadın Emetullah'ın mücevherat defteri. Top. Arş. D. No. 2808, 3264.

III. Ahmed 1130 tarihinde Fatma Sultan ile Ümmügülsüm Sultanlara şu temlik-nameyi' vermiştir: "*Taraf-ı Hümayundan Fatma Sultan'a ihsan olunan Valde Sultan yalısına ve Vidos bahçesi tâbir olunur çiftliğe ve Ümmügülsüm Sultan'a inayet buyurulan Ali Bey kariyesi çiftliğine ait tahrir olunan*" Baş. Arş. İbnül Emin tas. Saray, No. 3289. 4 Muharrem 1123 yılında aldığı mevacib için bakınız: Aynı: kaynak: Saray No. 3145.

Fatma Sultan'ın başka bir çeşme daha yaptırdığı, Topkapı Sarayında bulunan şu tamir kitabesinden anlaşılıyor:

1— *Fatma Sultan binti Ahmed Han Çeşmesin.*

2— *Sarayı Şirin Kadm ta'mirin terfi' eyledi.*

3— *İhsan ide Allah onlara kevser cennette.*

4— *Bu duaya ehl-i tevhid cümle âmin dedi.*

5— *Ketebehü'l-fakir İbrahim Destârî, elfatiha sene 1179 Ca.*

(1119) yılında doğdu. 2 yaşına girince, Fatma Sultan'ın nişan ve nikâhı yapılırken, III. Ahmed'in emriyle kubbe vezirlerinden Abdurrahman Paşa ile nişanları yapıldı (1709). Abdurrahman Paşa öldüğünden 1724 (1136) yılında Nevşehirli Ali Paşa ile evlendi. Düğünleri oldukça mutantan oldu. III. Ahmed'in tahttan indirilmesi üzerine durumları sarsıldı. Herhalde kocası Ali Paşa da işinden atıldı. O da kardeşi Fatma Sultan gibi bu acılara katlanamayarak ihtilâlden iki sene sonra öldü 1732 (1145). Yeni Cami haziresine gömüldü. Oğlu Mustafa Bey anasının sağlığında ölmüştür, diğer oğlu Mehmed Bey de 1737 (1150)'de öldü.[39] Mezarı kitabesinde daima ibadet ettiği, ölüm gününün kendisine malûm olduğu belirtiliyor.[40]

Ümmügülsüm Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1729 (1142)'da ölmüş, Yeni Cami haziresine gömülmüştür.[41]

Ümmügülsüm Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1742 (1155)'da ölmüş, Yeni Cami haziresine gömülmüştür.[42]

Zeynep Sultan: III. Ahmedin kızıdır. Doğum tarihi belli değildir. Mehmed Süreyya Bey, Zeynep Sultan'ın 1140' dan sonra doğduğunu yazıyorsa da doğru değildir. Bu tarih Zeynep Sultan'ın evlenme tarihidir.[43] Çünkü Zeynep Sultan'ın 1723 (1135)[44] ve 1724 (1136) yıllarında yaşadı-

---

[39] *Haremden Mektuplar*, 108-113. *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206. Alderson çocukların ölüm ve doğum tarihlerini yanlış yazmıştır.

[40] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[41] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[42] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[43] "*1140 Rebiülâhirinde kerime-i mükerreme saadetlü Saliha Sultan ve Ayşe Sultan ve Zeynep Sultan hazeratı cihazları defteridir.*" Top. Arş. D. No, 2213, 3207.

[44] Zeynep Sultan'a III. Ahmed'in verdiği hediye için bakınız: Aynı kaynak, D. No. 8220.

ğını biliyoruz.[45] Aynı zat, adının *Zeynep Asıma* olduğunu da ileri sürerse de bu da doğru olmasa gerektir. Çünkü elimizdeki vesikalarda yalnız *Zeynep Sultan* şeklinde adı geçmektedir. Zeynep Sultan'ın düğünü kardeşleri Ayşe ve Saliha Sultanlarınki ile beraber oldu. Zeynep Sultan 1728 (1140) yılında Sinek ve Küçük lakablarıyla anılan Mustafa Paşa ile evlendi. Evlilik hayatı 1764 yılına kadar devam etti. Aynı sene Sinek Mustafa Paşa öldü. Sinek Mustafa Paşa nişancılık ve derya kaptanlığı yaptı. Derya kaptanlığından ayrıldıktan bir sene sonra öldü (1764). Zeynep Sultan dul kaldı. Bir sene sonra eski derya kaptanlarından Melek Mehmed Paşa ile evlendi (1765). Bu sebepten "Damat" unvanını aldı. Melek Mehmed Paşa bundan sonra iki defa kaptanlık, bir defa da sadrazamlık yapmıştır. Zeynep Sultan 25 Mart 1174 (12 Muharrem 1188)'de öldü.[46] Zeynep Sultan 1769 (1183) yılında Alemdar'daki "Ruh-i Sultaniye" Camiini, mektebini ve sebilini yaptırmıştır.[47] Bugün, Zeynep Sultan Camii diye anılmaktadır.

---

[45] 1136 yılında Ümmügülsüm'ün düğününde Zeynep Sultan'a hediye verildi: *Lale Devri*, 71. Zeynep Sultan'ın dört köşeli mühürü üzerinde şunlar yazılıdır: "*Saadetlü Zeynep Sultan binti Gazi Ahmed Han.*"

[46] Mehmed Süreyya Bey, 2 Muharrem yazıyorsa da I. Abdülhamid'in şu hattı 12 Muharrem olduğunu doğruluyor: "*Bi-emrillah-ı taâlâ işbu Muharremü'l-haramın on ikinci raz-i Cuma'da hemşiremiz Zeynep Sultan (bir kelime okunamadı) âlem-i fâniden dâr-ı bekaya irtihal etmekle malik olduğu hanesi ve yalıları taraf-ı mirîden-...*" zapt edildi. Top.Arş. I. Abdülhamid'in hatları E. No. 7029.

"*Müteveffiye Zeynep Sultan merhumenin dayinlerine bâ-mârifet-i şer'i defü teslim olunan fî R. Sene 1188*" tutarı 7376 kuruş. Aynı yer. D. No. 8004.

[47] Ortaköy'de bir yalıyı vakfeylediği gibi gurre-i Şevval 1187'de şunları da vakfiyesine eklemiştir: "*Mahmiyye-i İstanbul'da Ayasofya-i Kebir Cami-i şerifinde Soğuksu çeşmesi karşısında vaki'... müceddeden bina ve ihyasına muvaffak olduğum Ruh-i Sultaniye ismiyle müsemma Cami-i şerif ve mekteb-i lâtif ve sebilhane-i münife vesair âsar-ı hayriyemin müsakkafatına*

Zeynep Sultan, bu camiin bahçesinde yatmaktadır. Sonradan Alemdar Mustafa Paşa'nın kemikleri de bu bahçeye getirilip gömülmüştür. Zeynep Sultan eserlerine birçok vakıflar yapmıştır. Bir de Sirkeci'de Salkım Söğüt Tekkesi karşısında Zeynep Sultan Çeşmesini yaptırmıştır.[48]

Zeynep Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1708 (1119)'da doğdu, 1709 (1120)'de öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[49]

Zeynep Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1710(1121)'de doğdu. 1711(1122)'de öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[50]

Ayşe Sultan (Küçük): III. Ahmed'in kızıdır. Aynı devirde yaşıyan II. Mustafa'nın kızından ayırt etmek için *Küçük Ayşe Sultan* denirdi.[51] Doğum tarihi üzerinde ihtilâf vardır. Alderson, 1715 (1127), Mehmed Süreyya Bey ise 1719 (1131)'de doğduğunu kaydeder. Sultan Ahmed, üç kızının düğününü 12-13 yaşlarında yaptığına göre, 1715 tarihi daha uygun düşüyor. III. Ahmed, Ayşe Sultan'ı. 1728 yılında İstanbullu Mehmed Paşa ile evlendirdi. Mehmed Paşa'nın 1737'de ölmesi üzerine dul kaldı. 1740 (1153)'de vezir-i âzam Topal Osman Paşa'nın oğlu Hatip

---

zam ve ilhak ile vakfiye-i ma'mul-ı binamda tastir ve kaydolunan..." Hocapaşa kurbunda Hubyar mahallesinde iki evi vakfeyledi... Aynı yer. E. No. 8373. *İstanbul Camileri*, I., 158.

[48] *İstanbul Camileri*, I., 198.

[49] *Sicill-i Osmanî*, I., 37.

[50] 15 Ramazan 1122 tarihli makbuz: "*Tersane bahçesinde harem-i hümayun bahasiyle Zeynep Sultan'a merkad ve tabut bahasının hazine-i âmireden emin-i harç hassa Elhac Mustafa'ya teslimini mübin.*" Baş. Arş. Tas. Saray, No. 3240.

[51] "*23 L. sene 1182 Küçük Ayşe Sultan havassından Boynu İncelû mukataasının üçüncü taksiti olan üç bin kuruşun alındığına dair kethüdası Hasan imzasıyla senet.*" Aynı kaynak, Saray, No. 6013.

Ahmed Paşa ile ikinci defa evlendi. Düğünleri Ortaköy'deki sarayında yapıldı. Kocası 3 sene sonra derya kaptanı oldu, bir sene sonra azledildi. Ratip Paşa'nın ölümü üzerine ikinci defa dul kaldı (1758). III. Mustafa, kız kardeşini, eski çuhadarı ve mutemed adamı olan Tırhala Sancakbeyi vezir Silâhdar Mehmed Paşa ile evlendirmeye karar verdi. Silâhdar Mehmed Paşa'ya nişan ve nikâh için haber gönderdi. Mehmed Paşa'nın adamı İstanbul'a gelerek nikâhları yapıldı (1758/1171). Daha sonra Silâhdar Mehmed Paşa İstanbul'a geldi, düğününü yaptı. Dışarda türlü vazifelerde bulundu, nihayet III. Mustafa tarafından 1770(1184)'de sadrazam yapıldı, aynı zamanda serdar-ı ekrem oldu. Yaptığı savaşta ordusu bozulduğundan bir sene sonra azledildi, vezirliği alındı; fakat III. Mustafa, tekrar vezirliğini verdi, yeni vazifelere gönderdi. Bu esnada Ayşe Sultan da öldü 1775 (1189). Yeni Cami haziresine gömüldü. Ayşe Sultan'ın Rukiye Hanım-sultan adında bir kızı olmuştur. O da annesi yanında, Yeni Cami haziresinde yatmaktadır. Malları hazine tarafından zaptedilmiştir.[52] III. Ahmed, Ayşe Sultan'a Rami Paşa sarayı'nı[53] ve Bahariye yalısı'nı temlik etmiştir. Ayşe Sultan, Bahariye yalısı yanındaki arsaları, Ankara ve İzmit'teki bazı emlâkini vakfetmiş ise de bunların nerelere vakfedildiği yazılmamıştır.[54]

Ayşe Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1706 (1118) yılında ölmüş, Yeni Cami hazinesine gömülmüştür.[55]

---

[52] Ra. 1189 Ayşe Sultan'ın hazineye zapt edilen ve satılan eşyasının defteri. Top. Arş. D. No. 10555.

[53] III. Ahmed'in verdiği Rami Paşa Sarayı mülknamesi. Aynı Kaynak E. No. 7751.

[54] 1247 gurre-i Muharrem tarihli vakfiyesi. Aynı kaynak. E. No. 6748.

[55] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

Saliha Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1715 (1127) yılında doğdu. 1728 (1140) yılında Deli Hüseyin Paşa'nın oğlu Sarı Mustafa Paşa ile evlendi. Sarı Mustafa Paşa'nın 1731'de ölmesi üzerine dul kaldı. 1740(1153)'de I. Mahmud tarafından Abdi Paşa-zade Ali Paşa ile evlendirildi.[56] Saliha Sultan'ın bu evliliği de birincisi gibi kısa sürdü. Ali Paşa da 1744'de ölünce Saliha Sultan da ikinci defa dul kaldı. Bu seferki bekârlığı 14 sene sürdü. Nihayet kardeşi III. Mustafa hükümdar olunca kız-kardeşlerinden dul kalanlarını evlendirdi. Bu arada Saliha Sultan'ı da sadrazam Ragıp Paşa ile evlendirdi (1758/1171). Saliha Sultan, Ragıp Paşa'nın üçüncü eşi idi. Ragıp Paşa 61, Saliha Sultan 44-45 yaşlarında idi.[57] Sadrazam Ragıp Paşa'nın 1763 yılında ölmesi üzerine üçüncü defa dul kaldı. 1764(1177)'de, III. Mustafa'nın arzusu üzerine eski yeniçeri ağalarından ve kaptan-ı deryalardan vezir Mehmed Paşa ile evlendi.[58] Mehmed Paşa ile de altı sene yaşadı. 1770'de Mehmed Paşa ölünce bir daha evlenmedi. 1778 (1192) yılında öldü. Malları hazine tarafından zapt olundu.[59] Arta kalan malları satıldı, borçlarına verildi.[60] Köp-

---

[56] Alderson, bu evlenmenin 1736 (1148) yılında olduğunu yazıyorsa da doğru değildir. (Sod. Tablo XLI.). *"Elli üç senesinde..merhum ve mağfur Abdi Paşa-zade Ali Paşa Hazretlerine Devletlü Saliha (Sultan) Efendimiz Hazretleri akd ve tezviç olundukta müşarünileyha taraflarına kürkleri bahaları nakden teslim olunmuşdu..."* Aynı Kaynak D. No. 10364. Ali Paşa'nın verdiği hediyeler gösterilmiştir. Tarihi 1157. I. Mahmud, III. Ahmed'in kızlarından dul kalan Ayşe Sultan, Saliha Sultan, Zeynep Sultan ve Esma Sultan'ı 1740 (1153)'de evlendirmiştir. Saliha Sultan ile Revan Muhafızı vezir Mustafa Paşa'nın nisanı 5 L.1140, düğün alayı 18 L. 1140 gününde oldu. *Defter-i Teşrifat-ı Hümayun*,. 1. Koyunluoğlu Müzesi yazmalarından.

[57] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, IV*, kısım- II, 391, 396.

[58] Top. Arş. E. No. 277, 7019; *Vasıf Tarihi*, 236.

[59] *"Müteveffiye... Saliha Sultan Hazretlerinden Enderun hazine-i hümayunu tarafından naklonulan fi N. sene 1192."* Aynı kaynak, D. no: 7666.

rülü evkafından olan arsa ve evler de ölümüyle veresesinden alınıp I. Abdülhamid'in kızı Esma Sultan'a verildi.[61] Saliha Sultan, Eyüb el-Ensarî Türbesi kapısına gömülmüştür. 1736(1149)'da Mustafa Paşa'dan doğan oğlu Ahmed Bey öldü. Diğer kızı Ayşe Hanım Sultan da küçük yaşta öldü. Diğer kızları Emine ve Fatma Hanım Sultanlardır.[62] Fatma Sultan'ın, cülus dolayısıyla Valde Sultan'a, iki kardeşi III. Mustafa ve I. Abdülhamid'e mektupları vardır. Burada imzasını *"El-muhlisetü'l-kadîme Saliha Sultan"*, *"Bende Saliha Sultan"*, *"Bende Saliha Sultan binti Sultan Ahmed"*, *"Elhakir Saliha cariyeleri"* şeklindedir.[63]

Esma Sultan (Büyük): III. Ahmed'in kızıdır. 1726 (1138) yılında doğdu.[64] Aynı çağda yaşayan I. Abdülhamid'in kızından ayırt etmek için *Büyük Esma Sultan* denirdi. I. Mahmud tarafından 1743 (1155 Zilhicce'sinde) Yakub Paşa ile evlendi.[65] Düğünleri, Esma Sultan'ın Kadırga'da bulunan saraylarında oldu. Fakat Yakub Paşa bir sene sonra öldü (1744). Bunun üzerine aynı sene I. Mahmud tarafından birisiyle evlendirildiği anlaşılıyorsa da ismi tespit edilemiyor.[66] Nihayet III. Mustafa diğer dul

---

[60] *"Mağfurunleha iffetlü Saliha Sultan-ı aliyyetü'ş-şan tabet seraha Hazretlerinin mutasarrıfa oldukları mükataat ve akaratdan baki kalan zimematının keyfiyet-i mahsubatı fî sene 1192"*. Aynı yer, D. No. 9496.

[61] Aynı yer: E. No. 4314.

[62] *Sicill-i Osmanî*, I., 47.

[63] Top. Arş. E. No. 277.

[64] *Sicill-i Osmanî*, I., 18; Esma Sultan'ın dört köşeli mühürü vardır. Üzerinde şunlar yazılıdır: *"Saadetlü Esma Sultan binti adn-i Nebi Sultan Ahmed Han 1171"* Bakınız: E. No, 5288.

[65] Yakub Paşa tarafından Z. 1155'de Esma Sultan'a gönderilen ağırlık. E. No. 367.

[66] 9 Z. 1157'de Esma Sultan ile evlenmesine bir vekil göndermesi hakkındaki tezkereye o zat 23 Z. 1157'de şu karşılığı vermiştir: "... *Sultan Ahmed Han Efendimiz Hazretlerinin kerime-i mükerremelerinden... Esma*

kardeşlerini evlendirdiği gibi Esma Sultan'ı da Muhsin-zade Mehmed Paşa ile 1758 (1171 Şevval 17) de evlendirdi. Düğünleri Kadırga Sarayında oldu.[67] Daha sonraları Muhsin-zade Mehmed Paşa iki defa sadrazam oldu. İki kardeşinin padişahlığı sırasında çok önemli mal ve mülke sahip oldu. İstanbul'un zengin kadınlarından sayıldı. Muhsin-zade Mehmed Paşa 1774'de ölünce bir daha evlenmedi. Halil Hamid Paşa'nın I. Abdülhamid'i tahttan indirip yerine Selim'i geçirmek plânını haber alan ve kardeşi padişahı ikaz eden Esma Sultan'dır.[68] Bu suretle Esma Sultan'ın, padişah nazarında önemi bir kat daha arttı. 1788 (11 Zilkade 1202) yılında öldü. Eyüp'teki Muhsin-zade Mehmed Paşa Türbesine gömüldü.

Esma Sultan, III. Mustafa ve I. Abdülhamid zamanlarında geniş ve zengin mukataalara sahip olmuştu. Hasisti, para sarfetmekten kaçınırdı. Bu yüzden hükümet Esma Sultan'ın çok nakit parası çıkacağını ümit ediyordu; fakat konağı araştırıldığında birşey çıkmadı. Üzerindeki mukataalarından bazıları kardeşi Abdülhamid'in kızları Emine Sultan ile Küçük Esma Sultan'a devredildi. Esma Sultan'a güvenen adamları ona sırt dayayarak birçok hasları ve mükataaları keyiflerine göre idare etmişler, halkı soymuşlardı. Esma Sultan ölünce, bunlardan bezirgân

---

Sultan Hazretleri kemal-i inayet-i mülûkânelerinden bu abd-i kemterlerine tenkih ve tezvice irade-i aliyye-i cihangiraneleri erzanı ve ferman-ı hümayunları buyurulduğuna binaen..." Nikâh için Kapı Kethüdası Sadık Ağa'yı vekil gösterdiği. E. No. 2003.

[67] "*Asitane-i Saadet'te Kadırga limanında vaki Osman Paşa Sarayı'nda merhum Yakub Paşa'nın muhallefe-i muhteremeleri... Esma Sultan...*" 9 Z. 1157. Gösterilen yer. 1181 yılında Esma Sultan'ın Kadırga Sarayı'nın tamiri defteri E. No. 10718.

[68] 1171: "*fi 17 L. Kadırga limanında Sultan Sarayına teşrif Muhsin-zade'ye zifaf kürkü ilbas, tenavül-i taam ve avdet*" I. Abdülhamid ruznamesi, E. No. 12359.

Dimitri, kethüdası Çelebi Efendi, kapı çuhadarı Said Ağa, masraf kâtibi müderris Osman Efendi derhal yakalandı ve hapsedildi. Yapılan sorguları sonunda suçlu oldukları görüldü. Müderris Osman Efendi'nin üzerinden müderrisliği alındı ve sürüldü. Said Ağa hapse mahkûm oldu. Dimitri öldürüldü, bütün malları hazine için zapt edildi (Cevdet, III., 334, 335). Esma Sultan 1779'da Kadırga Namazgâhı'nı,[69] yine Kadırga'da 1781(1196)da Esma Sultan Meydan Çeşmesini yaptırmıştır.[70]

Atike Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1712 (1124) yılında doğdu.[71] 1724(1136)'da damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa ile evlendi.[72] 1737 (1150) yılında 25 yaşında iken öldü.

Hatice Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1710 (1122) yılında doğdu. Fatma Sultan'ın düğününde 2 yaşı içindeyken vezir Abdurrahman Paşa'ya nikâh edildiğini İ. H. Uzunçarşılı yazıyorsa da, bu nişanlanan sultan Ümmügülsüm Sultan'dır ve evlenip evlenmediği tespit edilemiyor. 1738 (1151) yılında 28 yaşında öldü. Yeni Cami haziresine gömüldü.[73] Hatice Sultan 1728(1141)'de Üsküdar'da Bülbülderesi Çeşmesini, 1729(1142)'de de iki çeşme yaptırmıştır.[74]

Zübeyde Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1728 (1140) yılında doğdu. 6 Ocak 1748(5 M. 1161)de Anadolu valisi

---

[69] *İstanbul Camileri,* I., 79.

[70] *İstanbul Çeşmeleri,* I., 206.

[71] *"Saadetlü Atike Sultan Hazretlerinin dadısına ihsan-ı şüd 1127."* Top. Arş. D. No. 28. Ümmügülsüm'le Ali Paşa'nın 1136'daki düğünlerinde Atike Sultan'a da hediye verilmiştir. Bakınız: *Lale Devri*: 71.

[72] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* IV., kısım I., 165.

[73] *Asırlar Boyunca İstanbul,* 206.

[74] *İstanbul Çeşmeleri,* II., 316, 328.

vezir Süleyman Paşa ile evlendi. Onun, aynı sene ölmesi üzerine Kapıcılar Kethüdası iken vezirlik rütbesi ihsan edilerek Selanik ve Kavala sancakları tevcih edilen Numan Paşa'ya 6 Ocak 1749'da (16 Muharrem 1162) nikâh edildi.[75] Fakat yedi sene sonra Zübeyde Sultan 28 yaşında öldü. Hayırsever, fukarayı korur, gece gündüz okur bir sultanmış.[76] III. Ahmed, Zübeyde Sultan'a Edirne civarındaki Dilsiz Mehmed Ağa çiftliğini hibe ve temlik etmiştir. I. Mahmud da Eyüp'te bir yalıyı vermiştir. Zübeyde Sultan, Yeni Cami haziresinde gömülüdür.[77]

Emine Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1711(1123)'den evvel doğmuştur.[78] Küçük yaşta 1720 (1132) yılında öldü.[79] Yeni Cami haziresine gömüldü.[80]

Emine Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1724(1136)'da Ümmügülsüm Sultan'la Ali Paşa'nın düğünü yapıldığı zaman Emine Sultan'a da hediyeler vermişti.[81] Bu Emine Sultan da fazla yaşamadı,12-13 yaşlarında iken öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[82]

---

[75] *"Süleyman Paşa'ya fî 5 M. sene 1161 yevmü's-sebt, Numan Paşa'ya fî 16 M. sene 1162 yevm-i isneyn. İsmet nişan Zübeyde Sultan aliyyetü'ş-şan hazretleri ibtida Anadolu valisi vezir Süleyman Paşa'ya ve ba'dehu sene-i atiye Muharreminde Kethüda-yı bevvabin-i şehriyârî iken Selanik ve Kavala sancakları ile müceddeden vezaret ihsan buyurulan Numan Paşa Hazretlerine akd ve tezviç olundukta nişanları tertibi ve yevm-i tenkihlerinde ber-mucib-i teşrifat icra olunan resm-i teşrifattır..."* Top. Arş. E. No. 271.

[76] *Vasıf Tarihi*, 80.

[77] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206; *Vasıf Tarihi*'nde 80. sayfada 6 Ramazan 1169'da öldüğü yazılıdır.

[78] *"Bi-cihet-i mevacib-i Hazret-i Emine Sultan ismetüha ve zadet iffetuha... 2 M. Sene 1123"* tarihli makbuz. Baş. Arş. İbnül Emin Tas., Saray, No. 3145.

[79] *"Emine Sultan Hazretlerinin valdesine..."* sene 1131. Top. Arş. D. No. 28.

[80] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[81] *Lale Devri*, 71.

[82] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

Naile Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1723 (1135) yılından önce doğmuştur.[83] Mehmed Süreyya Bey, doğum tarihini 1724 olarak gösteriyorsa da yanlış olmalıdır. Çünkü Naile Sultan ya 1723 yılında ya da daha önce doğmuştur. Naile Sultan küçük yaşlarında öldü (1727/1139)[84], Yeni Cami haziresine gömüldü.[85]

Nazife Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1723 (1135)'de öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[86]

Rabia Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1720'den önce doğdu.[87] 1721(1133)'de öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[88]

Rabia Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1724 (1136) yılından önce doğmuştur. Ali Paşa Ümmügülsüm Sultan'la evlendiği zaman Rabia Sultan'a da hediyeler sunmuştur.[89] 5-6 yaşında öldü (1729/1140), Yeni Cami haziresine gömüldü.[90]

Reyhan Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1719 (1131) yılında sağdı,[91] 1720 (1132) yılında öldü; Yeni Cami haziresine gömüldü.[92]

---

[83] "*Saadetlü Naile Sultan Hazretlerine, sene 1135*" Top. Arş. D. No. 28.

[84] "*Saadetlü merhume Naile Sultan valdesi kadın hazretlerine*" 16 Ra. 1140. Top. Arş. D. No. 28.

[85] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 207.

[86] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206. Halbuki Alderson, Nazife Sultan'ın 1725 (1137)'de doğduğunu, 1764(1178)'de öldüğünü kabul eder. Yanlış olmalıdır. Bakınız sod. tablo XLI.

[87] "*Saadetlü Rabia Sultan Hazretlerinin valdesi kadın hazretlerine fî 10 M.*" D. No. 28; Alderson doğum yılını 1719 (1132) kabul ediyor. Gösterilen yer.

[88] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[89] *Lale Devri*, 71.

[90] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[91] "*Saadetlü Reyhan Sultan Hazretlerine sene 1131*" D. No. 28.

Rukiye Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1707 (1119) yılında çok küçük yaşta öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[93]

Rukiye Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1714 (1126) yılında yaşıyordu.[94] 1715 (1127) yılında öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[95]

Rukiye Sultan: III. Ahmed'in kızıdır.[96] 1720 (1132) yılında öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[97]

Sabiha Sultan: III. Ahmed'in kızıdır.[98] Çocukken öldü (1727/1139), Yeni Cami haziresine gömüldü.[99]

Ümmüseleme Sultan:[100] III. Ahmed'in kızıdır. 1724 (1137) yılında yaşıyordu.[101] 1732(1145)'de öldü.[102] Alderson, bir Ümmüselma'nın olduğunu, 1719 (1131)'de öldüğünü yazar.

Akile Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1737 (1150) yılında öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[103]

---

[92] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206. Bunu Alderson yanlış olarak *Rihane* şeklinde yazmıştır. Bak gösterilen tablo.

[93] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 207.

[94] "*Saadetlü Rukiye Sultan Hazretlerine*" sene 1126. D. No. 28.

[95] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 207.

[96] "*Merhume Rukiye Sultan valdesine ihsan-ı şüd*" sene 1132. D. No. 28.

[97] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[98] "*Sabiha Sultan valdesi kadın hazretlerine*" sene 1139. D. No. 28.

[99] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 207.

[100] Alderson, bunu *Ümmüselma* şeklinde yazmıştır. Aynı Tablo.

[101] "*Saadetlü Ümmüseleme Hazretlerine*" sene 22 M. 1137. D. No. 28.

[102] 17 C. sene 1145 tarihli irade-i seniye: Vefat eden Ümmüseleme Sultan'ın tayinatının kat'ı hakkında. I. Mahmud'un hattı. Baş. Arş. Cevdet tas. saray, No. 4211.

[103] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

Beyhan Sultan: III. Ahmed'in kızıdır. 1720 (1132) yılında öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[104]

Emetullah Sultan:[105] III. Ahmed'in kızıdır[106], küçük yaşta ölmüştür.

---

[104] *Asırlar Boyunca İstanbul,* 206.

[105] Alderson, bu ismi yanlış olarak *Ümmetullah* şeklinde yazmıştır. Gösterilen Tablo.

[106] "*Saadetlü Emetullah Sultan Hazretlerine*" sene 1137. D. No. 28. *Asırlar Boyunca İstanbul,* (206, 207). III. Ahmed'in çocukları olduğu kuvvetle tahmin edilen bazı sultan mezarları vardır. Herhalde isimleri yanlış okunmuştur, meselâ: *Ayetullah Sultan, Ümullah Sultan* gibi. Bu sebepten bu sultanların adları alınmadı. Belki bunların isimleri de *Emetullah*'dır. Çünkü Alderson, III. Ahmed'in iki adet *Emetullah* adında kızı olduğunu kabul etmektedir. Aynı tablo.

I. MAHMUD

Kadınları[1]

Alicenab Kadın (Hace): I. Mahmud'un baş kadınıdır.[2] Hac dönüşü İstanbul'da 1775(1189)'da öldü. Yeni Cami haziresine gömüldü. Fatih Camii civarında mektep, çeşme ve sebil yaptırmıştır.[3]

Verdinaz Kadın (Hace): I. Mahmud'un beşinci kadınıdır.[4] Süreyya Bey ve Aksarayî dördüncü kadın olduğunu

---

[1] I. Mahmud 1730-1754 arası padişahlık etti. 34 yaşında hükümdar oldu, 58 yaşında öldü. I. Mahmud'un 1154'de beş kadını, 1167'de altı kadını vardı. Top. Arş. D. 28, 8019, 8075. Fakat bu kadınların adları yazılmamıştır, İskit Yayınevi'nin *Mufassal Osmanlı Tarihi* ile Adlerson' da kadınların listesi şöyledir: *Hatice, Rami, Raziye, Verdinaz, Ayşe (Hace), Hatem ve Tiryal.* Sod. Tablo XLII.. I. Mahmud kısırdır, çocuğu olmamıştır. Bunun için III. Osman'daki 5 numaralı haşiyeyi okuyunuz.

[2] *"Hüdavendigâr-ı esbak merhum ve mağfurunleh Gazi Sultan Mahmud Han tâbe serahu hazretlerinin evkaf-ı şerifleri mülhakatından olub müşarünileyh merhumun kadınlarından sahibetü'l-hayrat ve'l-hesanat iffetlü Âlîcenab başkadın hazretleri hasbetenlillah-ı taalâ İstanbul'da merhum Ebülfeth Sultan Mehmed Han Gazi cami-i şerifi kurbunda müceddeden bina ve ihya buyurdukları mekteb-i şerif ve çeşme ve sebilhane-i latifeleri müsakkafatından olan Sığla Sancağında Akçaşehir, Aydın kazasında. .." 5000 dönüm bir çiftliği vakfettiği.* Baş. Arş. Cevdet tas. maarif kısmı. No. 146.

[3] *Hadikatü'l-Cevami*, I., 12; *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[4] *"Aksaray'da merhume beşinci Verdinaz Kadın mekteb-i şerifinin bâ mektup izn-i şer'î ile tamir için olan masarifat beyan olunur. 7 sene 1234"* Top. Arş. E. No. 1157, M. 1251 tarihli arzıhal: *"Beşinci kadın Verdinaz Kadın*

yazıyorlar.[5] 1804'te (13 Ramazan 1219) öldü, Şehzadebaşı'na gömüldü. Murad Paşa civarında bir mektep ve sebil 1732 (1145)'de de Galata su iskelesi civarında Verdinaz Kadın Çeşmesini yaptırmıştır.[6]

Rami Kadın: I. Mahmud'un altıncı hasekisidir. Beşiktaş'ta, Akaretler'e giden sokakta bir sebil yaptırdı.[7] I. Mahmud'un ölümünden sonra Haremeyn müfettişi İbrahim Bey'le evlendi.[8]

İkballeri[9]

Meyyase Hanım: I. Mahmud'un baş ikbalidir.

Fehmi Hanım: I. Mahmud'un ikinci ikbalidir.

Sırrı Hanım: I. Mahmud'un ikbali ve kalfalarındandır.

Habbabe Hanım: I. Mahmud'un ikbali ve kalfalarındandır.

Mektebi müsakkafatından.." Çatalca'nın bir köyündeki çiftlik hakkında. Baş. Arş. Cevdet tas. maarif kısmı, No. 5818.

[5] *Sicill-i Osmanî*, I., 87, *Hadikatü'l-Cevami*, I., 204; *İstanbul Sebilleri*, 37, 81.

[6] *İstanbul Çeşmeleri*, I., 81; *İstanbul Sebilleri*, 37.

[7] *İstanbul Sebilleri*, 67.

[8] *Osmanlı Devleti Saray Teşkilâtı*, 153.

[9] I. Mahmud'un kadınlarına, ikballerine ve cariyelerine de muhtelif devirlerde yapmış olduğu in'am ve ihsanların defteri vardır. Bunların hiç birisinde kadınlarının isimleri verilmemiştir. Yalnız birisinde adlarını yazdığımız ikballerin adları gösterilmiştir. Bak.: D. No. 8075.

III. OSMAN

Kadınları[1]

Zevki Kadın:[2] III. Osman'ın üçüncü kadınıdır.[3] 1755 (1169) yılında Fındıklı'da Zevki Kadın Çeşmesini yaptırmıştır.[4]

---

[1] III. Osman (1754-1757), bu tarihe kadar başa geçen padişahların en yaşlısıdır. Padişah olduğu zaman 55 yaşında idi. Hayatının yarı yüzyıldan fazla kısmında rutubetli, loş harem odalarında tembelce vakit geçiren III. Osman vücutça ve fikirce zayıf düşmüştü. Musikiden ve kadınlardan nefret ederdi. Padişah olduğu zaman haremde bulunan, hanende, sazende ve rakkaseleri dışarı attı. Haremde, kadınlarla ve cariyelerle karşılaşmamak için altına büyük kabaralar çakılmış takunyeler ve ayakkabılar giyerdi. Haremde dolaştığı zaman kadınlar ve cariyeler onunla karşılaşmamak için birer tarafa savuşurlardı. Kadınların süslü sokağa çıkmalarını yasak etti, sade giyinmelerini emretti. Üç sene padişahlık etmesine rağmen onun da birçok kadınları vardı; fakat biz onlardan pek azını tanıyoruz. Alderson'da kadınlarının adı şöyledir: *Zevki* ve *Leyla*. Onu hemen hemen kopya eden *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde de kadınlarının adları böyledir.

[2] Alderson ve onu aynen kopye eden *Mufassal Osmanlı Tarihi* bu ismi yanlış olarak *Zerki* şeklinde yazmıştır. I. Mahmud gibi, III. Osman'ın da çocuğu olmamıştır. 4 numaralı notu okuyunuz. Bakınız: Sod. Tablo XLII; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V., 2540.

[3] *Sicill-i Osmanî*, I., 34.

[4] *İstanbul Çeşmeleri*, II. 114.

Ferhunde Emine Kadın: III. Osman'ın dördüncü kadınıdır. 1791 (1206) yılında veya biraz önce ölmüştür.[5]

[5] *"Merhum ve mağfurunleh Sultan Osman tâbe serahu hazretlerinin dördüncü kadını Ferhunde Emine müteveffiyenin eşyası(nı) beyan. M. sene 1206"* Kürkleri ve mücevheratı, Top. Arş. D. No. 5132.

"Gerek merhum rahmet-alûd Sultan Mahmud Han Hazretlerinin gerek mağfur Cennet-mekân Sultan Osman Hazretlerinin lüle-i serçeşme-i recüliyetleri isale-i selsal-i tenasül etmede huşkîde ve âtıl ve bu iki padişah lemyettehizu veleden sırrına vâsıl olmağla zükür ve inasdan..." mahrum olmağla. Top. Ktp. Yaz. *Velâdetnâme-i Hibetullah Sultan,* Vr. 2.

III. MUSTAFA

Kadınları[1]

Adilşah Kadın: III. Mustafa'nın kadınıdır. 1765 (1179) da Beyhan Sultan'ı, 1768(1182)'de Hatice Sultan'ı doğurdu. Adilşah Kadın 1804(1219)'da öldü.[2] Laleli'deki III. Mustafa türbesinin haziresine gömüldü. *"Bu hazirenin baş tarafında sanatkârane bir şekilde imâl olunmuş muhteşem pirinç şebeke içinde Beyhan ve Hatice Sultanların valdeleri Adilşah Kadın Efendi yatmaktadır..."*[3] Aynı sene Beyhan Sultan annesi için Yeşillioğlu Sarayı civarında, hemşiresi Hatice Sultan Sarayı karşısında bir mektep yaptırdı.[4] 1805 (1220) yılında diğer kızı Hatice Sultan da Adilşah

---

[1] III. Mustafa (1757-1774) 41 yaşında padişah oldu, 17 sene padişahlık etti. Alderson'da kadınlarının listesi şöyledir: *Aynülhayat, Gülman (Gülnar), Rif'at, Adilşahi Fehime, Mihrişah.* Sod. Tablo XLIII.

[2] Alderson, 1803 (1218) yazar. Aynı tablo. *Adilşah Kadın*'ın bir adının da Ayşe olduğu anlaşılıyor. *"Lâleli Çeşmesi kurbunda kâin türbe-i şerifeleri ittisalinde medfun valide-i mükerremeleri* (Beyhan Sultan'ın) *merhum ve mağfurun-leha Ayşe Kadın Hazretlerinin..."* Top. Arş. E. no: 1920.

[3] *Asırlar Boyunca İstanbul*: 168.

[4] "Beyhan Sultan'ın valdeleri Adilşah Kadın ruhuyçün İstanbul'da Yeşilli oğlu sarayı kurbunda bina ve ihya eylediği mektebe muallim ve meşk hocası tayini. Co. 1219 tarihlî takrir" Baş. Arş. Cevdet tas. maarif. No. 5373. Ayrıca bu mektebi yaptığına dair başka bir vesika. Aym kaynak, maarif No. 5260; "Berây-i ta'yinat Adilşah Kadın Valide-i Beyhan Sultan" Aynı Kaynak, Saray, No. 1240.

Kadın Mescidi, Şişehane Mescidi, Hatice Sultan Camii adı verilen camii yaptırmıştır.[5]

Aynülhayat Kadın: III. Mustafa'nın kadınlarındandır. 1760 (1174) yılında Mihrimah Sultan'ı doğurdu. Kızı 1764(1177)'de, kendisi de 1764(1178)'de öldü. Laleli'deki III. Mustafa türbesi haziresine gömüldü. Kitabesi şöyledir: "*Merhume Mihrimah Sultan'ın valdesi sahibü'l-hayratın zevce-i menkûhası Aynülhayat Kadın ruhuyçün 1176*"[6]

Mihrişah Sultan: III. Mustafa'nın baş-kadınıdır. 1761 (1174)'de Şah Sultan'ı, 1762(1175)'de III. Selim'i doğurdu. 1774'de III. Mustafa'nın ölümü üzerine Eski Saraya gönderildi. 1789'da III. Selim'in padişah olması üzerine Valde Sultan oldu. Çok hayırsever bir kadındı. 1793 (1208)'de Humbaracılar Kışlası ortasına Humbaracıyan Kışlası Mescidi, Mihrişah Sultan Camii veya Halıcıoğlu Camiini[7], 1794(1209)'da Kâğıthane'de Silahtar Yusuf Paşa Çeşmesini onarttı.[8] 1795(1210)'da Eyüp'te Bostan iskelesinde adıyla anılan türbeyi, mektebi ve sebili (*Hadika*'da bir de imaret yaptırdığı yazılıdır)[9]; 1796 (1211)'de çaşnigîr Zeyneb Usta'nın ruhunu şâd etmek için Eminönü ile Balıkpazarı arasında Taşçılar Caddesi başında Mihrişah Valde Sultan Çeşmesini[10], 1797 (1212) Beşiktaş'da Kılıçali Mahallesinde Topal Hoca Mescidi arsasının karşısında Mihrişah Valde Sultan Çeşmesini;[11] 1801(1216)'da Eyüp'te Mihrişah Sultan Türbesinin iki yanına iki çeşme yap-

---

[5] İstanbul Camileri I. 18, 68, 69. Bu camiin kitabesi Türk İslâm müzesindedir. İnşa tarihi 1220'dir.

[6] *Asırlar Boyunca İstanbul*: 168.

[7] *İstanbul Camileri*, I., 73.

[8] *İstanbul Çeşmeleri*, II., 157-159.

[9] *İstanbul Sebilleri*, 47; *Hadikatü'l-Cevami*, I., 249; II., 250.

[10] *İstanbul Çeşmeleri*, I., 220.

[11] *İstanbul Çeşmeleri*, II., 157-159.

tırmıştır.[12] Bunlara vakıflar da bırakmıştır.[13] Mihrişah yaşlı olduğundan son yıllarını hastalıklar içerisinde geçirmiştir. Doktorlar, başta sıtma olmak üzere türlü hastalık teşhisi koydular, nihayet "*ahiret nöbeti hastalığı*" olduğuna karar verdiler. Bu sebeple Hallac Baba'ya başvuruldu. O birtakım ilâçlar verdi.[14] Sonunda Mihrişah Sultan tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak öldü. Eyüp'teki türbesine gömüldü (1805/1220).

Rif'at Kadın: III. Mustafa'nın dördüncü kadınıdır. III. Mustafa, Rif'at Kadın'la uzun müddet dışarda münasebette bulunmuş, sadrazam ve eşi tarafından bakılmış, daha sonra padişahın emriyle hareme getirilip dördüncü kadınlık payesine yükselmiştir. 1803/1218 Ramazan'ında öldü. Haydarpaşa'ya defnedildi.[15]

Kızları[16]

Hibetullah Sultan: I. Mahmud ve III. Osman'ın çocukla-

---

[12] *İstanbul Çeşmeleri*, I., 222, 223. Bu çeşmelerden bazılarının tarihlerini şairlerden İhya Efendi, Galib Efendi, Vehbi, Arif, Fadıl, Garra düşürmüşlerdir. Mihrişah Camii tarihini ve kitabesini yazan da Şeyh Galib olmuştur. Bakınız: Top. Arş. E. No. 1462.

[13] "*Mihrişah Valde Sultan vakf-ı şerifinden Hazret-i Halid nezdinde vaki mekteb-i şerif hademesinin maaşlarını mübeyyin terkim olunan defteridir...*" Bu deftere göre vazifeliler şunlardır: Muallim, halife, şeyhülkurra, meşk muallimi, bevvab. Aylık maaş tutarları 330 kuruştur. Mektepte okuyan 50 talebeye entari, hırka, dizlik, birer kuşak, yemeni (ayakkabı) birer çift mest ve onar para verilecektir. D. No. 8221.

[14] E. No. 7995.

[15] *Sicill-i Osmanî*, I., 35. Rif'at Kadın'ın haremde nasıl konuşacağına, padişaha nasıl davranacağına ve saraya gizlice nasıl getirileceğine dair sadrazam ile padişah arasında yazışma olmuştur. Bakınız: E. No. 7014, 7019.

[16] III. Mustafa (1757-1774) padişah olduğu zaman 41 yaşında idi. 17 sene padişahlık yaptı. Alderson'da kızlarının listesi şöyledir: *Beyhan, Esma, Fatma, Hatice, Hatice Heybetullah* (yanlış yazılmış), *Mihrişah, Mihrimah, Şah Sultan*. Sod. Tablo XLIII.

rı olmadığı için, 29-30 senedir, Topkapı Sarayı haremin-de ve İstanbul'da doğum şenlikleri yapılmamıştır. Bu itibarla III. Mustafa, ilk doğacak çocuğunun şenliğine çok büyük önem verdi. Şair Haşmet, sadrazam Ragıp Paşa'nın emriyle "*Velâdetname-i Hibetullah Sultan*"ı yazdı ve şu tarihi düşürdü:

Bende bir vâki' olur böyle dilâra tarih
Oldu gûna tarab âver Hibetullah Sultan
(varak 20a - 19b)

Velâdetname'de Receb'in birinde doğduğu yazılı olduğu halde bazı vesikalarda ve kaynaklarda değişik gösterilmiştir. III. Mustafa'nın ilk çocuğu kızdı, 1759 (1172) yılında doğdu ve babası tarafından *Hibetullah Sultan* adı verildi.[17] Fakat çok yaşamadı, 3 yaşında iken 1762 (1175 Zilhicce) ortasında öldü.[18] Babası III. Mustafa'nın türbesine gömüldü.[19]

Mihrimah Sultan: III. Mustafa'nın kızıdır. 1762(17 Rebiülâhir 1176 Perşenbe)'de doğdu.[20] Mihrimah Sultan bir

---

[17] Alderson, *Heybetullah* (gösterilen yer), Haluk Şehsuvaroğlu ise *Heyyibetullah* şeklinde yazmıştır. *Asırlar Boyunca İstanbul*, 168. *Sicill-i Osmanî*'de doğum tarihi 21 Receb 1172 gösterildiği halde muasır bir vesikada 17 Receb leyle-i hams olarak gösterilmektedir. Bakınız: Top. Arş. E. 6364.

[18] *Sicill-i Osmanî*, I., 87.

[19] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 168. 27 Safer 1173 tarihli hatt-ı hümayun sureti: *"Kerimem Hibetullah Sultan... temlik ve ihsan-ı hümayun buyurulan Gümrükçü çiftliği demekle arif çiftliklerinin..."* E. No. 7359; *Vasıf Tarihi:* 214.

[20] Alderson, 1760 (1174) olarak yazar. Bakınız E. No. 6364. Bundan başka bakınız: *"1176 fî 17 ruz-ı pencüşenbe gecesi Mihrimah Sultan Hazretleri sekizde dünyaya gelmekle sabahı efendimiz Silâhdar Ağa yerine teşrif mehterhane ile el'ab-ı tomak altun ve para ihsan ve nisar ve tenavül-i taam ba'dehu biniş ile Yalı Köşkü'ne teşrif sadrazam ve Şeyhülislâm ve sadr-ı Rum ve Anadolu, yeniçeri ağası kulları rikâb-ı rûmalide ve mehterhane ve pehli-*

yaşında iken öldü 1763 (1176). Laleli'deki III. Mustafa'nın türbesine gömüldü.[21]

Mihrişah Sultan: III. Mustafa'nın kızıdır. 1762 (1176 Cemazielevvel 23) yılında doğdu[22], altı yaşında iken öldü 1768 (1182), Laleli'deki III. Mustafa'nın türbesine gömüldü.[23]

Şah Sultan: III. Mustafa'nın kızıdır. Annesi baş-kadın Mihrişah Sultan'dır. 1761 (1174 Ramazan 15)'de doğdu.[24] III. Selim'in ablasıdır. Şah Sultan üç yaşına gelince vezir-i âzam Bahir Köse Mustafa Paşa'ya nişanlandı (1764/1177). Fakat Bahir Mustafa Paşa bir sene sonra azl ve idam edildi. 1768(1181)'de yedi yaşında iken Nişancı Mehmed Paşa'ya nişanlandı.[25] Mehmed Paşa, aynı yıl sadrazam oldu. Bir sene sonra sadrazamlıktan atıldı ve öldürüldü (1769/1182). Bu suretle Şah Sultan ikinci defa dul kalmış oldu. Esasen Şah Sultan bulûğa ermediği için gerdeğe girmemiştir. 1778 (1192) yılında amcası I. Abdülhamid tarafından Nişancı Seyyit Mustafa Paşa'ya nişan ve nikâhı

---

vanlar ve top şenlikleri âram-ı asrı edabirle avdet ve beş gün beş gece şehir esvak ve dekâkin tezyin olunmak ferman ve izin verildi" III. Mustafa ruznamesi, E. No. 12359.

[21] *Asırlar Boyunca İstanbul*,168, *Vasıf Tarihi*, 233.

[22] *"1176 fi 23 Ca. Ruz-ı Cuma gecesi Mihrişah dünyaya gelmiştir..."* III. Mustafa ruznamesi, E. No. 12359.

[23] D. No. 3158; *Asırlar Boyunca İstanbul*, 168.

[24] *"1174 fi N. ruz-i duşenbe gecesi iftardan sonra Şah Sultan aliyyetü'ş-şan dünyaya gelmekle efendimiz havuz başına teşrif, mermerlikte mehterhane ile aram, ağalara altun ve para nisar, ba'dehu hareme teşrif, sabahı mutad üzre Hırka-i Şerif küşat, rical kulları ve efendiler dalleri ve enderun halkı yüzler sürüp ziyaret olundu..."* III. Mustâfa ruznamesi, E. No. 12359, 6364. *Vasıf Tarihi*, 196.

[25] *"Fi 17 Ş. 1188 İsmetlü Şah Sultan Hazretlerine Nişancı Mehmed Emin Paşa tarafından alay ile nişan geldiği gün mabeyn-i hümayuna teslim olunan iki adet kürklerdir ki ber-vech-i âti zikrolunur..."* D. No. 8004.

yapıldı. Şah Sultan Divanyolu'ndaki sarayı'na götürüldü.[26] Bu evlenmeden 1780 yılında Şerife Havva Hanım Sultan doğdu ise de aynı sene öldü. III. Mustafa türbesine gömüldü.[27] Şah Sultan bundan sonra çocuk doğurmamıştır. Kendisine verilen ilâç reçetelerinden hastalıklı olduğu anlaşılmaktadır. Esasen onun genç yaşında -42- ölmesi de bunu göstermektedir. Şah Sultan 1802(Zilkade 1216)'de öldü.[28] Eyüp'te yaptırmış olduğu türbesine gömüldü. Şah Sultan'a babası, amcası ve kardeşi III. Selim birçok has ve mukataalar tevcih etmişlerdir. Bu sebepten Şah Sultan hali vakti yerinde bir sultandı.[29]

Şah Sultan 1792(1207)'de Yeşildirek'te Kasım Gönanî Mescidi karşısında Şah Sultan çeşmesini,[30] 1800(1215)' de Eyüp'te Zal Mahmud Paşa türbesi yanında Şah Sultan türbe, mektep ve sebilini yaptırmıştır.[31]

---

[26] Gelin alayının nasıl yapılacağına dair telhis: E. No. 962.

[27] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 168.

[28] 1216 senesi "*.... Zilkade'si gurresinden ikiyüz onyedi senesi Zilkade'sinin on yedinci günü müşarünileyha hazretleri gülşen-saray-ı ukbaya rihlet edinceye kadar on iki mah yedi günde...*" görülen hesapları. E. No, 98.

[29] Tayinatı için bakınız: Baş. Arş. Cevdet tas., No. 5223; I. Abdülhamid ve III. Selim'in Şah Sultan'a tevcih ettiği mukataa için bakınız: E. 7148. Şah Sultan'ın türlü hesapları, alacak ve borçları için bakınız: E. No. 249, 332, 374, 446, D. No. 2531, 4678, 3665. Şah Sultan'ın dört köşeli mühürü vardır. Üzerine şunlar kazılıdır: "*Şah Sultan binti Sultan Mustafa Han 119(1)*", Divanyolu'ndaki sarayı ve adamlarının isimleri için bakınız: D. No. 6507.

[30] *İstanbul Çeşmeleri*: I. 212.

[31] "*Devletlü ismetlü veliyyün niam Şah Sultan aliyyetü'ş-şan efendimiz hazretlerinin müceddeden bina ve ihyasına muvaffak oldukları türbe-i şerife ve mekteb-i münif ve sebil-i lâtiflerinin mecmu' masarifatı defteridir...*" Bütün masraf 240 kese 105 kuruştur. 17 Za. 1217. D. 3022, *İstanbul Sebilleri*, 47; *Hadikatü'l-Cevami*, I., 255.

Beyhan Sultan: III. Mustafa'nın kızıdır. Adilşah Kadın'dan 15 Aralık 1765(2 Receb 1179)'de doğdu.[32]

Beyhan Sultan 19 yaşına geldiği halde hâlâ evlenememişti. Bunun üzerine Adilşah Kadın, I. Abdülhamid'e baskı yaparak kızlarının evlendirilmesini istedi. Bu durum karşısında I. Abdülhamid, sadrazama şu hattı göndermiştir:

"Bu misillü mevaddın lisanen müzakeresi ve kalemle tahriri bu vakitlere göre bî-münasib lâkin biraderim merhumun içeruda olan kerimeleri Beyhan Sultan ve Hatice Sultan tamam izdivaç vakitlerine reşide olmakla valdeleri kadın feryad-ı figan ederek iltica hemen Beyhan Sultan'ın izdivacını iltimas eder. Sultan-ı mumaileyhe bir illete giriftar olup rahm dedikleri illet saat be-saat bir baygınlık gelip çağırır imiş. Bu babda ben dahi muztaribü'l-hal kaldım. Ahşam vardım valdesi bunda olmakla hâkipâyime yüz sürerek bir rütbe iltica eyledi tahammül-ı adem-i imkân ben dahi cevap eyledim..." (*I. Abdülhamid'in hatları*, E. No. 7029).

Bu ah-u figan üzerine I. Abdülhamid, Halep Valisi, eski Silâhdar Mustafa Paşa'ya, Beyhan Sultan'ı vermeye karar verir. Beyhan Sultan ile Silâhdar Mustafa Paşa 1784 (1198)'de evlenirler. Yaşamalarına tahsis edilen Çiftehavuzlar'daki sarayında gerdeğe girdi.[33] Beyhan Sultan'ı evlendiren amcası I. Abdülhamid ile kardeşi III. Selim, birçok mukataalar vermek suretiyle rahat bir hayat yaşama-

---

[32] *"Velâdet-i Beyhan Sultan sene 1179 fi 2 Receb fi yevmi isneyn"* E. No. 6364 D. No. 3151. Alderson, 1766 yazıyor. Bu doğumdan çok memnun olan III. Mustafa'nın yaptığı in'am ve ihsanlar. Beyhan Sultan'ın mühürü sadedir. Üzerinde yalnız *"Beyhan Sultan"*yazılıdır. E. No. 135; *Vasıf Tarihi*: I. 273.

[33] *"1198 Cemaziyelâhir 15: Çarşanba ihrac-ı alay-ı cihaz. 16 Perşenbe ihrac-ı alay-ı arus-ı ismet me'nus-ı Beyhan Sultan ve tebdil-i hümayun-ı besuk-i Asitane..."* I. Hamit ruznamesi, E. No. 12360. Düğünde Beyhan Sultan'ın gönderdiği bohça hediyeler: E. No. 98.

sını sağlamışlardır. III. Selim ile ayrı ayrı annelerden doğmalarına rağmen çok seviştikleri anlaşılıyor.[34] 1824 (15 Rebiülevve 1240)'de öldü. Eyüp'teki Mihrişah Valde Sultan Türbesi'ne gömüldü.[35] Beyhan Sultan zengindi.[36] Beyhan Sultan'ın Çiftesaraylar'da bir sarayı ile Akıntıburnu ve Arnavutköyü'nde birer sahilsarayı vardı. Beşiktaş civarında, Eski Çırağan Sarayı yerinde yaptırdığı sahilsarayın yapılmasına 1791 (1206) yılında başlandı, 1795 (1210) yılında sona erdi. İnşaatı Yorgi Kalfa yaptı.[37] Bu saray 1824 (1239) yılında tamir edildi.[38] 1804 (1218) yılında inşası sona eren Akıntıburnu veya Arnavutköyü sahilsarayı daha muhteşem yapılmıştır. Sahilsaray çok güzel bir bahçe, çağlayan, selsebil havuzlarla donatılmış, havuzun, kasrın ve avlunun içi mermerlerle süslenmiştir.[39] 1801

---

[34] *"16 Ramazan 1205: .. ve ahşam şevketlü Efendimiz Hazretleri, hemşire-i seniyeleri muhteremeleri Kaymakam Paşa, Sultan Beyhan Hazretlerinin sarayına iftara teşrif ve ba'de'l-iftar avdet buyurdular..."* III. Selim ruznamesi, E. No. 10749.

[35] *Sicill-i Osmanî*, I., 27, Beyhan Sultan'ın muhallefatı: Ra. 18 1240'da zapt edildi.

[36] 1208-1223 yılları arasında eşyaların defteri, D. No. 3017; 1190-1198 yılları arasında Beyhan Sultan'a dikilen elbiselerin defteri. D. No. 874. Mukataalarının hesap defterleri, E. No. 257-135, 9091.

[37] *"Beyhan Sultan aliyyetü'ş-şan efendimiz hazretlerinin bina ve inşasına irade-i aliyyeleri taalluk edüb Çırağan yalusunun (yalı-i) atîkinin hedmi ve cedid-i binasına şuru' olduğu işbu tarihe gelince yed-i acizanemle vaki' olan masarif-i kereste vesair levazım ve eşya baha bilcümle amele yevmiyeleri olarak..."* Yalnız 4 yük on bin elli guruş ve enkaz bahası olarak da 77 keseyi tamamen aldığı.

[38] *"Beşiktaş kurbunda kâin sahilsarây-ı âlîlerinde tamir, tecdid ve tekmil olunmuş ebniyelerin..."* masrafı bir yük 35.639 guruştur. Sene 1239. D. No. 2250.

[39] *"... Bu defa müceddeden imar ve tanzim olunan musanna' bahçe ve çağlayan ve selsebil ve havuz ve kasır ve havlu derununa mermer döşeme ve bazı mahallerde sed duvarları mevcut dairelerin birun boyaları tahvil ve kurşun boru ve künk ferşi ve sahilhane verasının kârgir serdab binası ve müştemilât-ı sai-*

(1216)'de Kuruçeşme Camii ve hamamının arkasında Beyhan Sultan Çeşmesini,[40] 1804(1219)'de Akıntıburnu kıyısındaki Beyhan Sultan Çeşmesini yaptırdı.[41] 1817 (1233) yılında da Hırka-i Şerif'deki Mesih Paşa Çeşmesini onarttı.[42] Beyhan Sultan iki sahilsaray ile iki çeşmesini kardeşi III. Selim zamanında yaptırmıştır. III. Selim devri, Beyhan Sultan'ın refah ve saadet içinde yaşadığı devirdir. Beyhan Sultan'ın, Silâhdar Mustafa Paşa'dan Hatice Hanım Sultan adında bir kızı oldu, 1799 (1214) yılında evlendirildi.[43]

Hatice Sultan: III. Mustafa'nın, Adilşah Kadın'dan 7 Muharrem 1182 (Vasıf, 7 Muharrem yazar: I., 311) 1768 yılında doğan kızıdır. Adilşah Kadın'ın I. Abdülhamid'e giderek ağlayıp sızlaması üzerine derhal Beyhan Sultan evlendirilmiş, ancak Hatice Sultan'ın düğünü iki sene sonra yapılabilmiştir. I. Abdülhamid, Hatice Sultan için Hotin muhafızı Esseyid Ahmed Paşa'yı uygun gördü. Derhal paşaya mektup yazıldı ve İstanbul'a gelmesi emredildi.[44] Bunun üzerine düğünleri 9 Kasım 1786 (7 Muharrem 1201) tarihinde yapıldı. I. Abdülhamid, düğün ve çeyiz alayını seyretti.[45] 1809(27 Ra. 1224)'da Hatice Sul-

---

resi..."nin tamam olduğu sene. 23 Z. Sene 1218. 95.523 guruşa mal olmuştur. D. No. 4225.

[40] *İstanbul Çeşmeleri*, II., 165-167.

[41] *İstanbul Çeşmeleri*, II., 163.

[42] *İstanbul Çeşmeleri*, I., 34.

[43] *"Yağlıkçı Hace İbrahim ma'rifetiyle Silâhdar Mustafa Paşa merhumun kerimesi iffetlü Hatice Hanım Hazretlerine alınan cihaz ve levazım vesaire.."* Fî 23 C. Sene (1) 214. D. No. 3033.

[44] I. Abdülhamid'in hatları: E. No. 7029.

[45] Alderson, düğünün 1788(1202)'de olduğunu yazar. Sod. Tablo XLIIt. *"1201 Muharrem 16: İsmetlü Hatice Sultan Hazretleri mah-ı Muharremü'l-haramın onuncu günü akd-i nikâh olmağla cihaz alayı tertip Şevketlü Efendimiz Hazretleri Alay Köşkü'nde tebdil binişi ile temaşa, Çarşamba 17 düğün*

tan Arnavutköyü'nde büyük bir arsa aldı,[46] bu arsa üzerine Hatice Sultan Sarayını yaptırdı.[47] 1822(27 Şevval 1237)'de öldü, Eyüp'teki Mihrişah Valde Sultan Türbesine gömüldü.[48] Muhallefatı zapt edildi. Kocası çoktan ölmüştü. İkinci defa evlenmedi. Hayatında çocukları da kalmadığından mirası kızkardeşi Beyhan Sultan'a düştü. Çok borcu vardı,[49] veresesi ödeyemediğinden II. Mahmud tarafından ödendi.[50] Hatice Sultan 1806 (1221)'da Mısır Çarşısı civarında kasaplar içersinde Hatice Sultan Çeşmesi'ni yaptırdı.[51]

---

alayı tertip Şevketlü Efendimiz Hazretleri Alay Köşkü'ne biniş ile temaşa..." I. Abdülhamid'in rüznamesi, E. No. 12360.

[46] Top. Arş. E. No. 11289.

[47] 21 L. 1237 tarihli keşif defteri: "*Devletlü Hatice Sultan aliyyetü'ş-şan efendimiz hazretlerinin Boğaziçi'nde Neşetâbad'da kâin sahilsâray-ı âlîlerinde inşa ve tekmil olunan...*" D. No. 8845. Bu sarayın yapılmasında bahçesinin düzenlenmesinde Melling'in büyük emeği geçmiştir. Melling, yazdığı eserde bu saraya, hareme ve sultana ait geniş bilgi vermiş ve gravürler yapmıştır.

[48] *Sicill-i Osmanî*, I., 32.

[49] Borçları defteri D. No. 10610.

[50] 3 Za. (1)237 tarihli: "*Cennetmekân Firdevs-i Âşiyan Hatice Sultan Aliyyetü'ş-şan Hazretlerinin furuht olunan muhallefatı defteri. Bütün masraflar çıktıktan sonra 104.038,5 guruş tutmuştur.*" D. No. 8990. 25 Zilhicce 1237 tarihli hüccet: "*... Bundan akdem veda-ı âlem-i fânî ve âzim-i gülşenseray-ı beka edüb garik-ı lücce-i rahmet olan Hatice Sultan İbnet-el-merhum Sultan Mustafa Han... Padişah-ı âlempenah Efendimiz Hazretlerinin rikâb-ı şâhaneleriyle bi-ebeveyn hemşire-i muhteremeleri Beyhan...*" mirası düştüğü, Hatice Sultan'ın bütün borçları II. Mahmud'un ödediği yazılıdır. E. No. 6124.

[51] *İstanbul Çeşmeleri*, I. 226.

I. ABDÜLHAMİD

Kadınları[1]

Ayşe Sineperver Kadın: I. Abdülhamid'in IV. Kadınıdır. 1779(1193)'de IV. Mustafa'yı, 1782(1196)'da Esma Sultan'ı doğurdu. IV. Mustafa padişah olunca Valde Sultanlık makamına yükseldi (1807). Bir sene kadar Valde Sultanlıkta kaldı. Alemdar Mustafa Paşa oğlunu tahttan indirmek isteyince onunla ağır münakaşa etti (1808). Oğlunun tahttan indirilmesi üzerine bir köşeye çekildi, gözleri kör oldu. 1828 (1244) yılında öldü, Eyüp'e gömüldü. II. Mahmud, Ayşe Sineperver kadına ait çiftlikleri ve mukataaları kızkardeşi Esma Sultan'a verdi. Ayşe Sineperver Kadın 1780(1194)de ölen oğlu Ahmed için Üsküdar'da Cedit Valde Camii ile Bedesten civarında bir çeşme yaptırdı. Ölümünden üç sene önce de 1825(1241) Hırka-i Şerif ile Karagümrük arasında adı ile anılan çeşmeyi yaptırdı.[2]

---

[1] I. Abdülhamid (1774-1789) 49 yaşında padişah oldu. 15 sene hükümdarlık etti. Yaşlı olmasına rağmen zevke ve eğlenceye düşkündü. İkballerini kadın-efendilerden ayırmak için Topkapı Sarayında "İkballer dairesi"ni yaptırdı. Alderson'a göre, I. Abdülhamid'in kadınları şöyledir: *Ayşe, Beynaz, (Binnaz* olacak), *Hatice, Nakşidil, Ruhşat, Ayşe, Ayşe Sineperver, Fatma Şebsefa, Hümaşah, Nükhetseza,* ismi yazılı olmayan bir kadın efendi. Sod. Tablo XLIV.

[2] Mektupları ve hayatı hakkında bakınız: *Haremden Mektuplar,* 118-120.

Binnaz Kadın:[3] I. Abdülhamid'in kadınlarındandır. *Sicill-i Osmanî*'de üçüncü kadın olarak gösteriliyorsa da doğru değildir.[4] Kocasının padişah olduğu sene yaptırdığı mühür üzerinde yalnız "*Makbul ide Mevlâ iki âlemde Binnaz 1187*" yazılı olduğu hâlde[5] 1775'de kazdırdığı mührde şöyle yazılıdır: "*Saadetlü ikinci Binnaz Kadın Hazretleri 1189*"[6]. 1784 (1198) tarihli bir vakfiyesi var. Burada imzası "*Binnaz Kadın binti Abdullah*" şeklindedir. Vasiyetnamedeki yazılı olanları yerine getirmeye kocasını memur ediyor. Öldüğü zaman cariyeleri azat edilecek, ıskat selâtına, kefaret orucuna, fıkaraya teçhiz ve tekfinine, mezar taşına bazı para vakfı yapıyor.[7] Binnaz Kadın 1823 (1238)'de öldü, Hamidiye Türbesi bahçesine gömüldü.[8]

Dilpezir Kadın: I. Abdülhamid'in kadınıdır. 1809 (1224) yılında öldü. Hamidiye Türbesi bahçesine gömüldü[9].

Hümaşah Kadın: I. Abdülhamid'in kadınlarındandır. Şehzade Mehmed'in annesidir. Dolmabahçe'de[10] ve 1782 (1197)'de Emirgân'da bir çeşme yaptırmıştır.

Mehtabe Kadın: I. Abdülhamid'in kalfalarındandır. 14 VIII. 1774 (5 Cemayielâhır 1188)'de Darüssaade Ağası

---

[3] Alderson, *Beynaz* şeklinde yanlış yazmıştır.

[4] *Sicill-i Osmanî*, I., 27.

[5] Top. Arş. E. No. 32.

[6] E. No. 777.

[7] 15 C 1198. E. No. 110.

[8] *Sicill-i Osmanî*'de 1238 Ramazan'ında öldüğü yazılıdır. Muhallefatının zabıt tarihi de Süreyya Bey'i doğrular: "*7 L. 1238:... Cennetmekân adn-i aşiyan Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinin kadınlarından müteveffiye Binnaz Kadın hazretlerinin fruht olan muhallefatı defteridir ki zikr ü beyan olunur...*" E. No. 7205.

[9] *Sicill-i Osmanî*, I., 46.

[10] *Hadikatü'l-Cevami*, II., 89.

Beşir Ağa'nın arzı üzerine beşinci kadınlık payesine yükseldi.[11] Daha sonraki yıllarda dördüncü kadın oldu. Sultan Ahmed'in Fazlı Paşa'da bulunan kütüphanesine bazı vakıflarda bulundu.[12] 1807 (1222) yılından sonra öldüğü anlaşılıyor.

Mislinayab Kadın: I. Abdülhamid'in kadınlarındandır. Nakşıdil Türbesinde yatmaktadır.[13]

Muteber Kadın: I. Abdülhamid'in beşinci kadını idi. Mühürlerinin üzerinde "*Devletlü beşinci Muteber Kadın Hazretleri*" yazılıdır[14].

Nakşidil Sultan: Bazı vesikalarda ve mezar taşındaki adı *Nakşî* olarak geçmektedir. İlk olarak İngiliz gazetelerinin ortaya koydukları rivayetlere göre Nakşidil Sultan Martinik Adası'nda bir Fransız ailesinden 1776 yılında doğdu. Napolyon'un eşi olan *Jozefin* de aynı sene doğdu. Nakşidil Sultan'ın adı *Aimée* idi. Çocukken öğrenimini yapmak üzere Fransa'ya gönderildi. Fransa'da bir müddet

---

[11] 5 Cemaziyelevvel 1189 tarihli I. Abdülhamid'in müzehheb tuğralı Mehtabe kadına verdiği bir feraşet fermanı var, bunda şöyle denilmektedir: "*... Halile-i celile-i hilâfetmaab-ı saltanat nisabımın harem-i hümayun-ı saadet makrununda mahfiya-i hazane-i iffet mahruse-i gencine-i ismetimden Mehtabe Kalfa namiyle bin yüz seksen sekiz senesi Cemaziyelâhirinin beşinci günü... Darüssaade ağası Beşir Ağa'nın arziyle mumaileyhaya tevcih ve beratı vermekle bu defa beşinci kadınlık kenduya ihsan-ı hümayunum olmakdan nâşi ünvaniyle berat tebdil olunması.*"

[12] "*İcare-i hane der mahalle-i Hoca Rüstem der uhde-i Şevketlü Sultan Abdülhamid Efendimizin iffetlü dördüncü Mehtabe Kadın an evkaf-ı şerif-i cennetmekân firdevs âşiyan merhum ve mağfurunleh Gazi Sultan Ahmed Han tâbe serahu hazretlerinin bina ve inşa buyurdukları kütüphane-i celilesi der tabi'i Fazlı Paşa el-vaki M. sene 1205*". 1205-1212 yılları kiraların alındığına dair tezkereler. 1214-1221 yılları arasındaki Beypazarı eshamının taksitleri. D. No. 4477.

[13] *Asırlar Boyunca İstanbul:* 139.

[14] Baş. Arş. Cevdet tas. Saray, 1769, 5786.

kaldıktan sonra mürebbiyesiyle Martinik'e dönmek üzere yola çıktı. Fakat yolda Cezayir korsanları tarafından esir edildi. Kız, çok güzel olduğundan, İstanbul'a gönderildi ve hareme takdim edildi. Devrin padişahı I. Abdülhamid, Aimee'nin güzelliğine âşık oldu ve onu derhal kadınları arasına aldı. Bu birleşmeden 1785 yılında Sultan Mahmud doğdu.

Bu bir *rivayettir*, bunu doğrulayacak hiçbir vesika yoktur.[15]

Bundan başka Sultan Mahmud'u doğurduğu zaman 9 yaşında, I. Abdülhamid'le evlendiği zaman 8 yaşında olması icap eder ki, bunun gerçekle hiçbir ilgisi olmaması icabeder.

Bugün için bildiklerimiz, Nakşidil Sultan'ın I. Abdülhamid'in kadını ve II. Mahmud'un annesi oluşudur. Nakşidil Sultan, oğlu II. Mahmud'un padişah olması üzerine *Valde Sultan* oldu (1808). 1817 (1232) yılına kadar Valde Sultan olarak yaşadı. 1816 yılında hastalandı. Hekimbaşı ile iki Rum doktor hastayı tedavi etmeye uğraştılarsa da iyileştiremediler. Hekim-başının tavsiyesi üzerine Nakşidil Sultan hava değiştirmek için Çamlıca'da Gümrükçü Osman Ağa'nın köşküne gönderildi. Fakat hastaya iyi gelmedi. Tekrar Beşiktaş Sarayı'na döndü ve orada öldü.[16] Çok genç yaşta ölen bu kadının veremden ölmesi kuvvetle muhtemeldir. Oğlu Mahmud'un ve torunu Abdülmecid'in de veremden öldükleri bilinmektedir.

Fatih'de yaptırmış olduğu adıyla anılan türbesine gömüldü; Nakşidil Sultan 1788 (1203)'de Sultanahmet'te hapishane yanında Nakşi Kadın Çeşmesi'nin,[17] 1809

---

[15] Ahmed Refik: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, No. 9 (86) s. 217-224 İstanbul 1341.

[16] Şanî-zade'den naklen *Asırlar Boyunca İstanbul*, 138.

[17] *İstanbul Çeşmeleri*, I., 210.

(1224)'de Üsküdar'da Alemdağı civarında Sarıkadı Köyü Camisinin karşısında Nakşidil Valde Sultan Çeşmesini[18], 1817(1232)'de Fatih'te Nakşidil Valde sebili, türbe ve imareti manzumesinin yan sokak cebhesine imaret çeşmesini yaptırmıştır.[19] II. Mahmud da valdesinin ölümünden bir sene sonra onun adına Fatih'te Tophane karşısında mezarlık sırasında Valde Sebilini yaptırmıştır (1818/1233).[20]

Nevres Kadın: I. Abdülhamid'in üçüncü kadını ve hazinedarı idi.[21] Ortaköy'deki yalısında yaşadı. Büyük Çekmece'deki Burgaz çiftliği ona aitti. Çocuksuz öldüğünden Hibetullah Sultan Selânik'e tabi Buğdan nahiyesindeki diğer çiftliğinin kendisine verilmesini istedi.[22] Nevres Kadın 1797 yılında öldü.[23]

Şebisefa Kadın: I. Ahdülhamid'in altıncı kadınıdır. 1788 (1202) yılında Hibetullah Sultan'ı doğurdu[24]. 1798

---

[18] *İstanbul Çeşmeleri*, II., 404.

[19] *İstanbul Çeşmeleri, I.*, 240.

[20] *İstanbul Sebilleri*, 50.

[21] "*Merhum Cennetmekân firdevs âşiyan Sultan Abdülhamid Han... Efendimiz Hazretlerinin harem-i hümayun-ı şevket makrununda sabıka hazinedar kadın rütbesiyle bekâm buyurulan üçüncü iffetlü Nevres Kadın Efendimiz Hazretlerinin...*" E. No. 683.

[22] Baş. Arş. Cevdet tas. Saray, No. 1415.

[23] 21 L. sene 1211 Ortaköy'deki yalısından kabzolunan eşya defteri. E. No. 683, Matbah masrafı, yalı tamiri, maiyetinde bulanan vazifeliler ve maaşları için yine aynı No. bakınız, esham beratları: E. No. 782; üzerinde bulunan Çorlulu Ali Paşa vakfı mukataası E. No. 683, Ahyolu mukataası beratları: E. No. 925, D. No. 4876, 7185. Burgaz çiftliğine ait beratlar: E. No. 7302, 8694.

[24] 15. Ş. 1216 tarihli borç temessükü: "*... Hibetullah Sultan-ı aliyettü'ş-şan efendimiz hazretlerinin valide-i mükerremeleri hüdavendigâr-ı sabık, cennetmekân merhum Abdülhamid Han Hazretlerinin altıncı kadınları iffetlü Şebisafa Kadın Hazretlerinin. ..*" D. No. 57.

(1212) yılında Cihanzade Hüseyin Beyden Aydın Güzelhisar'ında Depecik çiftliğini 33.500 kuruşa satın aldı.[25] Aynı zamanda Selanik'te bazı çiftliklere[26], İstanbul gümrüğünün bir hissesine sahipti.[27] Şebisefa Kadın 1805 (1220) yılında öldü, Zeyrek Camii civarına gömüldü. Bütün çiftlikleri kızı Hibetullah Sultan'a temlik edildi.[28]

Ruhşah Hatice Kadın: I. Abdülhamid'in baş-kadın efendisi ve en çok sevdiği kadınıdır. Hiçbir Osmanlı padişahı, hattâ Kanunî Sultan Süleyman bile Hurrem Sultan'a I. Abdülhamid'in Ruhşah'a âşık olduğu kadar olmamıştır. Padişahın Ruhşah'a aşk derecesini anlamak için ona yazdığı mektuplardan bazı pasajları okuyalım:

"Ayağın altına yüzüm sürerek rica ederim..."; "Benim vücudum turab olunca ben senden geçersem Allah lâyikimi versin efendim"; "İster beni darp eyle, ister öldür, sana teslimim..."; "Benim ateş ve ah-u figanımı söndürürse ancak cenab-ı merhametin söndürür. Sen bana bu vaktimde merhamet etmezsen kim eder!", "Abdülhamid'in canı Ruhşah", "Hamid sana kurban olsun, teşrifinle kulunu ihya eyle!", "Ruhşah'ım, Hamid'in sana kurban olsun!" "Abdülhamid'in, Ruhşah'ın kul kurban olsun..."[29]

Kocası tarafından kendisine pekçok şey ihsan edildi.[30] Kocasının ölümünden sonra hacca gitmiş, hacı olmuş,

---

[25] 27 N. 1212 tarihli temessük. E. No. 412.

[26] Baş. Arş. Cevdet tas. Saray, No. 2139.

[27] Aynı Kaynak: No. 2201.

[28] 29 Z. 1220 tarihli takrir. Ölen Şebisafa Kadının çiftliklerinin kızı Hibetullah Sultan'a verilmesine dair. Aynı kaynak: No. 646.

[29] Fazla bilgi için bakınız: *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, 75-93; *Osmanlı Sarayında Harem Hayatının iç yüzü*, 107-110.

[30] 17 Za. 1221 tarihli ilmühaberden: "... *Hüdavendigâr-ı sabık merhum ve mağfurunleh Sultan Abdülhamid Han tâbe serahu hazretlerinin baş kadınlarından iffetlü Ruhşah Hatice Kadın Hazretlerinin takdim eyledikleri bir kıt'a memhur takrirleri mefhumunda...*" Silivri'de iki, İzmit'te bir çiftlik Sultan

1807 (1222) yılında ölerek Hamidiye Türbesinin avlusuna gömülmüştür. Mezar taşında, *Baş Kadın Elhace Hatice Kadın* yazılıdır.

Kızları[31]

Ayşe Dürrüşehvar Hanım: I. Abdülhamid'in şehzadeliğinde 1767 (1181) yılında doğdu.[32] I. Ahmed'den itibaren şehzadelerin çocuk sahibi olmaları yasak edildiğinden bu kızın öldürülmesi icap ediyordu. Fakat Şehzade Hamid'in kızı gizlice saraydan kaçırıldı, babası hükümdar oluncaya kadar dışarda büyütüldü. Bu yüzden kendisine "*Ahretlik Hanım*" adı verildi[33]. Ayşe Dürrüşehvar Hanım babası zamanında Ahmed Nazif Efendi ile evlendi. Bu evlenmeden Zeynep ve Atiyetullah Hanım Sultanlar doğdu.[34] III. Selim, Ahmed Nazif Efendi'ye kızardı, padişah olunca Ahmed Nazif Efendi'yi öldürttü. Dürrüşehvar Hanım dul kaldı. Bundan sonra da evlenmedi. 1826 (1241) yılında Kuruçeşme'deki yalısında öldü. Nakşıdil Sultan Türbesine gömüldü.

Abdülhamid tarafından 19 Zilkade 1193'de temlik edilmiştir. Bunları vakfedeceği yazılmaktadır. Cevdet tasnifi, Maarif kısmı, No. 7498, Cevdet Saray, No. 1162; No. D. 6565, *Asırlar Boyunca İstanbul*, 164.

[31] Alderson, I. Abdülhamid'in 14 kızı olduğunu, adlarının şunlar olduğunu yazar: *Aynışah, Ayşe, Fatma, Esma, Esma, Emine, Dürrüşehvar, Zekiye, Saliha, Rabia, Rabia, Melekşah, Heybetullah* (*Hibetullah* olacak), *Hatice*. Sod. Tablo XLIV. I. Abdülhamid'in kızları küçük yaşlarda öldüler. Yalnız üç tanesi büyüdü ve ev bark kurdu. Biz 11 tane tesbit ettik.

[32] Mührünün üzerinde şunlar yazılıdır: "*Hemişe zivergân-ı meram ola Dürrüşehvar (1)181.*"

[33] 27 Zilkade 1246 tarihli hüccetten: "*Gazi Sultan Abdülhamid Han... Hazretlerinin ahretliği hanım demekle meşhur olup Boğaziçi'nde Kuruçeşme nam mahalde sakin iken bundan akdem vefat eden Ayşe nam-ı diğer Dürrüşehvar Hanımın...*" Bezirgan Hoca Tavit ile hesap pusulaları için bakınız: E. No. 318.

[34] *Sicill-i Osmanî*, I., 33.

Hatice Sultan: I. Abdülhamid'in, padişah iken doğan ilk çocuğu olduğundan, doğumuna ve yapılacak törenlere çok önem verildi. I. Abdülhamid, yeni doğan bu kızına Hatice Sultan adını verdi. Hatice Sultan 1776 (20 Zilkade 1189 Cuma gecesi) dünyaya geldi. 10 gün İstanbul'da türlü gösteriler ve eğlenceler tertip edildi, imparatorluğun dört yanına fermanlar gönderilerek şenlik yapılması emredildi.[35] Fakat Hatice Sultan 1 yaşında iken öldü, Yeni Cami haziresine gömüldü.[36]

Esma Sultan (küçük): I. Abdülhamid'in altıncı Kadın Efendisi Ayşe Sineperver'den 16 Temmuz 1778 (21 Cemaziyelâhır 1192) Perşembe günü doğdu. Aynı çağda yaşayan ve sağ olan III. Ahmed'in kızı Esma Sultan'dan ayırt etmek için *Küçük Esma Sultan* denildi. Esma Sultan'a doğumundan üç sene sonra dört köşe bir mühür yaptırtılmış ve üzerine şunlar kazdırılmıştır: "*Kerime-i Sultan Abdülhamid Han İsmetlü Esma Sultan 1195*".

Esma Sultan 11 yaşında iken babasını kaybetti; 14 yaşına gelince III. Selim tarafından evlendirilmek istendi. III. Selim, şehzadeliğinde kendisine iyi hizmetlerde bulunan Çuhadar Hüseyin Ağa'yı çok severdi. Ona vezirlik verdi ve Derya Kaptanı yaptı. Hüseyin Paşa'nın tersanede başarılı çalışması ve donanmada iyi işler görmesi III. Selim'i çok sevindirdi. Amcasının kızı Esma Sultanı ona vermeyi kararlaştırdı. Sadrazama bir hatt-ı hümayun yazarak, Derya Kaptanı Hüseyin Paşa'ya, Esma Sultan'ı verdiğini, nişan takımlarını göndermesi yazdı. Hüseyin Paşa evlendiği zaman 36 yaşında idi. Nişan ve nikâhları aynı günde olduğu (21 Ocak 1972-7 Cemaziyelevvel 1207). Düğüne katılanlara padişah, Esma Sultan ve Hü-

---

[35] Top. Arş. E. No. 1562, 2327, *Velâdetname-i Hatice Sultan.*

[36] *Asırlar Boyunca İstanbul,* 206.

seyin Paşa tarafından çok kıymetli hediyeler verildi. Esma Sultan, bir sene önce onarılan, şimdiki Sultan Mahmud Türbesi yerindeki, Divanyolu'ndaki sarayda gerdeğe girdi. Esma Sultan'ın Hüseyin Paşa ile evliliği 11 sene sürdü. Hüseyin Paşa genç denilecek yaşta -47- öldü. Esma Sultan dul kaldı (1803). Bu tarihte Esma Sultan yirmi beş yaşında idi. Diğer sultanlar gibi bir daha evlenmedi.

III. Selim, 1807'de tahttan indirildi. Yerine ana ve baba bir kardeşi olan IV. Mustafa geçti. Esma Sultan, annesiyle birlikte IV. Mustafa'yı tahtta bırakabilmek için çok çalıştı. Fakat Alemdar olayı meydana gelince düşmesine engel olamadılar (1808). Esma Sultan, annesi Sineperver Kadın'la, Kabakçı ayaklanmasının meydana gelmesinde büyük rol oynadı. Alemdar'ın, II. Mahmud'u hükümdar yapmasından sonra kardeşi IV. Mustafa'yı padişah yapmak için uğraştı. Bunu Alemdar haber aldı. Kızkardeşinin dışarı ile ilgisini kesmesini, mektup vesaire yazmaması için kendisine emir verilmesi hususunda padişaha ricalarda bulundu ise de II. Mahmud kızkardeşine birşey yapmadı. Annesinin ve Esma Sultan'ın çalışması neticesinde Alemdar öldürüldü, IV. Mustafa' nın padişahlığı istendi. II. Mahmud tahtı korumak için kardeşi Mustafa'yı öldürmek zorunda kaldı.[37]

II. Mahmud, Esma Sultan'ı çok severdi. Esma Sultan da onu sever ve sayardı. Sık sık birbirlerini ziyaret ederler, hattâ şakalaşırlarmış. Denildiğine göre Sultan Mahmud, Esma Sultan'a *"Ya abla sen erkek olsan ben ne yapardım"* diye lâtife yaparmış.

Gerek öz kardeşi IV. Mustafa, gerekse II. Mahmud, Esma Sultan'a çok mukataalar ve çiftlikler temlik ettiler. Esma Sultan, bu gelirleri sayesinde İstanbul'un en zengin kadınlarından oldu. Eyüp Sarayı'nı, Maçka Sarayı'nı, Tır-

---

[37] İ. H. Uzunçarşılı; *Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul, 1942, 137-149-150.

nakçı ve Kuruçeşme yalılarını yaptırdı. Geniş kadrolu bir maiyetle buralarda ve tantana içinde yaşardı. Refahını sağlamak için Girit, Kemer, Edremit ve Biga'nın bazı mukataaları Esma Sultan'a verildi.

Esma Sultan zevke, eğlenceye düşkündü. Şık gezerdi. Kılığı kıyafeti ile İstanbul kadınlarına örnek olurdu. Sarayında ve mesirelerde kalfaları, ustaları ve cariyeleri ile sık sık gezintiler ve eğlentiler tertip ederdi. Aşırı eğlenceye düşkünlüğü ve şık giyinmesi birçoklarını kızdırır, hakkında türlü dedikoduların çıkmasına sebep olurdu. Fakat Esma Sultan bunlara aldırış etmez, keyfine bakardı. Hayatı eğlence, zevk ve safahatle geçen Esma Sultan, kardeşi Mahmud'un ölümünden 9 sene sonra, 4 Haziran 1848 (2 Recep 1264) tarihinde öldü. Kardeşi Mahmud'un türbesine gömüldü. Muhallefatı zapt edildi. Bir kısım malları borçlarını karşılamak üzere satıldı. Bir kısmı II. Mahmud'un kızı Adile Sultan'la kızları Hayriye ve Safiye Hanım Sultanlara bırakıldı.[38]

Aynışah Sultan: I. Abdülhamid'in kızıdır. 10 Temmuz 1780 (8 Recep 1194)'de doğdu.[39] Yirmi gün kadar yaşadıktan sonra öldü. Babası Abdülhamit türbesine gömüldü.[40]

Rabia Sultan: I. Abdülhamid'in kızıdır. 19 Nisan 1780 (14 Rebiulevvel 1194) Salı günü doğdu.[41] Çok yaşamadı, aynı sene öldü, babası türbesine gömüldü.[42]

Melekşah Sultan: I. Abdülhamid'in kızıdır. 29 Aralık

---

[38] Hayatı, mektupları için bakınız: *Haremden Mektuplar,* 120-123.

[39] Top. Arş. E. No. 6364.

[40] *Asırlar Boyunca İstanbul,* 164.

[41] E. No. 6364.

[42] *Asırlar Boyunca İstanbul,* 164.

1780 (2 Safer 1195) Cumartesi gecesi doğdu.[43] Bir sene sonra öldü, babası Abdülhamid'in türbesine gömüldü.[44]

Rabia Sultan: I. Abdülhamid'in bu addaki ikinci kızıdır. Vesikada "*Rabia Sultan-i Sani*" diye adı geçiyor. 10 Ağustos 1781 (19 Şaban 1195 hamiş günü) Perşembe günü doğdu.[45] 1782 (1196) yılında öldü, babasının türbesine gömüldü.[46]

Fatma Sultan: I. Abdülhamid'in kızıdır. 12 Ocak 1782 (6 Muharrem 1197 yevm-i erbaa) Çarşamba günü doğdu.[47] 9 ay sonra Neşatâbâd ve Bahariye yalıları kendisine temlik edildi.[48] Fatma Sultan 1786 (1200) yılında öldü, babası Abdülhamid türbesine gömüldü.[49] III. Mustafa'nın eşi, III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan 1792'de Fatma Sultan'ın ruhiyçün Fındıklı'da bir çeşme yaptırdı.[50]

Alemşah Sultan: I. Abdülhamid'in kızıdır. 10 Kasım 1784 (26 Z. 1198 isneyn günü) Pazartesi günü doğdu.[51] 1786'da (1200) öldü. Babası Abdülhamid Türbesi'ne gömüldü.[52] Alemşah Sultan doğar doğmaz tayinat olarak İstanbul kantarı mutakaasından 30.000 kuruş ayrılmıştı. Ölünce babasının yazdığı bir hatt-ı hümayunla derhal kesildi.[53]

---

[43] E. No. 6364.

[44] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 164.

[45] E. No. 6364.

[46] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 164.

[47] E. No. 6364. Doğumlarında sarfedilen para için bakınız: D. No. 2040.

[48] 23 L. sene 1197 tarihli divan tezkeresi. Baş. Arş. Cevdet tas. Saray, No. 6057.

[49] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 164.

[50] *İstanbul Çeşmeleri*, II. 159.

[51] E. No. 6364.

[52] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 164.

[53] 5 b. 1200 tarihli buyuruldu ve 1201 tarihli hatt-ı hümayun: Baş. Arş.

Saliha Sultan: I. Abdülhamid'in kızıdır. 28 Kasım 1786 (7 Safer 1201 leyle-i salih) Salı gecesi dünyaya geldi.[54] Aynı sene öldü, babası Abdülhamid türbesine gömüldü.[55]

Hibetullah Sultan:[56] I. Abdülhamid'in kızıdır. Altıncı Kadın Efendi Şebisafa'dan 16 Mart 1788 (8 Cemazielâhir 1202) Perşembe gecesi dünyaya geldi.[57] Yaptırmış olduğu dört köşeli mührün üzerinde şunlar kazılıdır: "*İsmetlü Hibetullah Sultan kerime-i Abdülhamid Han 1203*"[58] 1803 (1218) yılında III. Selim tarafından Alâeddin Paşa ile evlendirildi. Hibetullah Sultan, Kadırga'daki sarayında Alâeddin Paşa ile gerdeğe girdi. 1805 (1220) yılında annesini, daha sonra da kocasını kaybetti. Annesine ait bütün mal ve mülkü II. Mahmud tarafından kendisine temlik edildi. IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine göz hapsine alındı, kimse ile görüşmesi, mektuplaşması yasak edildi. Kardeşi Esma Sultan gibi, o da kocasının ölümünden sonra başkasıyla evlenmedi. 18 Eylül 1841 (gurre-i Şaban 1257) de öldü, kardeşi Sultan Mahmud'un türbesine gömüldü.[59]

Cevdet tas. Saray, No. 3188, 4207.

[54] E. No. 6364.

[55] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 164.

[56] Alderson'da *Heybetullah* olarak yazılmıştır. Gösterilen tablo.

[57] 1201 Cemaziyelâhir 8: "... *Şevketlü Efendimiz Hazretlerinin iffetlü altıncı Kadın Hazretlerinden Hibetullah ismiyle müsemma bir sultan geldi. Cenab-ı Hak ömrünü uzun eylesün. Perşenbe gecesi gurubdan saat gurubı üç dakikada Paşa Kapısına Hazinedar Ağa tebşire gidüb ahar rical-i devlete kimse gitmedi ordu-yı hümayuna Hibetullah ismiyle bir kerimemiz dünyaya geldi deyu tahrir olundu.*" I. Abdülhamid Ruznamesi, E. No. 12360.

[58] D. no: 57. Hibetullah Sultan Anadolu valisi vezir Esseyyid Alâeddin Paşa'ya 16 L. 1218'de nişanlandı. Düğünleri de 21 L. 1218'de yapıldı. Defter-i Teşrifat-ı Hümayun, İzzet Koyunoğlu Müzesi yazmalarından.

[59] Hibetullah Sultan'ın Kadırga limanında sarayının tamiri defteri, sene 1217, D. No. 2223, 9103; Hibetullah Sultan'a yaptırılan gümüş evanilerin defteri D. Nö. 9249: mezarına sarfedilen mermer parası 8

Emine Sultan: I. Abdülhamid'in son doğan çocuklarındandır. 5 Ocak 1788 (26 Rebiyüleyvel yevmü's-sebt) Cumartesi günü doğdu. Emine Sultan'ın geçimini sağlamak için Sakız Cezîresi iskelesi gümrüğü mukataası tahsis edildiği gibi[60] Mora'da Argos kasabasında yirmi sekiz dükkân, 31 odalık panayır hanı satın alındı.[61] Ayrıca III. Ahmed'ın ölen kızı Esma Sultan'ın Kuruçeşme'de bulunan sahilsarayı ile iki bağını I. Abdülhamid, kızı Emine Sultan'a temlik etti.[62] Bunlardan başka Kadırga Sarayı ile Eyüb yalısı da Emine Sultan emrine tahsis edildi. Küçük sultanın eğlencesi için, çoğu Çerkes olan sazende cariyeler satın alındı.[63] Fakat bu talihsiz sultan, evvela babasını kaybetti 1789(1203), ondan sonra kendisi de 1791 Mart'ı başında (1205 Recep başı) çiçek hastalığından öldü.[64] Babası Abdülhamid'in türbesine gömüldü.

Nisan 1257, E. No. 238; çiftliklerine ait tapu senetleri ve yazılar D. No. 57; 1212-1254 yılları arasında Hibetullah Sultan'ın sarayına yapılan masraflar ve verilen maaşlar, kethüdasının hesap pusulaları, borçları, alacakları, geliri, yazılan yazılar ve temessükler E. No. 1977, 57, 576, 1486, 238, 742. Ölüm ve muhallefatına dair evrak: E. No. 276, 238; D. No. 698. *Sicill-i Osmanî*'de ölümü 22 Şaban olarak gösterilmiştir. Halbuki bir vesikada, gurre-i Şaban olarak yazılmıştır. D. No. 698. 8 Şaban 1257'de mezar taşına konan mermer paralarının ödenmesi de bunu teyid eder. E. No. 238. Bu suretle 22 Şaban değil, 1 Şaban'ın doğru olması icap eder.

[60] Bu gümrüğe ait 1203-1204 yılları hesapları: E. No. 894, 974, 2811.

[61] E. No. 974.

[62] 25 Zilhicce 1202 tarihli arz. E. No. 1158.

[63] *"Sazende cariyelere alınan iki tane keman, tanbur ve def ve çalpare.."* *"... Sultan Efendimizin sazende cariyelerine alınan iki tane nay ve sair saz takımı..."*,".. .*Sultan Efendimizin tarafımızda olan sazende cariyelerine meşk eden kemaniye ve neyzen'e ve tanburi'ye ve hanende'ye ve oyuncu ustalan'na. beher ayda yüz elli guruş.."* E. No. 974.

[64] 1205 mah Recebü'l-ferd: *"... Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinin kerimesi Emine Sultan çiçek marazından fevt olup na'şı pederi yaranda defnolundu.."* III. Selim Ruznamesi E. No. 12357.

III. SELİM

Kadınları[1]

Afitâb Kadın: III. Selim'in kadınlarındandır. 1807'de, III. Selim'in tahttan indirildiği sene ölmüştür. Selimiye'de gömülüdür, mezar taşında "*Afitâb-ı Selimî Afitâb Kadın*" yazılıdır.[2]

Aynisafa Kadın: III. Selim'in kadınlarındandır.[3]

Demhoş Kadın: III. Selim'in kadınlarındandır.[4]

Goncenigâr Kadın: III. Selim'in kadınlarındandır[5]. 1807

---

[1] III. Selim (1789-1807), 28 yaşında padişah oldu. 18 yıl padişahlık etti. 1807'de tahttan indirildi, bir sene sonra Alemdar olayı sırasında IV. Mustafa'nın adamları tarafından öldürüldü. İçli, eğlenceyi seven, bilhassa müziği pek seven bir padişahtı. Kendisinin de bazı eserleri vardır, zamanımızda da çalınmaktadır. III. Selim kısırdı, çocukları olmamıştır. Belki siyasi düşüncelerle vezir-i âzam; Ahmed adlı bir oğlunun olduğunu yazmış, şehirde bir hafta günde üç kere top atılmasını emretmiştir, Enver Ziya Karal: *Selim III.'ün Hatt-ı Hümayunları* (Ankara 1942), 162. Alderson, kadınlarının listesini şöyle düzenlemiştir: *Hasanmah* (*Hüsnümah* olacak), *Nirişems* (*Nuruşems* olacak), *Refet, Zibifer, Afitâb, Nafizâr* (*Sâfizar* olacak), *Pakize* (halbuki cariyesidir, İsmail Dede ile evlenmiştir), *Tabısafa*. Tablo XLV.

[2] *Sicill-i Osmanî*, I.

[3] Baş. Arş. Kâmil Tas. tayinat def. No. 7254. Tarih 1209.

[4] "*İffetlü Demhoş Kadın'ın eshamının taksidatı on dört senesinden işbu iki yüz yirmi bir se. gelinceye kadar...*" Sene 1222. Top. Arş. D. No. 4447.

[5] "*İffetlü Goncanigâr Kadın'ın eshamı taksidatının 214 senesinden 22 senesine*

(1222) yılında, III. Selim tahttan indirildiği için kadınlarının ellerinde bulunan esham ve mukataaları alınmıştır.

Hüsnümah Kadın: III. Selim'in altıncı kadınıdır. III. Selim, Tire'deki Selimiye evkafından bazı çiftlikleri bunun tasarrufuna verdi.[6] 1814 (1229) yılında öldü. Laleli'deki III. Mustafa Türbesine gömüldü[7].

Nuruşems Kadın: III. Selim'in başinci kadınıdır.[8] Tire'de bazı çiftliklere ve İstanbul gümrüğü mukataasının 1,5 hissesinde, Midilli mukataasının da iki rubu hissesinde hak sahibiydi.[9] 1826 Mayıs ayı (Şevval 1241) yılında öldü, Lâleli'deki III. Mustafa Türbesinin dışına gömüldü.[10]

Tab'ısafa Kadın: III. Selim'in üçüncü kadını idi.[11] Karaburun'da ve Kütahya'da bazı çiftliklere sahipti. Selim'in tahttan indirilmesi üzerine Fındıklı'ya çekildi. 1855 (1271) başında öldü.[12] III. Mustafa Türbesine gömüldü.[13]

---

gelinceye kadar yekûnu defter-i atikden işbu defter-i cedide kaydı sebt olundu..." Aynı yer.

6 Bu hususdaki beratlar ve hükümler için bakınız: E. No. 780.

7 *Asırlar Boyunca İstanbul*, 168.

8 Mühürü üzerinde şunlar kazılıdır: "*Nuruşems Beşinci Kadın.*"

9 Aylık mutfak masrafı, giyeceğine ait masraflara ait pusulalar vardır. Alderson ve Haluk Şehsuvaroğlu 1242 yılında öldüğünü yazıyorlarsa da bunun doğru olmaması icap eder. Çünkü 27 Şevval 1241 tarihli muhallefat hüccetinde şöyle yazılıdır: "*Sultan Selim tâbe serahu hazretlerinin beşinci kadınları olub Boğaziçi'nde Kuruçeşme mahallesinde bir bab sahilhanede sakine iken bundan akdem vefat eden Nuruşems Kadın binti Abdülmennan'ın veraseti...*" Padişaha ait olduğu. E. No. 780.

10 *Asırlar Boyunca İstanbul*, 168.

11 "*Hüdavendigâr-ı sabık cennetmekân merhum Sultan Selim Han tâbe serahu hazretlerinin üçüncü iffetlü Tab'ısafa Kadın...*" Top. Arş. E. No. 9256.

12 1271 Ca. Tarihli evrak. Müteferrik borçları, Fındıklı'daki evinde bırakılan ve satılan eşyası, hazine için zapt edilen eşyası; E. No. 3233; Karaburun'daki çiftliği için bakınız: Baş. Arş. Cevdet tas. Saray, No. 1993.

Zîbifer Kadın: III. Selim'in ikinci kadını idi.[14] Tab'ısafa Kadın gibi, Zîbifer Kadın'a da III. Selim tarafından Kütahya'da bazı çiftlikler temlik edilmişti.[15] Bundan başka Kıbrıs muhassıllığı, Rakka gümrüğü, Filibe cizyesi, Edirne cizyesi, emtea gümrüğü eshamlarından bir kısmına da sahipti. 1816(1232)'de öldü. Selimiye Camiine gömüldü.[16] Beylerbeyi Camii yanında bir yalı almış, orada yaşıyordu.[17] Zîbifer Kadın'ın ateşli bir hastalıktan öldüğü sanılmaktadır.

Mahbube Kadın: III. Selim'in kadınlarından idi.[18]

Safizar Kadın:[19] III. Selim'in baş kadınıdır. Padişahlığının ikinci senesinde ölmüştür. III. Mustafa Türbesinin yanındaki odada gömülüdür 1791 (1206).[20]

Refet Kadın: III. Selim'in dördüncü kadınıdır. III. Selim'in şehit edildiği sırada yanında idi. İki cariye ile beraber, katillerin Selim'i öldürmesine engel olmaya çalıştıysa da bir vuruşla yere serildi. Sevgili Selim'inin ölüsünü çığlıkları ve gözyaşları arasında seyretti. Eşinin ölümünden

---

[13] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 168.

[14] İmzası "*Zîbifer ikinci Kadın Hüdavendigâr-ı Sabık*" şeklindedir.

[15] Baş. Arş. Cevdet tas. Saray, No. 5128, 3304, tarihleri 11 C. 1226 ve 7 B 1224'dür.

[16] Sc. Os. I. 36. "*Merhum ikinci Zîbifer Kadın Hazretleri muhallefatı defteridir ki ber-vech-i âti zikrolunur fi 21 R. sene 1232*" E. No. 761.

[17] Evine yapılan masraflar, terzi defteri, mutfak takımları, Beylerbeyi yalısının tamiri masrafları, eshamları ve faizleri için bakınız: E. No. 435, tarih 1223-1232

[18] "*İffetlü Mahbube Kadın Efendi Hazretlerinin 1214 senesinden işbu iki yüz yirmi bir senesine değin Beypazarı eshamının taksidat defter-i atikiden işbu defter-i cedide kayıt ve taksitler geldikçe başka başka kayıt ve imlâ defteridir ki ber-vech-i âti zikrolunur fi 17 C. sene (1)222*" D. No. 4477.

[19] Haluk Şehsuvaroğlu, *Sefizar* diye yazmaktadır. *Asırlar Boyunca İstanbul*, 168.

[20] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 168.

sonra Beşiktaş'ta bir yalı almış, 22 Ekim 1867 (23 Cemaziyelâhir 1284)de ölmüştür. Eyüp'teki Mihrişah Valde Sultan Türbesine gömülmüştür.[21]

İkballeri

Meryem Hanım: III. Selim'in bilinen tek ikbali bu Meryem Hanım'dır.[22]

---

[21] "*Cennet-mekân Sultan Selim-i salis hazretlerinin dördüncü Refet Kadın Efendinin vefatı. Tarih-i sâl-i irtihalleri fî 23 C. sene (1) 284 Hayreddin'de vaki' sahilhanesinde vefat etmiştir. Eyyub-ı Ensarî... civarında Valide Sultan türbe-i şerifinde medfundur.*" E. Yeni yazma 151. Çiftlikleri için Baş. Arş. Cevdet tas. D. No. 7831 muhallefat defteri; E. No. 3171 teçhiz ve tekfini masrafı; Saray, No. 2678, 3152.

[22] "*İsmetlü iffetlü Meryem Hanım Efendinin eshamının bin iki yüz on dört senesinden yirmi iki senesine gelinceye kadar yekûnu...*" fî 17 C. sene 1222, D. No. 4477.

IV. MUSTAFA

Kadınları[1]

Seyyare Kadın: IV. Mustafa'nın kadınlarındandır. 1817 (1232) yılında öldü. I. Abdülhamid türbesinin bahçesine gömüldü.[2]

Dilpezîr Kadın: IV. Mustafa'nın kadınlarındandır. 1809 (1224) yılında öldü, I. Abdülhamid Türbesine gömüldü.[3]

Şevkinur Kadın: IV. Mustafa'nın baş kadınıdır. 1812 (1227) yılında öldü, I. Abdülhamid'in türbesinin bahçesine gömüldü.[4]

---

[1] IV. Mustafa (1807-1808), 28 yaşı içinde padişah oldu. Tahtta ancak 1 yıl iki ay kadar kalabildi. Kabakçı ihtilaliyle başa geçti, Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahttan indirildi. Kabakçı ayaklanmasında ve Alemdar'ın ve hattâ kendisinin öldürülmesinde kadınların mühim rolü oldu. Annesi Sineperver Kadın, kızkardeşleri Esma Sultan ve Hibetullah Sultan çok gayret sarfettiler. Alderson, bir de kadınlarından *Peykidil* olduğunu yazar. Bu kadın IV. Mustafa'yı, II. Selim ve II. Mahmud'u öldürmeye zorlamış. Bu yüzden II. Mahmud padişah olur olmaz *Peykidil*'i öldürtmüş. Sod. Tablo XLV.

[2] Alderson, adını *Seyare* şeklinde yazmaktadır. *Asırlar Boyunca İstanbul*'da III. Mustafa'nın kadını olarak gösterilmiştir: 168.

[3] *Sicill-i Osmanî*, I., 46; *Asırlar Boyunca İstanbul*, 164.

[4] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 164. Bu kadını da III. Mustafa'nın kadını gösterir.

Kızları

Emine Sultan: IV. Mustafa'nın kızıdır. Tahttan indirildikten sonra 1809 Mart'ında doğmuştur. Emine Sultan sekiz ay sonra ölmüştür.[5]

[5] Baş. Arş. Kâmil tas. Tayinat def. No. 7254, Tarih (1224).

II. MAHMUD

Kadınları[1]

Aşubcan Kadın: II. Mahmud'un ikinci kadınıdır. 1809 (1224)'da Ayşe Sultan'ı, 1811 (1226) yılında Saliha Sultan'ı doğurdu. 1839 yılında kocasını kaybetti. II. Mahmud'un sağlığında hayatı, Beşiktaş'daki sahilsarayı ile Çamlıca'daki kasrında geçti. Kocasının ölümünden sonra

---

[1] II. Mahmud (1808-1839): 23 yaşında padişah oldu, 31 yıl padişahlık yaptı. Yenilik taraftarı bir padişahtı. Osmanlı imparatorluğunda esaslı ilk yeniliği II. Mahmud yaptı. Kılık kıyafette ve yaşayışta büyük gelişmeler görüldü. Mahmud'a kadar kadınlar haremde yaşarlardı. Feraceleri bile yoktu. Sultan Mahmud, kadınlarının ferace almasına, dışarda gezmelerine, eğlenti yerlerine gitmelerine izin verdi: *Tezâkir* (Cavit Baysun Yayını) II., 3. Bunun için yobazlar, II. Mahmud'u tenkit ettiler: "*Harem-i Padişahîde olan cevari setr-i avret olacak don telebbüs etmeyüb firengâne fistan ve libas-ı mahsusa-i Kâfiristan telebbüs ederler...*" Fakat II. Mahmud, yeniliklerine devam etti. II. Mahmud Osmanlı neslini devam ettirmek için birçok cariyelerle münasebette bulundu. Çünkü kardeşi IV. Mustafa'yı öldürdükten sonra Osmanlı ailesinde kendisinden başka erkek kalmamıştı. Tıpkı İbrahim'e olduğu gibi, annesi, kızkardeşleri ve devlet adamları tarafından güzel cariyeler sunuldu. Alderson, II. Mahmud'un kadınlarını şöyle adlandırır: *Aşubucan, Ebureftar, Gülcemal, Hüsnümelek, Lebriz Felek, Nevifidan, Perestev, Perviz Felek, Zernigâr, Âlîcenab, Bezmiâlem, Fatma, Bûşyar, Kerime, Mislinayab, Nuritâb, Tiryal, Pertevniyal.* Burada bazı isimler yanlış yazılmış, hem de diğer padişah kadınlarıyla karıştırılmıştır. Sod. Tablo XLVI. "*Sultan Mahmud Han karakaşlı, siyah saçlıları beğenirmiş*", "Saray ve Harem Hatıraları", *Yeni Tarih Dergisi*, II., 509.

da uzun müddet yaşadı. 10 Haziran 1870 (10 Rebiülâhir 1287)'de öldü. Divanyolu'ndaki Sultan Mahmud'un türbesine gömüldü. Sultan Mahmud'un iki oğlu ile ziyaretine gelmesine çok sevinmiş ve teşekkür mektubu yazmıştır. Yazısı fenadır, cümlelerde ve kelimelerde çok hata vardır.[2]

Bezmiâlem Sultan: II. Mahmud'un kadınlarındandı. 1823(1238)'de Abdülmecid'i doğurdu. Oğlunun padişahlığı üzerine 1839'da "*Mehd-i Ulyâ-yı Saltanat*" oldu. II. Mahmud zamanında mührünün üzerinde yalnız *Bezmiâlem* yazılı idi. Halbuki oğlunun padişah olduğu sene kazdırdığı mührünün üzerinde şunlar yazılmıştır: "*Devletlü, iffetlü Valde Sultan-ı âlişan Hazretleri 1255*". Bir üçüncü mührü ise şöyledir:

Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl
Muhammed Muhabbetten ne seza Hâmil
Zuhurunda Bezmiâlem oldu vâsıl

Bezmiâlem Valde Sultan oğlu Abdülmecid'e çok düşkündü. Onun her hareketiyle meşgul olurdu. Padişahın İstanbul'da bulunmadığı sıralarda devlet işleriyle uğraşır, oğluna haberler ulaştırırdı. Birçok meselelerde Abdülmecid'e yol gösterdiği, etkisi altında bıraktığı görülmektedir.

İnce ruhlu, duygulu bir kadın olan Bezmiâlem Valde Sultan, oğlunun padişahlığı sırasında fakirleri beslemiş, yoksulları yetiştirmiş, bu suretle İstanbullular'ın sevgi ve saygısını kazanmıştır. Aynı zamanda İstanbul'da büyük hayır yapıları yaptırmak suretiyle adını tarihe maletmiştir. Yaptırdığı eserler arasında Guraba Hastanesi vardır. Bu eser, onun insanlık ve şefkatinin bir timsali olarak hâlâ ayakta durmaktadır. Bunlardan başka Dolmabahçe

[2] *Haremden Mektuplar*, 127-129.

Camii, mektebi ve çeşmesi, Topkapı dışında Rami ve Maltepe yolunun tam ortasında yaptırdığı çeşme vardır.

Haremde ve halk arasında geniş sevgi toplayan Bezmiâlem Valde Sultan 30 Haziran 1853 (23 Recep 1269) günü öldü. Padişah, annesinin ölümüne çok üzüldü, onun için muazzam bir tören tertipletti, annesini, Divanyolu'ndaki babasının türbesine götürdü. 79.000 kuruş gibi büyük bir parayı annesinin ruhunu şâd etmek için, cariye, kalfa, enderun halkı, hoca, imam ve fakirlere dağıttı.

Abdülmecid'e annesinin yazdığı mektuplar vardır. Bu mektuplardan bir kısmı, tedavi için bazı kadın efendiler ve cariyelerle gittiği Yalova Kaplıcasından yazılmıştır. Diğer mektuplar ise Abdülhamid'in Bursa, Çanakkale seyyahati esnasında oğluna gönderilmiştir. Bezmiâlem Valde Sultan'ın yazısı pek çirkin ve okunaksızdır. Kelime hatalarıyla doludur.[3]

Hoşyar Kadın: II. Mahmud'un ikinci kadınıdır. Ardı ardına doğurduğu çocuklarından dolayı bu rütbeye ulaşmıştır. Dördüncü kadın efendi iken 1812(1227)'de Mihrimah Sultan'ı, üçüncü kadın efendi iken 1815 (1230)'da Zeynep Sultan'ı doğurdu ve ikinci kadın efendiliğe yükseldi. Fakat bir sene sonra Zeynep Sultan öldü. Ölen Zeynep Sultan yerine III. Mustafa'nın Adilşah Kadın'dan doğan kızı Beyhan Sultan'ı evlâtlık etti. Kızı Mihrimah Sultan 24 yaşına girince eski Çanakkale muhafızlarından Ferik Mehmed Said Paşa ile evlendi. Bu düğün şerefine Dolmabahçe'de "Bayıldım Köşkü" ile etrafında olan sahada günlerce süren eğlenceler tertip edildi 1836 (1251). Fakat biraz sonra Mehmed Said Paşa kaptan-ı deryalıktan atıldı ve Bursa'ya sürgün edildi. Hoşyar Kadın buna çok

---

[3] *Haremden Mektuplar*, 147-164. *İstanbul Camileri*, I., 36, 63, 49.

üzüldü, padişaha yazıyla ve sözle tesir etti, Said Paşa'yı İstanbul'a getirtti. Damadının İstanbul'a gelişine çok sevindi, eşi Sultan Mahmud'a teşekkür mektupları gönderdi.

Fakat Hoşyar Kadın'ın bu sevinci uzun sürmedi. Kızı Mihrimah Sultan doğum esnasında öldü(1838). Mihrimah Sultan öldüğü zaman 23 yaşında idi. Genç Kadının ölümünü, bir sene sonra II. Mahmud'un ölümü kovaladı. Öz iki kızıyla kocasını ve daha önce de manevî evlâtlığı olan Beyhan Sultan'ı kaybeden Hoşyar Kadın, Maçka'daki sarayına çekilerek günlerini üzüntü ve ibadetle geçirmeye başladı. Biricik teselliyi Tanrı'ya sığınmakta buldu, kendini ibadete verdi.

Abdülmecid analığı Hoşyar Kadın'ı çok severdi. Yazdığı mektuplarda ona "*Valdem*", "*Benim ismetlü valdem*" diye hitap ederdi. Ona birçok mukataalar, çiftlikler vermek suretiyle gönlünü almaya çalışırdı. Hoşyar Kadın 1844 (1260)'de ölen kızları için Burgaz'da bir medrese yaptırdı. Bu medresenin kitabesi şöyle idi:

Ah kim Beyhan Sultan nûş edüp câm-ı ecel
Manevî evlâdı ikinci kadın oldu hasretan
Ol ikinci kadının da Mihrimah Sultan dahi
Duhter-i sa'd- ahteridir ol firdevs-âşiyan
Çünkü valideleri Hoşyar Kadın sahip seha
Ruhlarıyçün nakdini hayrata sarfeder heman
Şehr-i Burgaz'da dahi bir medrese inşa edüp
Anların ervâhını ukbâda kıldı şâduman
Ey Hicâbî söyle şâyeste buna târîh-i tâm
Öyle bir medresedir bu sanasın aynı cenân

Fî. 15? Sene 1260

Birkaç sene sonra da yanına bir cami, 1840 (1256) yılında Kasımpaşa'da Elhac mahallesinde bir çeşme yaptır-

dı. Bunu, kızı Mihrimah Sultan'ın ruhu için yaptırmıştır. Daha sonra Abdülmecid'den hacca gitmek için izin istedi. Padişah gereken izni verdi. Hac esnasında Hoşyar Kadın 1859 (1275) yılında öldü. Eşyaları serasker Rıza Paşa tarafından zaptedilip İzmir yoluyla İstanbul'a gönderildi, bir kısmı saraya alındı, arta kalan da satıldı.[4]

Nevfidan Kadın (Haciye): II. Mahmud'un baş kadınıdır. 1809 (1223) yılında I. Mahmud'un ilk çocuğu olan Fatma Sultan'ı doğurdu. 7 Ocak 1815'de (5 M. 1231) Emine Sultan'ı, Şehzade Osman'ı doğurdu. Sultan Mahmud'un hacca giden kadınlarının ikincisidir. Nevfidan Kadın'ın çocukları yaşamadığından Adile Sultan'ın annesi Zernigâr Kadın ölünce, II. Mahmud tarafından büyütülmek üzere Nevfidan Kadın'a verilmiştir. Adile Sultan, Nevfidan Kadın tarafından büyütülmüştür. Sultan Mahmud'un ölümünden sonra hacca gitmek için Abdülmecid'den izin istedi. Padişahın müsaadesi üzerine hacca gitti. Hac vazifesini gördükten sonra İstanbul'a döndü 1842 (1258). Haciye olduktan sonra yaptırdığı dört köşeli mührünün üzerine şunları kazdırmıştır: "*Sultan Mahmud Cennet-mekân'ın /Devletlü Haciye Nevfidan/Baş Kadın Hazretleri*" Nevfidan Kadın, Abdülmecid'den sevgi ve saygı görmüştür. Fakirleri korur, muhtaç olanlara yardım ederdi. Mekke ve Medine fakirlerine bazı vakıflar yapmıştır. Çok dindar bir kadındı. Nevfidan Kadın 27 Aralık 1855(15 Rebiülâhir 1272)de öldü, eşi Sultan Mahmud'un türbesine gömüldü.[5]

---

[4] Mektupları ve diğer vesikaları için bakınız: *Haremden Mektuplar*, 171-178.

[5] Mektupları ve diğer evrakı için bakınız: *Haremden Mektuplar*, 133-136.

Nuritâb Kadın: II. Mahmud'un dördüncü kadınıdır.[6] Kocasının ölümünden 47 sene sonra 2 Ocak 1886 (26 Rebiyülevvel 1303)'de öldü. Divanyolu'ndaki Sultan Mahmud'un türbesine gömüldü.[7]

---

[6] 22 Cemaziyelâhır 1278 tarihli senetten:"*Cennet-mekân Sultan Mahmud... Hazretlerinin dördüncü Nuritâb Kadın Efendi Hazretlerinden..*" Top. Arş. E. no: 12366.

Nevfidan Kadın Topkapı Sarayına bazı vakıflar yapmıştır. Bu vakıfları taş üzerine yazdırmıştır. Bunlar, Saray'ın araba kapısı yanındaki duvara yerleştirilmiştir. İlk vakfını kocasının öldüğü sene yapmıştır. Kitabesi şöyledir:

1— Şevketlü merhum cennet-mekân sultan Mahmud Efendimizin.

2— merhum necabetlii Sultan Osman Efendimiz Hazretlerinin validesi.

3— paşa Nevfidan Kadın Hazretlerinin harem-i hümayun.

4— Teberdarlarının koğuşuna beş kese hayırat.

5— eyledim muaccelesinden aşureye her sene vaz'

6— oluna ves-selâm. Sene 1255.

İkinci bir hayır kitabesi daha var, fakat neye ait olduğu açıklanmamıştır:

1— Hüdavendigâr-ı sabık Cennet-mekân firdevs âşiyan Sultan Mahmud.

2— Han aleyh'ir-rahmeti ve'l-gufran hazretlerinin baş-kadınlarından ezzahirat

3— esvatü'z-zehrat iffetlü ismetlü Nevfidan Hacı başkadın Efendi

4— Hazret'erinin hayrat-ı celileleridir. Sene 1267 ta'mirat 1299.

[7] "*Cennet-mekân Sultan Mahmud Han-ı sani hazretlerinin harem-i hümayunlarından Nuritâb dördüncü kadın efendinin vefatı: fî 26 Rebiulevvel sene 303. Divanyolunda Mahmud Han Hazretlerinin türbe-i şerifesinde medfundur.*" Yeni Yazma, II, 150, varak 20 b; *Sicill-i Osmanî*'de ölümü Rebiulâhır yazılmıştır. I., 86. Nuritab Kadın'ın Topkapı'da bazı vakıflar yaptığı anlaşılıyor. Benzer bir kitabede şunlar yazılıdır:

1— Cennet mekân firdevs âşiyân gazi sultan Mahmud Han Efendimizin

2— Kadınlarından devletlü dördüncü Nuritab kadın efendi hazretlerinin hayratıdır.

3— vakıflarından Rami Kalfa ye halefi Cihan Kalfalar dahi hayratları olub ruhlarına el-fatiha, sene 1280.

Pertevniyal Sultan: II. Mahmud'un ikinci ikbali iken Abdülaziz'i doğurdu.[8] Bundan sonra beşinci kadın efendiliğe yükseldi.[9] Abdülaziz'in padişah olması üzerine Valde Sultan oldu. Yazdığı mektuplara: "*Mehd-i ulya-yı saltanat*", "*Valde Sultan*", "*İsmetlü Valde Sultan-ı Âlişan Efendimiz Hazretleri M.*", "*İsmetlü Valde Sultan*" şeklinde imza koymaktadır. Oğlu Abdülaziz'den de: "*Şevketlü Nur-ı Aynım Aslanım Hazretleri*", "*Şevketlü aslanım Hazretleri*" diye bahsediyor.

Pertevniyal Valde Sultan 1861'den 1876'ya kadar Valde Sultan olarak kaldı. 1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve ölümü üzerine inzivaya çekildi. Biricik eğlencesi ve avunması küçük ve güzel çocukları yetiştirmek, onları etrafında toplayıp konuşmaları ve şirinlikleri ile teselli bulmak, vakit geçirmekmiş. Valde Sultan'ın bir âdeti daha varmış, akşamla yatsı arası secdeye kapanır, yüksek sesle ağlar: "*Herşeyi affederim. Oğlumun kanını helâl etmem*" diye gözyaşları arasında bağırırmış. Sonra odasında hatim indirir, bu çocuklara da Âmin dedirtirmiş.[10] Birçok çocuk yetiştirip ev bark sahibi yaptığı gibi, II. Abdülhamid'in eşi Müşfika Hanım'ı da Pertevniyal Valde yetiştirmiştir. Pertevniyal Valde 4 Şubat 1883(27 Rebiülevvel 1300)de öldü, Aksaray'da yaptırmış olduğu türbesine gömüldü.

Pertevniyal Valde Sultan birçok hayırlı eserler yaptırmıştır. Bilhassa Aksaray'daki caminin yapılmasına hususî bir itina göstermiştir. Pertevniyal Valde Sultan'ın yaptırdığı eserlerin başlıcaları şunlardır: 1814(1229)'da Karagümrük Pazar Meydanı arkasında Pertevniyal Valde Sultan meydan çeşmesini, 1856(1273)'de Eyüp civarında

---

[8] "*Devletlü, Necabetlü Abdülaziz Efendi Hazretlerinin valdeleri ismetlü ikinci ikbal hanım efendi hazretleri...*" D: no: 8218.

[9] *Sicill-i Osmanî*, I., 27.

[10] *Babam Abdülhamid*: 101.

Defterdar iskelesi yanında Yavedut Camii sırasında Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi, 1867(1284)'de Aksaray'da Valde Camii'nin avlu kapısı sol tarafına Pertevniyal Valde Sultan Çeşmesini yaptırmıştır. Ölümünden sonra 1907(1325)yılında Şehremini'de Guraba Hastanesine giden yolun sol tarafına Pertevniyal Valde Sultan Çeşmesi yaptırılmıştır.[11]

Pertevniyal Valde Sultan, bundan başka dört de sebil yaptırmıştır. Bu yapıların tarih düşürmelerini Suphi ile Hayri yapmıştır. Ayrıca Valde Sultan, Yeni Mevlevihane kapısında gömülü Ebubekir Çelebi Türbesine vakıflar yapmıştır. Bundan başka Beşiktaş'taki Yahya Efendi Türbesini de yeniden onartmıştır.

Yahya Efendi Türbesinin tamirine, şair Hayri şu tarihi düşürmüştür:

Etti inşa-i sebil ve mektep ve cami ki halk
Su içe ilm öğrene kıla namaz ide dua
Bir de havz-ı bî bedel yaptırdı kim tersanede
Andan etdi bahri bir zırh sefine iptida
Ruhunu hoşnut için Yahya Efendi'nın
Kıldı ihyâ türbe-i pâk-i şerîfin bî riyâ
Hayrî geldiler yediler dediler tarihini
Etdi bu bâb-ı şerîfi Valide Sultan binâ

Sene 1290[12]

Valde Sultan'ın en büyük eseri, şüphesiz ki Aksaray'da yaptırdığı cami, mektep, türbe ve sebilidir. Valde Sultan, camii yaptırmaya karar verince Aksaray'daki arsaları aldı. Bu arsalara 753.845 kuruş ödedi. Cami Ortaköy Valde Camii büyüklüğünde olacaktı.[13] Fakat avlusu onunkinden

---

[11] *İstanbul Çeşmeleri*, 234, 270, 278, 280, 344.
[12] Top. Arş. E. No. 842.
[13] D. No. 8218 B.

büyük olacaktı. Bu isteğe göre plân hazırlandı ve beğenildi.[14] 1869 Kasım ayında büyük törenlerle camiin temel atma töreni yapıldı, davetlilere 69.880 kuruşluk hediye dağıtıldı.[15] Cami, mektep, türbe ve muvakkithanenin inşası iki sene sürdü. Camiin inşasında 222 amele çalışıyordu. Bina baş memurluğuna Husrev Ağa, kâtipliğine Sami, Bedros Kalfa, duvarcı Ohanes, eminliğe Kavas, mutemetliklere Mehmed Ağa, Hasan Ağa, Abbas Ağa, Kadri Ağa, Ali Ağa, İbrahim Ağa, İzzet Ağa ve Agop getirilmişlerdi.[16] Binaların yapısı 1871 (1288) yılında sona erdi.[17]

Piruz-ı Felek Kadın: II. Mahmud'un altıncı kadınıdır. 21 Eylül 1863(7 Rebiülâhir 1280)'de öldü, II. Mahmud'un türbesi yanındaki odaya gömüldü.[18]

Vuslat Kadın: Vuslat Kadın'ın da II. Mahmud'un kadınlarından olması kuvvetle muhtemeldir.[19]

Zernigâr Kadın: Zernigâr Kadın, Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın eşi ve II. Mahmud'un kız kardeşidir. Esma Sultan tarafından yetiştirilip II. Mahmud'a takdim edilmiştir. II. Mahmud'un dördüncü ikbali iken Adile Sultan-

---

[14] D. No. 8215; *İstanbul Camileri*, 149.

[15] D. No. 8212, 8213, 8205, 8219.

[16] D. No. 8207.

[17] Cami'ye döşenen hasırlar için bakınız: D. No. 8202; Türbeye konacak eşyanın defteri D. No. 8209; binalara konan eşyaların defteri D. No. 8204; Valde Sultan kütüphanesine konacak kitapların listesi D. No. 8201.

[18] *"Cennet-mekân Sultan Mahmud Han-ı Sanî Hazretlerinin kadınlarından Piruz-i Felek nam altıncı kadın efendinin vefatı: Tarih-i sâl-i irtihalleri fî 7 R. sene 280. Divanyolu'nda Cennet-mekân Sultan Mahmud Han-ı Sanî Hazretlerinin türbesi ittisalindeki odada medfundur"* Top. Arş. Yeni Yazma no. 151, Vr. 19 b.

[19] *"Defter oldur ki merhume üçüncü Vuslat Kadın Hazretlerinin bab bahçe nezdinde bir bab ahşap hanın bil icareteyn masraflarının esamilerin; mah be mah ahzolunan icaresin beyan eder. 15 Z. (1) 246."* E. No. 11628.

'ı doğurdu. Bunun üzerine 7. Kadın Efendiliğe yükseldi. 1830 (1246) yılında öldü. Fatih'deki Nakşidil Valde Sultan Türbesine gömüldü.[20]

İkballeri[21]

Hüsnümelek Hanım: II. Mahmud'un baş ikbalidir. Hüsnümelek Hanım, II. Mahmud'un kardeşi Esma Sultan'ın oyuncularındanmış. II. Mahmud, Hüsnümelek'i görmüş ve hoşlanmış. Esma Sultan da kardeşine hediye etmiş. Hüsnümelek çok güzelmiş. II. Mahmud, onun için:

Hüsnümelek bir peridir,
Cümlesinin dilberidir

diye bir de şarkı bestelemiş. Saray dışında yaşadığı, mektuplarından, şehzadelerin ve bazı kadın efendilerin kendisini ziyarete gelmesinden anlaşılmaktadır. Çocuğu olmamış, ölüm tarihi sandukası üzerine yazılmamıştır. Divanyolu'ndaki II. Mahmud türbesinin yanındaki odada yatmaktadır.[22]

Zeynifelek Hanım: II. Mahmud'un ikinci ikbalidir. 1841 (1257)'de öldü. Fatih'teki Nakşıdil Valde Sultan türbesine gömüldü.[23]

Tiryal Hanım: II. Mahmud'un üçüncü ikbalidir. Tiryal Hanım, uzun bir ömür sürmüştür. II. Mahmud, Abdül-

---

[20] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 139.

[21] İlk olarak düzenli ikballer listesini II. Mahmud'da tespit edebiliyoruz.

[22] Hüsnümelek Hanım'ın mektupları ve diğer evrakı için bakınız: *Haremden Mektuplar*, 129-135; *Asırlar Boyunca İstanbul*, 223.

[23] *"Cennetmekân ikinci ikbal Zeynifelek Hanım Hazretlerinin füruht olunan terekesi beyan olunur, 14 Za. sene (12)57. Bu muhallefatın 23.586 kuruşluğu satılmış, 412.835 tutarında olanı da hazineye irat kaydolunmuştur."* E. No. 576. *Asırlar Boyunca İstanbul*'da ölüm tarihi bir sene sonra yazılmıştır, s. 139.

mecid, Abdülaziz, II. Abdülhamid ve V. Murad devirlerini yaşamış, bu padişahlar devrinde vukua gelen iyi, kötü olaylara şahit olmuştur. Tiryal Hanım, II. Abdülhamid devrinde 1886 (1302) yılında öldü. Yeni Cami havatîn türbesine gömüldü.[24] Kocası tarafından Beylerbeyi Sarayı'nın yarısı kendisine, yarısı da dördüncü ikbal Lebriz Hanım'a verilmişti. Lebriz Hanım hissesini tamamen Tiryal Hanım'a sattı.

Lebriz Hanım: II. Mahmud'un dördüncü ikbalidir. Kocasından sonra, Abdülaziz devrinde 9 Şubat 1865(13 Ramazan 1281)'de öldü. Ortaköy'deki sahil-sarayında yaşıyordu. Divanyolu'ndaki II. Mahmud'un türbesine gömüldü.[25]

Kızları[26]

Fatma Sultan: II. Mahmud'un ilk çocuğudur, 1809 Ocak (Zilhicce 1223)'de Nevfidan baş-kadın efendiden doğdu. II. Mahmud buna çok sevindi. Vezir-i âzamına yazdığı bir hatt-ı hümayunla bir hafta süre ile günde üç kere top atılmasını emretti. Aynı zamanda Fatma Sultan'a feraşet fermanı vesair gibi ihsanlarda bulundu.[27]

Enderunlu Vasıf da şu tarihi düşürdü:

---

[24] Tiryal Hanım'ın mektupları ve evrakı için bakınız: *Haremden Mektuplar*, 135-138.

[25] *Haremden Mektuplar*: 126, 127. *Sicill-i Osmanî*'de 17 Ramazan'da öldüğü yazılıdır: I. 66.

[26] Osmanlı padişahları içinde en çok evlâda sahip olanlardan birisi de II. Mahmud'dur. Alderson, kızlarının isimlerini şöyle yazar: *Fatma, Fatma, Esma, Emine, Ayşe, Aliye, Zeyneb, Şah, Saliha, Münire, Mihrimah, Hayriye, Hayriye, Hamide, Hamide, Hatice.* Bu liste hatalıdır, noksanları ve kusurları vardır. Sod. Tablo XLVI. II. Mahmud'un çocuklarının çoğu küçük yaşta ölmüşlerdir.

[27] H. No. 6288, 7755, Ta. 1809.

Tulû' ettikde doldu kalbine Vasıf bu tam tarih
Salınsın Fatma Sultan-ı dilcû mehd-i iffetde (1223).

Fakat Fatma Sultan çok yaşamadı, altı ay sonra öldü (1809). Nuruosmaniye'deki türbeye gömüldü.[28]

Ayşe Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. 1809 yılı Temmuzu'nda (Cemaziyelâhir 1224'de) doğdu. İkinci Aşubcan Kadın Efendi'nin kızıdır. Enderunlu Vasıf, doğumunda şu tarihi düşürmüştür:

Şevk'ü Şadi ü meserretle dedim tarihini
Verdi Hak Ayşe Sultanı o şah-ı emcede (1224)

Fakat Ayşe Sultan da 6-7 aylık iken öldü (1810 yılı Şubat-Muharrem 1225).[29]

Fatma Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. Baş-kadın Nevfidan Kadın Efendiden 1811 Nisanında (1226 Rebiülevvel) doğdu. 14 yaşına gelince çiçek hastalığından öldü. Fatih'deki Nakşidil Valde Sultan Türbesine gömüldü (1825 Nisan-Ramazan 1240).[30] Fatma Sultan'ın ölümü için Keçecizade İzzet Molla şu tarihi düşürmüştür:

Dağdar-ı hüzn olub İzzet dedi tarihini
Fatma Sultan çiçekten ademe kıldı intikal (1240)[31]

Doğan çocuklarının ardı ardına ölmesine II. Mahmud

---

[28] *"Velâdet-i Fatma Sultan... Tulû'u devletlü Baş-Kadın Efendi Hazretlerinden fî. C. Sene 1223, Tarih-i vefatı: fî (1)224. Nuruosmaniye Camiinde vaki türbede medfundur."* Top. Sarayı Kitaplığı, Yeni Yazma 151, s. I.

[29] *"Velâdet-i Ayşe Sultan... Devletlü ikinci Kadın Efendi Hazretlerinden. fî C. Sene (1)226, Tarih-i vefatı: fî sene 1225, Nuruosmaniye Cami-i şerifinde vaki türbede medfundur."* Aynı kaynak.

[30] *"Velâdet-i Fatma Sultan... Devletlü Baş-Kadın Efendi Hazretlerinden, fî Ra. sene (1)226, Tarih-i vefatı: fî N. sene (1)240. Sultan Mehmed'de Valde Sultan türbesinde gömülüdür"* Aynı kaynak.

[31] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 138.

üzülüyordu. II. Mahmud'un şair kızı Adile Sultan, babasının acılarını şu mısralarla açıklamaktadır:

Çünkü ol şehinşâh-ı âlî makam,
Birçok evlâd ile olmuşdur bekam,
Bir gülistan-ı has güller idi,
Lale vü reyhan ü sünbüller idi,
Kimi masum, kimi âkil, kimi genç,
Gördü çoğu acısın ol padişah.

Saliha Sultan: II. Mahmud'un oldukça uzun yaşayan kızlarındandır. 17 Nisan 1811 (25 Cemaziyelevvel 1226) yılında Aşubcan Kadın'dan doğdu.[32] Saliha Sultan doğmadan önce hazırlanan doğum eşyası, hazineden Aşubcan Kadın dairesine gönderildi. Saliha Sultan doğunca devlet erkânına şerbetler sunuldu, karşılığında tebrik ve teşekkür mektupları aldı.[33] II. Mahmud, Saliha Sultan 23 yaşına gelince, kızını Tophane Müşiri Halil Rifat Paşa'ya vereceğini sadrâzama yazdığı bir hatt-ı hümayunla bildirdi. Nişan ve nikâh hazırlıklarının yapılmasını emretti.[34] Kısa zamanda Saliha Sultan'ın cihazı hazırlandı.[35].

Düğüne 1834 yılının 24'üncü Cumartesi günü, Dolmabahçe Sarayı'nın bulunduğu meydanda başlandı. Daha o zaman Dolmabahçe Sarayı yapılmamıştı, biraz ilerisinde Beşiktaş Sarayı vardı. Perşembe günü gelin alayı yapıldı. Saliha Sultan düğününün yapıldığı yerden alınarak kendilerine ayrılan Fındıklı Sarayına götürüldü. Bu ev-

---

[32] Doğum için verilen eşya defteri D. No. 8031. "*Velâdet-i Saliha Sultan... Tulü'u devletlü beşinci Kadın Efendi Hazretlerinden, fi 25 Ca. sene (1)226*"; *Tarih-i vefatı: 5 M. sene (1)259 pazar gecesi saat 3. Divanyolu'nda kâin türbede pederi Sultan Mahmud Han-ı Sani'nin yanında medfundur.*" Top. Ktp., yazma yeri 151, s: 1.

[33] Sadrazamın teşekkür arızası: E. no: 7628.

[34] E. no: 5936.

[35] Saliha Sultan için hazırlanan cihazın defteri: E. no: 160, 630.

lenmeden sonra Abdülhamid Bey ile Asaf Mahmud Celâl Paşa'yı doğurdu. Evvela oğlu Abdülhamid Beyi, arkasından babasını kaybetti. Bunların üzüntüsü içinde 32 yaşında öldü (6 Şubat 1843-5 Muharrem 1259). Babası Sultan Mahmud'un türbesine gömüldü. Bu ölüm dolayısıyla kızkardeşi Adile Sultan onu şöyle tasvir etmiştir:

Saliha Sultan hemşirem biri
Asuman-ı Devletin meh-peykeri
Sevgili bir anesi Aşubucan
Ayrılır bir danesinden bî âmân
Şah babamız lûtf ü ihsan eyledi
Kim Halil Paşa'ya akdetmiş idi
İftiraka uğradı pek çekdi gam
Yarelenmiş bağrını deldi sitem
Hüsn-ü ahlâkı güzel masum idi
Merhametli misli yok merhum idi[36]

Mihrimah Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. 29 Haziran 1812 (18 Cemaziyelâhir 1227) tarihinde Hoşyar Kadın'dan doğdu. Bu sene Sultan Mahmud'un, Bayezid ve Şah Sultan adında daha iki çocuğu oldu. Padişahın emri üzerine bu üç sultanın doğumu imparatorluğun her yanına duyuruldu.[37] II. Mahmud'un emri üzerine 1835 yılında kaptan-ı derya Ferik Mehmed Said Paşa'ya nişan edildi. Bir sene içinde çeyizi hazırlandı.[38] II. Mahmud'a, belki de çocuklarının zayıf bünyeli olmasından erken evlendirilmemeleri tavsiye edilmiş olmalıdır ki, bu yüzden Mihrimah Sultan, ancak 24 yaşında evlenebilmiştir (1836). Nikâh, devlet ileri gelenlerinin yanında Topkapı Sarayı'n-

---

[36] Adnan Giz, "II. Mahmud'un kızları", *Tarih Dünyası*, I. 317, 318, 251, İstanbul 1950.

[37] E. No. 9255, 9958.

[38] Cihaz için bakınız: E. No. 1180, 3100, D. No. 9272.

da yapıldı. Nikâh kıyıldıktan sonra, Mihrimah Sultan'a 15.000, sadrazam Mehmed Rauf Paşa, şeyhülislam Asım Efendi, serasker Husrev Paşa, Tophane Müşiri ve Saliha Sultan'ın eşi damat Halil Rıfat Paşa, Asâkir-i Mânsure müşiri Seyyid Mehmed Said Paşa, Müşir Ahmed Fevzi Paşa, Mülkiye Nazırı Mehmed Said Pertev Paşa'lara 5.000 kuruş ihsan etti. Bunlardan başka harem ve enderun halkına da ihsanlarda bulundu ki, bunların tutarı 48.500 kuruşu buluyordu.[39] Mihrimah Sultan'ın çeyizi Bayezid'deki Serasker dairesinde hazırlandı ve törenle evlenenlerin sarayına gönderildi. 28 Nisan 1836'da düğün eğlencelerine başlandı. Mihrimah Sultan'ın düğün gösterileri de Saliha Sultan'ınki gibi Dolmabahçe civarında yapıldı. Dolmabahçe Sarayı'nın üst kısmında bulunan "Bayıldım Köşkü" etrafındaki boş arazide yapıldı. Bu eğlenceler günlerce sürdü. Nihayet muazzam bir gelin alayı tertip edilerek Mihrimah Sultan, sarayına gönderildi.

Mihrimah Sultan'a evlilik yaramadı. II. Mahmud biraz sonra kocası Said Paşa'yı azil ve Bursa'ya sürgün etti. Bu durum Hoşyar Kadın'la Mihrimah Sultan'ı çok üzdü. Hoşyar Kadın'ın ricaları üzerine Said Paşa affedilip İstanbul'a getirildi; fakat Mihrimah Sultan'ın bu mesut ve sevimli günleri çok uzun sürmedi, hastalandı, çok zayıf düştüğüne göre verem olmalı, öldü (31 Ağustos 1838-10 Rebiülâhir 1254). Öldüğü zaman 26 yaşında idi. Fatih'teki Nakşıdil Valde Sultan Türbesine gömüldü.[40]

---

[39] E. No. 1937. Mihrimah Sultanın düğününe 28 Nisan'da başlandı, 5 Mayıs 1836'da eğlenceler ve ziyafetlere son verilerek sultan gerdeğe girdi. O sırada İstanbul'da bulunan Moltke, ziyafetleri, çeyiz ve gelin alaylarını oldukça tafsilatlı anlatmaktadır: *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar*, Moltke, Çeviren Hayrullah Örs, Ankara 1960, 46, 47.

[40] *"Velâdet-i Mihrimah Sultan... tulû'u devletlü dördüncü Kadın Efendi Hazretlerinden, fî 18 C. 1227, Tarih-i vefatı fi 10 Ra. sene (1)254, Sultan*

Mihrimah Sultan'ın genç yaşta ölmesi, başta babası olmak üzere, bütün ailesi efradını üzüntü içinde bıraktı. Bilhassa babası çok kedere kapıldı. Çünkü Mihrimah Sultan babasını çok severmiş, her zaman: "*Allah bana babamın ölüsünü güstermesin!*" dermiş, bu duası yerine gelmiş. Şair Adile Sultan bu kederi şöyle açıklar:

Ol ikinci kardeşim sultan ah!
Nur-ı kalbim, çeşm-i canım Mihrimah
Hacı Hoşyar Kadın anın maderi,
Babamızın hem ikinci hemseri.
Anı da Mahmud Han etdi ata,
Bende-i hass-ı Said Paşa'ya ta
Haftalarca sûr ve şenlikler edip
Duhterin gönlün alıp, memnun edip,
Çünkü çok gördü felek bu hâleti
Ol meyana saldı nar-ı firkati
Hastalandı oldu manend-i hilâl
Anlaşıldı, geldi vakt-i irtihal
Akıbet civan iken ol bedr-i tâb
Münhasif oldu yerin etti türab[41]

II. Mahmud da kızının ruhunu şad etmek için Eyüp'teki Nişancılar Camiinin duvarında, Sultan Mahmud Çeşmesini yaptırtmıştır. Üzerindeki kitabe şöyledir:

Bende Rıf'î söyledi bir beyt ile
Mısraında tarih oldu ayan
Eyledi bu dilcû çeşmeyi
Mihrimah Sultan çün Mahmud Han (1254)[42]

Mehmed'de Valde Sultan türbesinde medfundur." Yukarda gösterilen kaynak.

[41] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 138.

[42] *İstanbul Çeşmeleri*, I. 258; Adnan Giz, "II. Mahmud'un kızları", *Tarih Dünyası*, I., 368, 369 (İstanbul 1950).

Şah Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. 25 Mayıs 1812 (13 Cemaziyelevvel 1227) Pazar gecesi doğdu. Annesi beşinci Kadın Efendidir[43]. Annesinin Pertevniyal Sultan olması muhtemeldir. II. Mahmud'un diğer çocukları gibi, Şah Sultan'ın doğumu da imparatorluk halkına duyuruldu.[44] Şah Sultan 1814 Eylülünde öldü. Nuruosmaniye Türbesine gömüldü.[45]

Emine Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. Baş-Kadın Nevfidan Kadın'dan Temmuz 1813'de doğdu. Bir yaşına girmeden 1814 Temmuz'unda öldü, Nuraosmaniye'deki türbeye gömüldü.[46]

Şah Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. Muhtemel olarak Nuritâb Kadın'dan 14 Ekim 1814'de (29 Şevval 1229) doğdu. Üç yaşına girmeden öldü (13 Nisan 1817). Nuruosmaniye'deki türbeye gömüldü.[47]

Zeynep Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. 18 Nisan 1815' de (8 Cemaziyelevvel 1230) doğdu. Bir yaşını doldurmadan 1816 Şubatı içinde (Rebiülevvel 1231'de) öldü, Nuruosmaniye'deki türbeye gömüldü.[48]

---

[43] 15 Ş. 1227 tarihli ilâm: "... *1227 senesi ... mah-ı münevver şehr-i Cemaziyelevvel'in on üçüncü pazar gecesi Şah Sultan...*" doğdu. E. No. 9958. *Sicill-i Osmanî*"de 10 Cemaziyelevvel yazılıdır: I., 46.

[44] Telhis: E. No. 9255.

[45] "*Velâdet-i Sultan... tulû'u devletlü beşinci kadın efendi hazretlerinden, fî Ca. sene (1)227, tarih-i vefatı: fî Ş. sene 1229, Nuruosmaniye Cami-i şerifinde vaki türbede medfundur.*" Yukarda gösterilen kaynak.

[46] "*Velâdet-i Emine Sultan... Hazretleri, tulû'u devletlü baş-kadın efendi hazretlerinden, fî b. sene (1)228, tarih-i vefatı: fî t. sene (1)229, Nuruosmaniye Cami-i şerifinde vaki türbede medfundur.*" Aynı kaynak.

[47] "*Velâdet-i Şah Sultan... Hazretleri, tulû'u dördüncü kadın efendi hazretlerinden, fî L. sene (1)229, tarih-i vefatı: 2 C sene (1)232, Nuruosmaniye Cami-i şerifinde vaki türbede medfundur.*" Aynı kaynak.

[48] "*Velâdet-i Zeyneb Sultan.. hazretleri, tulû'u devletlü üçüncü kadın efendi*

Emine Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. Baş-kadın Nevfidan'dan 7 Ocak 1815'de (5 Muharrem 1231) doğdu. 24 Eylül 1816'da Beşiktaş Sarayında çıkan bir yangın neticesinde ufak bir cariye ile beraber yanarak öldü.[49] Başiktaş'taki Yahya Efendi Türbesine gömüldü.

Hamide Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. 4 Temmuz 1818(29 Şaban 1233)'de doğdu. 15 Şubat 1819'da öldü. Nuruosmaniye'deki türbeye gömüldü.[50]

Cemile Sultan: II. Mahmud'un kızı. Küçük yaşta öldü.[51]

Atiye Sultan: II. Mahmud'un altıncı, Piruz-ı Felek Kadın Efendi'den 2 Ocak 1824 (selh-i Rebiulâhir 1239)'da doğan kızıdır. 15 yaşına gelince babasını kaybetti. II. Mahmud yerine padişah olan ağabeyisi Abdülmecid, Atiye Sultan'ı Meclis-i Ahkâm-ı Adliye azasından Ahmed Fethi Paşa'ya nişanladı. Düğünleri 1840 Ağustos başında oldu, bir hafta sürdü. Bu düğüne yalnız İstanbul'un ileri gelenleri değil ecnebi elçileri de çağırıldı. Pek çok para sarfedildi ve hediyeler dağatıldı.[52] Atiye Sultan, Ahmed

---

hazretlerinden, fî 8 Ca. sene (1)230, tarih-i vefatı: Ra. sene (1)231, Nuraosmaniye Cami-i şerifinde vaki türbede medfundur." Aynı kaynak.

[49] *"Velâdet-i Emine Sultan... hazretleri, tulû'u devletlü baş-kadın efendi hazretlerinden, fî 5 Muharrem sene (1)231, tarih-i vefatı: fî Za. sene (1)231, Beşiktaş'daki harem-i hümayun civarındaki türbede medfundur."* Aynı kaynak.

[50] *"Velâdet-i Hamide Sultan... Hazretleri, tarih-i velâdeti: fî 1233, tarih-i vefatı: fî 19 R. sene (1)234, Nuruosmaniye Cami-i şerifinde vaki türbede medfundur."* Aynı kaynak.

[51] Baş. Arş. Cevdet tas. Saray, No. 398.

[52] *"Bâ irade-i seniye Cenab-ı mülûkâne 1256 senesi mah-i Cemaziyelâhirinde ismetlü Atiye Sultan... Hazretlerinin sur-ı pür sururlarında cihaz takımı olarak müceddeden yaptırılıp harem-i muhtereme-i şahaneye teslim olunan..."* Düğüne davet edilen şeyh, müderris, imam, hatip ve saireye dağıtılmak üzere tutarı 293.350 kuruş tutan 1224 çıkın hazırlanmıştır, bundan başka 294.483 kuruş da dağıtılmış ve sarfedilmiştir.. E. No. 30, 630.

Fethi Paşa ile evlendiği zaman 16, paşa ise 39 yaşında idi. Paşa'nın bu ikinci evlenmesi idi. Atiye Sultan, Arnavutköyü Sarayı'nda gerdeğe girdi. Bundan sonra da babası ve kardeşi tarafından verilen Kuruçeşme Sarayı, Eyüp ile Defterdar arasındaki Esma Sultan Sarayı ve Kâğıthane'de bulunan köşkünde yaşadı. Kızkardeşi Adile Sultan'ın açıkladığına göre Atiye Sultan bu evlenmede mesud olamamıştır:

Kardeşim Abdülmecid edüp cülûs.
Atiye Sultanı etti nev arus
Fethi Paşa'ya inayet eyledi
Haklarında lütf ü himmet eyledi
Zevci ile olmamıştı şad-ü-gâm
Bulmadı zevk ü dünyayı tamam.

Atiye Sultan Fethi Paşa'dan 1843(1259)'da Seniye Hanım Sultan'ı, 1847(1263)'de Feride Hanım Sultan'ı doğurdu.[53] 11 Ağustos 1850 (2 L. 1266) yılında 26 yaşında öldü. Babası Sultan Mahmud'un türbesine gömüldü.[54] Seniye ve Feride Hanım Sultanları sonradan II. Abdülhamid evlendirmiştir.[55]

Münire Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. 17 Ekim 1824 (23 Safer 1240)'da doğdu, 22 Mayıs 1825'de çiçek hastalığından öldü. Nakşidil Valde Sultan Türbesine gömüldü.[56] Sultan Mahmud'un bu hastalıktan bu sene birkaç

---

[53] *Nevsal-i Osmanî*, 1328, s. 79.

[54] *"Tulû'u devletlû yedinci kadın efendi hazretlerinden, fi selh-i Z. sene (12)39, tarih-i vafatı fi 2 L. sene (1)266, Divanyolu'nda vaki türbede pederi Sultan Mahmud Han-ı Sanî yanında medfundur."* Aynı kaynak.

[55] Ayşe Osmanoğlu, "Babam Abdülhamid", *Hayat*, IX., 14; Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Atiye Sultan", *Resimli Tarih Mecmuası*, III., 1200, İstanbul 1952.

[56] *"Velâdet-i Münire Sultan... Hazretleri, tarih-i velâdeti: fi 23 S. sene (1)240,*

çocuğu ölmüştür. Keçeci-zade İzzet Molla, Münire Sultan'ın ölümü için şu tarihi düşürmüştür:

"Hak hayfaki çiçekten gitti Münire Sultan"[57].

Hatice Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. Yedinci Kadın Piruz-i Felek'den 6 Eylül 1825(22 Muharrem 1241)'de doğdu. 17 yaşında iken 19 Ocak 1842'de(16 Zilkade 1258) Beşiktaş Sarayı'nda öldü. Divanyolu'ndaki babasının türbesine gömüldü.[58]

Adile Sultan: II. Mahmud'un en uzun ömürlü ve şair olan kızıdır. 23 Mayıs 1826'da (15 Şevval 1241) Mahmud'un ikbali Zernigâr Hanım'dan doğdu. Dört yaşına gelince annesini kaybetti. II. Mahmud, Adile Sultan'ı kız çocukları yaşamayan baş-kadın Nevfidan Kadın'a büyütmek üzere verdi. Adile Sultan'ı Nevfidan Kadın evlâdı gibi büyüttü ve yetiştirdi. Âdile Sultan hassastı, okumayı severdi. Şairdi. Hanedan içinde yetişen tek şairedir. Ölen kardeşleri, aile efradı ve diğer hususlarda şiirleri vardır. Basılmamış divanı Üniversite ve Topkapı Sarayı kitaplıklarındadır.[59] Âdile Sultan annesinden sonra babasını da kaybetti. O zaman 13 yaşında idi. 19 yaşına gelince kardeşi Abdülmecid tarafından Tophane Müşiri Mehmed Ali Paşa ile evlendirildi (1845/1261). Çeyizine çok itina

---

tarih-i vefatı: fî 4 L. sene (1)240, Sultan Mehmed'de Valde Sultan türbesinde medfundur." Aynı kaynak.

[57] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 138-139.

[58] *Sicill-i Osmanî*'de doğum günü 26 Muharrem olarak yazılmıştır. *"Velâdet-i Hatice Sultan... Hazretleri, tulû'u yedinci Kadın Efendi Hazretlerinden, fî 22 M. sene 1241, tarih-i vafatı Beşiktaş Saray-ı Hümayununda, fî 16 Za. sene (1)258, Divanyolu'nda vaki türbede pederi Sultan Mahmud Han-ı Sanî yanında medfundur.* "Aynı kaynak. E. No. 10599. Borçları pusulaları E. No. 129.

[59] Yazma kitaplar, No. 4358; Top. Ktp. H. 995, H. 997.

gösterildi.[60] Çeyizi için 3.032.519,5 kuruş sarfedildi. Düğün esnasında bol hediye dağıtıldı. Oturmaları için şimdiki Akademi'nin bulunduğu yerdeki Neşatâbad Sarayı ayrıldı ve ayrıca döşendi.[61]

Düğünleri bir hafta sürdü, düğün eğlenceleri Haydarpaşa civarında yapıldı. 12. 6. 1845'de Âdile Sultan büyük bir alayla Neşatâbad Sarayı'na getirildi ve gerdeğe girdi. Kocası Mehmed Ali Paşa aynı yılda kapdan-ı derya oldu. Bundan sonra Mehmed Ali Paşa beş defa daha kapdan-ı derya ve bir defa da bir sene süreyle sadrazam oldu. Abdülaziz'in hükümdarlığı sırasında 1868'de öldü. Adile Sultan kocasını, Mehmed Ali Paşa da Âdile Sultan'ı sevmişti. Çok mesut günler yaşadılar. Bu birleşmeden Sıdıka, Aliye, İsmail Bey ve Hayriye Hanım Sultan adında çocukları oldu; fakat ilk üç çocuk çok yaşamadı. Hayriye Hanım bunların en uzun ömürlüsü oldu. Anne, baba çocuklarını iyi yetiştirmek için uğraştılar. Ona piyano öğretmeye çalıştılar. Fakat ecel genç yaşında kızın yakasını bırakmadı.[62]

Adile Sultan, ölen kocasına karşı duyduğu sevgiyi ve üzüntüyü şöyle belirtmektedir:

Devlet ü dine sadakatle ederdi hizmet
Emr-i Peygamberi icraya kılardı hizmet
Bir özü doğru, sözü doğru muhibb-i Devlet,
Öyle bir yar için Adile ağlar elbet

---

[60] Anası Nevfidan tarafından verilen çeyiz takımları D. No. 7963; çeyiz takımı masrafları D. No. 972, dağıtılan hediyeler ve kimlere verildiği E. No. .608, 680.

[61] 14 C. 1261 tarihli hu saraya sarfedilen mefruşat parası D. No. 2642.

[62] Leyla Saz, "Saray ve Harem Hatıraları", *Yeni Tarih Dergisi*, II., 640-656; "Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses-Adile Sultan", *Hayat Tarih. Mecmuası*, II., s. 33

Kocasının ve kızının ölümünden sonra evine çekilmiş, gezintileri bırakmış, ibadet ile ve fakir fukarayı beslemekle vaktini geçirmişti. Neşatâbad'dan başka Kuruçeşme sahilsarayına, baharda Silâhdarağa'daki köşküne, yazın da Koşuyolu'ndaki köşküne (şimdi prevantoryum olan yer) giderdi.[63]

Abdülaziz zamanında Âdile Sultan'a ve kızı Hayriye Hanım Sultan'a misafir giden Leyla Saz Hanım, onun için şöyle der:

"Adile Sultan, efendi, dindar, hayırhah, fikaraperver, nazik, beşûş idi. Sonraları zevcinin ve sevgili kerimesinin kaybı ile ye's ve fütura düşmüş, dünyanın hiçbir şeyini görmez olmuştu. Misafirlerine, bendegânına karşı nüvaziş ve iltifatına devam etmekle beraber, ibadet, hayır ve hasenattan başka bir şeyle meşgul olmak istemiyordu. Tamire muhtaç olan fukara mekteplerini, evlerini tamir ettirir, çocuklarını mektebe başlattırır, gelinlik kızlarına çeyiz yaptırır, hastalarına baktırır, kurumuş çeşmelere su getirtir, fukara evlere, susuz yollara kuyu kazdırır; hasılı ihtiyaç sahiplerinin imdadına yetişirdi..."[64]

Halbuki Adile Sultan kocasının sağlığında debdebeli bir hayat yaşıyordu. Leyla Saz Hanım, Kuruçeşmedeki sarayında debdebeli bir hayat sürdüğünü, alaturka ve alafranga saz takımı olduğunu yazmaktadır. Bu debdebeyi sarayında hizmet edenlerin listesi ispat etmektedir.[65]

---

[63] Leyla Saz, "Saray ve Harem Hatıraları", *Hayat Tarih Mecmuası*, II., s: 656.

[64] Leyla Saz, "Saray ve Harem Hatıraları", *Yeni Tarih Dergisi*, II., 656.

[65] Adile Sultan sarayındaki vazifeliler: Kethüda bey, imam efendi, ikinci imam efendi, müezzin efendi, kâtip efendi, vekilharç, masraf kâtibi, üç kayıkçı, saray bekçisi, mirahur ağa, arabacı başı, kömürcü başı, kandilci başı, ikinci kandilci, arabacılar, aşçılar, tablakârlar, iki saray kapıcısı, hekim başı, harem çöpçüsü, mutfak çöpçüsü, vekilharç ayvazı, saray bahçıvanları, bahçıvan başı, saatçi başı, odun yarıcılar, su

Adile Sultan, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid devrini yaşadı. Dinî günlerde Adile Sultan, II. Abdülhamid'i ziyarete gelmezmiş, fakat diğer zamanlarda gelir, padişah tarafından hususî surette karşılanırmış. Adile Sultan'ı II. Abdülhamid çok severmiş, onunla "*Halacığım*" diye konuşur, Adile Sultan da ona "*Oğlum*" dermiş. Adile Sultan nargile tiryakisi olduğundan derhal nargilesi hazırlanır, Abdülhamid tarafından önüne konulur, kahvesi ikram edilirmiş.

Onu, ömrünün sonlarında gören Ayşe Osmanoğlu, Adile Sultan'ı şöyle anlatır:

"Yüzünün eskiden pek güzel olduğu belli idi. Narin, orta boylu, kumral, mavi elâ gözlü, nuranî asaletini gösteren hal, hareket ve terbiyeye malik bir sultandı. Giyinmesi tamamiyle alaturka olup, ağır kumaşlardan dört etekli entari, ayağına güderiden pabuç giyer, beline şaldan kuşak bağlar, bu entari üzerine salta dedikleri bol kollu ceket geçirir, başına fes gibi birşey giyip etrafına oyalı ipekli yemeni sarar, üzerine zümrüt ve lâllerle yapılmış, ortadaki daha büyük iki yanındakiler küçük gül şeklinde kıymetli iğneler takardı. Başka hiçbir mücevher, nişan takmazdı.."[66]

Ömrünü türbeleri ziyaret etmekle geçiren Adile Sultan 12 Şubat 1899'da (1 Şevval 1316) öldü. Eyüp'teki kocası Mehmed Ali Paşa'nın türbesine gömüldü.[67] Adile Sultan *Divan-ı Muhibbi* adı altında Kanunî'nin şiirlerini bastırmıştır.

---

yolcular, tamirci, çilingir... Bunların aylıkları 20-500 kuruş arasında değişiyor. E. No. 608.

[66] *Babam Abdülhamid*: 89, 90.

[67] *"Velâdet-i Adile Sultan... Hazretleri, tulû'u dördüncü ikbal hanım hazretlerinden, fî 15 L. sene (1)241, tarih-i vefatı: 1 Şevval sene (1)316, Eyüb'te Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa merhumun türbesinde zevci müşarileyhin nezdinde medfundur."* Gösterilen kaynak.

Fatma Sultan: II. Mahmud'un kızıdır. 20 Temmuz 1828'de (7 Muharrem 1244) altıncı kadın efendiden doğmuştur. Buna göre, annesi Piruz-i Felek Kadın olması icap eder. Bu kızcağız da iki yaşında iken 23 Ekim 1830'da (6 Cemaziyelevvel 1246) öldü. Fatih'teki Nakşidil Valde Sultan Türbesine gömüldü.[68]

Hayriye Sultan: II. Mahmud'un ikballerinden birisinden 22 Ocak 1831'de (8 Şaban 1247) doğan kızıdır. İki yaşında iken 29 Ocak 1833'de (24 Ramazan - 1248) öldü, Fatih'teki Nakşidil Valde Sultan Türbesine gömüldü.[69]

---

[68] *"Velâdet-i Fatma Sultan... Hazretleri, tulû'u devletlü altıncı kadın efendi hazretlerinden, fî 7 M. sene (1)244, tarih-i vefatı: fî 6 Ca. sene (1)244, Sultan Mehmed'de Valde Sultan türbesinde medfundur."* Yukarda gösterilen yer ve D. No. 698.

[69] *"Velâdet-i Hayriye Sultan... Hazretleri, tulû'u İkbal Hanım Efendi Hazretlerinden, fî 8 Ş. sene (1)246, tarih-i vefatı; fî N. 24 sene (1)248, Sultan Mehmed'de Valde Sultan türbesinde medfundur."* Yukarda gösterilen yer. Doğumu tebrik için sadrazamın yazısı: E. No. 11271.

ABDÜLMECİD

Kadınları:[1]

---

[1] Abdülmecit (1839-1861), 16 yaşında padişah oldu. İnce ve narin yapılı idi. Nazik, yumuşak ve zeki; fakat gevşek iradeli idi. Giyinmeye, eğlenceye ve süse düşkündü. Babasına göre çok müsrifti. Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırarak içini Avrupa'dan getirttiği eşyalarla süslüyerek debdebeli ve tantanalı bir hayat sürmeye başladı. Kadınlara ve içkiye düşkün olması 39 yaşında ölümüne sebep oldu. Cevdet Paşa, onun kadınları için şunları yazar:

"*...Padişah nihayet Serfiraz namında bir kadına tutuldu. Başka kadınlara yaklaşmaz oldu. Serfiraz'a kimse birşey söyleyemez; istediği yerlerde gezer, tozardı. Diğerleri de onu kıskanır, ona nispet seyir yerlerinde ve Beyoğlu'nda ırz ve namusu muhil olacak veçhile dolaşırlardı. Kerimeleri sultanlar da onları bu yolda taklit ederlerdi. Onların bu misillû hal ve hareketleri namus-ı saltanatı ihlâl eder olduğundan hünkâr müteessir olsa dahi bunların önünü alamazdı... Saray kadınları ötedenberi saray-ı hümayunda bir köşeye çekilmişlerdi. Hattâ feraceleri bile yoktu. II. Sultan Mahmud devrinden kalma arzularını alsınlar diye kendilerine birer ferace verilmişti. Bir buçuk senedenberi kendilerine seyir ye temaşa kapıları açıldı. Her yerde gezmeye başladılar. Şurada burada rezaletler eder oldular.*" *Tezakir*, II., 3.

Abdülmecid kadınların çokluğu bakımından diğer padişahlar arasında rekor kırmıştır. Alderson listesi hatalıdır, çok uydurma isimler vardır. Bu listeye göre Abdülmecid'in kadınları şunlardır: *Ceylângâr (Ceylanyar), Gülcemal, Nalândil, Nergis, Neveser, Perestü, Serfiraz, Şayeste, Şevkefzâ, Verdicenan, Bezmi (Bezmiârâ* olsa gerek), *Gülüstû, Navekmisal, Nesrin, Nükhetseza, Düzdüdil, Rusdil(l), Servetseza, Şemsinur(?), Tirimüjgân, Zeynimelek* (bu da II. Mahmud'un ikbali *Zeynifelek* ile karıştırılmış olmalı). Sod. Tablo, XLVII. "*Sultan Mecid Han sarışın güzellerden hoşlanırdı. O devirde saray halkının çoğu kumral ve şarışındı.*" Leyla Saz, "Saray

Servetseza Kadın: Abdülmecid'in baş-kadınıdır. 1851 yılında Mehmed Reşad'ın annesi Gülcemal Kadın ölünce, Abdülmecid Mehmed Reşad'ı ve kardeşi Fatma Sultan'ı evlâtlık olarak vermiş, Mehmed Reşad'ı ve Fatma Sultan'ı Servetseza büyütmüştür. Servetseza Kadın Efendi, V. Murad'ı çok severmiş, II. Abdülhamid'i saltanat vekili olarak kabul eder ve ona "*Hamid Efendi*" dermiş. Bir Ramazan günü Sultan Reşad'ın dairesine gelerek:

"*Aslanım, ben yarın akşam Hamid Efendi'ye iftara gideceğim; biraderinin hakkını vermesini söyleyeceğim.*" demiş; o da:

"*Valde, eğer böyle birşey yaparsan, hem ona ve hem de kendine etmiş olursun.*" dediği halde dinlemeyip ertesi akşam saraya gitmiş, iftardan evvel huzura girerek:

"*Arslanım, ben bu akşam niye geldim bilir misin? Bu kadar vakittir kardeşine vekâlet ediyorsun, artık kardeşinin hakkını ver de biraz vakit de o saltanat etsin.*" deyip Sultan Hamid de:

"*Pek doğru söylüyorsun valde, ben de zaten onu düşünüyordum, iftardan sonra gel de seninle görüşüp konuşalım.*" demiştir.

İftarı müteakip kendisine bir bardak şerbet getirilerek içince derhal sancılanmasıyla arabaya konup dairesine götürmüşlerdir. Ertesi günü de vefatı vuku bulmuştur.[2]

Belki bir saray dedikodusudur. Fakat burada gerçek olan birşey varsa Servetseza Kadın Efendi'nin Ramazanın yirmiyedinci gecesi-Kadir gecesi-(24 Ağustos 1878- Ramazan 1295)'de Kabataş'daki sarayında ölmesidir.[3]

Hatıraları", *Yeni Tarih Dergisi*, II., 509. Abdülmecid'in bütün kadınları Çerkezdi. *Babam Abdülhamid*, 12. Sultan Abdülmecid'in kadınlarının çoğu veremden ölmüşlerdir.

[2] Ali Fuat Türtgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 290.

[3] "*İşbu 1295 senesine müsadif olan Ramazan-ı Şerifin Leyle-i Kadir'inde*

Servetseza Kadın Efendi, Abdülmecid'in saltanatı süresince, baş-kadınlığını yapmıştır. Ölüsü, kocası türbesinin haziresine gömülmüştür.[4]

Tirimüjgân Kadın: Abdülmecid'in ikinci kadını ve II. Abdülhamid'in annesidir. Tirimüjgân Kadın Şapsih Çerkez kabilesinden idi. Çocukluğunda Kafkasya'dan getirilip saraya verilmiş. Bazı kimseler, Tirimüjgân Kadın'ın Esma Sultan'ın çalgıcılarından ve Ermeni olduğunu iddia etmişlerse de bunu İbnül Emin Mahmud Kemal ve[5] torunu Ayşe Osmanoğlu şiddetle reddetmişlerdir.

Tirimüjgân sarayda terbiye edilmiş, kalfa iken Abdülmecid'in kadınları arasına girmiştir. *"Yeşil elâ gözlü, açık kumral ve gayet uzun saçlı, beyaz şeffaf tenli, nahif endamlı, ince belli, eli, ayağı çok güzel bir kadın..."* imiş. *"Şapsih kabilesinden olduğunu sarayda memleketlisi olan eski Çerkes kalfalar anlatırlardı. Babam da Şapsih kızlarına 'bizim valdenin soyu' derdi."*[6]

---

muntazır-ı rahmet-iğ Rabb-ı gafur olan ismetlü Servetseza Başkadın Efendi Hazretlerinin muhallefatı..." E. No. 13. Kabataş'da sarayında, Erenköy'deki kasrında bulunan eşyaları hazine için zapt edildi. D. No. 4741, 1007, 1008; mührü dört köşeli olup üzerinde şunlar yazüıdır: *"Devletlü Baş-kadın Servetseza Kadın Efendi Hazretleri 1273"*; 1280-1292 yılları arasındaki hesap pusulaları E. No. 731; Yalı Dergâhı postneşini seyh Alî'nin baş-kadına, kurbanlık ve aylıkları aldığına dair teşekkür mektupları: E. No. 764.

[4] *Sicill-i Osmanî*'de ise Yeni Cami'ye gömüldüğünü yazılıdır. Yanlış olsa gerek I. 28; *Asırlar Boyunca İstanbul*, 137'de ise kocasının türbesinin haziresine gömülü olduğu yazılıdır.

[5] İbnül Emin Mahmud Kemal, *Son Sadrazamlar*, 1266, İstanbul 1947.

[6] *Babam Abdülhamid*: 12-13. Ahmet Saip de Tirimüjgân Kadın'ın Çerkez olduğunu, Ermeni olmadığını, fakat lâalettayin bir cariye olduğunu ileri sürer. Abdülhamid'in *"valdesi "Çandır" namında bir cariye olup 1849'da verem hastalığıyla vefat etmiş ve o vakit Abdülhamid Efendi 7-8 yaşlarında bulunmuş idi. Asrımızda Abdülhamid'in düşmanları, hususiyle saraylılar, valdesi bulunan şu cariyenin, Ermeni cinsinden olduğunu iddia ve*

İkinci Kadın Efendi payesine kadar yükseldi, 11 Eylül 1840 (14 Şaban 1256) Cumartesi günü Çırağan Sarayı'nda ilk çocuğu olan Naime Sultan'ı doğurdu; fakat Naime Sultan 3 yaşında iken çiçek hastalığından öldü.

Naime Sultan'ın dünyaya gelişinden iki sene sonra 21 Eylül 1842'de Abdülhamid'i doğurdu. 6 senelik bir istirahatten sonra, Çırağan Sarayı'nda 22 Nisan 1848 (18 Cemaziyelevvel 1264) Cumartesi gecesi saat altıda Mehmed Abid Efendi'yi doğurdu. Mehmed Abid Efendi ayını doldurmadan 7 Mayıs 1848'de (14 Cemaziyelevvel 1264) öldü. Yeni Cami türbesine gömüldü.[7]

Sekiz senede üç çocuk doğuran narin yapılı Tirimüjgân Kadın, iki çocuğunu da kaybetmesine herhalde çok üzülmüş olmalı ki verem oluyor, hava değiştirmek için gönderildiği Beylerbeyi Sarayında 3 Ekim 1852'de (17 Muharrem 1269) ölüyor. Yeni Cami türbesine gömüldü.[8]

Şevkefza Kadın: Abdülmecid'in ikinci kadını ve V. Murad'ın annesidir. Tirimüjgân Kadın'dan sonra bu payeye yükselmiştir. 21 Eylül 1840'da (24 Recep 1256) V.

---

bununla hünkârı tahkir etmek dahi istiyorlarsa da doğru olmayıp merhume-i müşarileyha sarayın bildiğimiz Çerkez cariyelerinden bulunduğu muhakkaktır. Şu kadar var ki, Sultan Abdülmecid merhumun maruf odalıklarından olmayıp sarayın hidemat-ı süfliyesi hizmetkârlarından olduğu halde tesadüfen ülfet-i padişahî şerefine mazhariyetle bugünkü sultanı vücude getirmiş âdi bir cariyedir." Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı, 4.

[7] "*Velâdet-i şehzade-i civanbaht Mehmed Abid Efendi Hazretleri, tulû'u Çırağan sahilsaray-ı hümayununda Tirimüjgân nam ikinci kadın efendiden, fî Ca. Cumartesi gecesi saat 6 sene (1)264, tarih-i vefatı: fî 14 C. Perşenbe günü sene (1)264, Yeni Cami-i Şerifi türbe-i münifinde medfundur.*" Gösterilen yer.

[8] Ayşe Osmanoğlu, Beylerbeyi Sarayı'nda öldüğünü yazdığı halde bizdeki vesikada ölüm yeri Fer'iye Sarayı gösteriliyor: "*Cennetmekân Sultan Abdülmecid Han Hazretlerinin ikinci Tirimüjgân Kadın Efendinin vefatı tarihi: sâl-i irtihalleri fî 17 M. sene (1)269, Fer'iye, de rıhlet-i dar-ı beka etmiştir, Yeni Cami-i Şerifi türbe-i şerifinde medfundur.*" Gösterilen yer.

Murad'ı doğurdu. Abdülaziz'in padişahlığı zamanında Pertevniyal Valde Sultan ile iyi geçinmedi. Şevkefza Kadın, çok hırslı idi. Oğlunun bir an evvel padişah olmasını, kendisinin de haremin başına geçmesini istiyordu. Daima Abdülaziz aleyhinde bulunurdu. Bu sebepten Pertevniyal Valde Sultan, oğlunun tahtan indirilmesinde ve öldürülmesinde onu müşevvik olarak kabul etmiştir. 93 günlük Valde Sultanlığından sonra Murad'la beraber Çırağan Sarayı'na kapatılması, hırs ve kinlerini tahrik etti. Bu sebeple Ali Suavî'nin Çırağan olayını çıkarmasında baş rolü oynadı. Bu olaydan sonra dışarı ile irtibatı kestirildi. 17 Eylül 1889(21 Muharrem 1307)'de öldü. Yeni Cami'deki Valde Sultan Türbesine gömüldü.[9]

Düzdidil Kadın: Abdülmecid'in üçüncü kadınıdır. 17 Ağustos 1843(21 Recep 1259)'da Cemile Sultan'ı doğurdu. İki sene sonra öldü (18 Ağustos 1845-14 Şaban 1261). Bu kadının da veremden ölmesi çok muhtemeldir, İki yaşında öksüz kalan kızını, Abdülmecid, dördüncü Kadın Efendi Perestû'ye vermiştir. Düzidil Kadın, Yeni Cami'deki Turhan Sultan Türbesine gömüldü.[10]

Perestû Kadın: Abdülmecid'in dördüncü kadını, II. Abdülhamid'in analığıdır. Abdülmecid'in diğer kadınları gibi, Perestû Kadın da Kafkas Çerkezlerinden Ubuh kabilesindendi. Abdülmecid'in dördüncü kadını oldu. Ya çocuğu olmadığından ya da küçük yaşta öldüğünden Abdülhamid ve Cemile Sultan'ın analığı oldu. Ufak tefek, narin,

---

[9] "*Cennetmekân Sultan Abdülmecid Han tâbe serahu hazretlerinin harem-i hümayunlarından Şevkefza ikinci kadın efendinin tarih-i vefatı 21 Muharrem 1307, İstanbul Yeni Cami-i şerif kurbunda kâin Valde Sultan Türbesinde medfundur.*" Yukarda gösterilen kaynak.

[10] "*Cennetmekân Sultan Abdülmecid Han Hazretlerinin üçüncü Düzdidil Kadın Efendi'nin vefatı: Tarih-i sâl-i irtihalleri: Fî 14 Ş. 1261 Pazartesi gecesi, Yeni Cami-i Şerif Türbe-i Şerifinde medfundur.*" Gösterilen yer.

şeffaf tenli, mavi gözlü, altın gibi sarı saçlı, eli ayağı gayet güzel bir kadınmış. Pek nazik yaradılışlı, gösterişli ve vakarlı görünürmüş.

Bütün ömrünü evlâtlığı Abdülhamid ile Cemile Sultan'a hasretmiştir. Abdülhamid, annesi ölünce çok ağlamış. Aradan bir ay geçince Abdülmecid, bir akşam Abdülhamid'i yanına çağırmış, bir hayli öğütler verdikten sonra onu hırkasının altına alarak Perestû Kadın'ın dairesine götürmüş: "*Bak Kadınım sana güzel bir evlât getirdim*" diyerek Abdülhamid'i hırkasının altından çıkarmış, Kadın Efendi'ye teslim etmiş ve: "*Bugünden sonra senin anan budur, öp elini evlâdım*" demiş, Kadın Efendi'ye de: "*Tanrı'dan sonra sana emanet*" diyerek Hamid'i öptürmüştür. Böylece Abdülhamid altı yaşında Perestû Kadın'ın evlatlığı olmuş. Hamid'e çok iyi bakmış ve büyütmüş, bu yüzden Hamid, Perestû Kadın'ı çok severmiş. Ölümünden sonra analığından söz açılınca: "*Annem ölmemiş olsaydı o da bana ancak bu kadar bakabilirdi*" diye ona karşı sevgi ve saygı gösterirmiş.

II. Abdülhamid, 1876'da padişah olunca "*Mehd-i Ulyayı Saltanat*" oldu.[11] Haremin başı olmasına rağmen hiç

---

[11] Fî 19 Receb 1294 yılında yaralı askerlere yardım biletlerinin altında onun imzası şöyledir: "*Zat'ı şevketsimat-ı cenab-ı şehriyarînin validelikleri ve cennetmekân Sultan Abdülmecid Han Hazretlerinin dördüncü Kadınları.*" Mühürü de şöyledir: "*Devletlü dördüncü-Perestû Kadın-Hazretleri. 1269*"dur.

Abdülhamid-i Sanî ve Devr-i Saltanatı adlı eserde ise; "*Abdülhamid'in, analığına kötü davrandığını, hademe-i saray ile cinsî münasebette bulunur diye onu Abdülaziz'e ihbar ettiğini, bu yüzden Perestû kadınla arasının açıldığını, Perestû Kadın'ın Nişantaşı'ndaki konağına çekildiğini, fakat biraz sonra barıştığını, Hamid'in padişahlığı esnasında Nişantaşı'ndaki konağında yaşadığını*" yazmaktadır. II. 404; Ahmed Saip de: "*Abdülmecid'in saray kâhya kadınlarından ve sarayca bir hayli itibar ve nüfuz sahibesi olan 'Perestû Hanım' namında*" bir kadına Abdülhamid'in terbiyesini tevdi etti, *Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı*, 5.

kimsenin işine karışmaz ve incitmezmiş. Her işte dürüstlük arar, ibadetle ve fakirlere yardımla günlerini geçirirmiş. Abdülaziz, padişahlığı zamanında Maçka'da, Perestû Kadın'a bir konak hediye etmiş, en büyük zevki, zaman zaman oraya kaçıp oturmak imiş. Abdülhamid, analığının gittiğini duyunca bir araba gönderir, aldırırmış.

Merasimlerde ağır kumaşlardan dört etekli entari giyer, Hanedan-ı Âl-i Osman nişanını, Şefkat ve Mecidî nişanlarını güğsüne takar; kınalı saçlarının üzerine dantel gibi oyalarla işlenmiş kalpak biçimi hotoz giyer, "Valde Tacı" denilen zümrüt iğneyi takar, iki yanına da aynı parçalardan zümrütlü iğneler koyardı.

Dört eteğin ikisini önüne, ikisini yanlarına takardı. Belinde ya aynı kumaştan veya şaldan kuşak bulunurdu. Ayağına beyaz güderiden pabuçlar giyerdi. Sağ elinin serçe parmağında kıymetli bir yakut yüzük bulunurdu. Başka birşey takmazdı. Bu elbisenin üzerine sırma işlemeli bir caket geçirilirdi. Buna sarayda "*salta*" derlerdi.

Merasim dışında iyi kumaşlardan uzun tek etekli entari giyer, üzerine aynı renkte salta geçirir, oyalı hotozu takardı. Küçük ve narin vücuduna rağmen bu haliyle azametli ve halâvetli görülürdü.

Perestû Kadın, yine bir gün saraydan Maçka'daki konağma kaçmış ve orada ölmüş. Öldüğü zaman seksenini geçmiş imiş.[12] Perestû Kadın 1891'de (1309) Silivrikapı'da Bâlâ Tekkesi sebilini; 1895 (1313) yılında da Bâlâ Tekkesi çeşmesini yaptırmıştır[13]. Eyüp'te yaptırmış olduğu türbesine gömüldü.

---

[12] *Babam Abdülhamid*: 13-20.

[13] *İstanbul Çeşmeleri* I. 298; *İstanbul Sebilleri* 61. *İstanbul Çeşmeleri*'nde adı *Perestev* şeklinde yazılmıştır.

Gülcemal Kadın: Abdülmecid'in dördüncü kadını ve Mehmed Reşad'ın annesi. Çok güzelmiş ve Abdülmecid'in en sevdiği kadınlarından imiş. Gülcemal ile oğlu Mehmed Reşad hasta olunca Abdülmecid doktor Şpitser'i muayeneye getirtmiş. Şpitser, Gülcemal'in güzelliğini şöyle anlatıyor:

"Yüzüne örtülü şalı kendi açtı. İşte o zaman karşımda öyle bir güzel kadın başı göründü ki, ömrümde böylesini görmedim..."

Mecid onu, ne kadar sevdiğini şöyle anlatır:

".. Bu kadın, kendine karşı kalben en hakikî bir muhabbet hissettiğim yegâne zevcemdir. Onunla ömrümü birlikte geçirdiğim için gençliğimden beri kendisine bütün kalbimle bağlandım."[14]

Gülcemal Hanım 1 Kasım 1840(6 Ramazan 1256)'da, üçüncü ikbal iken Fatma Sultan'ı doğurdu ve ikinci ikballiğe yükseldi, ikinci ikbal iken 9 Şubat 1842 (25 Zilhicce 1257)'de Refia Sultan'ı doğurdu. Bundan sonra beşinci kadın efendiliğe kadar terfi etti. Beşinci kadın efendi bulunduğu sırada 1844(1260)'da Çırağan sahilsarayında bir cumartesi gecesi saat 5'i kırk geçe Mehmed Reşad Efendi'yi doğurdu.[15] Bu doğum dolayısıyla dördüncü kadın efendi oldu. Çok hassas ve bilgili bir kadındı. Verem oldu, bu hastalıktan kurtulamayarak öldü (16 Kasım 1851/21 Safer 1268 Pazar).[16] Gülcemal Kadın'ın ölümü

---

[14] *Âşık ve Şair Padişahlar*, 36, 37.

[15] *"Velâdet-i şehzade-i civanbaht Sultan Mehmed Reşad Efendi Hazretleri, tulû'u Çırağan sahilsaray-ı hümayununda devletlü beşinci Gülcemal Kadın Efendi Hazretlerinden 2 L. Cumartesi gecesi ve Teşrinievvel'in 23 saat 5. dakika 40 sene (1)260"* Yukarda gösterilen kaynak.

[16] *"Cennetmekân Sultan Abdülmecid Han Hazretlerinin dördüncü Gülcemal Kadın Efendinin vefatı, tarih-i sâl-i irtihalleri: Fî 21 Ş. Pazar sene (1)268; Fatma Sultan... Hazretlerinin valide-i muhteremeleridir. Yeni Cami-i Şerif*

Abdülmecid'i çok üzdü. Yeni Cami havatîn türbesine gömüldü.[17]

Mahitab Kadın: Abdülmecid'in beşinci kadınıdır.[18] Baş ikbal iken Çırağan Sarayında 31 Mart 1852 (9 Cemaziyelâbir 1268) Salı günü saat 9.30'da Nureddin Efendi'yi doğurdu.[19] Nureddin Efendi 32 yaşında öldü 1884 (1301). Onun ölümünden dört sene sonra da Mahitab Kadın öldü, Yeni Cami Türbesine gömüldü (1888/1305).[20]

Bezmiâra Kadın: Abdülmecid'in altıncı kadınıdır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İsmail Paşa'nın evlâtlığıdır. İsmail Paşa ölünce eşi, Bezmiâra'yı yanına alarak İstanbul'a geldi. Bezmiâra Hanım çok iyi öğrenim yapmış, güzel piyano çalıyordu. Kendisi de fevkalâde güzeldi. Kısa zamanda İstanbul'un yüksek sosyetesini, güzelliği, sazı ve sözleriyle büyüledi. Bezmiâra'nın şöhreti, Abdülmecid'in kulaklarına kadar geldi. Padişah onunla tanışmak istedi. Onu saraya davet etti, daha ilk görüşte Bezmiâra Hanım'ı sevdi. Saray geleneklerine aykırı olarak onunla nikâhlandı ve evlendi. Bezmiâra'nın bir adının da Bezmican olduğu ve altıncı ikbal olarak hareme alındığı biraz sonra altıncı kadın efendiliğe yükseldiği ikballer listesinden anlaşılmaktadır.

---

türbe-i şerifinde medfundur." Aynı kaynak.

[17] *Asırlar Boyunca İstanbul,* 205.

[18] *"Cennetmekân Sultan Abdülmecid Han Hazretlerinin beşinci kadınları. Merhume Mahitap Kadın Efendinin...."* Fer'iye Sarayındaki dairesinde bulunan muhallefat defteri 20 Şaban 306, D. No. 4112; ikinci ikbal iken Abdülmecid'in verdiği müzehheb tuğralı feraşet beratı, D. No. 698.

[19] *"Velâdet-i civanbaht Nureddin Efendi Hazretleri, tulû'u Çırağan sahilsaray-ı hümayununda baş-ikbal Mahitab Hanımdan, Fî 9 C. Salı günü saat 9, dakika 30 sene (1)268; tarihi vefatı fî 4 Rebiülevvel sene 1301, Yeni Cami-i şerif türbe-i menfesinde medfundur."* Yakarda gösterilen yer.

[20] *Asırlar Boyunca İstanbul,* 206.

Güzel Bezmiâra, böylece Abdülmecid'in muhteşem haremine altıncı kadın efendi olarak girdi. Bir zaman için Abdülmecid ile mesut günler yaşadı. Fakat sonradan kıskançlık yüzünden, diğer kadınlarla aralarında yarışma ve tartışmalar başladı. Aynı zamanda serbest hayat yaşadığından haremin monoton gidişine ayak uyduramadı, bu yüzden Abdülmecid tarafından boşandı.

Kadın efendi payesine yükselen bir hanımın evlenmemesi gerekirdi. Eğer evlenirse bu saltanata karşı yapılan en büyük saygısızlık sayılırdı. Fakat Bezmiâra Kadın bunu düşünmedi, ferik ressam Tevfik Paşa ile evlendi. Abdülmecid, hoş görür bir hükümdar olduğundan buna aldırış etmedi. Fakat kardeşi Abdülaziz onun gibi toleranslı değildi, biraz mutaassıp idi. Bu sebepten padişah olur olmaz, Tevfik Paşa'yı azletti, karı koca'yı Bursa'ya sürdü. Tevfik Paşa, bu dertten kurtulmak için Bezmiâradan ayrılmak zorunda kaldı. Üçüncü defa Bursa Evkaf Müdürü Uzun Ahmed Bey'le evlendi. Bursa'dan İstanbul'a gelip yerleştiler. İstanbul'da çok sıkıntılı bir hayat yaşayarak öldü. Kızı Cavidan Hanım'dır. Çok güzel yazısı ve üslûbu vardır.[21]

Verdicenan Kadın: Abdülmecid'in üçüncü kadınıdır. Altıncı kadın efendi iken 9 Ocak 1844(28 Zilhicce 1260)'da Topkapı Sarayı'nda Münire Sultan'ı doğurdu. Bundan sonra türlü sebeplerle üçüncü kadın efendiliğe kadar yükseldi. 2 Temmuz 1862(4 Muharrem 1279)'da kızı Münire Sultan'ı kaybetti. Saray gelenekleri gereğince ölen Gülüstû Hanım'ın kızı Mediha Sultan, evlâtlık olarak kendisine verildi. Mediha Sultan'ın Necip Paşa ile evlenmesini o sağladı.[22] 1889(1307)'de öldü, Yeni Cami Türbesine gömüldü.[23]

---

[21] *Haremden Mektuplar*, 147-163.

[22] Mediha Sultan'ın Verdicenân Kadın'a, Verdicenan Kadın'ın II. Abdül-

İkballeri[24]

Nalândil Hanım: Abdülmecid'in baş ikbalidir. 12 Aralık 1851(10 Safer 1268)'de Çırağan Sarayında Çarşamba günü 5.40'da Seniha Sultan'ı, 20 Mart 1853 (9 Cemaziyelâhir 1269) Cumartesi günü saat 4'de Mehmed Abdüssamed'i doğurdu.[25] Bu son doğumunda ikinci ikbal bulunuyordu. Baş-ikbal Bezmiâra'nın altıncı kadınlığa yükselmesi üzerine Nalândil Hanım Efendi baş-ikbal oldu; fakat Mehmed Abdüssamed Efendi iki yaşına gelince öldü (Mayıs 4 1855-17 Şaban 1271). Nalândil, Yeni Cami havatîn türbesinde gömülüdür[26].

Ceylânyar Hanım: Abdülmecid'in ikinci ikbalidir. Beşinci ikbal iken 31 Mart 1852(8 Cemaziyelâhir 1268)'de Çırağan Sarayı'nda Pazartesi günü 12'yi 20 geçe Mehmed Rüştü Efendi'yi doğurdu. Fakat Mehmed Rüştü Efendi 9 aylık iken öldü. I. Abdülhamid Türbesine gömüldü.[27]

---

hamid'in analığı Perestû Kadın'a bu hususta yazdığı mektuplar için bakınız; *Haremden Mektuplar*, 196-202.

[23] Yeni Cami havatîn türbesinde gömülüdür: 206.

[24] 1269 yıllarından biraz önce Abdülmecid'in ikballerinin listesi şöyledir: *"Hâmile olan ikinci ikbal hanım efendi hazretlerinin elbise bohçasına vazolunan alâ fermayiş şal adet 1, 6000 kuruş verildi. Baş ikbal Bezmican, ikinci ikbal Nalândil, üçüncü ikbal Ceylanyar, dördüncü ikbal Serfiraz, beşinci ikbal Şayeste Hanım..."* E. No. 3733.

[25] *"Velâdet-i Şehzade-i civanbaht Sultan Mehmed Abdüssamed Efendi Hazretleri, tulû'u devletlü ikinci ikbal Nalândil Hanım'dan Fî 9 C. sene (1)269 Cumartesi günü saat 4, tarih-i vefatı: fî 17 Ş. sene (1)271, Sultan Selim Han Cami-i şerifinde vaki türbede gömülüdür."*

[26] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

[27] *"Velâdet-i şehzade-i civanbaht Mehmed Rüştü Efendi, tulû'u Çırağan sahilsaray-ı hümayununda beşinci ikbal Ceylan Hanımdan, fî 8 C. Pazartesi günü akşam üzeri saat 12, dakika 20, sene 1268, tarih-i vefatı 18 Ş. sene (1)268, Hamidiye türbe-i şerifinde medfundur."* Yukarda gösterilen kaynak ve D, No. 698.

Ceylânyar Hanım ikinci ikbal iken 17 Ocak 1855 (17 Şaban 1272) Perşembe günü öldü, Nakşidil Valde Sultan Türbesi haziresine gömüldü.[28]

Serfiraz Hanım: Abdülmecid'in ikinci ikbali ve rezaletleriyle ün alan gözdesi. Abdülmecid'in gözdeleri ve kadınları içinde en çok sevdiği ve yüz verdiği kadındır. Buna tutulduğu sırada, diğer kadınları gözleri görmemiştir. Serfiraz istediği yerlerde dolaşır, dilediğini yapardı, hiç kimse ses çıkaramazdı.

Yıldız Kasrında yaşar, canı istemezse padişahı bile köşke almazmış. Bir aralık Beşiktaş'ta Küçük Fesli diye nam alan bir Ermeni çocuğuna tutulmuş, onun için çok para ödemiş, rezaletleri dillere destan olmuş. Beyoğlu'nda bir Hırvat Küçük Fesli'yi vurmuşsa da öldürememiş, bunun üzerine ailesi Küçük Fesli'yi Adalara kaçırmışlar, dönünce Beşiktaş çarşısında dolaşırken iki saraylı tarafından öldürülmüş, bu skandal da bu şekilde sona ermiş. Çok müsrifti, bir sene için yaptığı masraf 120.000 keseyi bulmuştu.

Serfiraz Hanım, kendisine ziyaret için gelecek olan Abdülmecid'i kabul etmemiş ve kızlarağası Salih Ağa'ya: *"Serasker Rıza Paşa'dan ruhsat tezkeresi almış mı?"* diye reddetmiş. Fakat Abdülmecid, buna rağmen köşke gitmiş, Serfiraz kapıyı açmamış, padişah kapıyı zorla kırmış ve içeri girmiş. Niçin açmadın diye Serfiraz'a sorduğu vakit kadın şu karşılığı vermiştir: *"Rıza Paşa gibi bir herif bizim tedip ve terbiyemize memur olmuş. Bu surette biz, edepsizmişiz demek oluyor. Edepsiz olanlar böyle edepsizlik dahi edebilirler."* demesiyle Zat-ı Şahane: *"Ne yapayım, o kadar herif üzerime*

---

[28] *"Cennetmekân Sultan Abdülmecid Han Hazretlerinin ikinci ikbali Ceylânyar Hanım Efendinin vefatı tarih-i sâl-i irtihalleri fî 17 Ş. sene 1272, Perşenbe günü rıhlet-i dâr-ı baka etmiştir, Sultan Mehmed'de Valde Sultan türbe-i şerifi haricinde medfundur."* Aynı yer.

hücum etti. Çaresiz böyle bir surete teşebbüs lâzım geldi. Bir müddetcik böyle gitsin, sen ona bakma!..." demiş.[29]

Serfiraz Hanım, yaptığı üç çocuk sayesinde altıncı ikballikten ikinci ikballiğe kadar yükselmiştir. Kadın Efendiler listesine giremediğine göre son zamanlarda gözden düşmüş olmalıdır. Serfiraz Hanım altıncı ikbal iken Çırağan Sarayında 9 Haziran 1852 (23 Şaban 1268) Cumartesi günü Osman Safiyeddin Efendi'yi,[30] 1.10.1857'de Bedia Sultan'ı; 25 Temmuz 1860 (6 Muharrem 1277) Çarşamba gecesi saat yedide Süleyman Efendi'yi doğurdu.[31] Bedia Sultan 39 günlük iken, Safiyeddin Efendi de üç yaşında iken öldü. Serfiraz Hanım ikinci ikbal Ceylânyar'ın ölümünden sonra ikinci ikballiğe yükselmiştir. Serfiraz Hanım 9 Haziran 1905(5 Rebiülâhir 1323)'de öldü. Yahya Efendi Türbesi yanındaki şehzade ve kadınlar türbesine gömüldü.[32]

Nergizev Hanım:[33] Abdülmecid'in dördüncü ikbalidir. 17 Temmuz 1848 (15 Şaban 1264) Cumartesi gecesi saat 1,30'da Çırağan Sarayı'nda Şehzade Mehmed Fuad Efendi'yi doğurdu. Mehmed Fuad Efendi iki aylık iken 28 Eylül 1848(29 Şevval 1264)'de öldü. Yeni Cami Türbesi-

---

[29] Cevdet Paşa, *Tezakîr*, II., Cavit Baysun Yayını, 59 ve fazla bilgi için: 3, 4, 8, 59, 64, 65, 100, 131 sayfalara bakınız.

[30] "*Velâdet-i şehzade-i civanbaht Sultan Osman Safiyeddin Efendi Hazretleri, tulû'u Çırağan sahilsaray-ı hümayununda altıncı ikbal Serfiraz Hanımdan, fî 23 Ş. Cuma günü saat 7, sene (1)268, tarih-i vafatı fî 16 L. sene (1)271, Sultan Selim Cami-i şerifi avlusunda Abdülmecid Han yanında türbe-i şerifte medfundur.*" Yukarda gösterilen yer.

[31] "*Velâdet-i şehzade-i civanbaht Sultan Süleyman Efendi Hazretleri, tulû'u devletlü ikinci ikbal Serfiraz Hanım Hazretlerinden fî 6 M. Çarşamba gecesi saat 7, dakika 30 sene (1)277*" Aynı yer.

[32] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 148.

[33] Bunu, *Nergis* ve *Nergizu* şeklinde yazanlar da vardır.

ne gömüldü.[34] Nergizev Hanım da, çok muhtemel olarak veremdi, bir ay sonra 26 Ekim 1848(28 Zilkade 1264)'de öldü.[35] Yeni Cami Türbesine gömüldü.

Gülüstû Hanım:[36] Abdülmacid'in dördüncü ikbalidir. Beşinci ikbal iken 1855(1271)'de ikiz Zekiye ve Fehime Sultanları, 1856(1272)'de Mediha Sultan'ı, 1861(1277)' de Vahdeddin Efendi'yi doğurdu. Aynı sene öldü, bunun da veremden ölmesi muhtemeldir. Fatih'teki Gülüstû Hanım Türbesine gömüldü. Vahdeddin hükümdar olur olmaz, derhal bir otomobile binmiş, annesinin türbesini ziyaret etmiştir.[37]

Navekmisal Hanım: Abdülmecid'in beşinci ikbalidir. 5 Ağustos 1854(13 Zilkade 1270)'de Üsküdar'daki Şemsi Paşa Kasrı'nda öldü, veremden ölmesi muhtemeldir. Yeni Cami Türbesine gömüldü.[38]

Nesrin Hanım: Abdülmecid'in ikinci ikbalidir. Üçüncü ikbal iken 1846(1262)'de Mehmed Ziyaeddin Efendi'yi, 1848(1264)'de Behice Sultan'ı, Abdülmecid'in Bursa se-

---

[34] *"Velâdet-i şehzade-i civanbaht Sultan Mehmed Fuad Efendi Hazretleri, tulû'u Çırağan Sahilsaray-ı hümayununda devletlü dördüncü ikbal Nergizev Hanımdan, fi 15 Ş. sene (1)264 Cumartesi gecesi saat 1,5 tarih-i vefatı fi 29 L. sene (1)264. Yeni Cami-i şerif türbe-i şerifinde medfundur..."* Yukarda gösterilen kaynak.

[35] *"Altmış dört senesi mah-ı Zilkade'nin yirmi sekizinci günü terk-i âlem-i fanî eden müteveffa dördüncü ikbal Nergizev Hanım merhumenin.."* D. No. 8102.

[36] *Gelistu* şeklinde yazanlar da vardır.

[37] *Görüp İşittiklerim*, 161.

[38] *"1270 senesi mah-ı Zilkade'nin 13 üncü Pazartesi günü Üsküdar'da kâin Şemsi Paşa Kasr-ı hümayununda veda-ı âlem-i fanî buyurup bâ irade-i seniye Cenab-ı mülûkâne Yeni Cami-i şerif türbe-i münifinde medfun olan cennetmekân adn-i âşiyan beşinci ikbal Navekmisal Hanım Efendi merhumenin sabit olan düyûn-i vakıa-i müteferrikasını mübin defter.."* D. No. 8119 ve 698.

yahati esnasında 1850(1266)'da Nizameddin ve Bahaeddin Efendileri doğurdu; ve ikinci ikballiğe terfi etti. Bu üç şehzadeyi de ölümünden önce kaybetti. Çocuklarının acılarına dayanamayarak 2 Mayıs 1853(26 Recep 1269)'de öldü. Bunun da veremden ölmesi muhtemeldir. Yeni Cami Türbesine gömüldü. Nesrin Hanım'ın kocası Abdülmecid'e yazdığı bir mektup vardır. Bu mektubu Selimiye'de çıkan yangın dolayısıyla yazmıştır, ifadesi temizdir. Saf bir kadın olduğu hissini veriyor. Muhallefatı kızı Behice Sultan'a kalmıştır.[39]

Şayeste Hanım: Abdülmecid'in beşinci ikbalidir. 3 Şubat 1853 (23 Rebiülâhir 1269) Çarşamba gecesi saat beşte ölü bir şehzade doğurdu.[40] Herhalde bundan sonra doğum yapmamış olmalı ki Gülüstû Hanım ölünce, oğlu Vahdeddin Efendi 1861'de evlâtlık olarak buna verildi. Vahdeddin'i büyüten ve yetiştiren Şayeste Hanım'dır. Abdülmecid'in uzun ömürlü ikballerinden birisidir. 11 Şubat 1912(22 Muharrem 1330)'a kadar yaşadı. Tarihi verilen günde öldü. Yahya Efendi Türbesi yanında bulunan şehzade ve kadınlar türbesine gömüldü.[41]

Nüketseza Hanım: Abdülmecid'in, Nalândil'den önceki baş-ikbalidir. 5 Haziran 1846(10 Cemaziyelâhir 1262)'de Abdülmecid Rumeli'de gezide iken baş-ikbal Nüketseza Çırağan Sarayı'nda Şehzade Ahmed Efendi'yi,[42] 26 Kasım

---

[39] Mektubu ve kendisine ait vesikalar için bakınız: *Haremden Mektuplar*, 164-167.

[40] *"Bin iki yüz altmış dokuz senesi şehr-i Rebiülâhir'in yirmi üçüncü Çarşamba gecesi saat onda devletlü ikbal Şayeste Hanım Efendiden meyyit bir şehzade tulû etmiştir. Hak taalâ Şevketmeab Efendimize çok ihsan buyursun."* Yukarda gösterilen kaynak ve D. No. 698.

[41] *Asırlar Boyunca İstanbul*: 147.

[42] *"Velâdet-i Sultan Ahmed Efendi hazretleri, Nüketseza nam baş-ikbal hanımdan, Çırağan sahilsarayında tulû'u fî 10 C. 1262 Perşenbe gecesi, vefatı 11*

1847(17 Zilhicce 1263)'de Fatma Sultan'ı, 23 Mayıs 1849 (1 Receb 1265)'de Beylerbeyi Sarayı'nda Burhaneddin Efendi'yi doğurdu.[43] Şehzade Ahmed bir gece yaşayıp öldü. Yeni Cami Türbesine gömüldü. 15 Mayıs 1850(3 Receb 1266)'da Nüketseza Hanım öldü. Yeni Cami türbe-i şerifine gömüldü.[44] Nüketseza Hanım'ın da veremden ölmesi muhtemeldir.

Kızları[45]

Mevhibe Sultan: Abdülmecid'in ilk kızıdır. Üçüncü kadın efendiden, Çırağan Sarayında 31 Mayıs 1840 (29 Rebiülevvel 1256) Pazar günü doğdu. 9 ay sonra öldü (9 Şubat 1841/17 Zilhicce 1256) ve I. Abdülhamid Türbesine gömüldü.[46]

C. sene 1262, Yeni Cami Türbesinde medfundur. Efendimiz Rumeli canibinde iken zuhur etmiştir. Bir gece muammer olup vefat etmiştir..." D. No. 698.

[43] "*Velâdet-i Burhaneddin Efendi Hazretleri, baş-ikbal Nüketseza Haramdan, Beylerbeyi Sahilsaray-ı hümayununda, tulû'u fî gurre-i B. sene (1265) Perşenbe günü saat 10, dakika 40*" D. No. 698.

[44] "*1266 senesi, mah-ı Receb-i şerifin üçüncü günü terk-i âlem-i fanî buyurup Yeni Cami-i Şerif türbe-i münifesinde medfun olan adn-i aşiyan baş-ikbal Nüketseza Hanım Efendi merhumenin...*" satılan muhallefatı defteri, borçları ve borç senetleri, E. No. 3986, D. No. 698.

[45] Abdülmecid'in birçok kızı oldu. Çoğu çocuk denecek yaşta öldü. Abdülmecid, çocukların batılı düzende yetişmesine önem vermiş, Avrupalı prensesler gibi yetişmelerine özenmiş, Fransızca, piyano ve diğer sazları öğrenmelerine önem vermiştir. Alderson'da kızlarının adları şöyledir: *Bedihe (Bedia), Aliye, Cemile, Behiye, Behice, Hatice, Fehime, Fehime, Fatma, Münire, Mukbile, Mevhibe, Mediha, Şehime, Zekiye, Seniha, Samiye, Sabiha, Rukıye, Refia, Neire (Neyyire), Naime, Naile.* Sod. Tablo XLVII. Cevdet Paşa, *Tezakîr*'de daha doğru şekilde listeyi yapar: *Mevhibe, Naime, Nazime, Behiye, Neyyire, Rükiye, Aliye, Cemile, Münire, Samiye, Nazime, Sabiha, Mukbile, Seniha, Zekiye, Fehime, Şehime, Mediha, Naile, Bedia Sultanlar. Tezakir* II. 144-146. Abdülmecid'in 22 kızı oldu.

[46] "*Devletlü Mevhibe Sultan.. Hazretleri, tulû'u Çırağan saray-ı hümayununda*

Naime Sultan: Abdülmecid'in kızıdır. İkinci kadın Tirimüjgân Kadın'dan Çırağan Sarayında 11 Ekim 1840 (14 Şaban 1256) Cumartesi günü doğdu. Üç yaşında, Mayıs 1843(1 Rebiülâhir 1259)'da öldü. Lâleli'deki III. Mustafa Türbesine gömüldü.[47]

Fatma Sultan: Abdülmecid'in kızıdır. Mehmed Reşad Efendi ile Refia Sultan'ın anne baba bir kardeşidir. Fatma Sultan, üçüncü ikbal Gülcemal Hanım'dan Beşiktaş Sarayı'nda 1 Ekim 1840(6 Ramazan 1256)'da doğdu. Sekiz yaşına gelince annesini kaybetti. Abdülmecid, Mehmed Reşad Efendi ile Fatma Sultan'ı evlâtlık olarak Baş Kadın Servetseza Kadın Efendi'ye verdi. Fatma Sultan kültürlü bir kızdı. Saffet Efendi'den (Paşa) Murad Efendi ile birlikte Fransızca dersleri aldı. Aynı zamanda da güzel bir kızdı. Mehmed Reşad ondan bahisle "*Fatma Sultan şişe gibi bir kızdı. Güzelliği valdemden aldı.*" dermiş. 14 yaşına gelince 25 yaşında olan Mustafa Reşit Paşa'nın oğlu Ali Galip Bey'e nişanlandı. Ali Galip Bey, babasının sefirliği esnasında Paris'te bulunmuş, biraz Fransızca öğrenmişti. Ali Galip Bey, nişanlı iken babası sadrazamlıktan atılmış, nişanın bozulacağından çok korkulmuştur. Fakat aracıların çalışmalarıyla nişan bozulmamış, oldukça debdebeli bir düğün yapılmıştır. 7 Ağustos 1854 Pazartesi günü Fatma Sultan Çırağan Sarayından Baltalimanı sahilsarayına götürülmüştür.[48] O sene Kırım Savaşı olduğu

---

devletlü üçüncü kadın efendi hazretlerinden, fî 29 Ra. sene (1)256 yevm Pazar, tarih-i vefatı: 17 Z. sene (1)256 yevm Perşenbe, Sultan Hamid Türbe-i şerifinde medfundur." Yukarda gösterilen kaynak. *Tezakîr*'de 17 Ra. öldüğü yazılı: II. 144.

[47] "*Velâdet-i Naime Sultan Hazretleri, tulû'u Çırağan sahilsaray-ı hümayununda devletlü ikinci kadın efendi hazretlerinden, fî 14 Ş. (1)256 yevm cumartesi, tarih-i vefatı: fî gurre-i R. sene (1)259, Lâleli civarında vaki Sultan Mustafa türbe-i şerifinde medfundur.*" Aynı kaynak ve D. No. 698.

[48] O sırada İstanbul'da bulunan De Villers-Franqueux, o gün gelin ve

halde, Abdülmecid ilk kızının düğününe ehemmiyet vermiş ve mutantan olmasına dikkat etmişti.

Fatma Sultan bu evlenmeden mesut olmamıştır. Eğer V. Murad'ın şehzadeliğinde yazdığı mektuplar buna ait ise gerçekten de Fatma Sultan'ın bu birleşmeden mesut olmadığı anlaşılıyor. Ali Galip Paşa, Boğaz'da bir ziyafetten gelirken boğuldu (1859). Bu suretle Fatma Sultan 19 yaşında dul kaldı. Ali Galip Paşa'nın ölümünü kızları Cemile Hanım Sultan'ın ölümü kovaladı.

İlk kocasından mesut olmayan Fatma Sultan bir defa daha talihini denedi. Devrinin yakışıklı ricalinden olan Mabeyinci Nuri Bey ile, Ali Galip Paşa'nın ölümünden beş ay sonra evlendi 1859 (1275). Nuri Paşa, Arif Paşa'nın oğlu idi. Düğünden evvel kendisine vezirlik verildi. Bundan sonra önemli vazifelere tâyin edildi. V. Murad'ın hükümdarlığında mabeyn müşiri oldu. Daha sonra atıldı. Nuri Paşa, Abdülaziz'in ölümünden dolayı Yıldız'da muhakeme edildi. Suçlu görülerek Taif'e sürüldü. Yolda delirdi, bir daha düzelemedi (1880).

Fatma Sultan, kocasının başına gelen bu feci olaylardan üzüldü, sarayına çekilerek münzevi bir hayat yaşadı. 44 yaşında, 26 Ağustos 1884 (5 Şevval 1301) Pazar günü

çeyiz alayının törenini seyretmiş ve bu hususdaki intibalarını 2 Eylül 1854 tarihli *Illustration* mecmuasında yayınlamıştır. "*... 7 Ağustos 1854 Pazartesi günü Fatma Sultan Çırağan'dan Baltalimanı'na gelin gitmiştir. Alay, Şark usulü üzere çok parlak bir surette düzenlenmiştir. Alayın başında, beş çifte kayığa binmiş, Sultanın hazine kethüdası bulunuyordu. Onu hazinedar usta'nın kayığı takip ediyordu. Etrafında on kadar kayık vardı. Bu kayıklara cariyeler bindirilmişti. Onları da 30 kayık kovalıyordu. Bunlar 12 çifte kürekli idi. Onları da iki mavuna takibediyordu. Bunların içinde zengin çeyiz takımları vardı.. Çeyizin tutarı 60.000.000 kıymetinde idi (ne parası olduğunu yazmıyor). Bu çeyizin elmas kısmını annesi yapmıştı. Çırağan ile Baltalimanı'nın arası 4 kilometredir. Alayın başı Baltalimanı'na vardığı halde Çırağan Sarayı'ndan hâlâ kayıklar hareket ediyordu. Halk, sahillere yığılmış, töreni seyrediyordu.*"

öldü. Yeni Cami Türbesine gömüldü. Fatma Sultan'ın Nuri Paşa'dan Mehmed Fuad Bey ve Emine Lütfiye Hanım Sultan adlı çocukları olduysa da çok yaşamadılar, küçük yaşta öldüler.[49]

Behiye Sultan: Abdülmecid'in kızıdır, ikinci ikbalden Beşiktaş Sarayı'nda 22 Şubat 1841 (Zilbicce'nin son günü 1256) Pazartesi gecesi saat 6'da doğdu. 6 yaşında, 3 Haziran 1847 (18 Cemaziyelâhir 1263) Çarşamba günü öldü. Yeni Cami Türbesine gömüldü.[50]

Neyyire Sultan: Neyyire Sultan Beşiktaş Sarayı'nda üçüncü kadın efendiden 13 Ekim 1841 (26 Şaban 1257) Salı günü doğdu. İki yaşında 18 Aralık 1843(27 Zilkade 1259)'da öldü. Nuruosmaniye'deki türbeye gömüldü.[51]

Refia Sultan: Mehmed Reşad Efendi ile Fatma Sultan'ın kızkardeşidir. Abdülmecid'in ikballerinden Gülcemal Hanım'dan Beşiktaş Sarayı'nda 3 Şubat 1842 (25 Zilhicce 1257) Pazar günü saat sekizi elli beş geçe doğdu. 6 yaşında annesini kaybetti. İyi bir öğrenim yaptı. Terez Romano adlı bir İtalyandan piyano dersi aldı.

Refia Sultan güzel değil fakat akıllı imiş. Kardeşi Mehmed Reşad, onun akıllı olduğunu söylermiş. Refia

---

[49] Fatma Sultan'a yazılan mektuplar ve vesikalar için bakınız: *Haremden Mektuplar*, 178-183; İ. H. Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Taif Mahkûmları* (Ankara 1950), 131 ve diğerleri.

[50] "*Velâdet-i Behiye Sultan... Hazretleri, tulû'u Beşiktaş saray-ı hümayununda devletlü ikinci ikbal efendi hazretlerinden, fî selh-i Z. sene (1)256, Pazartesi gecesi saat 6, tarih-i vefatı: Fî 18 C. sene (1)263, yevm Çarşanba, Yeni Cami-i Şerif türbe-i şerifinde medfundur.*" Yukarda gösterilen kaynak.

[51] "*Velâdet-i Neyyire Sultan... Hazretleri, tulû'u Beşiktaş saray-ı hümayununda üçüncü kadın efendi hazretlerinden, fî 26 Ş. sene (1)257, vefatı: fî 27 Z.-sene (1)259 Salı gecesi, Nuruosmaniye Cami-i şerifinde vaki türbede medfundur.*" Aynı yer. *Sicill-i Osmanî*'de 23 Zilkade'de öldüğü yazılıdır. I., 86.

Sultan'ın Behice Sultan'a ve II. Abdülhamid'e yazdığı mektuplar vardır. Bu mektupları onun bilgili, akıllı bir sultan olduğunu göstermektedir. Refia Sultan, on iki yaşına gelince kaptan-ı derya Mehmed Ali Paşa'nın ilk eşinden olan oğlu Ethem Paşa'ya nikâh edildi. 1857 (1273)'de düğünleri oldu. Düğünleri Ortaköy'de Defterdarburnu'ndaki sarayda oldu. Gelin, perşembe günü sarayına götürüldü. Oldukça muhteşem bir düğün yapıldı.[52] Ethem Paşa, damat olduktan sonra müşirliğe yükseldi.

Refia Sultan'ın kanserden öldüğü sanılmaktadır. Çünkü kardeşi Abdülhamid'e yazdığı bir mektupta ağrılardan bitkin bir hale geldiğini, uru aldırmak için kendisine izin verilmesini rica etmektedir. II. Abdülhamid, ameliyat yapılmasına izin verdi. Refia Sultan 1879 Aralık ayında ameliyat oldu ise de 4 Ocak 1880 (20 Muharrem 1297)'de öldü, Yeni Cami Türbesine gömüldü.[53]

Aliye Sultan: Abdülmecid'in baş-ikbali Nüketseza Hanım'dan doğması muhtemeldir. Beşiktaş Sarayında 10 Ekim 1842 (15 Ramazan 1258) Çarşamba gecesi doğdu. 3 yaşında 7 Temmuz 1845 (5 Recep 1261) perşembe günü öldü. Yeni Cami Türbesine gömüldü.[54]

Cemile Sultan: Abdülmecid'in üçüncü kadını Düzdidil Kadın'dan Beylerbeyi Sarayı'nda 17 Ağustos 1843 (21 Recep 1259) Cuma gecesi saat 5'de doğdu. Cemile Sultan, 3 yaşına gelince annesini kaybetti. Abdülmecid, sa-

---

[52] Düğün hakkında fazla bilgi için bakınız, Leyla Saz, "Saray ve Harem Hatıralarım", *Yeni Tarih Dergisi*, II., 556-558.

[53] Refia Sultan'a ait mektuplar ve vesikalar için bakınız: *Haremden Mektuplar*, 183-190.

[54] *"Velâdet-i Aliye Sultan... tulû'u Beşiktaş saray-ı hümayununda, devletlü baş ikbal hanım hazretlerinden, fi 15 N. sene (1)258, tarih-i vefatı: 5 B. sene (1)261 Perşenbe günü, Yeni Cami-i şerif türbe-i şerifesinde medfundur."* Yukarda gösterilen kaynak ve D. No. 698.

ray âdetlerine uyarak bu kızını da bir analığa vermeyi kararlaştırdı. Bir gün onu yanına alıp Perestû Kadın'ın dairesine götürdü: "*İşte bir de kız evlât getirdim!*" diyerek Perestû Kadın'a verdi.[55] Perestû Hanım'ın şimdi bir oğlu bir de kız evlâtlığı olmuştu: Abdülhamid ve Cemile Sultan. Perestû Hanımın sevinci uçsuz bucaksızdı. Bazı kadınların hiç çocukları olmadığı halde şimdi onun iki arslanı vardı.

Perestû Hanım, iki evlâtlığını da iyi yetiştirdi. Cemile Sultan'ın *"yüzünde müthiş bir cazibe vardı. Ondan hem korkar, hem de sevmekten kendimi alamazdım, gayet kısa boylu ve ufak tefek olmasına rağmen müthiş bir iradeye sahipti."*[56] Cemile Sultan 15 yaşına gelince babası tarafından Fethi Ahmed Paşa'nın oğlu Mahmud Celâleddin Paşa'ya verilmesi uygun görüldü. 1858 yılında nişanları yapıldı. Mahmud Celâleddin Paşa, vezirlik rütbesiyle Meclis-i Vâlâ azalığına getirildi. Bir buçuk iki ay sonra da düğünleri yapıldı.

Abdülmecid kızı için, şimdi Güzel Sanatlar Akademisi'nin bulunduğu yerde Fındıklı Sarayı'nın yapılmasını emretti. Fakat düğün sırasında Fındıklı Sarayı tamamlanmadığından Emirgân'daki Mısırlı İsmail Paşa yalısı kiralandı, Cemile Sultan gerdeğe girdi. Ancak 6 ay sonra Fındıklı Sarayı tamamlandığından oraya taşınabildiler.[57]

Cemile Sultan, Mahmud Celâleddin Paşa'yı sevdi, bu evlenmeden çok mesut oldu. Cemile Sultan, Abdülhamid'in kardeşliği olduğu için onun padişah olması için kocasıyla beraber çok çalıştılar. Gerçekten de Mahmud Celâleddin Paşa, II. Abdülhamid'in tahta geçmesinde baş rolü oynadı. Bu yüzden yeni padişah onun tesiri altında

---

[55] *Babam Abdülhamid*, 19.

[56] *Geçmiş zaman olur ki*, 4

[57] *Geçmiş zaman olur ki*, 9, 10.

kaldı. Tavsiye ettiklerini yükseltti. Cemile Sultan da hayatının altın devrini Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında yaşadı. *"Cemile Sultan merasimlerde kızkardeşlerinin en büyüğü sıfatıyla en önde, daima babamın sağ tarafında bulunurdu. Oturduğu zaman sağ tarafdaki büyük koltuk ona mahsustu. Merasimlerde Valde Sultanın yanında en önde giderdi. Daima kahverengi elbiseler giyer, başına dantelden veya tülden yine o renkte hotoz koyardı, elbiseleri alaturka tarzda uzun etekli idi. Eteğini beline takardı. Babasına çok benzerdi, konuşması nazik ve mükemmeldi, mükemmel bir sultandı..."*[58]

Fakat sonraları, Abdülhamid, Mahmud Celâleddin Paşa'yı Abdülaziz'in kaatilidir diye işinden attı, Yıldız'da hapsettirdi. Kızkardeşi Cemile Sultan'a da şu haberi yolladı:

"Millet haini olan bir insana enişte diyemem. Kendisi de koca diyemez, onu unutması şarttır."[59]

Abdülhamid, Mahmud Celâleddin Paşa'yı mahkûm ettirdi ve Taife sürdürdü (1880). 1884 yılında da boğdurdu.

Kocasını çok seven Cemile Sultan, kardeşi Hamid'in sözlerine uymadı. Tersine ona ve dünyaya küstü, daima siyah ve kahverengi elbiseler giydi. Kocasının öldürülmesi, çocuklarının ölmesi sinirliliğini ve üzüntüsünü çok artırdı.

Esasen ötedenberi onun asabî olduğuna dair halk arasında söylentiler dolaşıyordu: *"Cemile Sultan dört aylık beşiğinde yatarken, baş musahip odaya girmiş ve aynaya bakarak*

---

[58] *Babam Abdülhamid*: 44. Cemile Sultan, Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında kardeşi üzerinde çok müessir oldu. Mithat Paşa'nın sadrazamlıktan atılmasında ve sürülmesinde birinci derecede rol oynadı. *Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı*, 15, 17, 89.

[59] *Geçmiş zaman olur ki*, 8.

fesini düzeltmiş, bu sırada bir de bakmışlar ki, Cemile Sultan hafif tertip beşikten doğrulmuş, baş musahibe doğru parmağını sallıyor! Bu vakadan sonra halk arasında Cemile Sultan'ın ismi beşikte parmak sallayan sultan olmuş."[60]

Uzun bir dargınlık devresinden sonra Cemile Sultan, Abdülhamid ile barıştı. Yıldız Sarayı'na gidip gelmeye başladı. Padişah, Cemile Sultan'ın oğlu Mahmud Celâleddin Bey'i Şuray-ı Devlet âzalığına tayin etti.[61] Bir gün kardeşini ziyaretten Yıldız'dan Erenköy'deki köşküne gelince yatağa düştü, doktorlar ölümden kurtardılarsa da yataktan kaldıramadılar. Uzun yıllar yatalak kaldı. Nihayet yetmiş dört yaşında 7 Şubat 1915 (11 Rebiülâhir 1337)'de Erenköy'deki köşkünde öldü, vasiyeti üzerine babasının türbesinin haziresine gömüldü.

Cemile Sultan'ın Mahmud Celâleddin Paşa'dan Mahmud Celâleddin ve Besim Bey adında iki oğlu oldu. Besim Bey iki yaşında iken öldü. Abdülhamid, üzülen Cemile Sultan'ı teselli için Kanlıca'da bir yalı aldı.[62] Bunu, iki aylık gelin iken ölen Fethiye Hanım Sultan kovaladı. Arkasından üçüncü kızı Fatma Hanım Sultan verem oldu, herhalde diğer çocukları de veremden ölmüş olmalıdır. Doktorlar, güneşli ve daha sıcak bir yere götürmesini tavsiye ettiler. Esasen Fındıklı Sarayı kendisine uğurlu gelmemişti, bunun için evvelâ Göztepe'de yerleşti, daha sonra Erenköy'deki köşkünde yaşamaya başladı. Fakat Fatma Sultan da veremden kurtulamadı, öldü.

Kızı Ayşe Hanım Sultan'ı II. Abdülhamid Âlî Paşa'nın küçük oğlu, Yaveri Fuad Bey ile evlendirdi. Fakat Cemile Sultan düğünde, hiçbir merasime katılmadı, odasından dışarı çıkmadı. Ölürken, karyolasının başında bir torba

---

[60] *Geçmiş zaman olur ki*, 9.
[61] *Geçmiş zaman olur ki*, 49, 50.
[62] *Geçmiş zaman olur ki*, 10,

içinde, sevgili kocası Mahmud Celâleddin Paşa'nın mektupları asılı duruyordu.[63]

Münire Sultan: Abdülmecid'in üçüncü kadından, Beşiktaş Sarayı'nda 13 Ekim 1841 (26 Şaban 1257) Salı günü doğdu, iki yaşında 17 Aralık 1843 (27 Zilkade 1259)'de öldü, Nuruosmaniye'deki türbeye gömüldü.[64]

Münire Sultan: Abdülmecid'in altıncı kadın efendisi Verdicenân'dan Topkapı Sarayı'nda 8 Aralık 1844 (28 Zilkade 1260)'da doğdu. Cemile Sultan'la aynı sene Mısırlı Abbas Paşa'nın oğlu İbrahim İlhami Paşa'ya nişan edildi. 1858 yılında muhteşem düğünleri oldu.[65] İbrahim İlhami Paşa 1860'da öldü. 1861 (1277) yılında İbrahim Paşa ile evlendi. 29 Haziran 1862 (1 Muharrem 1279) Perşembe günü 18 yaşında öldü. Fatih'teki Gülüstû Valde Sultan Türbesine gömüldü.[66]

Samiye Sultan: Üçüncü Kadın Efendi'den Topkapı Sarayı'nda 23 Şubat 1845 (15 Sefer 1261) günü doğdu. İki aylık iken 8 Nisan 1845(10 Rebiülâhir 1261)'de Perşembe günü Çırağan Sarayı'nda öldü. Yeni Cami Türbesine gömüldü.[67]

---

[63] *Geçmiş zaman olur ki*, 15, 53, 56. İ. Hakkı Uzunçarşılı, 6 çocuğu olduğunu yazmaktadır: *Mithat Paşa ve Taif Mahkûmları*, 129, 130.

[64] "*Velâdet-i Münire Sultan... Üçüncü Kadın Hazretlerinden Beşiktaş Saray-ı muallâsında, tulû'u fî Ş. yevm Salı sene (1)257, vafatı: 27 Z. Salı gecesi sene 1259, Nuruosmaniye'de medfundur.*" Yukarda gösterilen yer.

[65] "Çeyiz, çeyiz ve gelin alayları, çeyizin değeri hakkında saray ve harem hatıraları", *Yeni Tarih Dergisi*, II., 573 ve sonralarında geniş bilgi vardır.

[66] "*Velâdet-i Münire Sultan... tulû'u Topkapı Sarayı'nda devletlü altıncı Verdicenân Kadın Efendi Hazretleri, fî 28 Za. 26 Teşrinisani Pazar gecesi saat 6, sene 1260, tarih-i vefatı: Fî 1 M. yevm Perşenbe sene (1)279, Sultan Mehmed'de Valde Sultan Türbesinde medfundur.*" Yukarda gösterilen kaynak.

[67] "*Velâdet-i Samiye Sultan... tulû'u Topkapı Sarayı'nda devletlü üçüncü kadın*

Nâzime Sultan: Baş ikbal Nüketseza Hanım'dan Beylerbeyi Sarayı'nda 26 Kasım 1847 (17 Zilhicce 1263) Perşembe gecesi sabaha karşı saat birde doğdu. Beş gün sonra 1 Ocak 1847 (22 Zilhicce 1263)'de öldü. Yeni Cami Türbesine gömüldü. Doğduğu zaman üç gün şenlik yapılması emredildi.[68]

Sabiha Sultan: Abdülmecid'in ikinci ikbali Mahitab Hanım'dan, Çırağan Sarayı'nda 15 Nisan 1848 (11 Cemaziyelevvel 1264) Cumartesi gecesi saat 7'de doğdu. Bir yaşında 27 Nisan 1849 (4 Cemaziyelâhir 1265) Cuma günü öldü, Yeni Cami Türbesine gömüldü.[69]

Behice Sultan: Abdülmecid'in en yaşlı evlenen kızıdır. Evlendiği zaman 28 yaşında idi. Bunun sebebi ise Behice Sultan'ın verem olmasıdır. Bunu doktor raporları gösterdiği gibi evlenmesinden 13 gün sonra ölmesi de ispatlamaktadır. Behice Sultan üçüncü ikbal Nesrin Hanım'ın kızıdır. 6 Ağustos 1848 (26 Ramazan 1264) Cuma gecesi Çırağan Sarayı'nda saat dokuz'u on geçe doğdu. Beş yaşında annesini kaybetti. Behice Sultan'ın çeyizi çok erken hazırlandığı halde, herhalde verem olmasından dolayı evlendirilemedi. Sonunda Halil Hamid Paşa'nın torunu, devrinin güzel ve iyi giyimli gençlerinden Hamid Bey'e âşık oldu. Bu aşkı, kızkardeşleri Seniha ve Refia Sultan'ın

---

efendi hazretlerinden, fî 15 S. Şubat 10, sene (1)261, tarih-i vefatı 10 R. yevm Perşenbe Çırağan'da, sene (1)261, Yeni Cami-i Şerif türbe-i şerifesinde medfundur." Aynı kaynak.

[68] *"Velâdet-i Nâzime Sultan...tulû'u Beylerbeyi sahilsaray-ı hümayununda devletlü baş-ikbal Nüketseza Hanım'dan, fî 17 Z. Perşenbe gecesi sabaha karip saat birde sene (1)263, tarih-i vefatı 22 Z. sene (1)263, Yeni Cami şerif türbe-i münifesinde medfundur."* Aynı yer.

[69] *"Velâdet-i Sabiha Sultan... tulû'u Çırağan sahilsaray-ı hümayununda devletlü ikinci ikbal Mahitap Hanım'dan, fî 11 Ca. Cumartesi gecesi saat 7 sene (1)264, tarih-i vefatı 4 C. yevm Cuma sene (1)265, Yeni Cami-i şerif türbe-i münifesinde medfundur.*" Aym yer.

kendisine yazdığı mektuplardan anlaşılmaktadır. Bu aşk Behice Sultan'ın Hamid Bey ile evlenmesi ile sona erdi. (Ocak 1876). Fakat daha evliliklerinin 13'üncü günü Behice Sultan veremden öldü.[70]

Mukbile Sultan: Abdülmecid'in dördüncü ikbalinden Çırağan Sarayı'nda 22 Şubat 1850 (9 Rebiülâhir 1266) Cuma günü saat sekizi 30 geçe doğdu. 12 Mart 1850'de, 16 günlük iken öldü, Yeni Cami Türbesine gömüldü.[71]

Seniha Sultan: Seniha Sultan, Abdülmecid'in dördüncü ikbali Nalân Hanım'dan 7 Aralık 1851 (10 Safer 1268) Çarşamba günü Çırağan Sarayı'nda doğdu. Biraz sonra annesini ve babasını kaybetti. 25 yaşına gelince, devrin yakışıklı delikanlılarından istikbali ümitli, damat Halil Rifat Paşa'nın oğlu Mahmud Celâleddin Paşa (Asaf) ile evlendi. Evlendikleri zaman Seniha Sultan 25, Mahmud Celâleddin Paşa 23 yaşındaydı. Düğünü pek karışık bir yılda olmuştu. Aziz'in tahttan indirilişi, II.Abdülhamid'in padişah oluşu, Çerkez Hasan olayı hep bu devirde olmuştur.

Seniha Sultan "*Fevkalâde kumaşlardan elbiseler giyer, merasimlerde başına tacını koyar, alafranga usulde uzun etekli elbiseler giyer, eteğini arkasına bırakırdı, saltanatlı görünüşü vardı. Yüzü de güzeldi, saçları erkek gibi kesiliydi. Saçlarını hiç uzatmazdı. Gayet serbest tavırlı idi. Çok kahkahalarla güler, hızlı ve kalın bir sesle konuşurdu. Seniha Sultan sarayda hoş görülmezdi, çünkü bazı hareketleri laubalice idi...*"[72]

---

[70] Seniha ve Refia Sultanların Behice Sultana mektupları: *Haremden Mektuplar*, 183-187, 190-193, Behice Sultan'ın mektupları ve vesikaları için de 194-196'ya bakınız.

[71] "*Velâdet-i Mukbile Sultan... tulû'u Çırağan sahilsaray-ı hümayununda devletlü dördüncü ikbal hanımdan, fî 9 R. Cuma gecesi saat 8 i 30 dakika sene (1)266, tarih-i vefatı fî 27 R. sene (1)26, Yeni Cami-i şerif türbesinde medfundur.*" Yukarda gösterilen kaynak.

[72] *Babam Abdülhamid*, 44.

Gerçekten de Seniha Sultan'ın züppe olduğu anlaşılıyor. Kullandığı zarf ve kâğıtlar lüks Avrupa kâğıtlarıydı. Kâğıtların başında her harfi ayrı renkte basılmış Lâtince harflerle "*Seniha*" ismi yazılı idi. Bazılarında "*S*" markası bulunmaktadır. Markanın üzerinde taç resmi konulmuştur. Şehzade Murad Efendi'nin kâğıtlarında da "*M*" markası vardır.

Eşi Mahmud Celâleddin Paşa, yüksek devlet memuru, hanedanın eniştesi olmasına rağmen, Hamid'i ve kötü idaresini beğenmiyordu. Bu fena idareyi sözleriyle ve yazılarıyla tenkid etmekten çekinmiyordu. *Asaf* mahlası ile tenkitler ve hicivler yazıyordu. Bu sebepten gözden düştü, âdeta menkûp fakat asilâne bir hayat yaşamaya başladı. Nihayet bir fırsatını buldu, iki oğluyla beraber Avrupa'ya kaçtı (1899). Mahmud Celâleddin Paşa 1903'de öldü. Oğulları ancak ikinci meşrutiyetin ilânından sonra yurda döndüler. Seniha Sultan 14 Aralık 1912 (7 Muharrem 1331)'de öldü, dedesi Sultan Mahmud Türbesine gömüldü.[73]

Seniha Sultan, Mahmud Celâleddin Paşa'dan 1878 (1295)'de Prens Sabahaddin Beyi, 1819(1296)'da Lütfullah Bey'i doğurdu.

Zekiye Sultan: Abdülmecid'in beşinci ikbali Gülüstû Hanım'dan 24 Şubat 1855 (6 Cemaziyelevvel 1271) Perşembe gecesi doğdu. Bir yaşında 18 Şubat 1856(11 Cemaziyelâhir 1272)'de öldü. Fatih'te annesinin türbesine gömüldü. Fehime Sultan'la ikiz doğmuştur.[74]

---

[73] Mektupları ve kendine ait vesikalar için bakınız: *Haremden Mektuplar*, 190

[74] "*Velâdet-i Zekiye Sultan... tulû'u devletlü beşinci kadın (ikbal) efendi hazretlerinden, fi 6 Ca. sene (1)271 Perşenbe günü, tarih-i vefatı fi 11 C. sene 1272, Sultan Mehmed'de Valde Sultan Türbesinde medfundur.*" Yukarda gösterilen kaynak.

Fehime Sultan: Abdülmecid'in beşinci ikbali Gülüstû Hanım'dan Zekiye Sultan'la ikiz doğan kızıdır. 24 Şubat 1855 (6 Cemaziyelevvel 1271) Perşembe gecesi doğdu. Babası bu doğumdan çok memnun oldu, Fehime Sultan'a rubu kırat feraşet beratı verdi. Bu sırada paşanın kızı Saliha Hanım ölmüştü. Onun mahlûlünü de Fehime Sultan'a verdi.[75] Fakat Fehime Sultan da uzun yaşamadı. İki yaşında 9 Kasım 1856 (12 Rebiülevvel 1273) de öldü. Fatih'teki annesinin türbesine gömüldü.[76]

Şehime Sultan: Abdülmecid'in baş ikbalinden 2 Mart 1855(12 Cemaziyelâhir 1271)'de doğdu. İki yaşında iken öldü, Fatih'teki Gülüstû Valde Sultan Türbesine gömüldü (21 Mayıs 1852 - 27 Ramazan 1273).[77]

Mediha Sultan: Abdülmecid'in dördüncü ikbali Gülüstû Hanım'dan 30 Ağustos 1856(28 Zilkade1272)'de doğdu.[78] Annesini ve babasını kaybettiği zaman beş yaşında idi. Saray geleneklerine uyularak Verdicenân Kadın Efendi'ye evlâtlık verildi. Verdicenân Kadın, Mediha Sultan'ı çok iyi yetiştirdi. 15-16 yaşına gelince, Mediha Sultan giyinişi ve güzelliği ile sarayda gözü çekmeye başladı. Bu sıralarda Sami Paşa-zade Necip Bey'i gördü ve ona âşık oldu.

Aşkını beş sene sakladı. Abdülhamid, Ali Suavi ile iş-

---

[75] D. No. 7127, E. 12275.

[76] *"Velâdet-i Fehime Sultan... tulû'u devletlü beşinci kadın efendi hazretlerinden, fî 6 Ca, Perşenbe günü, sene 1271, tarih-i vefatı: Fî 12 Ra. sene (1)273, Sultan Mehmed'de Valde Sultan Türbesinde medfundur."* Aynı yer.

[77] *"Velâdet-i Şehime Sultan... tulû'u devletlü baş ikbal hanım efendi hazretlerinden, fî 12 C. Perşenbe gecesi sene (1)271, tarih-i vefatı: fî 27 N. sene (1)273, Sultan Mehmed'de Valde Sultan Türbesi haricinde medfundur."* Aynı yer.

[78] *"Velâdet-i Mediha Sultan... tulû'u devletlü dördüncü hanım efendi hazretlerinden, fî 28 Za. Çarşanba günü saat 8, sene (1)272"* Aynı yer.

birliği yapan Sami Paşa ailesinden hoşlanmıyordu ve onlarla akrabalık kurmaya yanaşmıyordu. Bu aşkın önünü alabilmek için Necip Bey'i Paris Sefareti kâtipliğine gönderdi. Mediha Sultan beş seneden beri sevdiği Necip Bey'in İstanbul'dan uzaklaştırılmasına çok üzüldü. Âşık olduğu için iştahası kalmadı, uyku uyuyamaz oldu, zayıfladı. Fakat bunlar Necip Bey'e derman olmuyordu. Nihayet dayanamadı, analığına bir mektupla derdini açtı:

"...Şu tamam beş yıldır bir derde uğradım ki, çaresi bulunmamaktadır. Artık ne diyeyim efendim, yine mukadderat-ı İlâhiyeden gayrı değildir... Bu ecilden vesatet-i devletinizi rica ediyorum, çünkü anacığım sizin seday-ı şikâyetiniz sairlerinki gibi hükümsüz olmayacaktır... Hasılı anacığım benim derdime çare ancak siz bulacaksınız. Benim nahif, zayıf vücudum beş sene dayanabildi ve fakir aklım ise şu kadar gün beni idare etti..."

Bu mektubu alan analığı Verdicenân derhal Abdülhamid'in analığı Perestû Kadın'a bir mektup yazarak kızının mektubuyla beraber gönderdi. Abdülhamid, analığını çok severdi, onun sözünden dışarıya çıkmazdı. Herhalde Valde Sultan'ın ricası kabul edildi ki, Necip Bey İstanbul'a getirildi ve Mediha Sultan'la evlenmelerine izin verildi. 1879(1296)'da düğünleri oldu. Necip Bey, paşalığa yükseldi. Fakat paşa 6 sene sonra kısa bir hastalığı müteakip öldü (1885). Padişah, bir sene sonra kardeşine baskı yaparak Damat Ferid Paşa ile Mediha Sultan'ı evlendirdi (1886).

"Mediha Sultan alafrangalığa pek meraklı idi. Giyinmesi pek ağır ve güzeldi. Uzun etekli elbiseleriyle pek şahane gösterişi vardı. Ufak tefek, beyaz tenli, güzel kara gözlü idi. Hali nazik ve çekici idi, iltifatı boldu, sarayda herkes bu sultanı severdi. O da Seniha Sultan gibi neşeli ve kahkahalı konuşurdu. Bu iki kardeş bir olup da babamla konuştukları zaman birbirleriyle

rekabet edercesine hakkaha atıp, babamı güldürmeye ve onun hoşuna gitmeye gayret ederlerdi. Biz de onların bu hallerini hayretle görürdük..."[79]

Mediha Sultan'ın Necip Paşa'dan Sami isminde bir oğlu oldu. II. Abdülhamid onu hususî yaverliğine aldı. Mediha Sultan'ın Ferid Paşa'dan çocuğu olmadı. Karı koca, Vahideddin padişah olunca ikballerine ulaştılar. Mediha Sultan Vahideddin'in kardeşi idi. Bu nedenle Vahideddin, Ferid Paşa'yı memleketin felâketli günlerinde birkaç defa sadrazamlığa getirdi. Ferid Paşa, düşmanlarla işbirliği yaptı, Kuvay-ı Milliyecilere karşı çok düşmanca davrandı. İstiklâl Savaşı sona erince karı koca Avrupa'ya kaçtılar. Ferid Paşa 1923'de, Mediha Sultan da 9 Mayıs 1928'de yurt dışında öldü.[80]

Naile Sultan: Abdülmecid'in üçüncü ikbalinden 1 Eylül 1856 (1 Safer 1273) salı günü 5.30'da doğdu. 7 Ocak 1881(12 Safer 1299)'da öldü, Yeni Cami Türbesine gömüldü.[81]

Bedia Sultan: Abdülmecid'in ikinci ikbali Serfiraz Hanım'dan 1 Eylül 1857(11 Safer 1274)'de doğdu. 20 Ocak 1874(30 Zilkade 1274)'de öldü. Fatih'teki Gülüstû Valde Sultan Türbesine gömüldü.[82]

---

[79] *Babam Abdülhamid*, 44.

[80] Anauymous, "Damat Ferit nasıl damadı oldu?", *Tarih Dünyası*, II., 762, İstanbul 1950; Nahid Sırrı Örik, "Sultan Mecid'in âşık kızı", *Yeni Tarih Dünyası*, I., 223, İstanbul 1953; Şadiye Osmanoğlu, *Hayat* 1963,1. sayı 10, s. 13; *Haremden Mektuplar*, 196-203.

[81] "*Velâdet-i Naile Sultan... tulû'u devletlü üçüncü ikbâl hanım efendi hazretlerinden, fî 1 Sefer Salı günü saat 5, dakika 30 sene (1)273, tarih-i vefatı fî 17 Safer sene (1)299, Yeni Cami-i şerif türbe-i şerifinde medfundur.*" Yukarda gösterilen kaynak.

[82] E. No. 11927, *Tezakîr*, II. 146.

ABDÜLAZİZ

Kadınları[1]

Dürrünev Kadın: Abdülaziz'in baş kadınıdır. Abdülaziz veliahd iken 1857(1274)'de Yusuf İzzeddin Efendi'yi doğurdu.[2] Abdülaziz'in padişahlığı esnasında da 11 Temmuz 1862(14 Safer 1279)'da Saliha Sultan'ı doğurdu. 1895'in 7 Ekim (16 Cemaziyelâhir 1313) tarihinde öldü, Sultan Mahmud'un türbesine gömüldü.[3]

Hayrandil Kadın: Abdülaziz'in ikinci kadınıdır. 1866 yılı Şubat'ın 26'sında (9 Şevval 1282'de) Nazime Sultan'ı,

---

[1] Abdülaziz (1861-1876), 32 yaşında padişah oldu. Babası ve kardeşi kadar kadınlara düşkün olmadığı anlaşılıyor. İkballerinden hiçbirisini tanımıyoruz. I. Abdülhamid bir tarafa bırakılırsa, şehzadelerin çocuk sahibi olmaması geleneğini yıkan Abdülaziz'dir. Veliahtlığı esnasında Yusuf İzzeddin Efendi doğmuş, saray dışında büyütülmüştü. Abdülmecid bunu haber almış, fakat sesini çıkarmamıştır. Tahta çıktığı zaman Yusuf İzzeddin'in oğlu olduğunu ilân etti. *Tezakîr*, II. Artık bundan sonra şehzadeler çoluk çocuk sahibi oldular.

Alderson'da, Abdülaziz'in kadınları şöyledir: *Edâdil, Hayrandil, Nesrin (Neşerek), Dürrünev, Gevherî, Mihrişah, Yıldız.* Sod. Tablo XLVIII.

[2] Babası Abdülaziz tahta çıkınca, Abdülmecid'in çocukları yanında iken Yusuf İzzeddin Efendi'yi yanına getirtti. Diğer şehzadelerin elini öptürdü, onların alt tarafına oturttuktan sonra, kardeşi nasıl kendisini serbest hareket ettirdiyse o da şehzadelere öyle davranacağına ve rahat ettireceğine söz verdi. *Tezakîr*, II. 146. *Nevsâl-i Osmanî*'de Yusuf İzzeddin'in doğumu 9 Ekim 1859 gösterilir, Yıl 1328, s. 54.

[3] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 223.

1868(1285)'de Abdülmecid Efendi'yi doğurdu. 26 Kasım 1895(8 Cemaziyelâhir 1313)'de öldü, II. Mahmud türbesine gömüldü.[4] Leyla Saz Hanım bu kadının çok güzel ve nazik olduğunu yazar.

Edâdil Kadın: Abdülaziz'in üçüncü kadınıdır. 1862 (1279)'da Şehzade Mahmud Celâleddin Efendi'yi, 1866 (1283)'de Emine Sultan'ı doğurdu. 1875(1292)'de öldü, II. Mahmud'un türbesine gömüldü.[5]

Nesrin Kadın: Edâdil Kadın'ın ölümü üzerine 4'üncü kadınlıktan üçüncü kadınlığa yükseldi. Denildiğine göre bir adı da *Neşerek* olan Nesrin Hanım Zevs kabilesi beylerinden İsmail Bey'in kızı ve Çerkez Hasan'ın kardeşidir. 1872(1289)'da Şehzade Mahmud Şevket Efendi'yi, 1874 (1291)'de Emine Sultan'ı doğurdu. Abdülaziz'in hal' edildiği sırada hasta idi. Hal'indan sonra Fer'iye Sarayı'na götürülürken bir şala bürünmüş, bu şal bir subay tarafından zorla üzerinden alınmış, Kadın Efendi açık saçık kalmış.[6] Bu yüzden hastalığı artmış, 12 Haziran 1876 (19 Cemaziyelevvel 1293) Pazartesi günü ölmüştür. Yeni Cami-i Şerif Türbesine gömülmüştür.[7] Çerkez Hasan'ı kızdıran ve kanlı olayı yapmasına meydan veren sebeplerden birisinin de bu olduğu söylenir.

Gevherî Kadın: Abdülaziz'in dördüncü kadın efendisidir. Baş-ikbal iken 1873(1290)'da Esma Sultan'ı, 21 Eylül 1874(9 Şaban 1291)'de Şehzade Mehmed Seyfeddin Efendi'yi doğurdu. Nesrin Kadın'ın 1875'de üçüncü ka-

---

[4] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 223.

[5] *Asırlar Boyunca İstanbul*: 223.

[6] *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV. 280, 281.

[7] *"Cennetmekân Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin harem-i hümayunlarından üçüncü Nesrin Kadın Efendinin vefatı, tarih-i sâl-i irtihalleri fî 19 Ca. sene (1)293 Pazartesi günü, yeni Cami-i Şerif Türbesinde medfundur."* Yukarıda gösterilen kaynak.

dın olması üzerine, ondan boşalan dördüncü kadınlığa yükseldi. 31 yaşında iken 6 Eylül 1881(15 Zilkade 1301)'de öldü. Yeni Cami Türbesine gömüldü. Mezar taşında 31 yaşında öldüğü yazılmıştır; ve kitabesi şöyle sona eriyor:

Herkes safa sürerken bezm-i cihanda hakkı
Ki nûş eylemiş Gevherî Kadın ecel şarabını[8]

Kızları[9]

Saliha Sultan: Abdülaziz'in ilk kızıdır. Baş Kadın Dürrünev Kadın'dan Beşiktaş Sarayı'nda 11 Temmuz 1862 (14 Safer 1279) Pazar gecesi saat 3.30'da doğdu.[10] Babası sağ iken Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya nişanlandı. Birçok hediyeler geldi. Babasının tahttan indirilmesi, sonra canına kıyması[11] yüzünden düğünü gecikti. Esasen yeni padişah II. Abdülhamid nişanı bozdu.

II. Abdülhamid, kendi kızkardeşlerinin düğününden sonra, Abdülaziz'in kızlarını evlendirdi. Saliha Sultan ancak 27 yaşında iken evlenebildi. Kocası devrinin yakışıklı erkeklerinden Kurt İsmail Paşa'nın oğlu Ahmed Zülkefil Paşa idi (1889). Bu evlenmeden Kâmile Hanım Sultan

---

[8] *Asırlar Boyunca İstanbul*: 206.

[9] Alderson'da, Abdülaziz'in kızları şöyledir: *Münire, Fatma, Esma, Emine, Emine, Saliha, Nazime*. Sod. Tablo XLVIII.

[10] "*Velâdet-i Saliha Sultan... tulû'u devletlü Baş Kadın Efendi Hazretlerinden Beşiktaş Saray-ı hümayununda, fi 14 Ş. Pazar gecesi saat 3, dakika 30, sene 279. Müşarünileyha (yani baş-kadın) 16 Cemaziyel âhire 313 tarihinde irtihal-i dâr-ı beka etmiştir.*" Yukarda gösterilen kaynak.

[11] Sultan Abdülaziz'in intihar etmediği, bir sivil-asker komplosuna kurban gittiği bugün açıkça anlaşılmış olup bu hususta Yılmaz Öztuna'nın *Bir Darbenin Anatomisi* (Ötüken, Yay. İstanbul 1987) ve Ziya Nur Aksun'un *Darbe Kurbanı Abdülaziz Han* (Ötüken Yay., İstanbul 2010) adlı kitapları başta olmak üzere birçok yayın yapılmıştır. (Yay. Notu)

adında bir kızları oldu. Kâmile Hanım Sultan 1896 (1314)'de öldü, Divanyolu'ndaki II. Mahmud'un türbesine gömüldü.

Saltanat kaldırılınca karı koca Mısır'a gittiler. Saliha Sultan burada yoksulluk içinde seksen yaşında öldü.[12]

Nâzıme Sultan: Abdülaziz'in ikinci kadını Hayrandil Kadın Efendi'den 26 Şubat 1866 (9 Şevval 1282) Perşembe gecesi saat 9'da Beşiktaş Sarayı'nda doğdu. 1889 yılında İbrahim Derviş Paşa'nın oğlu Ali Halit Paşa ile evlendi.

25 Kasım 1895(8 Cemaziyelâhir 1313)'de öldü, Divanyolu'ndaki Sultan Mahmud'un türbesine gömüldü.[13]

Emine Sultan: Abdülaziz'in üçüncü kadını Edâdil Kadın'dan Beşiktaş Sarayı'nda 30 Ekim 1866 (22 Recep 1283) Perşembe gecesi saat birde doğdu. 23 Ocak 1866' da iki ayına varmadan öldü, II. Mahmud'un türbesine gömüldü[14].

Esma Sultan: Abdülaziz'in Baş ikbali Gevherî Hanımdan doğan kızıdır. Beşiktaş Sarayı'nda 21 Mart 1873 (21

---

[12] Nahit Sırrı Örik, "Abdülaziz'in kızları", *Hürriyet Gazetesi*, 8 Aralık 1954 sayısı

[13] "*Velâdet-i Nâzime Sultan... tulû'u devletlü ikinci kadın efendi hazretleri Beşiktaş saray-ı hümayununda, fî 9 L. Perşenbe gecesi saat 9, sene 1282, merhume-i müşarünileyha 8 Cemaziyelâhir 1313 tarihinde irtihal-i dâr-ı beka etmekle Sultan Mahmud Han-ı Sanî Hazretlerinin türbe-i şerifelerindeki mahsus odada medfundur.*" Aynı kaynak. Doğum günü odasına konan eşya D. No. 7794. Tarihi Şevval (1)282

[14] "*Velâdet-i Emine Sultan... tulû'u devletlü üçüncü Kadın Efendi Hazretleri Beşiktaş Saray-ı Hümayununda, fî 22 b. Perşenbe gecesi saat 1, sene (1)283 Divanyolundaki Cennetmekân Sultan Mahmud Gazi türbe-i şerifi ittisalindeki odada medfundur.*" Aynı kaynak. *Sicill-i Osmanî*'de 15 Ramazan'da öldüğü yazılıdır: I., 22; Nahit Sırrı Örik de küçük yaşta öldüğünü kaydeder: 8 Aralık 1954 tarihli *Hürriyet*.

Muharrem 1290) Perşembe günü saat beşte dünyaya geldi. Üç yaşında babasını kaybetti. 19 yaşına gelince II. Abdülhamid tarafından kardeşleri Saliha ve Nâzime Sultanlarla birlikte çok yaşlı Çerkez Mehmed Paşa ile evlendirildi. Halbuki Abdülaziz zamanında Çerkez Mehmed Paşa'ya çırak edilecek bir cariyenin verilmesi konuşulurken Abdülaziz: "*Kıza acırım, Mehmed'e vermem*" demiş.

Sanki Abdülaziz'in büyük lâfı başına çalınıyor, en güzel kızı yaşlı Mehmed Paşa'ya veriliyordu. Esma Sultan, zekâ ve irade bakımından basitti; fakat güzellik bakımından çok müstesna bir kızdı. Uzun boylu, iri siyah gözlü, uzun yüzlü, beyaz tenli ve çekik kaşlı imiş. Dördüncü çocuğu olurken 7 Mayıs 1899(26 Zühicce 1316)'da öldü, Yeni Cami Türbesine gömüldü.[15]

Emine Sultan: Abdülaziz'in en küçük kızıdır. Nesrin Hanım dördüncü kadın efendi iken Beşiktaş Sarayı'nda 24 Ağustos 1874 (11 Recep 1291) Pazar günü sabahleyin saat 2'de doğdu.[16] Babasının tahttan indirildiği günlerde Nesrin Hanım'ın ölmesi, babası Abdülaziz'in canına kıyması dolayısıyla kimsesiz kaldı. Ağabeysi Yusuf İzzeddin Efendi yanına aldı, Emine Sultan'ı büyüttü. 27 yaşında Mehmed Şerif (Çavdaroğlu) Paşa ile evlendirdi (1901). Mehmed Şerif Paşa ile 19 sene mesut bir hayat sürdüler. Evlendikleri zaman Abdülhamid tarafından Çarşıkapı'daki Mehmed Sadık Paşa Konağı emirlerine tahsis edildi.[17] Emine Sultan 1920 (1338) yılında öldü. Sultan Mah-

---

[15] "*Velâdet-i Esma Sultan... tulû'u devletlü baş ikbal hanım hazretlerinden, Beşiktaş Saray-ı Hümayununda, fî 21 M. Perşenbe günü saat 5, sene (1)290*" Aynı yer.

[16] Nahit Sırrı Örik, "Abdülaziz'in kızları", *Hürriyet Gazetesi*, 8 Aralık 1954; *Asırlar Boyunca İstanbul*, 205, *Nevsâl-i Osmanî*'de Hayreddin Beyi 1306, Sadeddin Beyi 1312'de doğurduğu yazılıdır. *Nevsal-i Osmanî* 1328 s. "1, 78.

[17] "*Velâdet-i Emine Sultan... tulû'u devletlü dördüncü kadın efendi hazret-*

mud'un türbesine gömüldü. Eşinin ölümüne çok üzülen Şerif Paşa bir mersiye yazmış ve sandukasının üzerine koymuştur. Mersiye şöyle sona ermektedir:

Gülşen-i adn-i penah etdi Emine Sultan (1338)[18]

Fatma Sultan: Abdülaziz'in küçük yaşta ölen kızlarındandır.[19] Alderson 1874(1291)'de doğup öldüğünü yazar.[20]

lerinden, Beşiktaş Saray-ı Hümayununda, fî 11 b. Pazar günü sabahleyin saat 2, sene (1)291" Aynı kaynak.

[18] *Osmanlılar Devrinde Son Sadrazamlar*, 785.

[19] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 223.

[20] Nahît Sırrı Örik, "Abdülaziz'in kızları"; Gösterilen yer. 8 Sod. Tablo XLVIII.

V. MURAT

Kadınları[1]

Mevhibe (Elrû): İ. H. Uzunçarşılı, Mevhibe Kadın'ın bir adının da *Elrû* olduğunu yazmaktadır. V. Murad'ın baş kadınıdır, çocuğu olmamıştır. V. Murad'ın ölümünü II. Abdülhamid'e bir arzla bildirmiştir (1904). V. Murad'dan sonra ölmüştür.[2]

Reftarıdil Kadın: V. Murad'ın ikinci kadınıdır. 1861 (1278) yılında V. Murad'ın biricik oğlu olan Mehmed Selahaddin Efendi'yi doğurdu. Reftarıdil, iki kızkardeşiyle beraber satılmış, Reftarıdil saray için alınmış, Ceylan Kalfa'yı da doktor Mehmed Emin Paşa almıştır. Mehmed

---

[1] V. Murad (1876 padişahlığı 93 gün) Abdülaziz'in tahttan indirilmesi üzerine padişah oldu. Fazla içki yüzünden delirdi. Doktorlar tedavi edemediğinden 93 gün sonra tahttan indirildi. Kadınları ve çocukları ile beraber Çırağan Sarayı'na gönderildi. Göz hapsine alındı. Bilhassa Ali Suavi olayından sonra, dışarı ile alâkaları tamamen kesildi. Deliliği 3-4 sene sürdü. Daha sonraki hayatı normalleşti. Babası ve dedesi kadar kadınlara düşkün değildi. V. Murad, kadınlarını kızkardeşleri vasıtasıyla elde etmiştir. Bakınız: "V. Murad'ın mektupları", *Tarih Dünyası*, III., (İstanbul 1951). 1039 ve sonraları; "Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının içyüzü": 131-135; *Haremden Mektuplar*: 178-182. Alderson'a göre V. Murad'ın kadınlarının isimleri şöyledir: *Eleru (Mevhibe), Reftarıdil, Şahcan (Şayeste), Teranıdil(!), Cananyar, Filizten, Meyliservet, Rezan*. Sod. Tablo XLIX.

[2] İ. H. Uzunçarşılı: "V. Sultan Murad'ın tedavisine ve ölümüne ait Rapor ve Mektuplar", *Belleten* (Ankara 1944), X. 317, 350, 354.

Emin Paşa, Ceylanyar'ı sonradan çırak etmiş ve Melek ismi vererek evlendirmiştir. Diğer kızkardeşi de Teranedil'dir. Alderson bunu da V. Murad'ın kadınları arasında göstermiştir.[3]

Şayan Kadın: V. Murad'ın üçüncü kadınıdır. Kurbağalıdere'de Hatice Sultan'ı 5 Nisan 1870 (3 Safer 1287)'de doğurdu.[4]

Meyliservet Kadın: V. Murad'ın dördüncü kadınıdır. Fehime Sultan'ı Dolmabahçe'de 2 Ağustos 1875 (28 Cemaziyelevvel 1292) Cuma günü saat 19'u çeyrek geçe doğurdu.[5]

Resân Hanım: Bu kadının V. Murad'ın ikballerinden olması muhtemeldir. Uzunçarşılı ve Alderson, *Rezan* yazıyorsa da vesikalarda *Resân* şeklinde geçiyor. Âliye ve Fatma Sultanları, V. Murad'ın mahpusluğu zamanında ikiz olarak doğurmuştur.[6] Osman Ferit Sağlam ise ayrı tarihler göstermektedir.[7] Eyüp'te Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa'nın türbesinde yatmaktadır.

Kızları[8]

Hatice Sultan: V. Murad'ın üçüncü kadını Şayan Ka-

---

[3] İ. H. Uzunçarşılı: "Doktor Mehmed Emin Paşa", *Belleten*, VIII. (Ankara 1944), 334; *Nevsâl-i Osmanî*, sene 1328, 54.

[4] O. F. S., varak 19, "V. Murad'ın tedavisine ve ölümüne dair", 354.

[5] O. F. S., varak 19.

[6] "V. Murad'ın tedavisine ve ölümüne dair", gösterilen yer; Nahit Sırrı Örik, "V. Murad'ın kızları", *Tarih Dünyası*, III., 935, İstanbul 1952.

[7] O. F. S., varak 19.

[8] V. Murad, Çırağan Sarayına âdeta ailesiyle hapsedildikten ve dışarı ile ilişiği kesildikten sonra, ömrünü okumaya, piyano çalmaya ve kızlarına da piyano öğretmeye hasretmiştir. (Leyla Saz, *Yeni Tarih Dergisi*, II. 504). Alderson, kızlarının adlarını şöyle sıralar: *Aliye, Fatma, Hatice, Fehime*. Alderson'un en doğru yaptığı liste V. Murad'ın kızlarına ait olanıdır. Sod. Tablo XLIX.

dın'dan, Kurbağalıdere'de 5 Nisan 1870 (3 Safer 1287)'de doğdu. Uzunçarşılı, bu doğum hakkında bir hikâye anlatır. Abdülaziz, şehzadelerin birden fazla çocuk yapmalarını yasak etmiş. Halbuki bu emrin verildiği sırada Şayan Hanım gebe imiş. Çünkü V. Murad'ın oğlu Mehmed Selâhaddin Efendi 9 sene önce doğmuştu. V. Murad, amcasına gitmiş, Şayan Hanım'ın çocuğunu dışarda düşük yapmasına iznini rica etmiş. Abdülaziz de bunu kabul etmiş. V. Murad Şayan Kadını Doktor Mehmed Emin Paşa'nın konağına göndermiş, çocuğun düşürülmesi hususunu doktordan istemiş. Mehmed Emin Paşa, Şayan Kadın'dan kan almış ve doğumu önleyici ilâçlar vermiş. Herkes çocuk düşürüldü sanmış. Fakat Şayan Kadın, bir müddet sonra Hatice Sultan'ı doğurmuş. Hatice Sultan gizli olarak büyütülmüş. Fehime Sultan da V. Murad padişah olmadan önce doğduğuna göre bu, doğru olmasa gerektir.[9]

Hatice Sultan, babasının padişahlığı esnasında 93 gün kadar çok mesut günler yaşadı. Babasının delirmesi üzerine Çırağan Sarayı'na kapatıldı, dünya ile ilişiği kesildi. Babası, Fehime ve Hatice Sultanların yetiştirilmesine hususî itina gösterdi. Piyano dersleri verdi. Hatice Sultan çok güzeldi, kanı kaynayan bir kızdı. 31 yaşına yaklaştığı halde Hamid tarafından evlendirilmemiş, âdeta bir köşede unutulmuştu. Bunun üzerine II. Abdülhamid'e: "*Velev ki sarayın harem ağalarından birine verilerek*" bu zindandan kurtulması yolunda haberler gönderir. Abdülhamid, bir daha Çırağan Sarayına dönmemesini şartı koşar, her iki sultan da bu şartı kabul ettiğinden sultanlar, Yıldız Sarayı'na alınırlar. Günler, aylar geçer, kimse sultanlara talip çıkmaz. Halbuki Abdülhamid'in kızları istedikleriyle ev-

[9] "Doktor Mehmed Emin Paşa", 333.

lenmektedirler. Bunun üzerine padişaha tekrar haber yollarlar.

Padişah, kızlarına yaptığı çeyizlerden onlara da yapar. Hatice Sultan'ı ne idüği belli olmayan alaydan yetişme oldukça çirkin, uzun boylu, pala bıyıklı, Enderunda sorgu işleriyle uğraşan Vasıf Bey'e, paşalık vererek evlendirir. Hatice Sultan'ın düğünü Ortaköy'de Naime Sultan'ın sarayına bitişik bir konakta yapılır. Güzel, hırslı ve mağrur olan Hatice Sultan, kocasını görür görmez tiksinir: "*Kendi kızlarını Osman Paşa'nın oğullarına verir de bizi kimlere münasip buldu?*" diye huysuzlaşır, eşini yatak odasına almaz, selâmlıkta yatırır.

Amcası II. Abdülhamid'e, babasını tahttan attığından esasen kızgındır, şimdi de böyle bir adamla evlendirmesi kızgınlığını ve nefretini bir kat daha artırır. Amcasından intikam almaya kalkar. Abdülhamid'in en sevgili kızı Naime Sultan komşusudur, Naime Sultan güzel değildir. Gazi Osman Paşa'nın oğlu Kemaleddin Paşa ile evlidir. Hatice Sultan, Kemaleddin Paşa ile mektuplaşmaya başlar, Paşa'yı yoldan çıkarır, bu sevişme sırasında mektupları Abdülhamid'in eline geçer. Abdülhamid Naime Sultan'ı Kemaleddin Paşa'dan boşar, bütün rütbelerini elinden alır, Bursa'ya sürer (1904).

Bu skandal, İstanbul'da duyulur, ilk önce V. Murad' dan saklanır. Fakat II. Abdülhamid'in emri üzerine yavaş yavaş, felâket duyurulur. Sultan Murad, buna çok üzülür: "*Bunu da mı yaptı? Şimdiye kadar ben haysiyetimi muhafaza ettim, benim ölümüme sebep Hatice olacak*" demiş. Şekeri artmış ve birkaç ay sonra da ölmüştür.[10]

Nihayet 1908'de İkinci Meşrutiyet ilân edilir. Kemaleddin Paşa Bursa'dan İstanbul'a döner, rütbeleri geri verilir. Paşa, Hatice Sultan'a evlenme teklifini yapar, fa-

[10] "V. Murad'ın tedavisine ve ölümüne dair", 344.

kat reddedilir. Hatice Sultan da kocasından boşanır. 1909 yılında bir eğlence yerinde dolaşırken, kendisinden daha küçük Hicaz Defterdarı Hayri Bey'in oğlu Dışişleri kâtiplerinden Rauf Rey'le tanışır ve evlenir; fakat yine maceralı hayatına devam eder, dedikoduları olur. Bu birleşmeden bir oğlu ile kızı olur. Birinci Cihan Savaşı esnasında Rauf Bey'den de boşanır, Cumhuriyet'in ilânı üzerine iki çocuğu ile beraber Beyrut'a gider, Rauf Bey'den gelen nafaka ile geçinir. Rauf Bey'in işinden atılmasıyla gelen para da kesilir. Hatice Sultan, çok sıkıntılı günler yaşar ve yoksulluk içinde ölür.[11]

Fehime Sultan: V. Murad'ın Meyliservet Kadın'dan 2 Ağustos 1875 (28 Cemaziyelevvel 1292)'de doğan kızıdır. 2 yaşında iken Dolmabahçe Sarayı'ndan Çırağan Sarayı'na götürüldü. Hatice Sultan gibi güzel değildi; fakat babasının himmetiyle bilgili yetiştirilmişti. Nota yazmasını ve piyano çalmasını biliyordu. II. Abdülhamid'e evlenmek hususunda baş vurunca Çırağan Sarayı'ndan Yıldız haremine götürüldü.

II. Hamid, daha ağır başlı görülen Fehime Sultan'ı, mülkiyeyi bitirmiş orta halli bir ailenin oğlu olan Galip Bey ile evlendirdi. Galip Bey, vezir yapıldı ve Şuray-ı Devlet âzası tâyin edildi. Fehime Sultan'ın bu evlenmeden çocuğu olmadı. Bu da ablası gibi gezinti yerlerinde dolaşırken, subaylıktan ayrılmış, evli ve iki çocuk sahibi bir adama gönlünü kaptırdı. Galip Paşa'dan ayrıldı, Mahmud Bey'le evlendi (1910).

Cumhuriyetin ilânına kadar, Mahmud Beyle Ortaköydeki sarayında yaşadılar. Sarayı, işgal senelerinde İngilizlere açık olduğu için hakkında yerli yersiz dedikodular

---

[11] Nahit Sırrı Örik, "V. Murad'ın kızları", *Tarih Dünyası*, III., (İstanbul 1952), 635-637, 1006-1008.

çıktı. Hanedanın Türkiye'den atılması üzerine Mahmud Bey'le Nis'e gittiler. Mahmud Bey, İstanbul'da satıp savdıkları mal mülk ve eşyanın parasını, dükkân açacağım diye elinden alıp ortadan kayboldu. Yalnız vefalı güzel bir Habeşî cariyesi Fehime Sultan'ı bırakmadı. Bu Habeşî, geceleri sokaklarda dolaşarak kazandığı para ile sultanı beslemeye çalıştı. Bu yoksulluk ve sefalet içinde Fehime Sultan Nis'de öldü.[12] Bu evlenmeden de çocuğu olmamıştır.

Fatma Sultan: V. Murad'ın Resân Hanım'dan 20 Haziran 1879 (29 Cemaziyelâhir 1296) Perşembe günü Çırağan Sarayı'nda doğdu.[13] Muhtemel olarak 28 yaşında iken Refik Bey'le evlendirildi. Emirlerine Ortaköy'de bir konak tahsis edildi. Fatma Sultan, az bilgili, zeki olmayan, orta boylu, esmer, şişmanca bir sultanmış. Annesi en değerli mücevherlerini ona bırakmış. Basit bir hayat sürer, çoğu zaman alış verişini kendisi yaparmış. Kocasına bağlı kalmış, Cumhuriyet'ten sonra Bulgaristan'a gidip yerleşmiş. Refik Bey'den üç çocuğu olmuş.[14]

Aliye Sultan: Aliye Sultan, Resân Hanım'dan Çırağan Sarayı'nda 24 Ağustos 1880 (18 Ramazan 1297) Salı günü saat 11'de doğdu.[15] Alderson, çok genç öldüğünü, Osman Ferit Sağlam ise 17 Eylül 1903 (25 Cemaziyelâhir 1321)'de öldüğünü yazmaktadır.[16] Eyüp'te Derya Kaptanı Mehmed Ali Paşa türbesinde yatmaktadır.[17]

---

[12] Örik, aynı yer.

[13] O. F. S., varak 19.

[14] Örik: 938.

[15] O.F.S., varak 19; Uzunçarşılı, bu adda bir kızı olduğunu yazmaktadır.

[16] "V. Murad'ın tedavisi ve ölümüne dair", 354.

[17] "Türk Sarayında Müstesna Bir Türk Prensesi: Adile Sultan", *Hayat Tarih Mecmuası*, II, 33.

II. ABDÜLHAMİD

Kadınları[1]

Nazikeda Kadın: II. Abdülhamid'ın baş kadınıdır. Nazikeda Kadın asil bir Çerkes ailesindendir. İstanbul'a

---

II. Abdülhamid (1876-1909), 34 yaşı içinde padişah oldu. 33 sene hükümdarlık yaptı. Birçok kadın efendileri ve ikballeri vardı. II. Abdülhamid de dedesi II. Mahmud ve babası Abdülmecid gibi kadınlara düşkündü. Kadınlara değil de körpelere düşkünlüğünü, Mehmed Reşad'ın başkâtibi Halid Ziya Uşaklıgil şöyle açıklar:

"Bu meyanda şehvanî heveslerine pek mağlûp olduğuna dair türlü hikâyeler işitilen bu hükümdarın diğer emsali gibi kadın, daha doğru bir tabirle körpe kız iptilâsı zikrolunabilir." Saray ve Ötesi, I., 155.

Babalarına ait hatıralar yazan Ayşe ve Şadiye sultanlar ise bu hususta aynı fikirde değillerdir. Ayşe Sultan, kadın hususunda babasının çok ciddî olduğunu, çocuklarına düşkün olduğunu ortaya koymaya çalışır. Fakat Şadiye Sultan, Uşaklıgil'i destekler:

"Babam, güzel, zarif bilhassa sarışın kadınları çok severdi. Haznedar usta'ma kendisine takdim ettiği kadınlar arasından böylelerini tercih ederdi. Bunlardan beğendikleri saraya alındığı zaman, ayrı oda tahsis edilir, elbiseler ısmarlanır, saray âdetleri haznedar usta tarafından öğretilirdi. Babam, bu genç kızlara hiçbir suretle cebrî muamele yapmazdı. Onlarla kendi arzuları ve istekleri tahtında, arkadaşlıkta bulunurdu. Babamın arzusu geçmeden, çocuğu olacağı anlaşılanların nikâhları derhal şeyhülislâm vasıtasıyla kıyılırdı. "Kadın Efendi" unvanını alırdı." Şadiye Osmanoğlu, "II. Abdülhamid devrinde Harem Hayatı", *Hayat,* 1963, I. Sayı 3, s. 14-15.

Bunun böyle olduğunu ispatlamak için de çok güzel bir cariyenin Hamid'in arzusuna râm olmadığını, neticede Hamid'in bunu adamlarından çirkin birisiyle evlendirdiğini yazıyor. Aynı kaynak, sayı IV., s. 14, 15.

getirilmiş, satılmış. Âlî Paşa'nın hanımı satın almış. Onu iyi büyütmüş. Buğday renkli, güzelce, mütenasip vücutlu bir kızmış. Nazikeda'yı Âlî Paşa'nın hanımından, Tophane Müşiri Fethi Ahmed Paşa'nın hanımı satın almış. Oğlu Mahmud Celâleddin Paşa Cemile Sultan ile evlenince Nazikeda'yı gelinine hediye etmiş. Bir gün Abdülhamid Nazikeda'yı görmüş, hoşlanmış. Bunun farkına varan Cemile Sultan, Abdülhamid'e vermiş.

Abdülhamid'in padişahlığı zamanında Âlî Paşa'nın eşi zaman zaman Nazikeda Hanım'ı ziyarete gelir, yerlere kadar eğilir, selâmlarmış. O zaman Nazikeda Hanım, nezaketle ayağa kalkar: "*Estağfurullah, beni bu mevki'e yükselten sizsiniz, sizin mübarek elinizi öpmeye şevketlü efendimizin müsaadeleri var, o şerefi kazanmak isterim*" diye eline sarılırsa da hanım vermez, kucaklaşmakla yetinirmiş, yerini dolduran bir kadınmış.[2]

Nazikeda'dan 1868 yılında Ulviye Sultan doğdu. Bu sultanın, 1875 yılında yanması karı kocayı çok üzdü. Abdülhamid padişah olunca Nazikeda Baş-Kadın ilân edildi. Ölünceye kadar mevkiini korudu. Biraz şişmanlamakla beraber, güzelliğini korudu. Çok güzel piyano çalardı. 10 Nisan 1895 (14 Şevval 1312)'de öldü. Yeni Cami havatîn türbesine gömüldü.[3]

Hamid, gerçekten kadınlara düşkündü. En son ikbali Saliha Naciye'yi haremine aldığı zaman 62 yaşında idi. Bundan olan son kızı Samiye Sultan ise Hamid 65 yaşında iken doğmuştu. Hamid'in çocukları ve kadınları hakkında derli toplu malûmat Haluk Y. Şehsuvaroğlu'nun "II. Abdülhamid'in kadınları ve çocukları", *Resimli Tarih Mecmuası* (İstanbul 1951) II., 720'de vardır. Abdülhamid'in kadınları ve ikballeri Çerkesti.

[2] *Saray ve Harem Hatıraları*, 413.

[3] *Babam Abdülhamid*, 32, 33, 235; *Asırlar Boyunca İstanbul*, 205.

Bedrifelek Kadın: II. Abdülhamid'in padişah olduğu zaman ikinci kadını idi. 1895'de baş kadın Nazikeda ölünce, onun yerini aldı. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine kadar mevkiini korudu. 1870'de Dolmabahçe Sarayı'nda Mehmed Selim Efendi'yi, 1872'de Dolmabahçe'de Zekiye Sultan'ı, 1878'de Yıldız Sarayı'nda Ahmed Nuri Efendi'yi doğurdu. Hanedanın Türkiye'den çıkarılmasından sonra ölen Bedrifelek Kadın İstanbul'da gömülüdür[4].

Nurefsun Kadın: II. Abdülhamid'in III. kadınıdır. Osman Nuri Bey'in yazdıklarına göre bunun *Safinaz* olması icap etmektedir. Çünkü Abdülhamid'in bundan başka boşadığı kadın yoktur. Tunuslu Mahmud Paşa, *Safinaz* ile *Yıldız* adındaki gayet güzel iki cariyesini Abdülaziz'e hediye etmişti.

Abdülaziz kızların güzelliğine hayran kalmış, bunlara ayrı ayrı daireler hazırlatmış, hattâ Safinaz'la evlenmeye karar vermişti; fakat Safinaz Abdülaziz ile evlenmeyi reddetti. Çünkü Şehzade Abdülhamid ile görüşmüş ve onu sevmişti. Abdülhamid de onu çılgın gibi seviyordu. Gerçi Abdülhamid'in Nazikeda, Bedrifelek isminde iki kadını vardı; Safinaz'ı görünce onları unutmuş, yalnız bu cariye ile alâkadar olmaya başlamıştı. Günler, aylar geçiyor, bir türlü sevgilisine kavuşamıyordu. Nihayet durumu analığı Perestû (burada yanlış olarak *Peresta* yazılmıştır) Kadına açıyor, Perestû Kadın da Hamid'i çok sevdiği için Abdülaziz'e gidiyor, cariye Safinaz'ın hava değiştirmeye ihtiyacı olduğunu söylüyor.

Abdülaziz, Kadın Efendinin sözlerine inanıyor, Safinaz'ı hava değişimine gönderiyor; gelen raporlar cariye-

---

[4] *Babam Abdülhamid*, 234; Nahit Sırrı Örik, "Abdülhamid'in Evlâdı", *Yeni Tarih Dünyası*, II., 492, İstanbul 1954.

nin gittikçe ağırlaştığını ve nihayet öldüğünü bildiriyorlar. Abdülaziz buna inanıyor ve Safinaz'ı unutuyor. Böylelikle II. Abdülhamid sevgilisine kavuşuyor ve ona *Nurefsun* adını vererek üçüncü kadın efendisi yapıyor.

"*Fakat Safinaz Kadın Efendi, haremde kıskançlık yüzünden, diğer kadınlardan gördüğü muamelelere, hakkında mütemadiyen icadedilen iftira ve ithamlara tahammül edemedi. Hattâ bir gün haremin bir tarafına ateş verilerek, Safinaz'ın yaptığı ileri sürüldü. Nihayet Safinaz, kendisini ayırmasını Abdülhamid'den rica etti. Abdülhamid buna bir türlü razı olmak istemedi, yahut öyle göründü. Nihayet sevgilisinin istirahatı için buna muvafakat etti. İstanbul'da büyük bir konak tahsis ederek, kaydıhayat şartiyle 50 lira maaş tahsis etti...*" Bir müddet sonra da ikinci esvabcı Safvet Bey'le evlendirdi.[5]

Bîdar Kadın: Bîdar Kadın, Abdülhamid'in padişahlığının başlangıcında dördüncü kadın idi. Nurefsun Kadın'ın boşanması üzerine ikinci kadın efendi oldu. 1876'da Naime Sultan'ı, 1878'de Abdülkadir Efendi'yi doğurdu. 1918 (13 Ocak 1337)'de öldü, Yahya Efendi yanındaki şehzadeler ve kadınlar türbesine gömüldü.[6] Abdülhamid de aynı sene öldü.

Dilpesent Kadın: Abdülhamid'in üçüncü kadını idi. 1884 yılında Naile Sultan'ı doğurdu. 1901(1319)'da öldü. Yahya Efendi'deki şehzadeler ve kadınlar türbesine gömüldü.[7]

---

[5] *Babam Abdülhamid*, 234. Ahmed Reşat, "Abdülhamid ve Kadınlar", *Tarih Dergisi*, II. (İstanbul 1950), 443-445. Burada Abdülhamid ve Saray teşkilâtı hakkında verilen bilgi tamamen gerçeklere aykırıdır. Safinaz'a ait kısım Osman Nuri'nin "Abdülhamid-i Sanî ve devri saltanatı" (sayfa 553-554)den nakledilmiştir.

[6] *Babam Abdülhamid*, 234, Örik, aynı yer, *Asırlar Boyunca İstanbul*, 147.

[7] Ayşe Osmanoğlu, Karacaahmed'de yattığını yazar. Örik, gösterilen yer. *Asırlar Boyunca İstanbul*, 148.

Mezîd Kadın: Abdülhamid'in dördüncü kadınıdır. 1885'de Burhaneddin Efendi'yi doğurdu. 21 Ocak 1909 (28 Zilhicce 1326)'da öldü. Yahya Efendi türbesi yanındaki şehzadeler ve kadınlar türbesine gömüldü.[8] Ayşe Osmanoğlu, üçüncü Dilpesent Kadın ile dördüncü Mezîd Kadının ölmesi üzerine Bedrifelek baş-kadın, Bidâr Kadın ikinci, Emsalinur Kadın üçüncü ve Müşfika Kadın dördüncü kadınlığa yükselmişlerdir, demektedir. Anlaşılıyor ki, bu düzen Hamid'in son yıllarında yapılmış olsa gerek. Çünkü Mezîd Kadın'ın ölümü 1909'dur.

Emsalinur Kadın: Abdülhamid'in üçüncü kadınıdır. 1886 yılında Şadiye Sultan'ı doğurdu. Kocasının ölümünden sonra çok yaşadı, 1950 yılında öldü, Yahya Efendi'deki şehzadeler ve kadınlar türbesine gömüldü.[9]

Müşfika Kadın: Abdülhamid'in dördüncü kadınıdır. 1872 yılında Kafkasya'da doğdu. Abaza beylerinden Ağır Mahmud Bey ile Emine Hanım'ın kızıdır. 1877-78 Rus Savaşı çıkınca Mahmud Bey gönüllü olarak savaşa katılmış, Emine Hanım da üç çocuğunu alarak İstanbul'a, gelmiş. Çocuklarının ikisi kız, birisi oğlanmış.

Bir vesile ile Müşfika ve kardeşi Pertevniyal'e takdim edilmişler, Pertevniyal Valde Sultan, Müşfika Kadın'ın güzelliğini, mavi gözlerini, altın sarısı saçlarını görünce pek beğenmiş, anneleri Emine Hanım'a "*Bu çocuklar benimdir, evlât edinip yetiştireceğim, asla geri göndermem, kalsınlar*" diyerek anneleri Emine Hanım'ı kandırmış. Saray âdetince Müşfika'ya *Destizer* adını vermiş. Destizer, Pertevniyal Valde Sultan'ın ölümüne kadar onun yanında kalmış, ölümü üzerine, Pertevniyal'in bütün cariyeleri

---

[8] Ayşe Osmanoğlu, 235, *Asırlar Boyunca İstanbul*, 148.

[9] Ayşe Osmanoğlu, 235, *Asırlar Boyunca İstanbul*, 147, Örik, Şadiye Sultan'ın doğumunu 1882 yazar, gösterilen yer.

Dolmabahçe Sarayı'na gönderilmiş (1883). Destizer burada 14 yaşında iken görülmüş, beğenilmiş, Yıldız Sarayı'na alınmış. Abdülhamid onu nikâhlamış. Sonra da, "Sana bir isim vereceğim, niyet açacağım, Cenab-ı Hak bakalım neyi kısmet edecek" deyip Kur'an'ı açmış. Oradaki "*Müşfikun*" kelimesi gözüne çarpmış, bunun üzerine: "*İnşallah hakkımda pek hayırlı, müşfik bir kadın olacaksın*" demiş mührünü kazdırmış "*Müşfika Baş İkbal*" unvanını vermiştir (1886). Müşfika Kadın bir sene sonra Ayşe Sultan'ı doğurmuştur (1887).

Gerçekten de bundan sonra Müşfika Hanım Abdülhamid'in en gözde ve en vefalı kadınlarından birisi oldu: "*Babamın devamlı olarak hizmetini gören iki haremi vardı. Biri Müşfika diğeri Fatma Hanım idi. Günün yarısını birisiyle diğer yarısını da öbürüyle geçirirdi. Fakat en küçük kardeşimin annesi Naciye Hanım'a babam hususî bir alâka gösterirdi.*"[10]

Müşfika Hanım, Abdülhamid'in Selânik'e sürülmesine kadar baş ikbal olarak kaldı. Abdülhamid'le birlikte Selânik'e gitti ve onunla 1909'dan 1912'ye kadar sürgün hayatı yaşadı ve işte bu esnada dördüncü kadın efendiliğe yükseldi. Kızı Ayşe Sultan, bu sürgün esnasında Ahmed Nami Bey ile İstanbul'da evlendi. Abdülhamid 1912'de İstanbul'a getirilip Beylerbeyi Sarayı'na yerleştirilince diğerleri gibi eşinden ayrılmadı, ölümüne kadar eşinin hizmetini gördü. Saliha Naciye Hanım da aynı şeyi yaptı. Abdülhamid'e hastalığında en iyi o baktı. Eşi, Müşfika Hanım'ın kolları arasında can verdi. Bundan sonra oradan ayrıldı. Serencebey'e yerleşti. Bugün 92 yaşındadır.[11]

---

[10] Şadiye Osmanoğlu: "II. Abdülhamid devrinde Harem Hayatı", *Hayat* 1963, cilt I., sayı 3, s. 15.

[11] *Babam Abdülhamid*, 100-103 ve diğerleri.

İkballeri[12]

Sazkâr Hanım: Abdülhamid'in ikinci ikbaliydi, Müşfika Hamının dördüncü kadın olması üzerine baş ikbal oldu. 1891 yılında Refia Sultan'ı doğurdu. Abdülhamid ile Selânik'e gitti, bir sene sonra İstanbul'a döndü. Cumhuriyet devrinde kızıyla beraber Beyrut'a gitti ve orada öldü.[13]

Peyveste Hanım: Abdülhamid'in üçüncü ikbalidir. Sazkâr Kadın'ın baş ikbal olması üzerine ikinci ikbal oldu. 1894 yılında Abdürrahim Efendi'yi doğurdu. 1909'da kocasıyla beraber Selânik'e gönderildi. 1910'da İstanbul'a döndü. Hanedanın Türkiye'den sürülmesi üzerine Paris'e gitti ve orada öldü.[14]

Fatma Pesend Hanım: Abdülhamid'in dördüncü ikbali idi. Peyveste Hanım'ın ikinci ikbal olması üzerine üçüncü ikbal oldu. 1897 yılında Hatice Sultan'ı doğurdu. Abdülhamid'in sevdiği ikballerdendi. Padişaha çok bağlı idi. Hergün yanına gider, konuşurdu. II. Abdülhamid ile Selânik'e gitti, bir sene sonra döndü (1910). İstanbul'da öldü, Karacaahmed mezarlığına gömüldü.[15]

---

[12] Abdülhamid tahttan indirildiği zaman altı ikbali vardı: baş ikbal Müşfika Hanım, ikinci ikbal Sazkâr Kadın, üçüncü ikbal Peyveste Hanım, dördüncü ikbal Fatma Pesend Hanım, beşinci ikbal Behice Hanım, altıncı ikbal Saliha Naciye Hanım. Bu ikballerden Behice Hanım hariç, hepsi de Abdülhamid ile beraber Selânik'e gittiler. Kadın Efendilerden hiç kimse Selânik'e gelmemiştir; fakat bunlardan Peyveste Hanım, Sazkâr Hanım ve Fatma Hanım, türlü sebeplerle İstanbul'a geri döndüler (1910). Dördüncü Kadın Efendi Müşfika Hanım ile altıncı ikbal Saliha Naciye Hanım Abdülhamid'in yanında kaldılar. Müşfika Hanımın dördüncü kadın olması, hepsini birer derece terfi ettirdi. *Babam Abdülhamid*, 142, 174.

[13] *Babam Abdülhamid*, 235, Örik, 493.

[14] *Babam Abdülhamid*, 235; Örik, 493.

[15] *Babam Abdülhamid*, 34, 35, 235.

Behice Hanım: Abdülhamid'in başinci ikbali idi. Fatma Pesend Hanımın üçüncü ikbal olması üzerine dördüncü ikballiğe yükseldi. 1901 yılında ikiz olarak Ahmed Nureddin ve Mehmed Bedreddin Efendileri doğurdu.[16] Abdülhamid'in Selânik'e sürüldüğü sırada Mehmed Bedreddin ölmüş, Ahmed Nureddin Efendi yaşıyordu ve sekiz yaşında idi. Bu sebepten Behice Hanım eşiyle beraber Selânik'e gitmedi. Bir ev kiraladı ve orada yaşadı.

Fakat Şehzade Nureddin Efendi'ye verilen para az olduğu için çok sıkıntı çekiyordu. Sık sık padişaha ve Enver Paşa'ya başvuruyor, Abdülhamid'e ait olan Maslak Köşkü'nün kendisine verilmesini istiyordu. Baştakiler, bu kadının sık sık taciz etmesinden usandılar, onu atlatmayı kararlaştırdılar. Nihayet birgün Abdülhamid hastadır diye onu Beylerbeyi Sarayı'na gönderdiler. Kadıncağız burada üç ay kadar hapis kaldı. Oğlunu düşünmekten sızlanıyor, sorumlu subayları ve Abdülhamid'i rahatsız ediyordu. Nihayet birgün Abdülhamid'e kurtarmasını rica etti. Abdülhamid: "*Kadınım! Ben söylersem dinlemezler, onun için ben bu işe karışmak istemem, kendin çare bak*" der. Bunun üzerine Behice Hanım: "*Öyle ise ben yapacağımı bilirim*" diyerek Hamid'in yanından uzaklaşır, selâmlıkta zabitlerin oturduğu odaya gider: "*Hangi hak ve selâhiyetle beni evlâdımdan ayırıp burada hapsediyorsunuz? Ben esir değilim, Meşrutiyet devrinde yaşıyoruz. Beni şimdi buradan çıkaracaksınız, yoksa katiyen hareme gidecek değilim!*" diye bağırır ve ayak diretir.

Bunun üzerine sorumlu subaylar durumu padişaha arzederler. Abdülhamid'in de aracılığı ile Behice Hanım Beylerbeyi Sarayı'ndan çıkarılır, Maslak Köşküne oğlu ile birlikte yerleştirilir. Behice Hanım Maslak'da yaşarken Ayazağa Okulu komutanı Celâl Bey ile sevişir ve evlenir.

---

[16] *Babam Abdülhamid*, 235, 239.

Behice Hanım'ın Celâl Bey'den çocuğu olmaz. Behice Hanım, hanedanın İstanbul'dan sürülmesine kadar Maslak Köşkünde yaşar. 1924'de hanedan üyeleri İstanbul'dan çıkarılınca Napoli'ye gider, yerleşir.[17] Halen orada yaşamaktadır.[18]

Saliha Naciye Hanım: II. Abdülhamid'in haremine giren kadınların en genci idi. Bu yüzden altıncı ikbal yapıldı. Fakat Behice Hanım'ın dördüncü ikbal olması üzerine beşinci ikballiğe yükseldi. Saliha Naciye Hanım, Abdülhamid'in kadınlarının en genci olduğu için, padişah tarafından hususî bir ilgi görürdü. Bilhassa 1905'de Mehmed Abid Efendi'yi, iki sene sonra 1907(1327)'de Samiye Sultan'ı doğurduktan sonra Abdülhamid'in kendisine ve çocuklarına karşı ilgisi artmıştı.

Saliha Naciye Hanım da Abdülhamid'i çok sever ve sayardı. Müşfika Kadın'dan sonra en vefalı hanımı olmuştur. Abdülhamid ile beraber Selânik'e gitti (1909). Birçokları sıkıntıya ve muhite alışamadıkları halde bu iki kadın padişahın yanında kaldı. Onun acı ve yoksulluk günlerini aralarında paylaştılar. İstanbul'a dönüşte de Müşfika Hanım gibi o da efendisini terketmedi (1912). II. Abdülhamid'in ölümüne kadar, Beylerbeyi Sarayı'nda âdeta bir hapishane hayatı yaşadı. Abdülhamid öldükten sonra o da çok yaşamadı. Osmanlı hanedanının Türkiye'den, sürülmesinden bir ay önce öldü (Şubat 1924). II. Mahmud'un türbesine gömüldü.[19]

---

[17] *Babam Abdülhamid*, 206-208, 235, 239.

[18] Bu kitabın yazımının bittiği 1966 yılını dikkate almak lazımdır. (Yay. Notu)

[19] Örik, gösterilen yer; *Babam Abdülhamid*, 35, 235 ve diğerleri.

Kızları[20]

Ulviye Sultan: II. Abdülhamid'in şehzadeliği esnasında baş kadın Nazikeda Kadın'dan 1868 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda doğdu. Abdülhamid, ilk çocuğu olduğu için Ulviye Sultan'ı çok severdi. Ulviye Sultan da "*Pek nazik, yaşından çok fazla akıllı, pek güzel bir çocukmuş... Kara gözlü, uzun kirpikli, beyaz tenli, pembe yanaklı, melek gibi bir şeymiş*". Yedi yaşına geldiği için derslere de başlamış. Bir gün dersini bitirdikten sonra annesi Nazikeda'nın odasına gelmiş, Nazikeda Kadın Efendi piyano çalıyormuş. Ulviye Sultan da odada oynamaya başlamış. Bu sırada eline bir kibrit geçmiş, yakmış; fakat elbisesi birdenbire tutuşmuş, zavallı kızcağız bağırmaya başlamış. Annesi kurtarmak için atılmış ise de birşey yapamamış. Öğle zamanı olduğundan, yukarda yardıma gelecek kimseler de yokmuş. Zavallı valde Nazikeda Kadın alevleri söndürmeye çalışırken kızıyla birlikte yerlere yuvarlanmış. Elleri, kolları, yüzü yandığı halde alevleri bir türlü tam olarak söndürememiş. Yerler hasırmış. Salondaki bir papağanın canhıraş bağırmaları aşağıdakileri ikaz etmiş, koşmuşlar, umumî şaşkınlık arasında sultanın dadısı bir seccade bulup üzerine atmakla alevleri söndürmüşse de, biçare çocuktan da hayır kalmamış...; ve biraz sonra da ölmüştür; 5 Ramazan 1875.[21] Abdülhamid, kızının ölümüne üzülmüş ve bayılmıştır. Ulviye Sultan Yeni Cami havatîn türbesine gömülmüştür.[22]

Zekiye Sultan: II. Abdülhamid'in üçüncü çocuğudur. 1872 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda Bedrifelek Kadın'-

---

[20] Abdülhamid'in sekizi erkek, dokuzu kız olmak üzere 17 çocuğu olmuştur. *Babam Abdülhamid*, 236-239.

[21] *Babam Abdülhamid*, 32, 33, 236; Örik, 492.

[22] *Asırlar Boyunca İstanbul*, 206.

dan doğdu. 17 yaşında iken Gazi Osman Paşa'nın oğlu Nureddin Paşa ile evlendi. Emirlerine şimdiki Lido'nun bulunduğu yerdeki saray tahsis edildi (1889). Ayşe Sultan, Zekiye Sultan'ın evlenmesinden 9 sene sonra Naime Sultan'ın düğününde durumunu şöyle tasvir eder:

"Zekiye Sultan hemşiremiz, beyaz kadifeden uzun etekli, sırma işlemeli bir elbise giymiş, tacı başında, nişanları göğsünde, ev sahipliği vazifesini yapıyor, hatırlı misafirlerle görüşüyor, emirler veriyordu. Bu şahane tuvalet ile şefkat-ı mücesseme denilmeye lâyık büyük hemşiremiz bizi etrafında toplamıştı..."[23]

Zekiye Sultan'ın Nureddin Paşa ile evlenmesinden iki kızları oldu. İlk kızları Ulviye Hanım Sultan sekiz aylık iken öldü. İkinci kızları Fatma Aliye Sultan 1893 yılında doğdu. 1911'de Mısırlı Muhsin Bey'le evlendi. Zekiye Sultan 1924'de Osmanlı hanedanının yurt dışı edilmesi üzerine İstanbul'dan ayrıldı, Fransa'da Pau şehrinde bir otelin odasına yerleşti. Çok yoksulluk ve acılar çekti, 78 yaşında orada öldü (1950).[24]

Naime Sultan: II. Abdülhamid'in Bîdar Kadın'dan 1876 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda doğan kızıdır. 1898 yılında Pilevne Kahramanı Gazi Osman Paşa'nın oğlu Kemâleddin Paşa ile evlendi, düğünü Zekiye Sultan'ınkine göre daha parlak oldu. Naime Sultan, ablası Zekiye Sultan'ın sarayının yanında bulunan ve şimdi Şifa Yurdu olarak kullanılan Çifte Saraylar'dan birisinde gerdeğe girdi.[25] Bu evlilik Naime Sultan'ı mesut etmedi. Çünkü V. Murad'ın kızı Hatice Sultan, kocası Kemâleddin Paşa'yı yoldan çıkardı. Paşa, Hatice Sultan'a âşık oldu. Bunu haber alan Abdülhamid, kızı Naime Sultan'ı Kemâleddin Paşa'dan

---

[23] *Babam Abdülhamid*, 62, 63, 236.
[24] *Babam Abdülhamid*, 245, 246.
[25] *Babam Abdülhamid*, 162-164.

boşattı. Paşa'nın müşirliğini üzerinden aldı ve Bursa'ya sürdü (1904).[26]

Naime Sultan'ın, Kemâleddin Paşa ile altı senelik evliliği sırasında iki çocuğu oldu. İlk çocuğu Mehmed Cahid Bey, ikincisi ise 1901'de doğan Adile Hanım Sultan'dır. Naime Sultan 1904 yılında vezirlerden İşkodralı Celaleddin Paşa ile evlendi. 1924'de hanedan âzalarının dışarı gönderilmesi üzerine Arnavutluk'a gidip yerleşti. Kocası hastalandı, dört sene kadar yattı. Varını yoğunu ona harcadı ve kurtaramadı. Celaleddin Paşa'nın ölümü üzerine dul kaldı ve Tiran'da yerleşti. Bir daha evlenmedi. Kocasının arazisi ile geçinmeye çalıştı; fakat bunları da komünistler zapt etti. İkinci Cihan Savaşı sırasında bilinmeyen bir tarihte orada öldü.[27]

Naile Sultan: Abdülhamid'in Dilpesend Kadın Efendi'den 1884 yılında Yıldız Sarayı'nda doğan kızıdır. 1904 yılında vezirlerden sadrazam Abdurrahman Paşa'nın oğlu Arif Hikmet Paşa ile evlendi. Damat Arif Hikmet Paşa birçok yüksek memurluklarda bulundu. Naile Sultan'ın bu evlenmeden çocuğu olmadı. 1924'de Beyrut'a gidip yerleşti. Hanedan kadın ve kızlarının yurda dönmesine izin verilmesi üzerine İstanbul'a geldi. 1957 yılında İstanbul'da öldü. Naile Sultan, Abdülhamid'in vakar ve haysiyet sahibi kızı idi. Kocası da çok kibar ve asil bir insandı. Hiçbir vakit hırs ve menfaat hissiyle çalışmadılar, çok mesut bir hayat sürdüler.[28]

---

[26] M. S. Semih, "II. Hamid'in damadı Kemâleddin Paşa ile Beşinci Murad'ın kızı arasında bir aşk macerası", *Resimli Tarih Mecmuası*, I., (İstanbul 1950) 343; Nahit Sırrı Örik, "V. Murad'ın kızları", *Turih Dünyası*, III., 635-637, 1006-1008.

[27] *Babam Abdülhamid*, 236, 245.

[28] *Babam Abdülhamid*, 62, 238, 248; *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, 1334; *Saray ve Ötesi*, I., 189.

Şadiye Sultan: II. Abdülhamid'in Emsalinur Kadın'dan 1 Aralık 1886 yılında Yıldız Sarayı'nda doğan kızıdır. Abdülhamid ilk kızlarını daha erken evlendirdiği halde son kızlarını daha geç evlendirmiştir. Şadiye Sultan 23 yaşına geldiği halde evlendirilememiştir. Gerçi Abdülhamid üç kızını da saltanatının son günlerinde nişanlamış, fakat II. Meşrutiyet'in ilânı, Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, Selânik'e gönderilmesi yüzünden düğünleri gecikmiştir. Şadiye Sultan, babasının tahttan indirilmesi üzerine onunla beraber Selânik'e giden kızlarından birisidir (1909). Nişanlıların padişaha başvurması üzerine bir sene sonra Selanik'ten İstanbul'a getirildi. Nişanlısı Fahir Bey, Bükreş büyükelçiliğinde memurdu, o da İstanbul'a geldi.[29] 1910 yılında Fahir Bey'le evlendi. Bu evlenmeden 1914 yılında Samiye Hanım Sultan adında bir kızı oldu.[30] Samiye Hanım Sultan, bir Amerikalı ile evlendi. Eşi Fahir Bey çok genç denilecek yaşta öldü. Şadiye Sultan bir müddet dul kaldı. 1931 yılında Paris'te büyükelçilerden Reşat Halis Bey ile evlendi. Reşat Halis Bey'in 1944'de ölmesi üzerine bir daha evlenmedi. Hanedana mensup kadınların Türkiye'ye gelmesine izin verilmesi üzerine İstanbul'a gelip yerleşti. Hamid'in kızlarından tek sağ olanı Şadiye Sultan'dır. Hanedan içersinde Adile Sultan divaniyle, Ayşe Sultan hatıralarıyle, Şadiye Sultan da "Saray ve Harem Hatıralarını" *Hayat Mecmuası*'nda tefrika ederek nam kazanmıştır. Şadiye Sultan 20.11.1977 günü Cihangir'de (İstanbul) öldü.[31]

---

[29] *Görüp İşittiklerim*, 202.

[30] Şadiye Osmanoğlu, *Hayat*, 1963, I., sayı 1-12; *Babam Abdülhamid*, 238, 247 ve sonraları.

[31] Yılmaz Öztuna'nın mektubu.

Ayşe Sultan: II. Abdülhamid'in, baş ikbali olduğu sırada Müşfika Hanım'dan doğan kızıdır. 1887 yılında Yıldız Sarayında doğdu. Babası doğmadan önce: "*Kız doğarsa Ayşe, oğlan olursa Musa adını vereceğim*" dediğinden Ayşe adını vermiştir. Doğumdan sonra Abdülhamid Dilesrar Kalfa'yı çağırmış: "*Kızım sana emanet*" diye ona teslim etmiştir. Ayşe, saray tabirince sütnine Pervin Hanım tarafından yetiştirilmiştir. İyi bir öğrenim yapmış, bu arada piyano öğrenmiştir. Babasının saltanatının son yıllarında Beyrut eşrafından (sonradan Suriye Cumhurbaşkanı olan) Fahri Beyzade Ahmed Nami Bey ile nişanlanmıştır. Fakat II. Hamid'in tahttan indirilmesi, Selânik'e sürülmesi, Ayşe Sultan'ın düğününü geciktirmiştir.

Ayşe Sultan, Sultan Abdülhamid'i çok sevdiğinden, annesiyle beraber Selânik'e gitmiştir. Damatların hükümete başvurmaları üzerine evlenmek için İstanbul'a çağırılmış, kardeşleri Şadiye ve Refia Sultan'la birlikte İstanbul'a dönmüştür. Ahmed Nami Bey'in ricası üzerine Ayşe Sultan'la Refia Sultan'ın nikâhları Dolmabahçe'de Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi tarafından aynı günde kıyıldı (1910). İki ay sonra da Ayşe Sultan'ın Bebek'teki köşkünde düğünleri oldu. Düğün merasim giderleri hazineden ödendi. Abdülhamid, sürgünde olduğu için düğün özel yapıldı.

Ayşe Sultan'ın, Ahmed Nami Bey'den 1912'de Ömer Nami, 1913'de Âliye Hanım Sultan, 1918'de Osman Bey adında üç çocuğu olmuştur. 1921 yılında Ahmed Nami Bey'den ayrıldı. Aynı sene hassa müşiri Rauf Paşa'nın oğlu Yarbay Mehmed Ali Bey'le evlendi. 1922 yılında Abdülhamid Rauf Bey'i doğurdu. Hanedanın sınır dışı edilmesi üzerine eşiyle beraber Fransa'ya gitti, Paris'te yerleşti. Orada çocuklarını okuttu. 1937'de ikinci eşi Mehmed Ali Rauf Bey'i kaybederek dul kaldı. Bundan sonra bir daha evlenmedi. Osmanlı hanedanı kadınlarına Tür-

kiye'ye girme izini verilince İstanbul'a döndü. Annesi Müşfika Hanım'ın Serencebey Yokuşundaki evine yerleşti. Bu arada *Babam Abdülhamid* adlı eserini *Hayat Mecmuası*nda tefrikaya başladı. Tefrikanın yarıda kalması üzerine 1960 yılında kitap halinde çıkardı. Hanedan kadınlarının yazdıkları arasında rastladığım ilk kitap, Ayşe Sultan'ın matbu bu kitabıdır. Üç sene sonra ablası Şadiye Sultan da hatıralarını *Hayat*'da yayınlamıştır.

Refia Sultan: Abdülhamid'in ikbali Sazkâr Kadın'dan Yıldız Sarayı'nda 1891 yılında doğan kızıdır. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında Ali Fuad Bey'le nişanlandı. Babasının tahttan indirilmesi üzerine onunla beraber Selânik'e gitti (1909). Bir sene sonra kardeşleri Şadiye, Ayşe Sultanlarla evlenmek üzere İstanbul'a döndü. 1910'da Ayşe Sultan'la nikâhları aynı günde kıyıldı. İstanbul'da Ali Fuad Bey'den Rabia ve Hamide Hanım Sultanları doğurdu. Rabia Hanım Sultan evlenmedi, halen İstanbul'da oturmaktadır. Hamide Hanım Sultan ise Nis'te bir kaza neticesinde ölmüştür. Hanedanın 1924'de yurt dışı edilmesi üzerine Refia Sultan Beyrut'a gidip yerleşti, 1938 yılında orada öldü.[32]

Hatice Sultan: Abdülhamid'in dördüncü ikbali Fatma Pesend Hanım'dan 10 Haziran 1897 (9 Safer 1315) tarihinde Yıldız Sarayı'nda doğdu. 8 aylık iken hastalandı. İstanbul'un bütün doktorları çağırıldığı halde derdine derman bulunamadı. Hastalığının ne olduğu öğrenilemedi. Sonradan bazıları hastalığın kuşpalazı olduğunu söylediler. Abdülhamid kızının rahatsızlığına çok üzülmüş, seccadeye kapanarak *"Allah'ım evlâdımı bağışla!"* diye dua etmişse de ölümü önleyememiştir. Hatice Sultan, Yahya

[32] *Babam Abdülhamid*, 238, 248 ve diğerleri.

Efendi Türbesi yanında bulunan şehzade ve kadınlar türbesine gömülmüştür.

Abdülhamid, padişah olmasına rağmen, en namlı doktorların kızını kurtaramamalarına üzülmüş ve: "*Benim çocuğum kurtulmadı, hiç olmazsa bir hastahane yaptıralım da benim gibi birçok babaların kalbi yanmasın*" diyerek "*Hamidiye Etfal Hastanesi*"ni en modern şekilde yaptırmış, devrinin en değerli doktorlarını da buraya tâyin ettirmiştir.[33]

Samiye Sultan: II. Abdülhamid'in son çocuğudur. Altıncı ikbal Saliha Naciye Hanım'dan 16 Ocak 1907 (12 Zilhicce 1325)'de Yıldız Sarayı'nda doğdu. İki yaşını bitirdikten sonra zatürreeye yakalandı ve öldü (24 Ocak 1909/2 Muharrem 1327). Yahya Efendi Türbesi yanındaki şehzade ve kadınlar türbesine gömüldü.[34]

---

[33] *Babam Abdülhamid*, 34, 35; *Asırlar Boyunca İstanbul*, 146.

[34] Ayşe Sultan, bir yaşını doldurmadan zatürreeden öldüğünü (35) yazdığı gibi, Örik de (gösterilen yer) aynı şeyleri söyler. Halbuki *Asırlar Boyunca İstanbul*'da (147) sandukasında yazılı olan tarihler verildiğine göre Samiye Sultan iki yaşını doldurup 8 gün de geçmiştir.

MEHMED REŞAD

Kadınları[1]

Kâmures Kadın: Mehmed Reşad'ın baş kadınıdır. Şehzadeliği esnasında 1873(1290)'da Ziyaeddin Efendi'yi doğurdu. Tarihe çok meraklı imiş. Bilhassa Osmanlı tarihini okumayı severmiş. Bayram tebriklerinde başına taç, üzerine baştan başa sırma ile işlenmiş kuyruklu bir elbise giyermiş. Bulgar kralı Boris İstanbul'a gelince verilen ziyafette o da hazır bulunmuş. *"Baş-kadın Efendi'yi şahsen bilmezdim. Ama pek nazik, pek halûk, yaşlılığına rağmen hâlâ pek güzel olduğuna ve hayatlarını daima sarayda kapalı olarak geçiren ve başlıca eğlenceleri yemek yemek olan bütün saraylılar gibi, yürüyüşüne, her hareketine fazla bir ağırlık verecek derecede şişman olduğuna musahiplerin gevezelikleriyle vâkıf idik..."*[2]

Mihrengiz Kadın: Mehmed Reşad'ın ikinci kadınıdır. 1888(1305)'de Mehmed Reşad'ın veliaht olduğu zaman, Ömer Hilmi Efendi'yi doğurdu. Son senelerde sık sık hastalandığından çok zayıflamıştı. Cumhuriyet'in ilânından sonra Mısır'a gitti. İskenderiye'de öldü. Prens Ömer Paşa'nın türbesine gömüldü.[3]

---

[1] Mehmed Reşad (1909-1918), padişah olduğu zaman 65 yaşında idi. Temiz, dindar, mevlevi tarikatından idi. Çok yaşlı hükümdar olmuştu. Dört kadını olup hiç ikbali yoktu.

[2] *Saray Hatıralarım*, 15, 60, 100; *Saray ve Ötesi*, II., 72, 73.

[3] *Saray Hatıralarım*, 16, 60, 94, 96.

Dürrüaden Kadın: V. Mehmed Reşad'ın üçüncü kadını idi. Mehmed Reşad veliaht iken 1878 yılında Necmeddin Efendi'yi doğurdu. Mehmed Reşad'ın tahta cülûs ettiği sene hastalandı. Hava değiştirmek için Üsküdar'daki Valdebağı köşküne gitti, burada 17 Ekim 1909'da öldü. Aynı sene Kuruçeşme-Ortaköy yolu üzerindeki Kadın Efendi Çeşmesini yaptırdı.[4]

Nazperver Kadın: Mehmed Reşad'ın üçüncü kadınıdır. Dürrüaden Kadın'ın ölümü üzerine bu mevkiye yükselmiştir. Uzun boylu ve şişman imiş. Padişaha bir çocuk doğuramadığı için üzüntülü imiş. Abdülhamid ölünce Nazperver Kadın çok üzülmüş, onun bu halini gören padişah: "*Korkma Kadın, ben bu sefer ölmem, biraderimin vefatından sonraki ilk hastalıktan endişe edebilirsin!*" demiş.[5]

Dilfirib Kadın: Mehmed Reşad'ın dördüncü kadınıdır. Mehmed Reşad'ın ölümünden sonra sarayda kalmaya devam etti. Hanedan âzalarının sürülmesi üzerine dışarıya gitmedi; Erenköy'deki köşküne çekildi. 1952 yılında kanserden öldü.[6]

---

[4] *Saray Hatıralarım*, 11,16; 1328 tarihli *Nevsal-i Osmanî*: 58; *İstanbul Çeşmeleri*, II., 235; *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, Birinci Kısım, 70.

[5] *Saray Hatıralarım*, 16, 59, 60.

[6] *Saray Hatıralarım*, 17, 55, 60.

MEHMED VAHİDEDDİN

Kadınları[1]

Nazikeda Kadın: Emine Nazikeda Kadın, Abaza Prensi Hasan Bey Mircem'in kızıdır. 9. X. 1866'da Sohumkale'de doğdu. Vahideddin'le 8. 6. 1885 yılında Ortaköy Sarayı'nda evlendi ve onun baş-kadını oldu. Bu evlenmeden 1888'de Fenire Sultan, 1892'de Ulviye Sultan, 1894'de Sabiha Sultan doğdu.

Vahideddin'in Türkiye'den kaçması üzerine, kadınları, Abdülmecid Efendi tarafından Ortaköy Sarayına yerleştirildi. Osmanlı hanedanının yurtdışı edilmesi üzerine Kahire'ye gidip yerleşti. Bir daha evlenmedi. Kahire'de Ma'âdî semtinde 1940-1950 yılları arasında öldü.[2]

---

[1] Mehmed Vahideddin (1918-1922): 58 yaşında padişah oldu. Padişahlığı esnasında dört kadını vardı. Bunlardan Dördüncü Kadın Efendi olan Nevzat Kadın Efendi'yi padişahlığı esnasında almıştı. Vahideddin de, hatıralara göre, kadınlarıyla nikâhla evlenmişti.

Diğer padişahların kadınlarına dair arşivlerde ve resmî kayıtlarda, bilgi olduğu halde, Vahideddin'inkiler için böyle izlere rastlanmamaktadır. En çok güçlük bu padişahın kadınları ve kızlarının hayatını yazmakta çekilmiştir. Bu hususda Sayın Yılmaz Öztuna'dan yardım gördüm, kendilerine çok çok teşekkür ederim. Bayan Safiye Ünüvar, Nevzat Kadın'ı ziyarete gittiği zaman, dört kadın efendisi olduğunu yazarsa da adlarını vermez, *Saray Hatıralarım*; 127. Alderson: Vahideddin'in: *Nazikeda, Müveddet, İnşirah, Nevvare* adında dört kadını; *Rukıye, Sabiha, Fenire* ve *Fatma Ulviye* adında üç kızı olduğunu yazmaktadır: Sod. Tablo LII.

[2] Sod. Tablo LII. ve Yılmaz Öztuna'nın mektubu.

İnşirah Kadın: Bunun da Çerkez olduğu anlaşılmaktadır. 10. VII. 1887'de Batum'da doğdu. 18 yaşına gelince Çengelköy Sarayı'nda Vahideddin ile evlendi (1905). Vahideddin, İnşirah Kadın Efendi'yi 17.XI.1909'da boşadı. Bundan sonra bir daha evlenmedi. Hanedanın Türkiye'den çıkarılması üzerine Kahire'ye gitti. Burada 10.VI.1930'da öldü.[3]

Müveddet Kadın: Şadiye Müveddet Kadın Efendi'nin de Çerkez olduğu anlaşılmaktadır. 12. X. 1892'de Adapazarı'nda doğdu. 18 yaşında Vahideddin Efendi ile evlendi (1911). Düğünleri Çengelköyü Sarayı'nda yapıldı. Vahideddin Efendi'nin ikinci kadın efendisi payesini aldı. Müveddet Hanım'ın, hanedan âzalarının dışarı gönderilmesi üzerine Mısır'a gittiği anlaşılıyor. Vahideddin'in ölümünden sonra, İskenderiye'de Emin Paşa-zade Şakir Bey ile evlendi (1932). Bu evliliği ancak 4 sene sürdü. Şakir Bey'den İskenderiye'de boşandı (1936). Daha sonraları Türkiye'ye geldi, 1951 yılında Çengelköyü Sarayı'nda öldü[4].

Nevâre Kadın: Vahideddin Efendi'nin üçüncü kadın efendisidir. Çerkezdir, 4.V.1901'de Adapazarı'nda doğdu. 17 yaşında Vahideddin'in tahta çıkacağı sırada evlendi (20.VI.1918). Nikâhları ve düğünleri Dolmabahçe Sarayı'nda kıyıldı. Vahideddin, San-Remo'da iken Nevâre Kadın Efendiyi boşadı (20.V.1924). Bu boşanmadan sonra, ikinci defa evlendi. İstanbul'a geldi.[5] Yılmaz Öztuna İstanbul'da hayatta olduğunu sanıyor.[6]

---

[3] Sod. Tablo LII. ve Yılmaz Öztuna'nın mektubu.

[4] Sod. Tablo LII. ve Yılmaz Öztuna'nın mektubu.

[5] Sod. Tablo LII. ve Yılmaz Öztuna'nın mektubu.

[6] Yılmaz Öztuna'nın mektubu.

Nejat Kadın: Vahideddin Efendi'nin dördüncü kadınıdır. Nihal Atsız'ın bana göndermiş olduğu mektuba göre Türk'tür. 2.III.1902'de İstanbul'da doğdu. Çocukken hareme alındı. Mehmed Reşad zamanında haremde bulunuyordu. Okumaya hevesli, terbiyeli ve zeki bir cariye idi. Mehmed Reşad'ın ölümünden sonra, Vahideddin'in cariyeleri arasına girdi. Herhalde Vahideddin bu esnada Nejat'la tanıştı, ve 1.IX.1921'de evlendi.

Vahideddin Efendi, yurtdışına kaçınca kendisine karşı zaafı bulunan Nejat Kadın Efendi'yi yanına çağırdı. Halası, Nejat Kadın Efendi'yi bir kaptanla evlendirmek için çalıştığından San Remo'ya gitmesini istemiyordu. Bu yüzden öğretmeni Safiye Ünüvar'dan şunları rica etmişti:

"Aman rica ederim, sizi çok seviyor, ve itimadı da çok, Sultan Vahideddin İtalya'ya, San Remo'ya çağırıyor, henüz tahtı nikâhındadır. Gitmek istiyor. Şuna mani olun. Burada kalsın, ben onu bir kaptana vereceğim."

Sonradan Nejat Kadın Efendi ile Safiye Hanım ayrıca konuşuyorlar, Nejat Kadın koynundan Vahideddin'in gönderdiği mektupları öğretmenine gösteriyor. Bu mektupların birisinde Vahideddin şöyle yazıyor:

"Sen benim zevcemsin, İndallah mesulsün.."[7]

Bu mektupları okuyan öğretmeni de ona gitmesini tavsiye ediyor. Bunun üzerine Nejat Kadın, San Remo'ya gidiyor, ölümüne kadar kocasına hizmet ediyor. Onun ölümünden sonra yurda dönüyor,[8] tekrar evleniyor.[9]

---

[7] *Saray Hatıralarım*, 138, 139. Bundan başka şu sayfalara bakınız: 14, 124, 125, 136.

[8] *Saray Hatıralarım*, 139.

[9] Yılmaz Öztuna'nın mektubu.

Kızları

Fenire Sultan: Vahideddin'in baş kadını Nazikeda Kadın'dan 1888 (1305) yılında Ortaköy Sarayı'nda doğan ilk çocuğudur. Çok küçük yaşta ölmüştür.[10]

Ulviye Sultan: Vahideddin'in baş kadını Nazikeda'dan 12.IX.1892'de doğan ikinci çocuğudur. Ortaköy Sarayı'nda doğmuştur. 22 yaşında iken Sadrazam Tevfik Paşa'nın büyük oğlu İsmail Hakkı "Okday" Bey ile evlendi (12.IX. 1914).[11] Düğünleri Kuruçeşme Sarayı'nda oldu. Ulviye Sultan Kuruçeşme Sarayı'nda 4.VI.1977'de Suâde Humeyrâ Hanım Sultan'ı doğurdu. Ulviye Sultan, İsmail Hakkı Bey'den 21.VI.1922'de ayrıldı.

Bir sene sonra Germiyanoğlu Ali Haydar Bey'le evlendi. Düğünleri Nişantaşı Sarayı'nda 1.XI.1923'te oldu. Bu evlenmeden çocuğu olmamıştır. Kocasının ölümünden sonra evlenmemiştir.[12] İzmir'de kızı Humeyra Hanım Sultan'la beraber yaşamıştır.[13]

Sabiha Sultan: Vahideddin'in baş-kadını Nazikeda'dan doğan üçüncü kızıdır. Sabiha Sultan 19.III.1894'de Ortaköy Sarayı'nda doğdu. Mustafa Kemal Paşa'ya, Karlsbad'a gideceği sıralarda Vahideddin musahibini yollar, kendisiyle kızı Sabiha Sultan'ı evlendirmek istediğini bildirir. Bu hususta Talat, Enver Paşalar ve Fethi Okyar da Mustafa Kemal'i evlenmeye zorlarlar. Mustafa Kemal Paşa "evet ya da hayır" demez. Sonradan evlenmekten vazgeçer.[14] Bunun üzerine Sabiha Sultan 26 yaşında ve babası-

---

[10] Sod. Tablo LII.

[11] Alderson, bu evlenmenin 10.VIII.1916'da olduğunu yazar. Aynı yer.

[12] Yılmaz Öztuna'nın mektubu.

[13] Yılmaz Öztuna'nın mektubuna göre: 25.I.1967 günü Çengelköy'deki Saray'da öldü.

[14] *"Bir gece, bir eğlence âleminden birlikte dönüşte Mustafa Kemal, doktor*

nın padişahlığı sırasında Halife Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk Efendi ile evlenir (29. IV.1920). Düğünleri Yıldız Sarayı'nda oldu. Sabiha Sultan, bu evlenmeden 2. II.1921'de Nişantaşı Sarayı'nda Neslişah Hanım Sultan'ı, 12.IX.1923'de Dolmabahçe Sarayı'nda Zehra Hanzade Hanım Sultan'ı, 14.II.1927'de Nis'te Hilâfet Sarayında Necla Hibetullah Hanım Sultan'ı doğurdu.

Osmanlı hanedanının Türkiye'den sınır dışı edilmesi üzerine kocasıyla birlikte Fransa'ya gitti. Orada Nis'te Hilâfet Sarayı'nda yerleştiler. Daha sonra Mısır'a gittiler. Burası evlilere yaramadı, 1948 Ocak'ında ayrıldılar. Sabiha Sultan, Ömer Faruk'tan ayrıldıktan sonra bir daha evlenmedi, İstanbul'a gelip yerleşti.[15] Sabiha Sultan 26.VIII. 1971 günü Çengelköy'deki sarayda öldü.[16]

Rasim Ferit Talay'ın koluna girip onu yürüyerek Maçka Kışlası karşısındaki parka kadar götürür ve ikisi birden bir sıraya otururlar. Mustafa Kemal, bu sultanla evlenme işini açıp doktorun düşüncesini sorar. O, işin kesin biçimde aleyhinde bulunarak şunları der: "1) Sen iki ay içinde herhangi bir kadından bıkarsın. 2) Bir sultanla evlilik hayatı sana ağır gelecek merasime tâbidir, yanına girebilmek için izin istemelisin veya onun davetini beklemelisin. 3) Eğer bir sultanla evlenirsen ta'n ettiğin Enver Paşa'ya benzersin." Bunun üzerine Mustafa Kemal: "Tek dostum sen imişsin, herkes bu işi yapmam için ayak diriyor" der. Ve evlenmesi için onu sıkıştıranlara artık bu işi ağza almamalarını söyler." Y. Hikmet Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, (Ankara 1963), 148, 149.

[15] Yılmaz Öztuna'nın mektubu.

[16] Yılmaz Öztuna'nın mektubu.

KAYNAKLAR

Genel Kaynaklar

Abdullah bin İbrahim, *Vakiat-ı Sefer-i Sultan Süleyman-ı Sani*, Belgrad, 1101, yazma, Top. Ktp. R. no: 1223

Ahmed bin İbrahim, *Hamilete'l-Kübra*, İstanbul 1163, yazma, Top. KEP, E. H., no 1403

Ahmed Cevdet (Paşa), *Cevdet Tarihi*, 12 cilt, İstanbul, 1301-1309

Ahmed Refik, *Kadınlar Saltanatı*, 4 cilt, İstanbul, 1332-1923

————, *Sokullu*, İstanbul, 1924

————, *Kızlar Ağası*, İstanbul, 1926

————, *Samur Devri*, İstanbul, 1927

————, *Lâle Devri*, İstanbul, 1932

Ahmed Saib, *Abdülhamid-i Sani*, I, İstanbul 1308

Akın, Dr. Himmet, *Aydınoğulları Hakkında Bir Araştırma*, İstanbul 1946

Âlî, *Künhü'l- Ahbar*, 5. cilt, İstanbul 1277

Berki, Ali Himmet, *Büyük Türk Hükümdarı, İstanbul Fatihi Sultan Mehmet Han*, İstanbul 1953

Cenkmen, Emin, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, İstanbul 1958

Danişmend, İsmail Hami, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4 cilt, İstanbul 1947-1955

Derviş Abdullah, *Risale-i Teberdariye fi Ahval-i Ağa-yı Darüssaade*, Bursa, 1155, Köprülü Kitaplığı yazmaları, kısım 2, no 333

Ertuğrul, Sarâ, *Geçmiş Zaman Olur ki*, İstanbul 1953
Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1, 2, 3, 4, İstanbul 1314, 1328
Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silâhdar Tarihi*, 2 cilt, İstanbul, 1928
————————, *Nusretname*, sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu İstanbul, 1962
Giz, Adnan, *Osmanlı Prensesleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Ktp. Tez no: 27
Gölbilgin, Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952
Haşmet (Şair), *Velâdetname-i Hibetullah Sultan*, İstanbul 1182, yazma, Top. Ktp. H-, N 1603
Hayrullah, *Tarîh-i Osmanî*, 18 cilt, İstanbul 1273-1292
Hüseyin Aksarayî (Hafız), *Hadikatü'l-Cevami'*, 2 cilt, İstanbul 1281
İbni Battuta Seyahatnâmesi, M. Şerif çevirisi I, İstanbul, 1333-1335
İbnül Emin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul, 1940-1950
İnalcık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler*, Ankara 1951
Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü*, 4 cilt, Bursa, Orhan Bey Kitaplığı.
Koçu, Reşad Ekrem, *Âşık ve Şair Padişahlar*, İstanbul 1958
Konyalı, İbrahim Hakkı , *Konya Tarihi*, Konya 1964
Koyunoğlu, A. Memduh Turgud, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935
Kumbaracı, İzzet, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938
Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I, İstanbul 1308
Melek İsmail, *Velâdetname-i Hatice Sultan*, İstanbul 1189, yazma, Top. Ktp, H. no. 1603, Osman Ferit Sağlam yazması, T. T. K. Ktp. no 1019
Moltke, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar*, Çev: Hayrullah Örs, İstanbul 1960.
Naima Tarihi, 6 cilt, İstanbul 1280
Osmanlı Tarihleri I, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949

Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Abdülhamid*, İstanbul 1960
Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı*, 3 cilt, İstanbul 1327
Öz, Tahsin , *İstanbul Camileri*, Ankara 1962
Râşit Tarihi, 5 cilt, İstanbul 1282
Rifat Osman (Dr.), *Edirne Sarayı*, Yayınlayan: A. Süheyl Ünver, Ankara 1957
Silâhdar Mehmed Ağa, *XVII. Asır Saray Hayatı*, Ankara, 1947
Simavî, Lütfî, *Sultan Mehmed Reşad ve Halife'nin Sarayında Gördüklerim*, İstanbul 1340
Şehsüvaroğlu, Halûk Y., *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul (?)
Tanışık, İbrahim Hilmi, *İstanbul Çeşmeleri*, 2 cilt, İstanbul 1943-1945
Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, Ankara, 1949
Uluçay, M. Çağatay, *Manisa'daki Saray-ı Amire ve Şehzade Türbesi*, İstanbul 1941
————————, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, İstanbul 1950
————————, *Haremden Mektuplar*, İstanbul 1956
————————, *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İç Yüzü*, İstanbul 1959
Uşaklıgil, Halit Ziya, *Saray ve Ötesi*, 3 c., İstanbul 1940-1942
Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul, 1942
————————, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara,1945
————————, *Osmanlı Tarihi*, 4. cilt, Ankara 1947-1959
————————, *Midhat Paşa ve Taif Mahkûmları*, Ankara, 1950
Ünüvar, Safiye, *Saray Hatıraları*, İstanbul 1964
Ünver, A. Süheyl, *Edirne Fatihi'nin Cihannüma Kasrı*, İstanbul 1953
Vâsıf Efendi, *Tarih-i Vâsıf*, 2 cilt, İstanbul 1219
Ziya Şakir, *Meşhur Türk İmparatoriçeleri*, İstanbul 1947.

Yabancı Kaynaklar

Alderson, A. D., *The Struscture of the Ottoman Dynasty*, Oxford 1956

Babinger, Franz, *Mehmed der Eroberen*, Münih 1953

Busbecqu, *Türk Mektupları*, Hüseyin Cahit Çevirisi, İstanbul 1939

Dukas, Vl., *Bizans Tarihi*, Mirmiroğlu Çevirisi, İstanbul, 1956

Kanuni Devrinde İstanbul, Fuat Carım Çevirisi, İstanbul 1964

Lady Montegu, *Şark Mektupları*, Ahmet Refik Çevirisi İstanbul 1933

Lello, *Lello'nun Muhtırası*, Orhan Buriman Çevirisi, Ankara 1952

Melling, *Voyages piltoresque de Constantinople*, Paris 1819

Mikes, M., *Türkiye Mektupları*, Sadrettin Karatay Çevirisi, 2 cilt, Ankara 1944-1945

Miller, B., *Beyond the Sublime Porte*, Yale 1931

Pallis, Aleksander, *In the Days of the Janissaries*, Londra 1951

Penzer, N. M., *The Harem*, Londra 1936

Riko, *Histoire de Lelat preseni de Lempire oltoman*, Fransızca çevirisi, Paris 1670

Withers, Robert, *A Description of ihe Grand Signoir Seraglio or the Turkish Empereours Court*, London 1650

Makaleler, Hatıralar ve Araştırmalar

Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı", *TOEM*, I., İstanbul 1329

Ahmed Reşad, "Abdülhamid ve Kadınları", *Tarih Dergisi*, II, İstanbul 1950

Ahmed Refik, "Mahmud-ı Sanî'nin Validesi", *TOEM*, 9 (86), İstanbul 1341

Ahmed Tevhid, "Selçuk Hatun Sultan", *TOEM*, cüz: 15, İstanbul 1928

Amanymoüs, "Damad Ferid Nasıl Damad Oldu?", *Tarih Dünyası*, II, İstanbul 1950

Amuca, Hüseyin, "Çerkes Kızları Saraydan Niçin Çıkarılmıştır?", *Yeni Tarih Dünyası*, I, İstanbul 1953

"Atıf Bey'in Hatıraları", yayımlayan: Murat Sertoğlu, *Hayat Tarih Mecmuası* S. 7 ve sonraları, İstanbul 1965

Ballance, Selina, "Early Turkish Buildings in Trabzon", *Belleten*, XXIX, Ankara 1965

Baysun, Cavit, "Çiçek Hatun", *İA*, III

————, "Mihrimah Sultan", *İA*, VIII

————, "Kösem Sultan", *İA*, VI

————, "Nilüfer Hatun", *İA*, IX

Demiroğlu, Faiz, "Sultan Ahmed'in Veziriazama Mektupları", *Yeni Tarih Dünyası*, II, İstanbul 1954

Elif Naci, "Fatma Sultan ile Melek Ahmed Paşa", *Cumhuriyet Gazetesi*, 29/6/1964

————, "Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses: Adile Sultan", *Hayat Tarih Mec*, İstanbul 1965

Ergins, Ziya, "Osmanlı Haremi Ne Zaman Kuruldu?", *Tarih Dünyası*, I, İstanbul 1950

Giz, Adnan, "Ayşe Sultan", *Tarih Dünyası*, I, İstanbul 1950

————, "II. Mahmud'un Kızları",*Tarih Dünyası*, I, İstanbul 1950

————, "Osmanlı Sarayının En Mesut Kadını: Gülnuş Sultan", *Tarih Dünyası*, I, İstanbul 1950

————,"Üç yaşında Evlenen Sultanlar", *Tarih Dünyası* I, İstanbul 1950

Gökbilgin, Tayyib, "Hurrem Sultan", *İslam Ansiklopedisi*, V/I, İstanbul 1950

————, "Orhan" Maddesi, *İA*, IX

————, "Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası", *Türkiyat Mecmuası*, IX, İstanbul 1951

Hüseyin Hüsameddin, "Orhan Bey'in Vakfiyesi", *TOEM*, no. 17-94, İstanbul 1926

Kaflı, Kadircan, "Turhan Sultan", *Yeni Tarih Dünyası*, I, İstanbul 1953

Kepecioğlu, Kâmil, "Tarihi Belgeler, Vesikalar", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara, 1942

Kutay, Cemal, "Harem'e İlk Giren Yabancı Doktor Olarak Gördüklerim", *Tarih Konuşuyor* III, İstanbul 1965

————————, "Dr. Spitzer"den, "Makbul" İbrahim Paşa Nasıl "Maktul" İbrahim Paşa Oldu?", *Tarih Konuşuyor* III, İstanbul 1965

Muammer, Lebib, "Harem ve İç Yüzü", *Tarih Dünyası*, I, İstanbul 1950

Osmanoğlu, Şadiye, "II. Abdülhamid Devrinde Harem Hayatı", *Hayat Mec.* 1963/1, İstanbul 1963

Öncü, Yekta Ragıb, "Eski Sarayın Harem Hayatı", *Dünya Gazetesi*nde tefrika.

Örik, Nahit Sırrı, "V. Murad'ın Kızları", *Târih Dünyası*, III., İstanbul 1952

————————, "Son Damadlar", *Resimli Tarih*, III, İstanbul 1952

————————, "Sultan Mecid'in Âşık Kızı", *Yeni Tarih Dünyası* I, İstanbul 1953

————————, "Abdülhamid"in Evlâdı", *Yeni Tarih Dünyası* II, İstanbul 1954

————————, "Abdülaziz'in Kızları", *Hürriyet Gazetesi*, 8/12/1954

"Prenses Cavidan'ın Hatıraları", *Tarihin Sesi* I, İstanbul 1956

Sağman, Ali Rıza, "Fatih'in Anası", *Resimli Tarih Mec.*, İstanbul 1953

Saz, Leylâ, "Saray ve Harem Hatıraları", *Yeni Tarih Dergisi*, II, İstanbul 1958

Semih, M. S., "II. Abdülhamid'in Damadı Kemaleddin Paşa ile V. Murad'ın Kızı Arasında Bir Aşk Macerası", *Resimli Tarih Mecmuası*, I, İstanbul 1950

Sirer, M., "Velâdet-i Hümayun ve Beşik Alayları", *Resimli Tarih Mec.*, IV, İstanbul 1953

Şehsuvaroğlu, Bedi N., "Edirne'de Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış", *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962

Şehsuvaroğlu, Haluk Y., "Osmanlı Sarayının Bir Muhteşem Düğünü", *Resimli Tarih*, II, İstanbul 1951

————————, "Abdülhamid'in Kadınları ve Çocukları", *Resimli Tarih* II, İstanbul 1951

————————, "Atiye Sultan", *Resimli Tarih*, III, İstanbul 1952

————————, "Bezmialem Valide Sultan", *Resimli Tarih*, IV İstanbul 1953

Uluçay, M. Çağatay, "V. Murad'ın Mektupları", *Tarih Dünyası* III, İstanbul 1951

————————, "XVIII. Asırda Yapılan Sultan Düğünlerine Umumi Bir Bakış", *Yeni Tarih Dergisi*, I, İstanbul 1957

————————, "İstanbul'da XVIII ve XIX. Asırlarda Sultanların Doğumlarında Yapılan Törenler ve Şenliklere Dair", *İstanbul Enstitüsü Mec.*, IV, İstanbul 1958

————————, "Fatma ve Safiye Sultanların Düğünleri", *İstanbul Enstitüsü Mec.*, IV, İstanbul 1958

————————, "II. Bayezid'in Ailesi", *Tarih Dergisi*, X, İstanbul 1959

————————, "Saraylı Kadınlara Ait Mektuplar Üzerinde Bir Araştırma", *V. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, Ankara, 1960

————————, "Selim-Bayezid Mücadelesi", *Tarih Vesikaları*, 3 (18), İstanbul 1961

————————, "XVIII. Asırda Harem", *Tarih Dergisi*, XIII, İstanbul 1963

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", *Belleten* V, Ankara 1941

———— "Dr. Mehmet Emin Paşa", *Belleten*, VIII, Ankara 1944

———— "Sultan Murad'ın Tedavisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar", *Belleten*, X, Ankara 1946

———— "Damad Ferit Nasıl Damad Oldu?", *Tarih Dünyası*, II, İstanbul 1950

————, "Murad-ı Hüdavendigâr Kızı ve Karamanoğlu Alâeddin Beyin Zevcesinin Adı Nedir?", *Belleten* XXI, Ankara 1957

————, "Çelebi Mehmed'in Kızı Selçuk Hatun Kiminle Evlendi?", *Belleten* XXI, Ankara 1957

————, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziriazamı İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi", *Belleten*, XXIX, Ankara 1965

————, "Padişahlar Nasıl Evlenirlerdi?", *Resimli Tarih*, I, İstanbul 1950

Varoğlu, Hamdi, "Topkapı Sarayında Kadınlar Dairesi", *Tarih Coğrafya Dünyası* I, İstanbul 1959

Yınanç, Mükrimin Halil, "Bayezid", *İA*, II

Ziya Şakir, "Osmanlılar Devrinde Odalıklar", *Resimli Tarih* I, İstanbul, 1950

Arşivler[1]

Başbakanlık Arşivi

Belediye Kütüphanesi Cevdet Yazmaları, no. 0-71

Bursa Sicilleri

Topkapı Sarayı Arşivi

[1] Bursa arşivlerinde faydalanılan vesikaların numaraları çok fazla olduğundan, burada yalnız arşivlerin isimleri verilmekle yetinildi. Metinlerde vesikaların yeri ve numaraları gösterilmiştir.

DİZİN

Abaza İhtilâli, 84
Abbas Ağa, 186
Abbas Paşa, 225
Abdi (Şair) 95
Abdi Bey, 58
Abdi Paşa-zade Ali Paşa, 137
Abdullah (II. Bayezid'in oğlu)
Abdullah (Mahidevran'ın babası), 62
Abdullah (Şehzade) 46
Abdullah Paşa (Aydın muhassılı), 121
Abdullah Vehbi, 46
Abdurrahman Paşa (Kubbe veziri), 133, 140
Abdurrahman Paşa (Sadrazam) 255
Abdülaziz, 184, 188, 198, 199, 200, 206, 207, 208, 211, 219, 223, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 246
Abdülhamid Bey (II. Mahmud'un torunu), 191
Abdülhamid I., 129, 134, 138, 139, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 176, 212, 217, 232
Abdülhamid II., 184, 188, 196, 200, 203, 206, 207, 221, 222, 224, 231, 234, 236, 238, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 259
Abdülhamid Rauf Bey (II. Abdülhamid'in torunu), 257
Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı, 205
Abdülhay (II. Bayezid'in kadını Gülruh Hatun'un babası), 45, 46
Abdülkadir Efendi (II. Abdülhamid'in oğlu) 247
Abdülmecid Efendi (Abdülaziz'in oğlu) 233
Abdülmecid, 16, 43, 162, 179, 180, 181, 182, 188, 195, 196, 197, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 244, 262, 266
Abdülmennan: Bkz. Abdullah (Mahidevran'ın babası).
Abdülvedût Camii, 109
Abdürrahim Efendi (II. Abdülhamid'in oğlu), 250
Abide (I. Ahmed'in karısı), 81
Aclan (Karasi Beyi), 21
Adana, 82, 121
Adapazarı, 263
Adile Hanım Sultan (II. Abdülhamid'in torunu), 255
Adile Sultan (II. Mahmud'un kızı) 168, 182, 187, 190, 191, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 243, 256
Adilşah Kadın (III. Mustafa'nın kadını) 149, 150, 155, 157, 180
Adriyatik Denizi, 72

Afife Kadın (II. Mustafa'nın kadını) 116
Afife Kadın (IV. Mehmed'in kadını) 107, 108
Afitâb Kadın (III. Selim'in kadını) 172
Agop, 186
Ağır Mahmud Bey (Abaza beylerinden), 248
Ağrıboz, 55
Ahiler, 17
Ahmed (I. Abdülhamid'in oğlu) 159
Ahmed (II. Murad'ın oğlu) 26
Ahmed (Sultan İbrahim'in oğlu) 97
Ahmed (Şehzade) 44, 51, 77, 97, 105, 110, 216
Ahmed Bey (III. Ahmed'in torunu) 138
Ahmed Bey (Rumeli zaimi) 49
Ahmed Bey (Yavuz Sultan Selim-'in torunu)58
Ahmed Bey bin Ali Bey bin Mesih Paşa 49
Ahmed Çelebi (II. Bayezid'in torunu) 50
Ahmed Efendi (Abdülmecid'in oğlu) 276
Ahmed Fethi Paşa (Meclis-i Ahkâm Adliye azası), 195
Ahmed Fevzi Paşa, 192
Ahmed I., 78, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 89, 91, 101, 165
Ahmed II., 97, 103, 104, 110, 111, 112, 114, 115, 118
Ahmed III., 77, 106, 107, 116, 119, 120, 121, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 166, 171
Ahmed Mirza (Göde): Bkz. Göde Ahmed.
Ahmed Nami Bey (Suriye Cumhurbaşkanı) 249, 257
Ahmed Nazif Efendi 165
Ahmed Nureddin Efendi (II. Abdülhamid'in oğlu) 251
Ahmed Nuri Efendi (II. Abdülhamid'in oğlu) 246
Ahmed Paşa (Halep ve Şam Beylerbeyi) 82
Ahmed Paşa 51
Ahmed Paşa Camii, 84
Ahmed Reşat, 247
Ahmed Saip, 207
Ahmed Tevhit, 29
Ahmed Zülkefil Paşa, 234
Ahmed, 172
Ahmet (II. Bayezid'in oğlu) 48
Ahmet (II. Murad'ın oğlu) 32
Ahmet Refik Bey, 70, 80, 86, 89, 101, 107, 109, 111, 117
Ahyolu Mukataası, 163
Aimee: Bkz. Nakşidil Sultan
Akaretler, 146
Akçaşehir, 145
Akhisar, 45
Akın, Dr. Himmet 25
Akıntıburnu, 156 — Sarayı 157
Akide Hatun (Fatih Sultan Mehmed'in kadını) 38
Akile Hanım (II. Osman'ın kadını) 87, 143
Akkoyunlu, 42
Aksaray, 57, 62, 145, 184, 185
Aksarayî, 145
Aktepe, Profesör Münir 87
Alaca Hamam, 65

Alaca Minare Mescidi, 117
Alâeddin Ali Bey (I. Murad'ın torunu), 22
Alâeddin Paşa, 170
Alâiyeli Ebubekir Paşa, 122
Alâüddevle, 43
Alay Köşkü, 157
Alderson, 18, 21, 23, 25, 27, 36, 38, 42, 43, 50, 53, 55, 56, 65, 68, 74, 77, 81, 83, 85, 87, 89, 92, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 114, 115, 116, 119, 123, 124, 125, 127, 130, 133, 135, 137, 142, 143, 144, 147, 149, 151, 152, 155, 157, 159, 160, 165, 170, 172, 173, 176, 178, 188, 202, 217, 232, 234, 237, 238, 239, 243, 262, 265
Alemdağı, 163
Alemdar (Semt), 134
Alemdar Mustafa Paşa, 135, 159, 167, 176
Alemdar Mustafa Paşa 167
Alemdar Olayı, 167
Alemşah Sultan (I. Abdülhamid'in kızı), 169
Ali Ağa (Çorlulu, Silahdar), 120
Ali Ağa (Darüssaade Ağası) 116
Ali Ağa, 186
Ali Bey kariyesi 132
Ali Bey, 49
Ali Bin Şeyh Ahmed bin şeyh Mehmed (Anadolu Kazaskeri), 33
Ali Bin Yusuf el-Fenarî, 33
Ali Çelebi (Çelebi Mehmet'in torunu), 29
Ali Fuad Bey, 258
Ali Galip Bey (Paşa), 218
Ali Halit Paşa, 235
Ali Paşa (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu) 121
Ali Paşa (Nevşehirli) 133
Âlî Paşa, 224, 245
Ali Suavi, 229, 238
Âlîcenab Kadın (Hace) (I. Mahmud'un kadını) — Ayr. Bkz. Ayşe (Hace) 145
Âlîcenab Kadın (II. Mahmud'un kadını) 178
Âlîcenab Kadın (II. Mustafa'nın kadını) 116
Âliye Hanım Sultan (II. Abdülhamid'in torunu) 254, 257
Aliye Sultan (Abdülmecid'in kızı) 198, 217, 221
Aliye Sultan (V. Murad'ın kızı) 239, 243
Amasya, 28, 40, 43, 44, 45, 48, 63
Amerikalı, 256
Anadolu Beyleri, 25
Anadolu, 25, 28, 33, 40, 48, 50, 95, 109, 140, 141, 152, 170
Anadolukavağı, 80
Anauymous, 231
Andronikos (III. Bizans imparatoru), 19
Angelina (Yıldırım Bayezid'in kadını), 23
Ankara Meydan Savaşı, 24
Ankara, 22, 26, 27, 29, 35, 41, 44, 48, 56, 62, 136, 172, 192, 220, 238, 239, 266
Anna Sophia (II. Mustafa'nın kadını), 116
Anna, 38
Antalya, 46
Antalyalı Bali Paşa, 51

Arapça, 29, 45
Argos Kasabası, 171
Arif (Şair) 151
Arif Hikmet Paşa, 255
Arif Paşa, 219
Arnavut (Arnavutlar), 38
Arnavutköyü Sarayı, 196
Arnavutköyü, 156, 158
Arnavutluk, 255
Asaf Mahmud Celâl Paşa (II. Mahmud'un torunu), 191
Asım Efendi (Şeyhülislam) 192
Asırlar Boyunca İstanbul, 67, 90, 111, 117, 123, 124, 127, 129, 130, 133, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 149, 150, 152, 153, 154, 161, 162, 165, 166, 168, 169, 170, 173, 174, 176, 187, 189, 193, 197, 204, 210, 212, 214, 216, 232, 233, 234, 236, 237, 245, 247, 248, 253, 259
Asiye Sultan (II. Ahmed'in kızı) 103, 115
Asporça Hatun (Orhan Bey'in kadını) 19, 20
Âşık Paşazade, 48, 51
Âşık ve Şair Padişahlar, 209
Aşub Sultan (Sultan İbrahim'in hasekisi), 96
Aşubcan Kadın (II. Mahmud'un kadını) 178, 189, 190
Atatürk, Hayatı ve Eseri, 266
Atike Sultan (I. Ahmed'in kızı) 84
Atike Sultan (II. Ahmed'in kızı) 115
Atike Sultan (III. Ahmed'in kızı) 119, 140
Atike Sultan (Sultan İbrahim'in kızı) 101, 102
Atiye Sultan (II. Mahmud'un kızı) 195, 196
Atiyetullah Hanım Sultan (I. Abdülhamid'in torunu) 165
Atsız, Nihal 264
Avcı Mehmed: Bkz. Mehmed IV.
Avrupa, 202, 228, 231
Avrupalı, 217
Avusturyalılar, 131
Ayasofya, 68, 69, 71, 73, 77, 84, 122, 134
Ayazağa Okulu, 251
Ayazma, 128
Aydın Güzelhisar, 45, 164
Aydın, 145
Aydınoğlu İsa Bey, 25
Aydınoğulları Tarihi, 25
Ayetullah Sultan, 144
Aynışah Sultan (I. Abdülhamid'in kızı) 168
Aynışah Sultan (II. Bayezid'in kızı) 42, 48
Aynisafa Kadın (III. Selim'in kadını) 172
Aynülhayat Kadın (III. Mustafa'nın kadını) 150
Ayşe (Hace) (I. Mahmud'un kadını) — Ayr. Bkz. Alicenab kadın 145
Ayşe (I. Abdülhamid'in kadını) 159
Ayşe (II. Mahmud'un kızı) 188
Ayşe Dürrüşehvar Hanım (I. Abdülhamid'in kızı) 165
Ayşe Hanım Sultan (Abdülmecid'in torunu) 224
Ayşe Hanım Sultan (II. Bayezid'in kızı) 48

Ayşe Hanım Sultan (III. Ahmed'in torunu) 138
Ayşe Hatun (Çelebi Mehmet'in kızı) 30
Ayşe Hatun (II. Bayezid'in kadını) 43, 45
Ayşe Hatun (Yıldırım Bayezid'in torunu) 26
Ayşe Hümaşah (Kanuni Sultan Süleyman'ın torunu) 67
Ayşe Kadın (II. Osman'ın hasekesi), 88
Ayşe Kadın Cami, 30
Ayşe Kadın Mahallesi, 30
Ayşe Sineperver Kadın (I. Abdülhamid'in kadını) 159, 166
Ayşe Sultan (Büyük) (II. Mustafa'nın kızı) 119
Ayşe Sultan (I. Ahmed'in kızı) 81
Ayşe Sultan (II. Abdülhamid'in kızı) 257
Ayşe Sultan (II. Bayezid'in kızı) 48
Ayşe Sultan (II. Mahmud'un kızı) 189
Ayşe Sultan (III. Ahmed'in kızı) 132
Ayşe Sultan (III. Murad'ın kızı) 74
Ayşe Sultan (IV. Murad'ın hasekisi) 89
Ayşe Sultan (IV. Murad'ın kızı) 89
Ayşe Sultan (Küçük) (III. Ahmed'in kızı) 135
Ayşe Sultan (Sultan İbrahim'in kadını) 98
Ayşe Sultan (Sultan İbrahim'in kızı) 101
Ayvansaray, 109
Babam Abdülhamid, 184, 196, 200, 203, 204, 208, 222, 223, 227, 231, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 259
Bab-ı Cibril, 126
Babinger, Franz 32, 36, 38, 43
Bademiye, 25
Baffo: Bkz. Safiye Sultan (III. Murad'ın kadını). -Ailesi 72
Bahaeddin Efendi (Abdülmecid'in oğlu) 216
Bahariye Yalısı, 136, 169
Bahir Köse Mustafa Paşa (Veziri âzam) 153
Bâlâ Hatun (Osman Bey'in kadını) 17
Bâlâ Tekkesi, 208
Balıkesir, 21, 38, 49
Balıkpazarı, 150
Balkan şehirleri, 106
Ballance, Selina 44
Baltalimanı Sarayı, 218, 219
Baş. Arş, 39, 89, 100, 102, 103, 104, 108, 115, 122, 132, 135, 141, 143, 145, 146, 149, 154, 161, 163, 164, 169, 172, 173, 174, 175, 177, 195 Cevdet Yazmaları, 55, 57, 59 *İbnül Emin Tasnifi*, 89, 100, 102 *Kâmil Tasnifi*, 172
Batum, 263
Bayezid (şehzade) 64
Bayezid II., 28, 32, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 58
Bayezid (semt) 192
Bayezid Mahallesi 125
Bayıldım Köşkü, 180, 192
Bayram Ağa, 84

Baysun, M. Cavit 19, 26, 41, 67, 80, 178, 214
Bayur, Y. Hikmet 266
Bebek, 257
Bedesten, 159
Bedia (Bediha) Sultan (Abdülmecid'in kızı) 214, 231
Bedrettin Mescidi, 30
Bedrifelek Kadın (II. Abdülhamid'in kadını) 246, 254
Bedros Kalfa, 186
Behice Hanım (Abdülhamid'in ikbali) 250, 251, 252
Behice Sultan (Abdülmecid'in kızı) 215, 221, 226, 227
Behiye Sultan (Abdülmecid'in kızı) 220
Behzad Kadın (II. Süleyman'ın kadını) 96, 112
Bekir Efendi (Reis ül-küttap) 118
Belediye Kütüphanesi, 48, 49, 55
Belleten, 17, 22, 24, 27, 29, 30, 44, 57, 238, 239
Berki, Ali Himmet 32
Besim Bey (Abdülmecid'in torunu) 224
Beşiktaş 97, 146, 150, 156, 162, 175, 178, 185, 190, 195, 197, 213, 221, 237
Beşiktaş Sarayı, 162, 190, 197, 218, 220, 225, 234, 235, 236
Beşir Ağa, 161
Beşir Ağa Medresesi, 48
Beyhan Sultan (III. Ahmed'in kızı) 144
Beyhan Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 55
Beyhan Sultan (III. Mustafa'nın kızı) 149, 155, 156, 157, 180, 181
Beyhan Sultan (Sultan İbrahim'in kızı) 101, 103
Beyhan Sultan Çeşmesi, 157
Beylerbeyi Camii, 174
Beylerbeyi Sarayı, 188, 205, 217, 221, 226, 249, 251, 252
Beylerbeyi Yalısı, 174
Beyoğlu, 202, 213
Beypazarı, 161, 174
Beyrut, 242, 250, 255, 257, 258
Bezirgan Hoca Tavit, 165
Bezmiâlem Sultan (II. Mahmud'un kadını) 179
Bezmiâra Kadın (Abdülmecid'in kadını) 210, 211
Bezmican, Bkz. Bezmiâra
Bıyıklı Mustafa Paşa, 104
Bîdar Kadın (II. Abdülhamid'in kadını) 247, 254
Biga, 168
Bilecik, 17, 18
Bilun (Beylum=Suylun) (Orhan Bey'in kadınlarından) 18 Ayr. bkz. Nilüfer Hatun
Binbirdirek, 101
Binnaz Kadın (I. Abdülhamid'in kadını) 160
1730 Patrona ayaklanması, 131
Birgi, 45
I. Abdülhamid'in Hatları, 134, 155, 157
I. Abdülhamid Ruznamesi, 139
Birinci Cihan Savaşı, 242
Bitpazarı, 65
Bizans İmparatoru, 19, 26
Bizans Kaynakları, 32
Bizans Tarihi, 35
Boğaziçi, 158, 165, 173
Boris (Bulgar Kralı) 260
Bosfor, Bkz. Mahidevran kadın

Bosnalı, 79
Bostan iskelesi, 150
Boyalı Mehmed Paşa, 70
Boynu İncelû Mukataa, 135
Bozüyük, 39
Budapeşte, 103
Budin, 69
Buğdan, 163
Buharî: Bkz. Ayşe Kadın (III. Ahmed'in kadını)
Bulgaristan, 21, 243
Bulgurlu Mescidi, 122
Burgaz, 181 — Çiftliği 163
Burhaneddin Efendi (II. Abdülhamid'in oğlu) 217, 248
Bursa, 17, 21, 22, 24, 28, 30, 31, 33, 39, 40, 48, 49, 54, 62, 63, 95, 180, 192, 211, 215, 241, 255 — Ovası 19
Bursa Kütüğü, 20, 26, 27, 29, 36, 46, 50, 51
Bursa Sicilleri, 19, 34, 37, 44, 45, 52
Bursa Yenişehir, 24
Busbecq, 62
Bükreş, 256
Bülbül Hatun (II. Bayezid'in kadını) 44, 50
Bülbülderesi Çeşmesi, 140
Büyük Çekmece, 163
"Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatihi Sultan Mehmed Han ve Âdaleti", 32

Cafer Paşa, 76
Cafer Paşa (Musahip) 102
Cağaloğlu, 70
Cananyar (V. Murad'ın kadını) 238
Candarlıoğlu, II. İbrahim Bey 31
Candaroğlu Kasım Bey (Çankırı Sancakbeyi) 30
Canpoladzade Hasan Paşa (I. Ahmed'in torunu) 83
Canpoladzade Mustafa Paşa (Kaptan-ı Derya) 83
Carım, Fuat 66
Cavidan Hanım, 211
Cavit Baysun, 19, 26, 41, 67, 80, 214
Cavit Baysun yayını, *Tezâkir* 178
Cedit Valde (Sultan) Camii 132, 159
Celâl Bey, 251
Celâleddin Rumî, 23
Cem Sultan, 41, 48, 50
Cem-Bayezid çarpışması, 29
Cemile Hanım Sultan (Abdülmecid'in torunu) 219
Cemile Sultan (Abdülmecid'in kızı) 206, 207, 221, 222, 223, 224, 225, 245
Cemile Sultan (II. Mahmud'un kızı) 195
Cevdet Paşa, 16, 202, 214, 217
Cevdet yazmaları, 48
Ceylan Hanım; bkz. Ceylânyar Hanım.
Ceylan Kalfa (Ceylanyar) 238
Ceylângâr; bkz. Ceylânyar Hanım.
Ceylânyar Hanım (Abdülmecid'in ikbali) 212, 213, 214
Chalcondil, 38
Cihan Kalfa, 183
Cihangir (şehzade) 66
Cihangir (semt) 256
Cihanşah (IV. Mehmed'in kadını) 105
Cihanzade Hüseyin Bey, 164

Cisr-i Mutsafapaşa, 62
Cumhuriyet Gazetesi, 84, 91
Çakırcıbaşı Hasan Ağa (Paşa) 70
Çakmakçılar Yokuşu, 80
Çaldıran Harbi, 53
Çamlıca, 162, 178
Çanakkale, 96, 180 — Boğazı 95
Çandarlı Ali Paşa (vezir-i âzam), 24
Çandarlı İbrahim Paşa, 36
Çandarlıoğlu Süleyman, 21
Çandarlı-zade Halil Paşa (vezir-i âzam) 29
Çandır, 204
Çarşıkapı, 236
Çatalca, 146
Çatalcalı Hasan Paşa (Kaptan-ı Derya) 83
Çavuşzade Mehmed Paşa, 102
Çelebi Efendi, 140
Çelebi (Sultan) Mehmed, 24, 26, 27, 28, 29, 30 — Türbesi 185
Çelebi oğlu Mahallesi, 65
Çengelköy, 265, 266 —Sarayı 263
Çerkez Hasan, 227, 233
Çerkez Mehmed Paşa, 236
Çırağan, 209, 210, 215, 216, 217, 218, 239 — Sarayı, 156, 205, 206, 212, 214, 216, 219, 225, 226, 227, 238, 240, 242, 243
Çiçek Hatun (Fatih Sultan Mehmed'in kadını), 41
Çiftehavuzlar, 155
Çiftesaraylar, 156
Çinili Cami, 80
Çivizade Camii, 121
Çoban Mustafa Paşa (vezir) 58
Çorlulu Ali Paşa, 120, 121, 163
Çuhadar Hüseyin Ağa (Paşa) 166
Çukurbostan, 50
Damat Ferid Paşa, 230
Danişment, İ. Hami., 27, 32, 33
Darphane, 125
Darü'l-harp Mahallesi, 19
Darülhadîs Camii, 116
Davut Paşa oğlu Mehmed Bey, 49
Davut Paşa oğlu Mustafa Paşa, 47
Davutpaşa, 58, 112 — Bahçesi 99
De Villers-Franqueux, 218
Defterdar, 117, 196 — İskelesi, 185
Defterdarburnu, 221
Deli Hüseyin Paşa, 105, 137
Demetrius (Mora Despotu) 38, 41
Demhoş Kadın (III. Selim'in kadını) 172
Demirci, 45
Demirkapı, 121
Demiroğlu Faiz, 131
Depecik çiftliği, 164
Destizer; bkz. Müşfika Kadın
Devletşah (Devlet) Hatun (Yıldırım Bayezid'in kadını) 23
Dilesrar Kalfa, 257
Dilfirib Kadın (Mehmed Reşad'ın kadını) 261
Dilpesent Kadın (Abdülhamid'in kadını) 247, 248
Dilpezir Kadın (I. Abdülhamid'in kadını) 160
Dilpezîr Kadın (IV. Mustafa'nın kadını) 176
Dilsiz Mehmed Ağa Çiftliği, 141
Dimetoka, 39, 52, 58
Dimitri (Bezirgân) 140
Divan-ı Muhibbi, 200
Divanyolu, 68, 154, 167, 179, 180, 183, 186, 187, 188, 190, 196, 197, 235

Diyarbakır, 66, 82
Doğancı Yusuf Paşa, 84
Dolmabahçe, 160, 179, 180, 190, 192, 202, 239, 242, 246, 249, 253, 254, 257, 263, 266
Dorino I. (Lespos adası hakimi) 38
Dukakinzade Ahmed Bey, 48
Dukakinzade Mehmed Bey, 49
Dukas, 19, 32, 35
Dulkadıroğlu Süleyman Bey, 40
Dulkadıroğulları, 43
Duraklı Köyü, 45
Düriye (IV. Mehmed'in kadını) 105
Dürnev Kadın; Bkz. Dürrünev Kadın.
Dürrüaden Kadın (Mehmed Reşad'ın kadını) 261
Dürrünev Kadın (Abdülaziz'in kadını) 232, 234
Dürrüşehvar (I. Abdülhamid'in kızı) 165
Düzdidil Kadın (Abdülmecid'in kadını) 206, 221

Ebubekir Çelebi Türbesi, 185
Ebubekir Paşa-zade Elhac Süleyman Bey, 122
Ebureftar Kadın (II. Mahmud'un kadını) 178
Edâdil Kadın (Abdülaziz'in kadını) 233, 235
Edebali (Ahi Şeyhi) 17
Edirne, 26, 29, 30, 35, 37, 39, 40, 41, 48, 58, 59, 61, 62, 70, 95, 100, 103, 106, 108, 109, 112, 114, 115, 116, 125, 141, 174
Edirnekapı, 50, 67, 71
Edremit, 168
Eftandise Hatun (Orhan Bey'in kadını) 20
Eğriboz, 56
Eğrigöz (Emet), 23
Elbistan, 40
Eleru (Mevhibe) (V. Murad'ın kadını) 238
Elhac Mahallesi, 181
Elhac Mustafa, 135
Elhace Hatice Kadın; Bkz. Ruhşah Hatice Kadın 165
Elif Naci, 84, 91
Emetullah Gülnûş; Bkz. Gülnûş Sultan 105
Emetullah Kadın (III. Ahmed'in kadını) 125, 126, 129, 130
Emetullah Kadın (IV. Mehmed'in kadını) 105
Emetullah Sultan; Bkz. Emetullah Kadın (III. Ahmed'in kadını)
Emetullah Sultan (III. Ahmed'in kızı) 144
Emetullah Sultan (II. Mustafa'nın kızı) 123
Emin Paşa-zade Şakir Bey, 263
Emine Hanım, 248
Emine Hanım Sultan (III. Ahmed'in torunu) 138
Emine Hatun (Çelebi Mehmed'in kadını) 27
Emine Kadın (III. Ahmed'in kadını) 127
Emine Lütfiye Hanım Sultan (Abdülmecid'in torunu) 220
Emine Sultan (II. Mustafa'nın kızı) 120
Emine Sultan (III. Ahmed'in kızı) 141

Emine Sultan (I. Abdülhamid'in kızı) 139, 171
Emine Sultan (Abdülaziz ile Edâdil Kadın'ın kızı) 233, 235
Emine Sultan (Abdülaziz ile Nesrin Kadın'ın kızı) 236
Emine Sultan (II. Mahmud ile Nevfidan Kadın'ın kızı) 182
Emine Sultan (II. Mahmud ile Nevfidan Kadın'ın 2. kızı) 194, 195
Emine Sultan (IV. Mustafa'nın kızı) 177
Eminönü, 128, 150
Emîr: Bkz. Ömer (II. Osman'ın kızı)
Emîr Ali, 25
Emîr Buharî, 25
Emîr Sultan, Bkz. Emîr Buharî 25
— Türbesi, 26
Emîr Süleyman, 26
Emirgân, 50, 160, 222
Emîr-i Hac, 120
Emsalinur Kadın (Abdülhamid'in kadını) 248, 256
Enver Paşa, 251, 266
Erdel Seferi, 83, 91
Erdoğan, Abdülkadir 56
Erenköy, 204, 224, 261
Erhondu Hatun (Yıldırım Bayezid'in kızı) 26
Erhondu Hatun (II. Murad'ın kızı) 36
Ermeni, 98, 204, 213
Esad Efendi (Müftü), 87
Esad Efendi (Şeyhülislâm) 87
Eski Çırağan Sarayı, 156
Eski Saray, 53, 72, 73, 78, 79, 94, 97, 99, 106, 108, 126
Esma Sultan (Küçük) (I. Abdülhamid'in kızı) 139, 141, 159, 166, 167, 168
Esma Sultan (III. Mustafa'nın kızı) 151
Esma Sultan (II. Mustafa'nın kızı) 119, 120
Esma Sultan (Abdülaziz'in kızı) 233, 234
Esma Sultan (II. Mahmud'un kızı) 188
Esma Sultan (Büyük) (III. Ahmed'in kızı) 119, 138, 171
Esma Sultan Meydan Çeşmesi, 140
Esma Sultan Sarayı, 196
Esmahan Kadın (Fatih Sultan Mehmed'in kadını) 38
Esmahan Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan'ın kızı) 58
Esmahan Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kızı Beyhan Sultan'ın kızı) 55
Esseyid Ahmed Paşa (Hotin muhafızı) 157
Esther; Bkz. Hüma Hatun
Eşref Oğlu Türbesi, 49
Eyüb el-Ensarî Türbesi, 138
Eyüp, 70, 78, 90, 126, 130, 131, 139, 141, 150, 154, 156, 158, 159, 167, 175, 184, 193, 196, 200, 208, 239, 243
Eyüp Sultan; Bkz. Eyüp.

Fadıl (Şair) 151
Fahir Bey, 256
Fahri Sultan (III. Murad'ın kızı) 76
Faik Paşa, 50

Fakriye (III. Murad'ın kadını) 74
Fatih, 35 — Camii, 39, 145
Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I, 35
Fatih Sultan Mehmed, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 42
Fatma (Osman Bey'in kızı) 17
Fatma (Mehmed Vahidettin'in kızı) 262
Fatma (II. Mahmud'un kadını) 178
Fatma Aliye Sultan (II. Abdülhamid'in torunu) 254
Fatma Hanım (II. Abdülhamid'in kadını) 250
Fatma Hanım Sultan (III. Ahmed'in torunu) 138
Fatma Hanım Sultan (IV. Mehmed'in torunu) 111
Fatma Hanım Sultan (IV. Murad'ın kızı Kaya Sultan'ın kızı) 90
Fatma Hanım Sultan (IV. Murad'ın kızı Rukiye Sultan'ın kızı) 91
Fatma Hanım Sultan (II. Selim'in torunu) 71
Fatma Hanım Sultan (Abdülmecid'in torunu) 224
Fatma Hatun (Orhan Bey'in kızı) 19, 20
Fatma Hatun (II. Murad'ın kızı) 36
Fatma Hatun (Yıldırım Bayezid'in kızı) 46, 49
Fatma Hatun (Çelebi Mehmed'in kızının torunu) 29
Fatma Hümaşah (III. Ahmed'in kadını) 127
Fatma Pesent Hanım (II. Abdülhamid'in ikbali) 250, 258
Fatma Sultan (II. Selim'in kızı) 71
Fatma Sultan (I. Abdülhamid'in kızı) 169
Fatma Sultan (Sultan İbrahim'in kızı) 101
Fatma Sultan (Abdülmecid ile Nüketseza Hanım'ın kızı) 203, 209
Fatma Sultan (Abdülmecid ile Gülcemal Kadın'ın kızı) 218, 219
Fatma Sultan (I. Mahmud'un kızı) 182
Fatma Sultan (II. Mahmud ile Nevfidan Kadın'ın kızı) 188, 189
Fatma Sultan (II. Mahmud ile Piruz-i Felek Kadın'ın kızı) 201
Fatma Sultan (III. Murad'ın kızı) 76
Fatma Sultan (IV. Murad'ın kızı) 89
Fatma Sultan (V. Murad'ın kızı) 243
Fatma Sultan (II. Mustafa'nın kızı) 123
Fatma Sultan (III. Mustafa'nın kızı) 151
Fatma Sultan (IV. Mehmed'in kızı) 110
Fatma Sultan (Sofu) (II. Bayezid'in kızı) 49
Fatma Sultan (Abdülaziz'in kızı) 237
Fatma Sultan (I. Ahmed'in kızı) 83, 91

Fatma Sultan (III. Ahmed'in kızı) 125, 129, 130, 132, 133
Fatma Sultan Camii, 132
Fatma Sultan Çeşmesi, 132
Fatma Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 55, 56
Fatma Sultan (Hüma Hatun'un mütevellisi) 34
Fatma Şebisefa (I. Abdülhamid'in kadını) 163
Fazlı (Fazlullah) Paşa (Kaptan-ı Derya) 101
Fazlı Paşa, 161
Fehime Sultan (III. Mustafa'nın kadını) 149
Fehime Sultan (Abdülmecid'in kızı) 228, 229
Fehime Sultan (V. Murad'ın kızı) 240, 242, 243
Fehmi Hanım (I. Mahmud'un ikbali) 146
Fenire Sultan (Mehmet Vahidettin'in kızı) 262, 265
Ferahşad Hatun (II. Bayezid'in kadını) 44
Ferhunde Emine Kadın (III. Osman'ın kadını) 148
Feride Hanım Sultan (II. Mahmud'un torunu) 196
Ferit Paşa; Bkz. Damat Ferit Paşa
Fer'iye Sarayı, 205, 233
Ferruh Bey (Ulûfecibaşı) 48
Fethi Ahmed Paşa (Tophane Müşiri) 222, 245
Fethi Paşa; Bkz. Ahmet Fethi Paşa
Fethiye Hanım Sultan (Abdülmecid'in torunu) 224
Fındıklı, 147, 169, 173 — Sarayı, 190, 222, 224
Filibe, 174
Filizten (V. Murad'ın kadını) 238
Fransa, 161, 254, 257, 266
Fransız, 41, 60 — Ailesi 161 — Hanedanı, 38 — Prensesi, 32
Fransızca, 217, 218
Fuad Bey, 224

Galata, 106, 125, 146
Galib Efendi (Şair) 151
Galip Bey (Paşa) 218, 242
Ganizade, 87, 88
Gara (Şair) 151
Gazi Osman Paşa, 241, 254
Gazi Sultan Ahmed Han, 161
Gebze, 58
Geçmiş zaman olur ki, 222, 223, 224, 225
Gelibolu, 48, 56, 95
Germiyanoğlu Ali Haydar Bey, 265
Germiyanoğlu Süleymanşah, 23
Gevher (Gevherhan) Sultan (Sultan İbrahim'in kızı) 101, 102, 103
Gevher (Gevherhan) Sultan (IV. Murad'ın kızı) 73, 89
Gevherhan (I. Ahmed'in kızı) 81
Gevherhan Sultan (II. Selim'in kızı) 70
Gevherhan (Gevher) Sultan (Fatih Sultan Mehmed'in kızı) 39, 42
Gevherî Kadın (Abdülaziz'in kadını) 233, 234
Gevherimelik (Cem Sultan'ın kızı) 50
Gevherimülûk Sultan (II. Bayezid'in kızı) 49, 50

Gevherşah Hanım Sultan (II. Bayezid'in kızı) 49
Gibbons, 24
Girit, 82, 105, 120, 168
Giz Adnan, 36, 81, 83, 91, 101, 106, 191, 193
Goncanigâr Kadın (III. Selim'in kadını) 172
Göde Ahmed, 42, 48
Gökbilgin Tayyip, 20, 24, 26, 42, 43, 44, 49, 57, 62
Gördes, 45
Görüp İşittiklerim, 203, 215, 256
Göztepe, 224
Guraba Hastanesi, 179
Gülbahar: Bkz. Mahidevran Kadın (Kanunî Sultan Süleyman'ın kadını).
Gülbahar Hatun (Fatih Sultan Mehmed'in kadını) 38, 39, 42 —Türbesi 42
Gülbahar Hatun (II. Bayezid'in kadını) 44, 45
Gülbahar İbni Abdüssamed; Bkz. Gülbahar Hatun (II. Bayezid'in kadını).
Gülbeyaz (IV. Mehmed'in cariyesi) 105, 106
Gülcemal Kadın (Abdülmecid'in kadını) 203, 209
Gülcemal Kadın (II. Mahmud'un kadını) 178
Gülçiçek Hatun (I. Murad'ın kadını) 21
Gülestû Hanım: Bkz. Gülustû Hanım.
Gülfem Hatun (Kanuni Sultan Süleyman'ın kadını) 64, 65
Gülman (Gülnar) (III. Mustafa'nın kadını) 149
Gülnar Kadın (IV. Mehmed'in kadını) 107
Gülnuş (III. Ahmed'in kadını) 107
Gülnûş Sultan (IV. Mehmed'in kadını) 105, 106, 108, 125
Gülruh Hatun (II. Bayezid'in kadını), 45, 51
Gülruh Sultan Türbesi, 51
Gülşah Hatun (Fatih Sultan Mehmed'in kadını) 39
Gülsen Kadın (III. Ahmed'in kadını) 127
Gülüstû Hanım (Abdülmecid'in ikbali) 211, 215, 216, 228, 229
Gülüstû Valde Sultan Türbesi, 229
Gülüstu; Bkz. Gülustû Hanım.
Gümrükçü Çiftliği, 152
Gümrükçü Osman Ağa, 162
Gümüşlü Künbed, 17
Güneş (IV. Mehmed'in kadını) 105
Gürcü Mehmed Paşa, 91, 103
Güveyi Sinan Paşa, 48
Güzel Sanatlar Akademisi, 222
Güzelce Hasan Bey, 47, 49
Güzelce Mahmud Paşa, 55, 75
Habbabe Hanım (I. Mahmud'un ikbali) 146
Habeşî, 243
Hace; Bkz. Ayşe Kadın (III. Ahmed'in kadını)
Hacı Üveys Mahallesi, 65
Hadım İbrahim Paşa, 56
Hadikatü'l-Cevami, 56, 57, 58, 68, 70, 76, 106, 107, 110, 115, 117, 129, 132, 145, 146, 150, 154, 160

Hafız Ahmed Paşa (Van Beylerbeyi) 81
Hafiten (II. Mustafa'nın kadını) 116
Hafize (II. Mustafa'nın kadını) 116
Hafize; Bkz. Hafsa Sultan (II. Mustafa'nın ikbali)
Hafsa binti Abdulmuîn; Bkz. Hafsa Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kadını) 54
Hafsa Hatun (Yıldırım Bayezid'in kadını) 25
Hafsa Hatun (Çelebi Mehmed'in kızı) 29
Hafsa Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 56, 57
Hafsa Sultan (IV. Murad'ın kızı) 89
Hafsa Sultan (II. Mustafa'nın ikbali) 117, 118
Hafsa Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kadını) 53, 54, 61, 63
Halep, 66, 82, 115, 155
Halıcıoğlu Camii, 150
Halil (Orhan Bey'in oğlu) 20
Halil Ethem Bey, 28, 43
Halil Hamid Paşa, 139, 226
Halil Paşa (veziriâzam) 29, 40, 52
Halil Paşa (Kaptan-ı Derya) 76
Halil Paşa Sarayı, 102
Halil (Rıfat) Paşa (Tophane müşiri), 190, 192, 227
Hallac Baba, 151
Hamid Bey, 226
Hamide, 188
Hamide Hanım Sultan (II. Abdülhamid'in torunu) 258
Hamide Sultan (II. Mahmud'un kızı) 195
Hamidiye Evkafı, 122
Hamidiye Türbesi, 212
Hamiletü'l-Kübra, 84
Hançerli Fatma Sultan (Şehzade Mahmud'un kızı) 49
Handan Sultan (III. Mehmed'in kadını) 77, 79
Handanzade (Sultan İbrahim'in hasekisi) 92
Hanım Hatun (Yavuz Sultan Selim'in kızı), 58
Hanife Hatun (II. Mustafa'nın ikbali) 119
Hanife Kadın (III. Ahmed'in kadını) 129
Hanya, 101
Hanzade Hatun (II. Bayezid'in torunu) 47, 52
Hanzade Sultan (IV. Murad'ın kızı) 89
Hanzade Sultan (I. Ahmed'in kızı) 84, 85
Harem, 15
Haremden Mektuplar, 29, 39, 54, 55, 64, 66, 67, 83, 91, 99, 133, 159, 168, 179, 180, 182, 187, 188, 211, 212, 216, 220, 221, 227, 228, 231, 238
Hasan (Baltacı) 42
Hasan Ağa (Mutemed) 186
Hasan Paşa 70
Hasan Çelebi, 29
Hasanmah; Bkz, Hüsnümah kadın
Hasanşah; Bkz, Hüsnüşah (III. Ahmed'in kadını)
Haseki; Bkz, Hürrem Sultan
Haşimî, 87
Haşmet (Şair) 152

Hatem (III. Ahmed'in kadını) 125
Hatem (I. Mahmud'un kadını) 145
Hatice (IV. Mehmed'in kadını) 105
Hatice (I. Abdülhamid'in kadını) 159
Hatice (I. Mahmud'un kadını) 145
Hatice (Abdülmecid'in kızı) 217
Hatice (II. Ahmed'in kızı) 115
Hatice (Çelebi Mehmed'in torunu) 28
Hatice Halime; Bkz. Hatice Hatun (II. Murad'ın kadını)
Hatice Hanım Sultan (III. Mustafa'nın torunu) 157
Hatice Hanım Sultan (IV. Mehmed'in torunu) 111
Hatice Hatun (II. Murad'ın kadını) 31
Hatice Hatun (Orhan Bey'in kızı) 20
Hatice Hatun (II. Murad'ın kızı) 36
Hatice Heybetullah (III. Mustafa'nın kızı) 151
Hatice Kadın (III. Ahmed'in kadını) 127
Hatice Kadın (II. Mustafa'nın kadını) 117
Hatice Kadın (II. Süleyman'ın kadını) 112, 113
Hatice Muazzez (Sultan İbrahim'in hasekisi) 92
Hatice Sultan (II. Mustafa'nın kızı) 124
Hatice Sultan (I. Abdülhamid'in kızı) 166
Hatice Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 56
Hatice Sultan (II. Bayezid'in kızı) 50
Hatice Sultan (II. Bayezid'in torunu) 52
Hatice Sultan (II. Mahmud'un kızı) 197
Hatice Sultan (V. Murad'ın kızı) 239
Hatice Sultan (II. Abdülhamid'in kızı) 258
Hatice Sultan (Sultan İbrahim'in kızı) 101
Hatice Sultan (IV. Mehmed'in kızı) 108
Hatice Sultan (III. Ahmed'in kızı) 140
Hatice Sultan (III. Mustafa'nın kızı) 149
Hatice Sultan Camii 150
Hatice Sultan Çeşmesi 108, 158
Hatice Sultan Sarayı 108
Hatice Sultan Sebili Çeşmesi 110
Hatice Sultan Türbesi
Hatice Turhan Sultan (Sultan İbrahim'in hasekisi) 93
Hatuniye Camii, 46 —Mektebi, 34 —Türbesi, 34, 45
Hayat Mecmuası, 196, 256, 258
Hayat Tarih Mecmuası, 198, 199, 243
Haydarpaşa, 151, 198
Hayrabolu, 30
Hayrandil Kadın (Abdülaziz'in kadını) 232, 235
Hayreddin Bey, 236
Hayri Bey (Hicaz Defterdarı) 242
Hayriye Hanım Sultan (II. Mahmud'un torunu) 198, 199

Hayriye Hanım Sultan (II. Mahmud'un kızı) 188, 201
Hayrullah Efendi Tarihi, 50
Hazerpâre Ahmed Paşa (vezir-i âzam) 103
Hazret-i Muhammed Mescidi, 74
Helene (Fatih Sultan Mehmed'in kadını) 41
Helvacı Yusuf Paşa (Kaptan-ı Derya) 103
Hersekzade Ahmed Paşa, 47, 50
Heybetullah, 123, 152, 165, 170 — Ayr. Bkz. Hibetullah (II. Mustafa'nın torunu)
Heybetullah; Bkz. Hibetullah (I. Abdülhamid'in kızı)
Hezargratlı Voynuk Ahmed Paşa, 82
Hırka-i Şerif, 153, 157, 159
Hırvat, 213
Hızır Ağa (Amasya Beyi) 40
Hibetullah (II. Mustafa'nın torunu) 123
Hibetullah Sultan (I. Abdülhamid'in kızı) 148, 152, 163, 164, 170, 176
Hibetullah Sultan (III. Mustafa'nın kızı) 151
Hicaz, 242
Hilâfet Sarayı, 266
Hisar, 63
Hoca Paşa (semt) 102
Hoca Rüstem, 161
Hoca Sadeddin Efendi, 76
Holifira, 18 — Ayr. Bkz. Nilüfer Hatun (Orhan Bey'in kadını)
Hoşyar Kadın (II. Mahmud'un kadını) 180, 181, 182, 191, 192, 193
Hotin, 157 — Seferi, 87
Hubyar (Sultan İbrahim'in hasekisi) 92
Hubyar mahallesi, 135
Humbaracılar Kışlası, 150
Humeyra Hanım Sultan (Mehmed Vahideddin'in torunu) 265
Hundi Hatun (Yıldırım Bayezid'in kızı) 25
Hundi Hatun (Çelebi Mehmed'in torunu) 28
Hundi Hatun (Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Sultan'ın torunu)29
Hundi Sultan (II. Bayezid'in kızı) 44, 50
Hurrem Kadın (III. Ahmed'in kadını), 127
Hurrem Sultan (Kanuni Sultan Süleyman'ın kadını) 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 164
Husrev Ağa, 186
Husrev Paşa, 192
Hûşyar; bkz. Hoşyar Kadın.
Hüma Hatun (Sultan) (II. Murad'ın kadını) 32, 34
Hüma Sultan (II. Bayezid'in kızı) 51
Hümaşah (Kanuni Sultan Süleyman'ın torunu) 67
Hümaşah (III. Ahmed'in kadını) 125
Hümaşah (II. Bayezid'in torunu) 51
Hümaşah Kadın (II. Mustafa'nın kadını) 116
Hümaşah Kadın (I. Abdülhamid'in kadını) 159, 160
Hümaşah - Telli Haseki (Sultan İbrahim'in hasekisi), 92, 98, 99, 100

Hürriyet Gazetesi, 235, 236
Hüseyin (I. Ahmed'in oğlu) 78
Hüseyin Cahit, 62
Hüseyin Çelebi (Çelebi Mehmed'in torunu) 29
Hüseyin Hüsamettin Efendi, 28
Hüseyin Paşa (Kaptan-ı Derya) 166, 167, 186
Hüsnümah Kadın (III. Selim'in kadını) 173
Hüsnümelek Hanım (II. Mahmud'un ikbali) 187
Hüsnüşah (III. Ahmed'in kadını) 125
Hüsnüşah Hatun (II. Bayezid'in kadını) 46, 52

Illustration mecmuası, 219
Isfahan Şah (Çelebi Mehmed'in torunu) 29

İbn-i Abdullah, 30
İbn-i Battuta, 18
İbnül Emin Mahmud Kemal, 204
İbrahim (II. Ahmed'in oğlu) 114
İbrahim (II. Mustafa'nın ikbali Hanife Hatun'un oğlu) 119
İbrahim (Orhan Bey'in oğlu) 19
İbrahim Ağa (Mutemed) 186
İbrahim Bey (Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Hatun'un kocası) 28
İbrahim Bey (Haremeyn müfettişi) 146
İbrahim Derviş Paşa, 235
İbrahim Efendi (Darüssaade ağası kâtibi) 126
İbrahim Han (II. Selim'in torunu) 69
İbrahim İlhami Paşa, 225
İbrahim Paşa (Abdülaziz'in kızı Saliha Sultan'ın kocası) 234
İbrahim Paşa (Abdülmecid'in kızı Münire Sultan'ın kocası) 225
İbrahim Paşa (Kanijeli) 74
İbrahim Paşa (Melek) 91
İbrahim Paşa (Vezir-i âzam) 61
İbrahim Paşa Sarayı, 132
İbşir Mustafa Paşa, 82, 83
İhsaniye Harem İskelesi, 110
İhya Efendi (Şair) 151
İkbal Hanım Efendi, 201
İkinci Cihan Savaşı, 255
İkinci Kosova Zaferi, 40
İkinci Meşrutiyet, 241
İlaldı Hatun (Çelebi Mehmed'in kızı) 28, 30
İlaldı Sultan (II. Bayezid'in kızı) 47, 48, 51
İnalcık, Halil 35
İngiliz (İngilizler) 161
İnşirah Kadın (Mehmed Vahideddin'in kadını) 263
İran, 42, 54
İrene (Fatih Sultan Mehmed'in kadını) 38
İrene (VI. John Kantakuzenus'un karısı) 19
İrene Komnenus (Jorj Brankoviç'in karısı) 35
İsa Çelebi, 24
İsfendiyar Bey, 31
İsfendiyaroğlu İbrahim Bey 32
İshak, 32, 34
İshak (Darüssaadet Ağası) 103
İshak Bâli, 28
İskender Bey, 50
İskender Bey (Paşa) (Eğriboz Beyi) 55, 56
İskenderiye, 47, 52, 260, 263

İskenderun, 81
İskit, Servet 105
İskit Yayınevi, 87
İskit Yayınevi, 89, 108, 116, 119, 130
İslâv, 74
İsmail Ağa, 108
İsmail Bey (Zevs Kabilesi Beyi), 233
İsmail Bey (II. Mahmud'un torunu)198
İsmail Dede, 172
İsmail Hakkı, "Okday" Bey 265
İsmail Paşa (Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu) 210
İsmail Paşa (Gevher Sultan'ın kocası) 103
İsmail Paşa (Mısır Hıdivi) 222, 234
İsmihan Sultan (IV. Murad'ın kızı) 89
İsmihan Sultan (II. Selim'in kızı) 69, 70
İspanyol, 66
İstanbul, 18, 23, 24, 26, 29, 32, 35, 39, 42, 43, 44, 48, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 61, 65, 66, 67, 69, 71, 75, 79, 80, 82, 83, 84, 90, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 117, 119, 122, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 136, 139-147, 149, 150-154, 157, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 176, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 189, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 204, 206, 208, 210, 211, 212, 214, 216, 218, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 266
İstanbul Enstitüsü mecmuası, 131
İstanbul Mecmuası, 121
İstanbullu Mehmed Paşa, 135
İstanbullular, 179
İstiklâl Savaşı, 231
İşkodra, 52
İşkodralı Celaleddin Paşa, 255
İtalya, 264
İtalyan, 60, 68
İvaz Kadın, 113
İzmir, 182, 265
İzmit, 109, 136, 164
İznik, 18, 21, 29, 30, 37, 39, 50, 62 — imareti, 19
İznik ve Bursa Tarihi, 19, 21, 29, 37, 39, 50, 62
İzzet Ağa (Mutemed) 186
İzzet Koyunoğlu Müzesi, 170

John Kantakuzenus VI., 19
John Paleologos V., 23
John Paleologus, 21
Jorj Brankoviç, 35
Jozefin, 161

Kabakçı ayaklanması, 167, 176
Kabataş, 203, 204
Kadın Efendi Çeşmesi, 185, 261
Kadınlar Saltanatı, 24, 33, 35, 60, 64, 65, 68, 72, 74, 78, 81, 83, 93, 96, 97, 100, 101, 104, 106, 107, 109
Kadırga, 138, 139, — Namazgâhı 140 —Sarayı 139, 170, 171

Kadri Ağa (Mutemed) 186
Kafkas, 206
Kafkasya, 204, 248
Kaflı, Kadircan 96
Kahire, 41, 262, 263
Kalaylıkoz Ali Paşa (Budin Valisi) 69
Kale Kartamou (II. Selim'in kadını) 68
Kamer Sultan (II. Bayezid'in kızı) 45, 47, 51
Kamerşah; Bkz. Kamer Sultan (II. Bayezid'in kızı)
Kamerşah; (II. Bayezid'in kızı Hundi Sultan'ın kızı) 51
Kamerşah (II. Bayezid'in kızı Ayşe Sultan'ın kızı) 49
Kâmile Hanım Sultan, 234
Kâmures Kadın (Mehmed Reşad'ın kadını) 260
Kandiye, 121
Kanijeli İbrahim Paşa, 74
Kanlıca, 224
Kantakuzenus, 19
Kanunî Devrinde İstanbul, 66
Kanunî Sultan Süleyman, 45, 54, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 97, 104, 105, 115, 122, 164
Kara Ahmed Paşa (Vezir-i azam) 55, 56, 61
Kara İbrahim Paşa, 114
Kara Mustafa Paşa (Vezir-i azam) 83, 90, 109, 110, 121
Karaburun, 173
Karaca Paşa, 28
Karacaahmed, 247, — Mezarlığı 250
Karagümrük, 159
Karagümrük Pazar Meydanı, 184
Karahisar, 64
Karal, Enver Ziya 172
Karaman, 22, 46
Karamanlı Köyü, 73
Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, 22
Karamanoğlu Alâeddin Bey, 22
Karamanoğlu İbrahim Bey, 30
Karamanoğulları, 43
Karatova, 51
Karlsbad, 265
Kasım, 26
Kasım (Kösem Sultan'ın oğlu) 79
Kasım Ağa (Mimar) 95
Kasım Bey (İsfendiyaroğlu) 31
Kasım Bey (Candaroğlu)30
Kasım Gönanî Mescidi 154
Kasımpaşa, 181
Kastamonu, 28, 31
Kavala, 141
Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 210
Kavas, 186
Kaya, 30
Kaya İsmihan Sultan (IV. Murad'ın kızı) 89
Kaya Sultan (IV. Murad'ın kızı) 90, 91, 100
Kaya Sultan (Sultan İbrahim'in kızı)101
Keçecizade İzzet Molla, 189
Kefe, 44, 46, 54
Kemaleddin Paşa, 241
Kemer, 168
Kenan Paşa, 84
Kepecioğlu, Kâmil 21, 62, 63, 64
Kerime (II. Mahmud'un kadını) 166, 178
Kethüda Bey, 199
Kethüda Kadın (II. Süleyman'ın kadını) 112

Kıbrıs, 127, 174
Kılıçali Mahallesi, 150
Kırım Hanı, 53, 55
Kırım Savaşı, 218
Kırımlı, 62
Kızıl Murad, 22
Kilizman, 77
Koca Mehmet Paşa, 29
Koca Mustafa Paşa, 120
Koca Sinan Paşa (Vezir-i azam) 55
Konstantine, 23
Konya, 30, 61, 63
Konya Ereğlisi, 61, 63
Konya Tarihi, 30
Korfu, 72
Korkut (II. Bayezid'in oğlu) 44, 46, 49
Kornea Manastırı, 36
Kosova Meydan Savaşı, 24
Koşuyolu, 199
Kozbekçi Yusuf Paşa, 84
Köprülü, 120
Köprülü Mehmed Paşa, 83, 90, 91, 95
Köprülüler, 95, 105
Köprülü-zade Numan Paşa, 119
Kör Süleyman Paşa, 93
Köse Hüsrev Paşa, 70
Kösem Sultan, 78, 79, 80, 81, 92, 93, 94, 95, 96, 99
Köstendil, 21
Kudüs, 75
Kumru Hatun (Çelebi Mehmed'in kadını) 27, 28
Kundakçızade Kanbur Mustafa Paşa, 84
Kurbağalıdere, 239, 240
Kurşunlu Han, 46
Kurt İsmail Paşa, 234
Kuruçeşme, 165, 168, 171, 173, 261 — Camii 157 —Sahilsarayı 199 — Sarayı 196, 265
Kutay, Cemal 57
Kuvay-ı Milliye, 231
Kuzguncuk, 114, 115
Küçük Fesli, 213
Kükürtlü Kaplıcası, 31
Künhü'l-Ahbar, 31, 57, 70
Kütahya, 23, 24, 48, 173, 174

La Rossa; Bkz. Hurrem Sultan
Ladik, 44
Lady Montegü, 117, 131
Lale Devri, 126, 131, 134, 140, 141, 142
Laleli, 149, 150, 153, 173 — Çeşmesi 149
Lânga, 68
Lâtince, 228
Lazar I. (Sırp Kralı) 24
Lazaroviç (Sırp Kralı) 24
Lebriz (Felek) Hanım, (II. Mahmud'un ikbali) 188
Lello, 74, 75, 76
Lespos Adası, 38
Leyla (III. Osman'ın kadını) 147
L'histoire de la decandance de l'ampire Grec, 38
Lido, 254
Louise Fadrique, 23
Lulufer; Bkz. Nilüfer Hatun (Orhan Bey'in kadını)
Lütfi Paşa (Tarihçi) 53
Lütfi Paşa (Sadrazam) 57, 58
Lütfullah Bey, 228

Ma'âdî, 262
Maanoğlu, 83
Macar John, 23

Maçka, 181, 208 — Kışlası 266 — Sarayı 167
Mahbube Kadın (III. Selim'in kadını) 174
Mahenver Sultan (Sultan İbrahim'in hasekisi) 98
Mahfiruz Sultan (I. Ahmed'in kadını) 78
Mâhfiruze (II. Mustafa'nın kadını) 116
Mahidevran Kadın (Kanunî Sultan Süleyman'ın kadını) 61, 62
Mahitab Kadın (Abdülmecid'in ikbali) 220, 226
Mahitab Kadın (Abdülmecid'in kadını) 210
Mahmud (II. Selim'in torunu) 69
Mahmud (III. Mehmed'in oğlu) 77
Mahmud (şehzade) 44, 48, 49, 233
Mahmud Bey (V. Murad'ın kızı Fehime Sultan'ın 2. eşi) 242
Mahmud Celâl (Asaf) Paşa, 191
Mahmud Celâleddin Efendi (Abdülaziz'in oğlu) 233
Mahmud Celâleddin Paşa, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 245
Mahmud I., 116, 117, 127, 132, 137, 138, 141, 143, 145, 146, 147, 151, 182
Mahmud II., 158, 159, 162, 163, 167, 168, 170, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 202, 233, 235, 244, 252
Mahmud Şevket Efendi (Abdülaziz'in oğlu) 233
Mahmut Alp, 20
Mahmut Çelebi (II. Murad'ın kızı Fatma Hatun'un kocası) 36
Mahmud Bey (Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Hatun'un 2. eşi) 28, 29
Mahmud Bey (Lütfü Paşa'nın oğlu) 58
Mahmud Çelebi (II. Murad'ın kızı Fatma Hatun'un kocası) 36
Mahmud Çelebi (Çelebi Mehmed'in torunu Hatice Hatun'un kocası) 29
Mahmut Paşa (vezir-i azam) 35
Mahpeyker Kadın (III. Mehmed'in hasekisi) 77
Mahpeyker Sultan (I. Ahmed'in kadını) 79, 81 — Ayr. Bkz. Kösem Sultan.
Makbul İbrahim Paşa, 56, 60
Mal Hatun (Osman Bey'in kadını) 17
Malhun Hatun; Bkz. Bâlâ Hatun
Malkara, 51
Maltepe, 180
Manisa, 39, 40, 46, 54, 63, 67, 68, 69, 70, 72, 86
Manisa Tarihi, 64
Mara (Despina) (II. Murad'ın kadını) 35
Maria (Olivera Despina) (I. Lazar'ın kızı) 24
Maria (Macar John'un kızı) 19
Maria (Salono Kontu Louise Fadrique'in kızı) 23
Maria (Fatih Sultan Mehmed'in kadını) 38
Martinik Adası, 161
Maslak Köşkü, 251

M. Cevdet Yazmaları; Bkz. *Cevdet Yazmaları*
MDE, 34, 36, 39, 40, 41, 44
Meclis-i Ahkâm-ı Adliye, 195
Meclis-i Vâlâ, 222
MED, 36
Mediha Sultan (Abdülmecid'in kızı) 211, 215, 229, 230, 231
Medine, 37, 52, 62, 74, 75, 91, 126, 182
Medine-i Hazret-i Ebi Eyyub-ı Ensarî 91
Medine-i Münevvere, 37, 126
Mehmed III., 77, 86, 96
Mehmed IV., 80, 84, 93, 94, 96, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 110
Mehmed (Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu) 67
Mehmed (I. Abdülhamid'in oğlu) 160
Mehmed (I. Ahmed'in oğlu) 78
Mehmed (Kefe Sancakbeyi) (II. Bayezid'in oğlu) 44
Mehmed (Şehinşah'ın oğlu) 48
Mehmed Abdüssamed Efendi, 212
Mehmed Abid Efendi (Abdülhamid'in oğlu) 252
Mehmed Abid Efendi (Abdülmecid'in oğlu) 205
Mehmed Ağa, 76
Mehmed Ağa, Yavuz Sultan Selim'in kızının eşi) 55
Mehmed Ağa (Darüssaade Ağası) 95, 112
Mehmed Ağa (Mutemed)186
Mehmed Ali Rauf Bey (Yarbay) 257
Mehmed Ali Paşa (Kaptan-ı Derya, Sadrazam) 197, 198, 200, 210, 221, 239, 243
Mehmed Balî Efendi, 44
Mehmed Bedreddin (II. Abdülhamid'in oğlu) 251
Mehmed Bey (Balıkesir Sancakbeyi) 49
Mehmed Bey (Yanya Sancakbeyi Sinan Paşa'nın oğlu) 48
Mehmed Bey (IV. Mehmed'in torunu) 109
Mehmed Bey (III. Mustafa'nın kızı Ümmügülsüm'ün oğlu) 133
Mehmed Bey (III. Ahmed'in torunu) 132
Mehmed Bey bin Ahmed Paşa, 49
Mehmed Bey bin Karlı, 47
Mehmed Bey bin Mustafa Paşa, 47
Mehmed Cahid Bey (II. Abdülhamid'in torunu) 255
Mehmed Çelebi (II. Bayezid'in torunu) 49
Mehmed Çelebi (Defterdar) 52
Mehmed Çelebi (Sadrazam Yunus Paşa'nın oğlu) 52
Mehmed Emin Paşa (Doktor) 153, 238, 239, 240
Mehmed Fuad Bey (Abdülmecid'in torunu) 220
Mehmed Fuad Efendi (Abdülmecid'in oğlu) 214, 215
Mehmed (Paşa); Bkz. Çerkez Mehmed Paşa
Mehmed Paşa (vezir)
Mehmed Paşa (Nevşehirli İbrahim Paşa'nın oğlu) 132
Mehmed Rauf Paşa (Sadrazam) 192

Mehmed Remzi (IV. Murad'ın torunu) 91
Mehmed Reşad V., 203, 209, 218, 220, 244, 260, 261, 264
Mehmed Rüştü Efendi (Abdülmecid'in oğlu) 212
Mehmed Sadık Paşa Konağı, 236
Mehmed Said Paşa (Ferik) 180, 191
Mehmed Said Pertev Paşa (Mülkiye nazırı), 192
Mehmed Selahaddin Efendi, 238
Mehmed Selim Efendi (II. Abdülhamid'in oğlu) 246
Mehmed Seyfeddin Efendi, 233
Mehmed Süreyya Bey, 15, 51, 102, 132, 133, 134, 135, 142
Mehmed Şerif (Çavdaroğlu) Paşa, 236
Mehmed Vahideddin, 262
Mehmed Ziyaeddin Efendi (Abdülmecid'in oğlu) 215
Mehmed Ali Paşa (Derya Kaptanı) 200
Mehmed Bey (I. Murad'ın torunu) 22
Mehmed Çelebi (Yıldırım Bayezid'in torunu) 26
Mehmed Paşa 29
Mehmed Paşa (III. Ahmed'in kızı Saliha Sultan'ın 4. eşi) 137
Mehmetşah (Yavuz Sultan Selim'in torunu) 56
Mehtabe (Kalfa) Kadın (I. Abdülhamid'in kadını) 160, 161
Mekke, 30, 62, 67, 75, 182
Melek (Şeytan) İbrahim Paşa, 91
Melek Ahmed Paşa, 83, 89, 90, 91
Melek Hatun (I. Murad'ın kızı) 22
Melek Hatun (Karamanoğlu'nun karısı) 25
Melek Mehmed Paşa, 134
Melekî Kalfa, 92, 94
Melekşah Sultan (I. Abdülhamid'in kızı) 168
Melling, 158
Memlûkler, 27, 54
Menemen, 77
Menteşe, 54
Mercan Ağa, 82
Meriç, 62
Merkez Efendi, 58
Meryem Hanım (III. Selim'in ikbali) 175
Merzifon, 28
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 109, 110, 121
Mesih Paşa, 49
Mesih Paşa Çeşmesi, 157
Meşrutiyet, 251
Mevhibe Sultan (Abdülmecid'in kızı) 217
Mevhibe (Elrû) Kadın (V. Murad'ın kadını) 238
Mevlâna, 25
Mevlevihane Kapısı, 58
Meyli Kadın (III. Ahmed'in kadını) 127
Meylikaya (Meleksima) (II. Osman'ın kadını) 87
Meyliservet (V. Murad'ın kadını) 238, 239, 242
Meylişah (II. Osman'ın kadını) 87
Meyyase Hanım (I. Mahmud'un baş ikbali) 146

Mezîd Kadın (II. Abdülhamid'in kadını) 248
Mırmıroğlu WI., 32
Mısır, 53, 99, 109, 234, 235, 260, 263, 266
Mısır Çarşısı, 158
Mısırlı İsmail Paşa Yalısı, 222
Mislinayap Kadın (I. Abdülhamid'in kadını) 107
Midilli, 173
Mihaliç, 46
Mihraplı köprü, 29
Mihrengiz Kadın (Mehmed Reşad'ın kadını) 260
Mihri; Bkz. Ayşe Kadın (III. Ahmed'in kadını)
Mihriban (III. Murad'ın kadını) 74
Mihriban Sultan (III. Murad'ın kızı) 76
Mihrihan (II. Bayezid'in torunu) 49
Mihrimah Sultan (II. Mahmud'un kızı) 180, 181, 182, 191, 192, 193
Mihrimah Sultan (III. Mustafa'nın kızı) 150, 152
Mihrimah Sultan (Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı) 61, 65, 66, 67
Mihrişah (Abdülaziz'in kadını) 232
Mihrişah (III. Ahmed'in kadını) 127
Mihrişah Sultan (III. Mustafa'nın kadını) 150
Mihrişah Sultan (III. Mustafa'nın kızı) 153
Mihrişah Sultan Camii, 150
Mihrişah Sultan Türbesi, 150
Mihrişah Valde Sultan Çeşmesi, 150
Mihrişah Valde Sultan Türbesi, 156, 158, 175
Mikeş, 132
Mileva (Olivera); Bkz. Maria (Olivera Despina) 24
Miller, 41, 60, 62
Mirza-zade Mehmed Paşa, 122
Mislinayab Kadın (II. Mahmud'un kadını) 161
Mithat Paşa, 223
Mithat Paşa ve Taif Mahkûmları, 225
Molla Güranî Kervansarayı, 65
Moltke, 192
Mora, 38, 171 —Seferi, 41
Moralı Hasan Paşa, 109
Muazzez Sultan (Sultan İbrahim'in hasekisi) 97, 112
Mufassal Osmanlı Tarihi, 87, 89, 105, 108, 116, 119, 125, 130, 145, 147
Muhammed, 74
Muhsin Bey (Mısırlı) 254
Muhsin-zade Mehmed Paşa, 139 —Türbesi 139
Muhterem Hatun (II. Bayezid'in kadını) 46
Mukbile Sultan (Abdülmecid'in kızı) 227
Murad I., 18, 21, 22
Murad II., 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40
Murad III., 67, 68, 69, 72, 73, 74, 76, 96, 125
Murad IV., 78, 79, 81, 83, 89, 91, 92, 93, 100

Murad V., 188, 200, 203, 205, 219, 238, 239, 241, 242, 243, 254, 255
Murad Bey (İsfendiyar Bey'in oğlu) 31
Murad Efendi, 218, 228 — Ayr. Bkz. Murad V.
Murad Paşa (semt) 146
Murad-ı Gazi (Orhan Bey'in oğlu) 18
Muradiye Camii, 34
Murtaza Paşa (Diyarbakır valisi) 82
Musa Çelebi (Yıldırım Bayezid'in oğlu) 24
Musa Kâzım Efendi (Şeyhülislâm) 257
Musli (III. Ahmed'in kadını) 125
Muslih Bey, 47
Mustafa I., 86
Mustafa II., 106, 110, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 135
Mustafa III., 127, 136, 137, 138, 139, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 157, 169, 173, 174, 176, 180, 218
Mustafa IV., 159, 167, 170, 172, 176, 177, 178
Mustafa (II. Osman'ın oğlu) 87
Mustafa (Fatih Sultan Mehmed' in oğlu) 30
Mustafa (IV. Mehmed'in oğlu) 105
Mustafa (Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu) 61, 62, 63, 66
Mustafa Bey (III. Ahmed'in torunu) 133
Mustafa Bey (II. Bayezid'in torunu) 51
Mustafa Bey bin Davud Paşa, 47
Mustafa Bey oğlu Mehmed Çelebi 47
Mustafa Çelebi, 29
Mustafa Kemal Paşa, 265
Mustafa Paşa (Sinek, Küçük) 134
Mustafa Paşa (Antalya Sancakbeyi) 55
Mustafa Paşa (Kıbrıs Fatihi) 127
Mustafa Paşa (Revan Muhafızı)
Mustafa Paşa, 56
Mustafa Paşa (Musahip, vezir) 109
Mustafa Paşa oğlu Mehmed Bey, 51
Mustafa Reşit Paşa, 218
Mustafa-i Cedid Türbesi, 63
Mutahhare Hatun, 23
Muteber Kadın (I. Abdülhamid'in kadını) 161
Müezzinzade Ali Paşa, 65
Münire Sultan (II. Mahmud'un kızı) 196, 197
Münire Sultan (Abdülaziz'in kızı) 234
Münire Sultan (Abdülmecid ile Verdicenan Kadın'ın kızı), 221, 225
Münire Sultan (Abdülmecid'in kızı) 225
Müslüman (Müslümanlar) 33, 75
Müslümanlık, 33
Müşfika Hanım (II. Abdülhamid' in kadını) 184, 249, 250, 252, 257, 258
Müveddet (Şadiye) Kadın (Vahideddin'in kadını) 263

Naciye Hanım, 249, 250, 252, 259

Nafizâr (Sâfizar) (III. Selim'in kadını) 172
Naile Sultan (Abdülhamid'in kızı) 255
Naile Sultan (Abdülmecid'in kızı) 217, 231, 247
Naile Sultan (III. Ahmed'in kızı) 130, 142
Naima Tarihi, 81, 87, 97
Naime Sultan (Abdülmecid'in kızı) 205, 218, 241, 247
Naime Sultan (II. Abdülhamid'in kızı) 254, 255
Nakşıdil Sultan Türbesi, 165
Nakşıdil Valde Sultan Çeşmesi, 163 — Türbesi, 187, 189, 196, 201, 213
Nakşi Kadın Çeşmesi, 162
Nakşi; Bkz. Nakşidil Sultan
Nakşidil Sultan (I. Abdülhamid'in kadını) 161, 162
Nakşidil Valde Sebili, 163 — Türbesi, 163
Nalân Hanım; Bkz. Nalândil Hanım
Nalândil Hanım (Abdülmecid'in ikbali) 212
Napoli, 252
Napolyon, 161
Nasuh Bey (İskenderiye Beyi) 47
Nasuh Bey (Karamanoğullarından), 43, 46
Nasuh Bey (Silistre Sancakbeyi) 47
Nasuh Paşa (Sadrazam) 81
Navekmisal Hanım (Abdülmecid'in ikbali) 215
Nâzıme Sultan (Abdülmecid ile Nüketseza Hanım'ın kızı) 226
Nazife Kadın (III. Ahmed'in kadını) 128
Nazife Sultan (III. Ahmed'in kızı) 142
Nazikeda Kadın (II. Abdülhamid'in kadını) 244, 245, 246, 253
Nazikeda Kadın (Mehmed Vahideddin'in kadını) 262, 265
Nazilli, 45
Nazime Sultan (Abdülaziz'in kızı) 232
Nazime Sultan (Abdülmecid'in kızı) 235
Nazperver Kadın (III. Murad'ın kadını) 74
Nazperver Kadın (Mehmed Reşad'ın kadını) 261
Necla Hibetullah Hanım Sultan (Mehmed Vahideddin'in torunu) 266
Necmeddin Efendi (V. Mehmed Reşad'ın oğlu) 261
Nefise; Bkz. Melek Hatun
Negro Ponta Savaşı, 38
Nejat Kadın (III. Ahmed'in kadını) 128
Nejat Kadın (Mehmed Vahideddin'in kadını) 264
Nergis; Bkz. Nergizev Hanım
Nergizev Hanım (Abdülmecid'in ikbali) 214, 215
Nergizu; Bkz. Nergizev Hanım
Neslişah Hanım Sultan (II. Bayezid'in torunu) 50
Neslişah Hanım Sultan (Mehmed Vahideddin'in torunu) 266
Nesrin (Neşerek) Kadın (Abdülaziz'in kadını) 232, 233, 236

Nesrin Hanım (Abdülmecid'in ikbali) 202, 215, 226
Neşatâbâd, 169
Neşerek, 232, — Yalısı 233
Nevâre Kadın (Mehmed Vahideddin'in kadını) 263
Neveser (Abdülmecid'in kadını) 202
Nevfidan Hacı; Bkz. Nevfidan Kadın (Haciye)
Nevfidan Kadın (Haciye) (II. Mahmud'un kadını) 182, 183, 189, 194, 197
Nevî Tarihi, 87
Nevres Kadın (I. Abdülhamid'in kadını) 163
Nevroz (IV. Mehmed'in kadını) 92, 105
Nevsâl-i Osmanî, 232, 236, 239
Nevşehirli Ali Paşa, 133
Nevşehirli İbrahim Paşa, 131, 140
Nevzat Kadın Efendi (Mehmed Vahideddin'in kadını), 262
Neyyire (Neire) Sultan (Abdülmecid'in kızı) 220
Nigâr Hatun (II. Bayezid'in kadını) 46, 49
Niğbolu Zaferi, 25
Nilüfer Çayı, 29
Nilüfer Hatun (I. Murad'ın kızı) 18
Nilüfer Hatun (Orhan Bey'in kadını) 19, 22
Nilüfer Kadın (I. Murad'ın kadını) 18
Nis, 243, 258, 266
Nişancı Mehmed (Emin) Paşa, 153
Nişancı Seyyit Mustafa Paşa, 153
Nişancılar Cami, 193
Nişantaşı, 207 — Sarayı, 265, 266
Nizameddin Efendi (Abdülmecid'in oğlu) 216
Nuh Recep, 71
Numan Paşa (Selânik, Kavala Sancakbeyi) 141
Numan Paşa; Bkz. Köprülü zade Numan Paşa.
Nurbânû Sultan (II. Selim'in kadını) 68, 69, 70, 71, 73, 74, 78
Nureddin Efendi (Abdülmecid'in oğlu) 251
Nureddin Paşa, 210, 254
Nurefsun Kadın (II. Abdülhamid'in kadını) 246, 247
Nuri (Bey) Paşa (Mabeyinci) 219, 220, 246
Nuritâb Kadın (II. Mahmud'un kadını) 178, 183, 194
Nuruosmaniye, 117, 189, 194, 195, 220, 225 — Camii 117 — Türbesi 189
Nuruşems (Nirişems) Kadın (III. Selim'in kadını) 172, 173
Nusretnâme, 124
Nüketseza Hanım (Abdülmecid'in ikbali) 216, 217, 221, 226
Nükhetseza (I. Abdülhamid'in kadını) 159, 202

Oğuz (I. Murad'ın torunu) 22
Ohanes (Duvarcı) 186
Okçubaşı (Semt) 83
Okyar, Fethi 265
XV. ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livası, 24, 26

Orhan (Sultan İbrahim'in oğlu) 100
Orhan Bey, 17, 18, 20 —Türbesi, 19, 26
Ortaköy, 134, 136, 163, 188, 221, 241, 243, 261 — Sarayı, 262, 265 —Valde Camii, 185
Orûz Hatun (Yıldırım Bayezid'in kızı) 26
Osman (II. Mahmud'un oğlu) 182
Osman II., 43, 78, 87, 88
Osman III., 117, 145, 147, 148, 151
Osman Bey, 17, 18, 20, 105
Osman Bey (II. Abdülhamid'in torunu) 257
Osman Bey (Kanunî Sultan Süleyman'ın torunu) 67
Osman Efendi (Müderris) 140
Osman Nuri Bey, 246
Osman Paşa (Mütevelli) 34
Osman Paşa; Bkz. Gazi Osman Paşa
Osman Paşa Sarayı, 139
Osman Safiyeddin Efendi (Abdülmecid'in oğlu) 214
Osmanlı (Osmanlılar) —Aileleri, 16 — Beyleri, 40 —Ekonomisi, 16 —Hanedanı, 257 —Haremi, 61, 63, 93 —İdarî mekanizması, 15 —İmparatorluğu, 178 — Kaynakları, 32 —Padişahları, 72, 87 —Prensleri, 36 —Sarayı, 60, 105, 106 —Tarihçileri 24, 60, 69 — Toplumu 16 — Toprakları 25
Osmanlı Sarayında Harem Hayatının iç yüzü, 164, 238
Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları, 56, 62, 64, 66, 67, 164
Osmanoğlu, Ayşe 196, 200, 204, 205, 247, 248
Osmanlı Tarihi, 17, 18, 20, 24, 25, 27, 31, 32, 33, 42, 56, 57, 87, 89, 105, 107, 108, 116, 117, 119, 125, 130, 137, 140, 145, 147, 233
Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 27, 31, 33, 42, 57, 233
Osmanlı Tarihleri, 23, 28, 31, 40
Osmanlılar Devrinde Son Sadrazamlar, 237
Osmanoğlu, Adile Sultan, 200
Osmanoğlu, Şadiye; 231, 244 — Ayr. Bkz. Şadiye Sultan

Ömer (II. Osman'ın oğlu) 87
Ömer Bey, 17
Ömer Bey'in oğlu İbrahim Bey, 49
Ömer, Faruk Efendi (Abdülmecid'in oğlu) 266
Ömer Hilmi Efendi (V. Mehmed Reşad'ın oğlu) 260
Ömer Nami (II. Abdülhamid'in torunu) 257
Örik, Nahit Sırrı 231, 235, 236, 239, 242, 246, 255
Örs, Hayrullah 192
Özdemiroğlu Osman Paşa (Vezir) 69
Öztuna Yılmaz, 234, 256, 262, 263, 264, 265, 266

Pakize (III. Selim'in kadını) 172
Paris, 38, 218, 230, 250, 256, 257
Parmaksızoğlu, İsmet 124
Pars Bey oğlu Yakup Bey, 26

Paşa Melek (Yıldırım Bayezid'in kızı) 22, 25
Paşa Melek Hatun (I. Murad'ın kadını) 22
Paşabahçe, 122
Patrona Halil İhtilâli, 116
Pau (Şehir) 254
Peçevi, 32
Peremeci, Osman Nuri 40
Peresta; Bkz. Perestû Kadın (Abdülmecid'in kadını)
Perestev; Bkz. Perestû Kadın
Perestev (II. Mahmud'un kadını), 178, 208
Perestû Kadın (Abdülmecid'in kadını) 206, 207, 208, 212, 222, 230, 246
Pertev Paşa, 87
Pertevniyal Kadın Efendi Çeşmesi, 185
Pertevniyal (Valde) Sultan (II. Mahmud'un kadını) 184, 185, 206, 248 — Çeşmesi, 185
Pervin Hanım, 257
Perviz Felek (II. Mahmud'un kadını) 178
Petervaradin Savaşı, 131
Peykhan Sultan; Bkz. Beyhan Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kızı)
Peykidil (IV. Mustafa'nın kadını) 176
Peyveste (Peyvest) Hanım (Abdülhamid'in ikbali) 250
Phrantzes, George 38
Pilevne, 254
Piruz-ı Felek Kadın (II. Mahmud'un kadını) 186, 195
Piyale Paşa, 70
Prens Ömer Paşa, 260
Prens Sabahaddin Beyi, 228

Raab ırmağı, 103
Rabia; Bkz. Bâlâ Hatun
Rabia Gülnûş, (IV. Mehmed'in kadını)105
Rabia Sultan (II. Ahmed'in kadını) 103, 114, 115
Rabia Sultan (III. Ahmed'in kızı)142
Rabia Sultan (I. Abdülhamid'in kızı) 168, 169
Rabia Hanım Sultan (II. Abdülhamid'in torunu) 258
Rabia Şermi (III. Ahmed'in kadını) 125, 129 —Ayr. Bkz. Şermi Sultan.
Ragıp Paşa (Sadrazam) 137, 152
Rakka, 110, 174
Rami, 180
Rami Kadın (I. Mahmud'un hasekisi) 146
Rami Kalfa, 183
Rami Paşa Sarayı, 121, 122, 136
Rasim Ferit Talay (Doktor) 266
Raşit Tarihi, 84, 103, 109, 111, 115, 119, 120, 121, 122, 123, 124
Ratip Paşa, 136
Rauf Paşa (Hassa müşiri) 257
Rauf Rey (Dışişleri kâtibi) 242
Raziye (I. Mahmud'un kadını) 145
Raziye Sultan (Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı) 67
Recep Paşa (Trabzon valisi) 121
Refet Kadın (III. Selim'in kadını) 174, 175
Refia Sultan (Abdülmecid'in kızı) 218, 220, 221, 226,

Refia Sultan (II. Abdülhamid ile Sazkâr Kadın'ın kızı) 257, 258
Refia Sultan (II. Abdülhamid ile Müşfika Hanım'ın kızı)250
Refik Bey, 243
Reftarıdil Kadın (V. Murad'ın kadını) 238
Resân Hanım (V. Murad'ın ikbali) 239, 243
Resimli Tarih Mecmuası, 32, 196, 245, 255
Resmo, 105
Reşat Halis Bey, 256
Revan Savaşı, 82
Reyhan Sultan (III. Ahmed'in kızı) 142
Rezan; Bkz. Resân Hanım (V. Murad'ın ikbali)
Rıf'î, 193
Rıza Paşa (Serasker) 182, 213
Rif'at Kadın (III. Mustafa'nın kadını) 151
Rihane; Bkz. Reyhan Sultan
Riko, 103
Rosanne; Bkz. Hurrem Sultan
Rossa; Bkz. Hurrem Sultan
Roxelana; Bkz. Hurrem Sultan
Roza; Bkz. Hurrem Sultan
Ruh-i Sultaniye Camii, 134
Ruhşah Hatice Kadın (I. Abdülhamid'in kadını) 164
Ruhşat (I. Abdülhamid'in kadını) 159
Rukıye, 89 —Ayr. Bkz. Safiye Hanım Sultan (IV. Mehmed'in torunu)
Rukiye (Mehmed Vahideddin'in kızı)
Rukiye (Abdülmecid'in kızı)
Rukiye Hanımsultan (III. Ahmed'in torunu) 136
Rukiye Kadın (III. Ahmed'in kadını) 128 —Çeşmesi 128
Rukiye Sultan (III. Ahmed'in kızı) 143
Rukiye Sultan (IV. Murad'ın kızı) 89, 91
Rukiye Sultan (II. Mustafa'nın kızı) 124
Rukiye Sultan (III. Murad'ın kızı) 74, 76
Rum, 21, 41, 79, 152, 162
Rumeli, 25, 47, 48, 216, 217
Rus, 60, 93, — Savaşı 248
Rusdil (Abdülmecid'in kadını) 202
Rusya, 93
Ruziac; Bkz. Hurrem Sultan
Rüstem Paşa (Diyarbakır Beylerbeyi) 61, 66, 67

Saliha Dilaşub; Bkz. Aşub Sultan
Sabiha Sultan (Abdülmecid'in kızı) 226
Sabiha Sultan (III. Ahmed'in kızı) 143
Sabiha Sultan (Mehmed Vahideddin'in kızı) 262, 265
Saçbağlı (Sultan İbrahim hasekisi) 92
Sadeddin Bey (Abdülaziz'in torunu) 236
Sadık Ağa (Kapı Kethüdası) 139
Sadık Kadın (III. Ahmed'in kadını) 128
Saffet Efendi (Paşa) 218
Safinaz (II. Abdülhamid'in kadını) 246, 247 —Ayr. Bkz. Nurefsun kadın

Safiye Hanım Sultan (IV. Mehmed'in torunu) 110
Safiye Hanım Sultan (I. Abdülhamid'in torunu) 168
Safiye Sultan (II. Mustafa'nın kızı) 119, 121, 122
Safiye Sultan (III. Murad'ın kadını) 68, 72,73, 74, 96
Safiye Sultan (IV. Murad'ın kızı) 89, 91
Safiye Sultan Çeşmesi, 122
Safizar Kadın (II. Selim'in kadını) 172, 174
Safvet Bey, 247
Sağlam, Osman Ferit 239, 243
Sağman, Ali Rıza 32
Said Ağa (Kapı çûhadarı) 140
Said Paşa; Bkz. Mehmed Sait Paşa
Sakız Cezîresi, 171
Sakızulz (Sultan İbrahim'in hasekisi) 92
Salih Ağa (Kızlarağası) 213
Saliha Dilaşub Sultan, 96 —Ayr. Bkz. Aşub Sultan
Saliha Hanım, 134
Saliha Naciye Hanım (II. Abdülhamid'in ikbali) 249, 250, 252, 259
Saliha Sultan (Abdülaziz'in kızı) 232, 234, 235
Saliha Sultan (Abdülhamid'in kızı) 170
Saliha Sultan (III. Ahmed'in kızı) 133, 137, 138
Saliha Sultan (II. Mustafa'nın kadını) 166
Saliha Sultan (II. Mahmud'un kızı) 178, 190, 191, 192
Saliha Sultan Çeşmesi, 117
Salkım Söğüt Tekkesi, 135
Samanviran Mahallesi, 65
Sami (Kâtip) 186
Sami (Abdülmecid'in torunu) 231
Sami Paşa-zade Necip (Bey) Paşa 229
Samiye Hanım Sultan (II. Abdülhamid'in torunu) 256
Samiye Sultan (Abdülmecid'in kızı) 225
Samiye Sultan (II. Abdülhamid'in kızı) 245, 252, 259
Samur Devri, 93, 100, 101
San Remo, 264
Saray Hatıralarım, 260, 261, 262, 264
Saray ve Ötesi, 244, 255, 260
Sarı Hasan Paşa, 91
Sarı Mustafa Paşa, 137
Sarıca Paşa, 40
Sarıkadı Köyü Cami, 163
Savcı Bey, 20
Saz, Leyla 198, 199, 202, 221, 233, 239
Sazkâr Hanım (II.Abdülhamid'in ikbali) 250
Selânik, 163, 249, 250, 251, 252, 256, 257, 258
Selçuk (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 28
Selçuk Hatun (Çelebi Mehmed'in kızı) 27, 28, 29
Selçuk Sultan (II. Bayezid'in kızı) 28, 29, 47, 49, 51
Selim (II. Ahmed'in oğlu) 44
Selim II., 63, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 176
Selim III., 150, 153, 154, 155, 156, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175

Selim III.'ün Hatt-ı Hümayunları, 172
Selimiye, 56, 172, 173, 216 —Camii, 174
Semih, M. S. 255
Seniha Sultan (Abdülmecid'in kızı) 212, 227, 228, 230
Seniye Hanım Sultan (II. Mahmud'un torunu) 196
Serçeşme Yeğen Osman Paşa, 109
Serefraz Hanım (Abdülmecid'in ikbali) 16
Serencebey, 249, 258
Serez, 35, 51, 52
Serfiraz Hanım (Abdülmecid'in ikbali) 213, 214, 231
Servetseza Kadın Efendi (Abdülmecid'in kadını) 203, 204, 218
Seyyahatname-i İbn-i Battuta, 18
Seyyare Kadın (IV. Mustafa'nın kadını) 176
Seyyid Sultan, 21
Seyyit Mustafa Paşa, 153
Sıdıka (II. Mahmud'un torunu) 198
Sığırcalu köyü, 39
Sicill-i Osmanî, 15, 39, 77, 84, 91, 102, 104, 110, 115, 122, 128, 132, 135, 138, 146, 147, 151, 152, 156, 158, 160, 165, 171, 172, 176, 183, 184, 188, 194, 197, 204, 220, 235
Silâhdar Ali Paşa, 130
Silâhdar Çerkes Osman Ağa, 111
Silâhdar Çorlulu Ali Ağa (Paşa) 120
Silâhdar Mehmed Paşa, 136
Silâhdar Mustafa Paşa (Halep valisi) 155, 157
Silâhdar Mustafa Paşa 90
Silâhdar Tarihi, 96, 107, 109, 111, 115
Silâhdarağa, 199
Silahtar Yusuf Paşa Çeşmesi, 150
Silistre, 47
Silivri, 20, 44, 164
Silivrikapı, 56, 58, 117, 208
Simav, 23
Simkeşhane, 126
Sinan Bey (Beylerbeyi) 37
Sinan Paşa, 48
Sinan Paşa (Yanya Sancakbeyi) 48
Sinan Paşa Sarayı, 111
Sineperver Kadın; Bkz. Ayşe Sineperver Kadın
Sirke Osman Paşa, 123
Sirkeci, 135
Sitti Hatun (Çelebi Mehmet'in kızı) 40
Sitti Hatun Camii, 117
Sitti Mükerreme Hatun (Fatih Sultan Mehmed'in kadını) 40
Sivas, 42
Siyavuş Paşa (Vezir-i azam) 71
Sofu Bayram Paşa (Bosna Beylerbeyi) 76
Sohumkale, 262
Sokullu Mehmed Paşa, 69, 70
Son Sadrazamlar, 204, 237, 255
Stella; Bkz. Hüma Hatun
Strumica, 36
Suâde Humeyrâ Hanım Sultan (Mehmed Vahideddin'in torunu) 265
Sultan Ahmed, 48
Sultan Ahmed, 135
Sultan Ahmed Türbesi, 50, 91
Sultan Alâeddin Türbesi, 37

Sultan Bayezid Camii, 122
Sultan Hamid Türbe-i Şerifi, 218
Sultan Hasan (Ahmed) 31
Sultan Hatun (Çelebi Mehmet'in kızı) 30
Sultan Hatun; Bkz. Melek Hatun (I. Murad'ın kızı)
Sultan Hatun Medresesi, 22
Sultan İbrahim, 79, 80, 84, 85, 89, 90, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 112
Sultan Mahmud Çeşmesi, 193
Sultan Mahmud Türbesi, 167, 228
Sultan Mecid (Han); Bkz. Abdülmecid
Sultan Mehmed, 197, 201, 213, 225, 228, 229
Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim, 261
Sultan Murad Cami, 34
Sultan Murad Türbesi, 50, 51
Sultan Mustafa (III. Murad'ın oğlu) 72
Sultan Mustafa-i Cedid Türbe-i, 62
Sultan Osman, 87
Sultan (Mehmed) Reşad; Bkz. Mehmed Reşad V
Sultan Selim Cami-i şerifi, 212, 214
Sultan Selim Türbesi, 54
Sultanahmet, 56
Sultanzade; Bkz. Hanım Hatun
Sultanzade Hatun (II. Bayezid'in kızı) 46, 52
Suphi, 185
Suriye, 257
Süğlün Kadın (II. Süleyman'ın kadını) 97, 112, 113
Süleyman II., 97, 109, 112, 113
Süleyman (III. Ahmed'in oğlu) 141
Süleyman (Sultan İbrahim'in oğlu) 96
Süleyman (I. Ahmed ile Kösem Sultan'ın oğlu) 79
Süleyman (I. Ahmed ile Mahfiruz Sultan'ın oğlu) 78
Süleyman Ağa (Kızlar Ağası) 84, 94
Süleyman (Çelebi Mehmet'in torunu Hatice Hatun'un oğlu) 29
Süleyman Bey (Osman Bey'in torunu) 40
Süleyman Çelebi, 26
Süleyman Paşa (Orhan Bey'in oğlu) 18
Süleyman Paşa (Anadolu valisi, vezir) 25
Süleymaniye, 67 — Camii, 62
Süli Bey (Dulkadir Beyi) 27
Süreyya Bey; Bkz. Mehmed Süreyya

Şadgeldi Ahmet Paşa, 27
Şadgeldi Paşa (Amasyalı) 34
Şadiye Sultan (II. Abdülhamid'in kızı) 244, 248, 256, 258 —Ayr. Bkz. Osmanoğlu, Şadiye
Şah Sultan (II. Bayezid'in kızı) 57, 58,
Şah Sultan (II. Mahmud ile Pertevniyal Sultan'ın kızı) 194
Şah Sultan (II. Selim'in kızı)70
Şah Sultan (II.Mahmud ile Nurtab kadının kızı) 191

Şah Sultan (III. Mustafa'nın kızı) 150, 151, 153, 154
Şah Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 52
Şah Sultan Çeşmesi 154
Şahcan (Şayeste) (V. Murad'ın kadını) 238
Şâh-huban (III. Murad'ın kadını) 74
Şahhübâ (Yavuz Sultan Selim'in kızı) 55
Şahi Sultan; Bkz. Şah Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kızı)
Şahin (III. Ahmed'in kadını) 125
Şahnisa, 48
Şam, 82, 120
Şanî-zade, 162
Şapsih Çerkez Kabilesi, 204
Şark Mektupları, 117, 131
Şarl V., 57
Şayan Kadın (V. Murad'ın kadını) 239, 240
Şayeste Hanım (Abdülmecid'in ikbali) 212, 216
Şayeste Hanım (II. Ahmed'in kadını) 114
Şayeste Sultan (III. Ahmed'in kadını) 130
Şebisefa Kadın (I. Abdülhamid'in kadını) 163
Şehime Sultan (Abdülmecid'in kızı) 229
Şehinşah (II. Bayezid'in oğlu) 46
Şehinşah 48
Şehit Karakuş Mehmed Paşa, 81
Şehit Mehmed Paşa, 55
Şehnaz Hatun (Çelebi Mehmed'in torunu Hatice Hatun'un kızı) 29
Şehremini (semt) 185
Şehsuvar Kadın (II. Süleyman'ın kadını) 112, 113, 117
Şehsuvar Sultan (II. Mustafa'nın kadını) 116, 117
Şehsuvaroğlu, Bedi N., 41
Şehsuvaroğlu, Haluk Y., 152, 173, 174, 196, 245
Şehzade Ahmed Türbesi, 49
Şehzade Camii, 75, 103
Şehzade Hatun (Çelebi Mehmed'in kadını) 27
Şehzade Hatun (II. Murad'ın kızı) 37
Şehzade Sultan, 58 —Bkz. Hanım Hatun
Şehzadebaşı, 146 —Camii, 90
Şehzadeler Türbesi, 56
Şehzadeşahî; Bkz. Şah Sultan (Yavuz Sultan Selim'in kızı)
Şekerpare (Sultan İbrahim'in hasekisi) 92, 98
Şemseddin Mehmed, 25 —Ayr. Bkz. Emîr Buharî
Şemsi Paşa Kasrı, 215
Şemsinur (Abdülmecid'in kadını) 202
Şemsiruhsar Hatun binti Abdülgaffar, 76
Şemsiruhsar Kadın (III. Murad'ın kadını) 74
Şerefeddin Paşa İbn-i Abdullah, 30
Şerif Paşa; Bkz. Mehmed Şerif (Çavdaroğlu Paşa)
Şerife Havva Hanım Sultan (III. Mustafa'nın torunu) 154
Şermi Sultan (III. Ahmed'in kadını) 129
Şevkefza(de) Kadın (Abdülmecid'in kadını) 205

Şevkinur Kadın (IV. Mustafa'nın kadını) 176
Şeyh Galib, 151
Şifa Yurdu, 254
Şimşirlik, 108
Şirin Hatun (II. Bayezid'in kadını) 46
Şirin Hatun Türbesi, 48
Şişehane Mescidi, 150
Şişman (Bulgar Kralı) 21
Şivekâr Sultan (Sultan İbrahim'in hasekisi) 98
Şpitser (Doktor) 209

Tab'ısafa Kadın (III. Selim'in kadını) 173, 174
Tacizade Cafer Çelebi, 53
Taçlı Hatun (Yavuz Sultan Selim'in kadını) 53
Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar, 80
Taif, 219, 220, 225
Talat Paşa, 265
Tamara (Fatih Sultan Mehmed'in kadını) 38
Tamara (Mara) (I. Murad'ın kadını) 21
Tarih Dergisi, 26, 43, 178, 198, 199, 203, 221, 225, 239, 247
Tarih Dünyası, 81, 83, 91, 96, 101, 106, 131, 191, 194, 231, 238, 239, 242, 246, 255
Tarih Konuşuyor, 57
Tarih Vesikaları, 61
Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 162
Tarih-i Raşit, 84, 103, 109, 115, 119, 123
Tasasız Raziye Sultan; Bkz. Raziye Sultan (Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı)
Taşçılar Caddesi, 150
Taşeli, 52
Tatarlar, 93
Tavşanlı, 23
Tebai, 41
Telli Hümaşah (Sultan İbrahim'in hasekisi) 92, 98
Teodora (Orhan Bey'in kadını) 18
Teodora (Maria) Orhan Bey'in kadını 19
Tepeköy, 122
Teranedil (Teranıdil) (V. Murad'ın kadını Reftarıdil'in kardeşi) 239
Terez Romano, 220
Tevarih-i âl-i Osman, 23
Tevfik Paşa (sadrazam), 265
Tevfik Paşa (Ferik) (ressam) 211
Tezakir, 16, 178, 202, 217
Tezkireci İbrahim Paşa, 120
The Harem, 60, 81, 93
Tırhala, 136
Tırnakçı (semt) 168
Tırnakçı (Çerkez) İbrahim Paşa, 110
Timur, 22, 24
Tiran, 255
Tire, 25, 173
Tirimüjgân Kadın (Abdülmecid'in kadını) 204, 205, 218
Tiryal (I. Mahmud'un kadını), 145
Tiryal Hanım (II. Mahmud'un ikbali) 187, 188
TOEM, 19, 29
Tokat, 39
Topal Hoca Mescidi, 150
Topal Osman Paşa (Vezir-i azam) 135

Tophane, 29, 163, 190, 192, 198, 245
Topkapı Sarayı, 29, 32, 53, 56, 58, 70, 79, 97, 101, 117, 130, 152, 192, 197, 211, 225
Toyhisar, 20
Trabzon, 38, 44, 45, 46, 121
Tunuslu Mahmud Paşa, 246
Turgatir, 38
Turhan Sultan, 80, 93, 94, 95, 96, 106, 206 — Ayr. Bkz. Hatice Turhan Sultan (Sultan İbrahim'in hasekisi)
Turhan Sultan Türbesi, 206
Türk (Türkler) 32, 35, 43, 54, 72, 198, 243, 264 —Akınları, 35 — Kızları 43, —Korsanları 72, — Mektupları 62
Türk İslâm müzesi, 150
Türkiyat Mecmuası, 42
Türkiye, 23, 132, 192, 243, 246, 250, 252, 256, 258, 262, 263, 266
Türkiye Mektupları, 132
Türkiye Yayınevi, 23
Türtgeldi, Ali Fuat 203

Ubeyde (I. Ahmed'in kızı) 81
Ubuh Kabilesi, 206
Uğurlu Mehmed Bey, 42, 48
Ukayle; Bkz. Akile Hanım (II. Osman'ın kadını)
Uluçay, Çağatay 43, 61, 80, 121, 131
Ulufer Bkz. Nilüfer Hatun (Orhan Bey'in kadını)
Ulviye Hanım Sultan (II. Abdülhamid'in torunu) 254
Ulviye Sultan (II. Abdülhamid'in kızı) 245, 253,
Ulviye Sultan (Vahideddin'in kızı) 262, 265
Umur Bey (Yıldırım Bayezid'in torunu) 26
Uşaklıgil, Halit Ziya 244
Uzun Ahmed Bey, 211
Uzun Hasan, 42
Uzun İbrahim Paşa, 104
Uzun Süleyman Ağa, 94
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 17, 20, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 42, 56, 57, 76, 87, 107, 117, 119, 137, 140, 167, 220, 225, 238, 239, 240, 243

III. Mustafa Ruznamesi, 153
III. Mustafa Türbesi, 150, 154, 173, 218
III. Selim Ruznamesi, 156
Ümmetullah, 123 —Ayr. Bkz. Emetullah Sultan (II. Mustafa'nın kızı)
Ümmetullah — Ayr. Bkz. Gülnûş Sultan
Ümmetullah, 119 —Ayr. Bkz. Hibetullah (II. Mustafa'nın torunu)
Ümmetullah, 125, 130 —Ayr. Bkz. Emetullah Sultan (III. Ahmed'in kızı)
Ümmi Sultan, 105 (IV. Mehmed'in kızı)
Ümmügülsüm Kadın (III. Ahmed'in kadını) 129
Ümmügülsüm Sultan (III. Ahmed'in kızı), 130, 132, 133
Ümmügülsüm Sultan (III. Ahmed'in kızı) 132, 133, 144
Ümmügülsüm Sultan (III. Ahmed'in kızı) 133, 140, 141, 142
Ümmügülsüm Sultan (Sultan İbrahim'in kızı) 101

Ümmügülsüm Sultan (II. Mustafa'nın kızı) 119
Ümmi Sultan (IV. Mehmed'in kızı) 110, 112, 113
Ümmühabile (III. Ahmed'in kızı) 130
Ümmüseleme Sultan (III. Ahmed'in kızı) 143
Ümmüselma (III. Ahmed'in kızı), 130, 143 —Ayr. Bkz. Ümmüseleme Sultan
Ümullah Sultan (III. Ahmed'in kızı) 144
Üniversite (İstanbul) 197
Ünüvar, Safiye 262, 264
Üsküdar, 64, 65, 67, 68, 73, 80, 97, 98, 106, 107, 110, 114, 122, 128, 132, 140, 159, 163, 215, 261
Üsküdarlı Şeyh Aziz Mahmud Efendi, 87
Üsküp, 30
Üveys Paşa, 53
Vakıflar Dergisi, 41, 56, 62
Valde Camii, 159, 185
Valde Hanı, 80 —Mescidi 80
Valde Medresesi, 80
Valde Sultan Bahçesi, 99
Valde Sultan Cami, 122, 132
Valde Sultan Kütüphanesi, 186
Valde Sultan Sarayı, 130
Valde Sultan Türbesi, 156, 189, 193, 197, 201, 213, 229
Valdebağı Köşkü, 261
Valde-i Cedid Camii, 107
Van, 81
Vasıf (Tarihçi) 157
Vasıf (Enderunlu), 188
Vasıf Bey, 241
Vasıf Tarihi, 117, 137, 141, 152, 153, 155
Vefa (semt) 48
Vehbi (şair) 46
Veled Çelebi, 23
Venedik Cumhuriyeti, 72
Venedikli (Venedikliler), 35, 41, 72
Verdicenan Kadın (Abdülmecid'in kadını) 211, 225, 229
Verdinaz Kadın (Hace) (I. Mahmud'un kadını) 145
Verzizzi Ailesi, 105
Voyvoda Kızı (Sultan İbrahim'in musahibesi) 100
Vuslat Kadın (II. Mahmud'un kadını) 186

Yağlıkçı Hace İbrahim, 157
Yahşi Bey, 21 —Mahallesi 21
Yahudi (Yahudiler) 68
Yahya Efendi, 247 —Türbesi, 185, 195, 214, 216, 259
Yahya Paşa (Rumeli Beylerbeyi) 47
Yahya Paşazade Bali Bey, 48
Yakup Bey (II. Murad'ın kızı Erhondu Hatun'un eşi) 26
Yalı Dergâhı, 204
Yalı Köşkü, 152
Yalova Kaplıcası, 180
Yanya, 48, 71
Yarhisar, 18, 30
Yavedut Camii, 185
Yavuz Sultan Selim, 44, 45, 48, 53, 54, 55, 56, 57
Yemişçi Hasan Paşa, 75
Yeni (Jeni) Hatun (II. Murad'ın kadını) 34
Yeni Cami, 73, 96, 109, 110, 111, 117, 120, 123, 124, 128, 129, 130, 132, 133, 135, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 166, 188, 204, 205, 206, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 220, 221, 225, 226, 227, 231, 233, 234, 236, 245, 253
Yeni Mevlevihane kapısı, 185

Yeni Tarih Dergisi, 178, 198, 199, 203, 221, 225, 239
Yeni Tarih Dünyası, 96, 131, 231, 246
Yeni Tophane Mescidi, 29
Yenişehir, 24, 37, 64
Yeşil Cami, 24
Yeşil Türbe, 29, 30
Yeşildirek, 154
Yeşillioğlu Sarayı, 149
Yıldırım Bayezid, 21, 22, 23, 24, 25, 26
Yıldız (Abdülaziz'in kadını) 232
Yıldız Kasrı, 213
Yıldız Sarayı, 224, 240, 246, 249, 255, 256, 258, 259, 266
Yınanç, Mükrimin Halil 21
Yorga, 24
Yorgi Kalfa, 156
Yunan Kaynakları, 41
Yunus Bey (Kapucubaşı) 47
Yunus Paşa (Sadrazam) 52
Yusuf (Çelebi Mehmed'in torunu)
Yusuf (Bezirgân-başı) 98
Yusuf İzzeddin Efendi (Abdülaziz'in oğlu) 232, 236
Yusuf Paşa (Rakka valisi) 110
Yusuf Paşa (Musahip, Derya Kaptanı) 101

Zafire (Sultan İbrahim'in hasekisi) 92
Zağanos Mehmed Paşa, 36
Zağanos Paşa, 38
Zahide Hanım Sultan (II. Mustafa'nın torunu) 122
Zal Mahmud Paşa, 70, 154
Zamirî (Şair) 106
Zehra Hanzade Hânım Sultan (Mehmed Vahideddin'in torunu) 266
Zekiye (I. Abdülhamid'in kızı) 215
Zekiye Sultan (Abdülmecid'in kızı) 228, 229
Zekiye Sultan (Abdülhamid'in kızı) 246, 253, 254
Zerki, 147 —Ayr. Bkz. Zevkî kadın
Zernigâr Kadın (II. Mahmud'un kadını) 182, 186
Zevki Kadın (III. Osman'ın kadını) 147 —Çeşmesi, 147
Zevs Kabilesi, 233
Zeyneb (I. Ahmed'in kızı) 81
Zeynep (II. Osman'ın kızı) 87
Zeyneb Sultan (III. Mustafa'nın kızı) 119, 123
Zeyneb Kadın (III. Ahmed'in kadını) 125, 129
Zeyneb Kadın (III. Ahmed'in ikbali) 130
Zeyneb Sultan (II. Mahmud'un kızı) 180, 188, 194
Zeyneb Kadın (II. Süleyman'ın kadını) 112, 113
Zeyneb Usta (Çaşnıgîr) 150
Zeynep Asıma, 134 —Ayr. Bkz. (III. Ahmed'in kızı)
Zeynep (III. Ahmed'in kızı) 133, 134, 135, 137
Zeynep Sultan Camii, 134 — Ayr. Bkz. Ruh-i Sultaniye Camii
Zeynep Sultan Çeşmesi, 135
Zeynifelek Hanım (II. Mahmud' un ikbali) 187, 202
Zeynimelek (Abdülmecid'in kadını) 202
Zeyrek Camii, 164
Zeyrek Sarayı, 120
Zibifer Kadın (III. Selim'in kadını) 172, 174
Ziyaeddin Efendi (Mehmed Reşad'ın oğlu) 260
Zübeyde Sultan (III. Ahmed'in kızı) 140, 141

Padişahların Kadınları ve Kızları

M.ÇAĞATAY ULUÇAY

"Harem kitabının önsözünde bu eserleri neden yazdığımı açıklamaya çalışmıştım. Bu kitapta, onlara ek olarak şunları da öne süreceğiz. Osmanlı padişahlarının kadınlarını, ikballerini ve kızlarını içine alan müstakil bir eser yoktur. Bunlar hakkındaki bilgilerimiz, Mehmed Süreyya Bey'in Sicill-i Osmanî'sinin I. cildinde verdiği bilginin ötesine pek geçmemektedir. Hâlbuki Osmanlı Hanedanı'nın tarihçi için, padişahların evi sayılan haremin ve haremde yaşayanların genel durumlarını, padişahın devlet adamlarıyla münasebetleri bakımından bilmemiz icap etmektedir."

9 789754 378405

Padişahların Kadınları ve Kızları • M.ÇAĞATAY ULUÇAY

ÖTÜKEN